K. Marx F. Engels

# YAZIN VE SANAT ÜZERİNE

SOL
YAYINLARI

# YAZIN VE SANAT ÜZERİNE

## KARL MARX - FRİEDRİCH ENGELS

İKİNCİ BASKI
KASIM 2009

# YAZIN VE SANAT ÜZERİNE

MATERYALİST KÜLTÜR TARİHİ KAVRAMI
GENEL SANAT SORUNLARI
SINIFLI TOPLUMDA SANAT
SANAT VE KOMÜNİZM
TOPLUMSAL DÜŞÜNCE, YAZIN VE SANAT TARİHİ:
ESKİÇAĞ, ORTAÇAĞ VE RÖNESANS
TOPLUMSAL DÜŞÜNCE VE YAZIN TARİHİ: MODERN DÖNEM
FRANSIZ, İNGİLİZ VE İRLANDA, ALMAN, RUS YAZINI
GEÇMİŞİN DEVRİMCİ VE SATİRİK FOLK ŞİİRİ
MARX VE ENGELS'İN İTİRAFLARI
MARX VE ENGELS'TEN ANILAR

## KARL MARX - FRİEDRİCH ENGELS

YAYINA HAZIRLAYAN
MUZAFFER İLHAN ERDOST

**Karl Marx** ve **Friedrich Engels**'in
kitap, yazı ve yazışmalarından derlenen
*On Literature and Art*
(Progress Publishers, Moscow 1976)
esas alındı,
çeviriler, Sol Yayınlarında yayınlanan Marx ve Engels
yapıtlarından aktarıldı,
"Önsöz" Vahap Erdoğdu,
"Toplumsal Düşünce ve Yazın Tarihi" bölümü eksikleri Necla
Kuglin, diğer eksikler Yayınevi Çeviri Kurulu
tarafından çevrildi,
Muzaffer İlhan Erdost
yayına hazırladı
ve kitap
*Yazın ve Sanat Üzerine*
adı ile
**Sol Yayınları**
tarafından
Kasım 2009
(Birinci Baskı: Kasım 1995 ve Kasım 1997 [iki kitap olarak])
tarihinde
Ankara'da *Kuban Matbaacılık*'ta bastırıldı.

ISBN 978-975-7399-45-2

# İÇİNDEKİLER

11 *Önsöz*

MATERYALİST KÜLTÜR TARİHİ KAVRAMI
*35*

35 Toplumsal Varlık ve Toplumsal Bilinç
40 Kültürün Doğal Koşulları ve Gelişmesi
43 Kır Görünümleri
52 Tarihsel Materyalizmin Kabalaştırılmasına Karşı
58 Engels'ten *Lessing Söylencesi* Üzerine
59 Engels'ten Franz Mehring'e, *14 Temmuz 1893*
65 Sınıf İlişkileri ve Sınıf Bilinci
70 Bilimsel ve Kaba Sınıf İdeolojisi Kavramları
70 Engels'ten Paul Ernst'e, *5 Haziran 1890*
73 Tarihsel Süreklilik ve Çelişkileri
77 Tarihsel Gelişmenin Düzensiz Karakteri ve Sanat Sorunları

GENEL SANAT SORUNLARI
*81*

81 İdeolojik İçerik ve Gerçekçilik
81 1 Engels'ten Minna Kautsky'ye, *26 Eylül 1885*
83 2 Engels'ten Londra'daki Margaret Harkness'e, *Nisan 1888*
88 Gerçek Tarihte Trajik ve Komik
92 Devrimci Tragedyanın Sorunları
92 Marx ve Engels'ten Ferdinand Lassalle'a *Franz von Sickingen* Adlı Draması Üzerine
92 1 Marx'tan Ferdinand Lassalle'a, *19 Nisan 1859*
75 2 Engels'ten Ferdinand Lassalle'a, *18 Mayıs 1859*
101 Çeşitli Parçalar
101 Dil ve Yazın
102 Doğaçlama (*Improvisation*) ve Şiir
103 Yazınsal Biçem Üzerine
106 Yazınsal Polemikler Üzerine
108 Çeviri Üzerine

SINIFLI TOPLUMDA SANAT
*114*


114 Sanatın Kökeni
114 Sanatsal Duyunun Tarihsel Gelişimi
117 Sanatın Doğuşunda Emeğin Rolü
118 Sanatsal Yaratma ve Estetik Algı
119 Toplumsal İşbölümü
119 İşbölümü ve Toplumsal Bilinç
121 Emeğin Yabancılaşması ve Kapitalist Toplumda İşçi Sınıfının Durumu
123 Para ve Dünya Kültürü
123 Paranın Çarpıtıcı Gücü
129 Kapitalizm ve Zihinsel Üretim
129 Sanat ve Şiir ile Kapitalist Üretim Tarzı İlişkisi
130 Burjuva Beğenisi ve Evrimi
131 Kapitalist Toplumda Sanatçının İşi
135 Basın ve Sanatsal Yaratma Özgürlüğü
140 Çilecilik ve Haz
141 İş ve Eğlence
143 Burjuva Uygarlığı ve Suç
144 İşçi Sınıfının Tarihsel Görevi
144 Proletarya ve Zenginlik
147 İşçi Sınıfı ve Toplumun İlerleyici Gelişmesi
502 İşçi Sınıfı ve Kültür
154 Proleter Devrim ve Burjuvazinin Vandallığı


SANAT VE KOMÜNİZM
*157*


157 Eşitlikçil (*Egalitarian*) Komünizmin Eleştirisi
161 Bireysellik ve Toplum
166 Özgürlük Alemi ve Maddi Emek


TOPLUMSAL DÜŞÜNCE, YAZIN VE SANAT TARİHİ
ESKİÇAĞ, ORTAÇAĞ VE RÖNESANS
*168*


168 Eskiçağ
168 İnsani Kültürün Doğuşu
170 Mitolojinin ve Destanın Başlangıçları
170 Samilerin Destan Geleneği
171 Homeros'un Şiirlerinde Eski Yunan Toplumu
173 Yunan Tragedyası
176 Eski Yazarlara Göre Kadının Yunanistan'daki Konumu
179 Eskiçağ Köleliği ve Dünya Kültürü

181 Yunan Sanatlarında Plastik Öğe
183 Yunan Aydınlanması
185 Eskiçağ Dünyasında Din ve Kültür
186 Eskiçağ Dünyasının Çöküş Çağında Felsefi Eğilimler
187 Lucretius Carus
189 Horatius
189 Persius'un Taşlaması
190 Lukianos
191 Ortaçağ
191 Alman Kültürü
194 Eskiçağ ve Ortaçağ Yazınında Aşk
196 Wagner ve Alman Destanı
197 Siegfried Menkıbesi ve Alman Devrimci Akımı
199 Eski İrlanda Yazını
205 Eski İskandinav Destanı
207 Erken Ortaçağda Dan Şiiri
209 Chanson de Roland
210 Provans Yazını
211 Şövalye Aşk Şiiri
212 İngiltere'de Köylü Eşitlikçil Düşünceler. John Ball. William Langland'ın "Complaint of Piers the Ploughman"i
213 Alman Halk Kitapları
217 Rönesans
217 300 Yılı Dolaylarında Eski Dünyanın Sonundaki Durumla 1453'te Ortaçağın Sonu Arasındaki Fark
219 Dante'den Garibaldi'ye Dek İtalyan Kültürü
219 Dante
220 Petrarca
222 Boccacio
222 Büyük Rönesans
225 Titian
225 Reformasyon Döneminin Grobian Yazını
227 Reformasyonun Tarihsel Anlamı
227 Thomas More
229 Shakespeare
232 Calderón
233 Cervantes

TOPLUMSAL DÜŞÜNCE VE YAZIN TARİHİ
*235*

235 Modern Dönem
235 Klasik Dramanın Üç Birliği
235 La Rochefoucauld
236 Aydınlanmanın Tarihsel Önemi
238 Ansiklopedistlerin Materyalizmi

240 Aydınlanma ve Diyalektik
241 Aydınlanmanın Yararcı Felsefesi
243 Voltaire
244 Diderot
246 Rousseau
249 Aydınlanmanın Devrimci ve Rasyonalist Eğilimlerine Karşı Bir Tepki Olarak Santimantalizm
250 Aydınlanma İdeallerinin Bunalımı
251 Aydınlanmadan Romantizme Geçiş
252 Kapitalist İlerlemenin Geçmişin Bakış Açısından Eleştirisi. Feodal Sosyalizm
253 Kapitalizmin Küçük-Burjuva Eleştirisi
254 Restorasyon Yazarları
255 Fransız Yazını
255 Abbé Prévost
255 Chateaubriand
257 Alexandre Dumas
257 Lamartine
258 Victor Hugo
260 Eugène Sue
261 Sue'nün *Mystères De Paris*'sinin Eleştirel Analizinden
278 Balzac
280 Pierre Dupont
280 Arthur Ranc
280 Renan
281 Zola
282 Maupassant
283 İngiliz ve İrlanda Yazını
283 Daniel Defoe
285 Swift
285 Pope
285 Shelley ve Byron
286 Walter Scott
286 William Cobbett'in Toplumsal Yazıları
288 İngiliz Emekçi Sınıfın Şairi Mead
290 Thomas Carlyle
304 19. Yüzyıl Ortası İngiliz Gerçekçileri
305 Carleton
306 Bernard Shaw
306 Aveling
306 William Morris
308 Alman Yazını
308 17. Yüzyıl Ortasından 19. Yüzyıl Başına Kadar Almanya ve Alman Kültürünün Durumu
313 Schiller, Şiirinin Kusurları
313 Gœthe

316 6 Karl Grün, *Über Gœthe Von Menschlichen Standpunkte*, Darmstadt 1846
338 Heine
342 "Genç Almanya"
342 Alexander Jung
346 Alman Sosyalizmi ya da "Hakiki" Sosyalizm
350 Karl Beck, *Lieder Von Armen Mann* ya da Hakiki Sosyalizmin Şiiri
353 Gottfried Kinkel
358 Freiligrath
364 Weerth
368 İşçi Sınıfı Hareketinde Öne Çıkan Kişilikler. Johann Philipp Becker
370 Rus Yazını
370 Rus Dili
371 Igor Ordusunun Destanı
372 Lomonosov Slav Dilleri ve Filolojisi
374 Derjavin
374 Puşkin
375 Çernişevski ve Dobrolyubov
376 Araştırmacı ve Eleştirmen Olarak Çernişevski
377 Çernişevski ve Rus Köy Komünü
381 Bir Devrimci Olarak Çernişevski
382 Şçedrin
383 Flerovski

GEÇMİŞİN DEVRİMCİ VE SATİRİK HALK ŞİİRLERİ
*385*

385 Herr Tidmann
387 Stenka Razin Üzerine Halk Türküleri
388 Bray Papazı
390 Alman Devrimci Şarkıları
391 Dokumacıların Şarkısı
392 1848 Alman Devrimi Şarkıları
394 Louis Bonaparte'a Karşı Satirik Bir Halk Türküsü

395 Marx ve Engels'in İtirafları
395 Karl Marx'ın İtirafları
396 Friedrich Engels'in İtirafları

397 Marx ve Engels'ten Anılar
397 Marx'tan Anılar
397 Paul Lafargue
400 Eleanor Marx-Aveling

401 Franzisca Kugelmann
403 Anselmo Lorenzo
404 Engels'ten Anılar
404 N. S. Rusanov
406 Fanni Kravçinskaya

409 *Açıklayıcı Notlar*

# ÖNSÖZ

Bu kitap, Karl Marx ve Frederich Engels'in sanata ve sanatın toplumdaki yerine ilişkin görüşlerini sergiledikleri çalışmalar ve mektuplarından seçilen alıntılardan oluşturulan bir seçkidir. İçeriği, her ne kadar bilimsel komünizmin kurucularının bu konuda yazdıklarının kapsamından çok uzak olmakla birlikte, kitap, Marx ve Engels'in sanatsal çalışmalar konusundaki en önemli görüşlerini okurla tanıştırmaktadır.

Karl Marx ve Friederich Engels dünya sanatına ilişkin mükemmel bilgi sahibiydiler ve yazın, klasik müzik ve resmi gerçek bir aşkla seviyorlardı; aslında Engels, bir dönem şair olmayı ciddi olarak aklından geçirmişti.

Yalnızca klasik yazını değil, çağdaşları olan ve çok önceleri yaşamış ve yapıt vermiş olan, daha az bilinen, hatta çok az bilinen yazarları da yakından tanıyorlardı. Aeschylus, Shakespeare, Dickens, Fielding, Goethe, Heine, Cervantes,

Balzac, Dante, Çernişevski ve Dobrolyubov'a hayranlık duyuyorlar ve yazın tarihinde iz bırakmış olan daha az bilinen pek çok yazara da göndermeler yapıyorlardı. Halk sanatına, çeşitli ulusların destan ve, şarkı, masal, öykü, atasözü gibi, değişik folklör çeşitlerine de büyük sevgi duyuyorlardı.

Marx ve Engels, dünya edebiyatının zenginliklerini, kendi yapıtlarında yoğunlukla kullanmışlardır. Yazınsal ve mitolojik kahramanlara sıkça gönderme yapmış olmaları ve özdeyişler, karşılaştırmalar ve doğrudan kullandıkları alıntıların yapıtlarında ustaca işlenmiş olmaları, üsluplarının ayırdedici özelliğidir. Marx ve Engels'in yazımlarında, yalnızca içeriklerindeki derinlik değil, benzersiz sanatsal ustalık da dikkat çekicidir. Wilhelm Liebknecht, örneğin, *Luis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire*'den verdiği örneklerle, Marx'ın üslubunu övmektedir. "Eğer, özgürlüğün kin, nefret ve ihtiras aşkı, yakıcı, yıkıcı, yüce sözcüklerle anlatılmış ise," diyor Liebknecht, "bu, Tacitus'un öfkeli sertliği ile Juvenal'ın ölümcül hicvi ve Dante'nin kutsal gazabının kucaklaştığı *Onsekizinci Brumaire*'dir. Burada üslup, Romalıların ellerinde, hem yazmak, hem de saplamak için kullandıkları keskin bir hançerdir, stilus'tur." (*Marx ve Engels'e İlişkin Anılar*, Moskova, 1956, s. 57).

Marx ve Engels, gazete yazılarında ve polemiklerinde olduğu gibi, *Kapital* ve *Anti-Dühring* gibi, temel teorik yapıtlarında da, düşüncelerini etkili ve canlı bir biçimde anlatabilmek için, sanatsal betimlemeler yapmışlardır. Marx'ın proletarya partisini karalayan Kari Vogt'a yönelik *Herr Vogt* broşürü buna örnektir. Bu broşürün yakıcı alaycılığı, yazarın Virgil, Plautus ve Persius gibi klasik yazarların, Gottfried von Strassburg ve Wolfram von Eschenbach gibi ortaçağ Alman şairlerinin ve ayrıca, Balzac, Dickens, Shiller ve Hein gibi dünya edebiyatının klasik yapıtlarını ustaca kullanması nedeniyle özel bir etkinlik kazanmıştır.

Dünya sanatı konusundaki üstün bilgileri, Marx ve

Engels'e bilimsel estetik ilkelerin gerçek açımlamasına katkı sağlamıştır. Bilimsel komünizmin kurucuları, bu sayede, bir önceki çağın karmaşık estetik sorularını yanıtlamakla kalmamış, estetik biliminin, esas olarak, yeni bir sistemini açımlama olanağı da bulmuşlardır. Bunu, yalnızca, diyalektik ve tarihsel materyalizmi yaratmak ve tarihin materyalist anlayışının temellerini atmak yoluyla, felsefeye getirdikleri büyük devrimci değişimin bir sonucu olarak yaptılar. Marx ve Engels, sanat konusunda temel bir çalışma bırakmamış olsalar da, bu alandaki görüşleri bir araya toparlandığında, onların bilimsel ve devrimci *Weltanschauung*'unun (dünya anlayışının) mantıksal bir uzantısı olan uyumlu bir bütünlük oluşturur. Sanatın niteliğini, izlediği gelişim çizgisini, toplumdaki hedeflerini ve toplumsal amaçlarını açıkladılar. Marksist estetik, Marx ve Engels'in öğretisinin bütünlüğü gibi, toplumun komünist yeniden örgütlenmesi savaşımına bağlantılanmıştır.

Marx ve Engels, kendi estetik teorilerini geliştirirken, doğal olarak öncellerinin katkılarına dayanmışlardır. Ama, temel estetik sorunları –ve her şeyden önce, sanatla gerçeklik arasındaki ilişki sorunu, onlar tarafından, materyalist diyalektik temel üzerinde, temelde yeni yolda çözülmüştür. İdealistik estetik, sanatı, yaşanılan gerçekliğin üzerinde ve ötesinde duran, idealin bir üretimi olarak kabul ederdi. Herhangi bir sanat biçiminin kökeni, gelişimi, serpilmesi, ve kayboluşu, Marx-öncesi sanat teorisyenleri ve tarihçileri tarafından, insanın toplumsal varlığından yalıtık olarak incelendiği için, anlaşılmaz olarak kaldı.

Marx ve Engels, sanat ve yazım, yalnızca kendi iç gelişme yasalarından hareket edilerek kavramanın kesinlikle olanaksız olduğunu düşünüyorlardı. Onlara göre, sanatın özü, kökeni, gelişimi ve toplumsal işlevi (rolü), yalnızca ekonomik etkenin –üretici güçlerin gelişiminin üretim ilişkileriyle olan karmaşık etkileşiminin– belirleyici rol oynadığı, tüm olarak toplumsal sistemin tahliliyle anlaşılabilir. Böylece sanat, Marx ve Engels'in tanımladığı

gibi, toplumsal bilinç biçimlerinden biridir ve bu nedenle de değişimindeki nedenler insanın toplumsal varlığında aranmalıdır.

Marx ve Engels, sanatın toplumsal niteliğini ve tarihin çizdiği yoldaki gelişimini ortaya koydular ve sınıf karşıtlıklarının var olduğu bir toplumda, sınıf çelişkilerinden ve belirli sınıfların politikalarından ve ideolojilerinden etkilendiğini gösterdiler.

Marx ve Engels, estetik duygusunun kaynağının materyalist bir açıklamasını yaptılar. İnsanın sanatsal yetenekleri, dünyayı estetiksel olarak algılama kapasitesi, onun güzelliğini kavraması ve sanat yapıtları yaratması insan toplumunun uzun gelişiminin bir sonucu ve insan emeğinin bir ürünü olduğunu vurgulamışlardır. *1844 Elyazmaları*'nda, daha o zaman, Marx, insanın güzeli algılamak ve üretmek ve nesneye "güzellik yasalarına uygunluk içerisinde" biçim vermek yeteneğinin gelişiminde emeğin rolüne dikkat çekmiştir.

Bu düşünce, daha sonra, Engels tarafından, çalışma çabalarının "insan elini, Rafael'in tablolarını, Thorwaldsen'in heykellerini, Paganini'nin müziğini yaratabilmek için gerekli olan yüksek düzeydeki yetkinliği kazandırdığı"nın vurgulandığı *Doğanın Diyalektiği* yapıtında geliştirilmiştir (s. 117-118). Görüldüğü gibi, Marx ve Engels, her ikisi de, insanın estetik duygusunun doğuştan değil, toplumsal olarak kazanılan bir nitelik olduğunu vurgulamışlardır.

Marksizmin kurucuları, insan düşüncesinin niteliği konusundaki diyalektik görüşlerini sanatsal yaratıcılığın çözümlenmesine kadar genişletmişlerdir. Sanatın, maddi dünyanın ve toplumun tarihiyle birlikte gelişimini incelerken, içeriğinin ve biçiminin ilk ve son olarak ve kesin olarak temellenmediğini, tersine, kaçınılmaz bir biçimde, maddi dünya ve insan toplumunun gelişmesi doğrultusunda, belirli yasalara uygun olarak gelişip değiştiğini belirtmişlerdir. Her tarihsel dönem, kendi estetik değerlerini taşır ve kendi özgün niteliğine denk düşen ve başka koşullar altında

yinelenemeyen sanat yapıtları üretir. Rafael, Leonardo da Vinci ve Titan'ın yapıtlarını karşılaştırırken, örneğin, Marx ve Engels, "Rafael'in sanat yapıtlarının, bu çağın Roma'sında Floransa'nın etkisi altında ortaya çıkan gelişmeye bağlı olduğunu, Leonardo'nun yapıtlarının, Floransa'daki duruma, bulunduğu koşullara ve Titian'ın yapıtlarının, daha geç bir döneme, Venedik'in tümüyle farklı gelişimine bağımlı olduğunu" yazacaklardı.

Toplumun gelişme düzeyinin ve toplumsal yapısının sanatsal yapıtların içeriğini belirlediği olgusu ve herhangi bir yazınsal ve artistik türün egemen olmasını, Marx, farklı dönemlerdeki sanatın kendini hiçbir zaman yinelemeyeceğinin ve, özel olarak, ondokuzuncu yüzyılın koşullarında, eski Yunan mitolojisini ve epik şiirini yaratmanın hiçbir olasılığının bulunmayışının temel nedeni olarak görür. Marx, "Yunan imgelemini esinleyen ve böylelikle Yunan sanatının temelini oluşturan doğayı ve toplumsal ilişkileri görüş tarzı, *selfactors* (otomatik iplik eğirme makineleri) ile, demiryolları ile, lokomotiflerle ve elektrikle işleyen telgrafla bağdaşır mı?" (s. 78) diye yazıyordu.

Söylemeye gerek yok ki, marksizm, toplumsal bilinç biçimleriyle (özel olarak da sanatla) ve bunların ekonomik temelleri arasındaki ilişkiler aç-kapa anlayışından uzaktır. Marx ve Engels için, her toplumsal biçimleniş, biri ötekini etkileyen ögelerin karşılıklı etkileşim içerisinde bulundukları karmaşık ve dinamik bir sistemden –ekonomik etkenin, yalnızca son tahlilde, belirleyici olduğu bir sistemden– oluşur. Onlar hiçbir zaman sanatı, ekonomik sistemin edilgen bir ürünü olarak görmediler. Tam tersine, toplumsal bilincin değişik biçimlerinin –kuşkusuz, artistik yaratıcılık da buna dahildir– içinden çıktıkları toplumsal gerçekliği etken bir biçimde etkilediğini vurgulamışlardır.

Sanki, Marx ve Engels, artistik yaratıcılık sorunlarının sosyolojik kabalaştırmalarının (vulgarizasyon) önünü kesmek için, belirli bir sınıfın toplumsal yaşamı ve ideolojisinin sanattaki yansımasının mekanik bir tarzdan uzak

olduğu olgusuna dikkat çekmişlerdir. Artistik (sanatsal) yaratıcılık, toplumsal gelişmenin genel yasalarına bağlıdır, ancak, bilincin özgün bir biçimi olarak, kendine özgü ayırdedici özellikleri ve özgül yapıları vardır.

Sanatın ayırdedci özelliklerinden biri, göreli bağımsız gelişmesidir. Sanat yapıtlarının tarihsel olarak belirli toplumsal yapılarla bağlantılı olması olgusu, bu toplumsal yapıların ortadan kalkmasıyla önemlerini yitirdikleri anlamına gelmez. Bu noktada Marx, "bizim için hala bir estetik doyum sağlamaları ve bazı bakımlardan bizim için ulaşılamayan normların ve modellerin değeri olarak görülen" (s. 78) eski Yunan sanat ve epik şiirinden alıntılar yapıyor. Bu görüngüye derin bir açıklama da getiriyor: İnsanlığın tarihsel çocukluğu, bir daha asla dönülmeyecek olan insanlığın o en güzel açılma dönemi, niçin bizi sonsuzluğa kadar büyülemekte devam etmesin? Yunanlıların sanatının bizi büyülemesi, o sanatın içinde büyüdüğü toplumun ilkel niteliği ile çelişki oluşturmaz. Bu büyüleme, tersine, bunun sonucudur, ve o sanatın doğmuş olduğu, ve ancak doğabileceği, yeteri kadar olgunlaşmamış toplumsal koşulların hiçbir zaman geri gelemeyeceği gerçeğine bağlı bir büyülemedir." (s. 78) sözleriyle, "doğal gerçeklik" çabalarını yansıtır.

Bu örnek önemli bir marksist estetik ilkeyi açıklamaktadır: temelde, belli toplumsal koşulların ve ilişkilerin yansıması olarak, sanat yapıtlarına bakışta, bu yapıtların değerini yaşatan özelliklerini görmeyi de zorunlu kılar.

Marx ve Engels, sanatın, kabarma dönemlerinin, maddi üretim de dahil, öteki alanlardaki toplumsal gelişmelerle otomotik olarak örtüşmediği olgusunu, bir başka özgün niteliği olarak kabul etmişlerdir. Marx, 1857-1858 Ekonomik Elyazmaları'nın Giriş'inde şunları yazmıştı: "Sanata gelince, bazı sanatların açılıp gelişme dönemlerinin ne toplumun genel gelişmesi ile, ve ne de bunun sonucu olarak, toplumun örgütlenmesinin iskeleti olan maddi temelin gelişmesi ile hiç de orantılı olmadığı bilinmektedir." (s. 77.) Marx ve Engels,

bir bütün olarak sanatın gelişimi ile toplumun gelişimi arasındaki bu oransızlığın nedenini, herhangi bir dönemin manevi kültürünün yalnızca maddi üretimin –toplumun "maddi temeli"nin– gelişim düzeyiyle değil, aynı zamanda, bu döneme özgü toplumsal ilişkilerin niteliğiyle de belirlendiği olgusunda görmüşlerdir. Bir başka anlatımla, toplumsal ilişkilerin özgün niteliği, sınıf karşıtlıklarının gelişim derecesi ve insanın bireyselliğinin gelişimi için herhangi bir dönemdeki özgün koşulların varlığı gibi etkenler, bütün bunlar, sanatın, onun niteliğini ve gelişimini belirleyen, önemli bir bağıntıdır.

Kapitalist toplumu ilgilendirdiği kadarıyla, bu oransızlık, Marx ve Engels'e göre, kapitalizmin temel çelişkisinin, üretimin toplumsal niteliği ile elkoymanın özel biçimi arasındaki çelişkinin bir ifadesi olarak kabul edilmelidir. Kapitalizmin çelişkilerinin tahlilinde Marx, estetik için son derece önem taşıyan bir sonuç çıkarıyor, şöyle ki, "kapitalist üretim, manevi üretimin belirli dallarına, örneğin, sanat ve şiire düşmandır" (s. 131). Bu önerme, hiçbir biçimde, kapitalizm koşullarında sanat ve edebiyatın gelişimini yadsımaz, ama sömürünün, kapitalist sistemin yapısı gereği, gerçek sanatçıların esin kaynağı insancıl ülkülerle derin bir çelişki içerisindedir. Kapitalist gerçeklikle ülküleri arasında çelişki yaşayan bilinçli sanatçı arttıkça, kapitalist ilişkilerin zalimliğine karşı (çoğunca, yaratıcısının sınıf kökenine karşın) koyan yapıtları, daha yüksek perdeden ve daha açık seçik olmaktadır. Burjuva toplumun sanata karşı düşmanlığı, burjuva yazınında bile, kapitalizmin şu ya da bu biçimde eleştirisi, kapitalist gerçekliği trajik çatışmalarla dolu olarak anlatır. Marx ve Engels'in düşüncesine göre, bu, kapitalizm koşullarında, sanatın bir diyalektik özelliğidir. Tam da bu nedenle, burjuva toplumu yaşadığı dönemin ve sınıf ortamının üstünde yükselen ve kapitalist sistemin sömürüsünün kötülüklerini o büyük sanatsal güçleriyle sorgulayan, Shakespeare'i, Goethe'yi, Balzac'ı ve öteki dahi yazarları üretmiştir.

Yapıtlarında, Marx ve Engels, karşıtlıkların yaşandığı bir toplumda, sanatın sınıfsal niteliğine ilişkin bir dizi derin fikirler öne sürmüşlerdir. Sınıflı bir toplumda, büyük yazarlar bile, çoğu kez kendi sınıfsal konumlarına karşın, gerçek yaşamın canlı ve doğru bir resmini verebilecekken, egemen sınıfların düşünce ve çıkarlarının baskısı altında kaldıklarını ve yapıtlarında bunların sık sık ciddi ödünler verdiklerini göstermişlerdir.

Goethe, Shiller, Balzac ve başka yazarları örnek göstererek, Marx ve Engels, bunlara özgü çelişkilerin salt kendi psikolojik durumlarının bireysel özelliklerinin bir sonucu olmadığı, toplum yaşamındaki gerçek çelişkilerin ideolojik bir yansıması olduğunu görmüşlerdir.

Marksizmin kurucuları, sanatın sınıflar arasındaki ideolojik savaşımda önemli bir silah olduğunu vurgulamışlardır. Sömürücülerin gücünü kıracağı gibi, sınıf baskısını savunmaya da hizmet edecek ya da, tam tersine, emekçi yığınların kendilerini ezenlere karşı zaferi yakınlaştıracak olan eğitimine ve bilincinin gelişmesine katkıda bulunarak destek sağlayabilir. Bu yüzden, Marx ve Engels, feodal ve burjuva kültüründeki ilerici ve gerici görüngüler arasında net bir ayırım yapılmasını istemişler ve Partinin sanata yaklaşım ilkelerini –devrimci sınıfın konumuna göre değerlendirilmesini– ortaya koymuşlardır.

Sanat ile sınıf savaşımı arasında bir bağlantı halkası olduğunu gösterirken, Marx ve Engels, bu sorunu şematize etme girişimlerine de her zaman karşı durmuşlardır. Sınıfların statik ve değişmez olmadığını, tersine, tarihin ilerlediği yolda, sınıflararası ilişkilerin değiştiğini, toplum yaşamında sınıfların rollerinin karmaşık değişimlere uğradığını göstermişlerdir. Gerçekten de, feodalizme karşı savaşımı döneminde, burjuvazi önemli manevi değerler üretebilmişti, ama anti-feodal devrim sonucunda iktidara geldiğinde, feodalizme karşı savaşımında bizzat kendisinin yapmış olduğu silahları birer birer reddetmeye başlamıştır. Burjuvazi, tarih sahnesine yeni bir gücün –proletaryanın– çıkmasıyla, kendi

devrimci geçmişiyle bağlarını koparmıştır. Bu koşullar altında, burjuva aydın katmandan kimi üyelerin, özel olarak, kültür ve sanat adamlarının girişimleri, gerçekliği daha derinden anlamak, burjuva ilişkiler çerçevesinin ötelerine gitmek ve bunlara bir sanat biçimiyle karşı koymak için, kaçınılmaz olarak, bunları resmi burjuva toplumuyla çatışmaya ve burjuva konumlarından uzaklaşmaya götürdü.

Marx ve Engels, kendi diyalektik ve materyalist bilgi teorilerini sanat ve edebiyatın tahliline uyguladılar. Onlara göre, sanatsal yaratıcılık, gerçekliğin yansıtılmasının yollarından birisidir, aynı zamanda da, onu kavramanın, anlamanın bir yoludur; ayrıca insanlığın manevi gelişimini etkileyen en güçlü dayanaklardan biridir. Sanata bu yaklaşımın, toplumsal önemi, materyalist anlayışın ve toplumun ilerlemesindeki çarpıcı rolünün temelini oluşturur.

Marx ve Engels, edebiyat ve sanatı incelerken, dikkatlerini realizm sorunu –bir sanat yapıtında gerçekliğin en doğru tanımı– üzerinde yoğunlaştırdılar.

Yazında bir akım, sanatsal yaratıcılıkta bir yöntem olarak gerçekçiliği, dünya sanatının benzersiz bir başarısı kabul etmişlerdir. Realizmin genel olarak kabul gören tanımı Engels tarafından yapılmıştır. "Gerçekçilik, bana göre, diyor, ayrıntının doğruluğunun yanısıra, tipik koşullardaki tipik karakterlerin yeniden üretiminde de doğruluğu gereksinir." (s. 85.) Marx ve Engels, gerçekçi sunumun, hiçbir zaman gerçekliğin basit bir kopyası olmadığını, bir görüngünün esas özüne nüfuz etmenin bir yolu, belli bir çağın özgün özelliğini açımlamasını olanaklı kılan sanatsal genellemesinin bir yöntemi olduğunu vurgulamışlardır. Shakespeare, Cervantes, Goethe, Balzac, Puşkin ve öteki büyük gerçekçi yazarların yapıtlarında değerlendirdikleri budur. Marx, 19. Yüzyıl İngiliz gerçekçilerini –Dickens, Thackeray, Brontes ve Gaskell– "açık seçik ve ustaca sayfalarında dünyaya sundukları siyasal ve toplumsal gerçekler, bütün profesyonel politikacıların, siyaset yazarlarının ve ahlakçıların bir araya geldiklerinde söyleyebileceklerinden

daha fazlasını sunan" (s. 303) bu romancıları gökyüzünün parlak yıldız kümesi olarak nitelendirmiştir. Engels de büyük Fransız gerçekçi yazar Balzac'ın yapıtlarını tahlil ederken benzer bir düşünce çizgisi geliştirmiştir. *Comédie Humaine* üzerinde yazarken, Balzac, "Ekonomik ayrıntıların (örneğin devrimden sonra, gerçek ve kişisel mülkiyetin yeniden düzenlenmesinin) bile dönemin sözde tarihçilerinin, iktisatçılarının ve istatistikçilerinin hepsinden öğrendiklerimden daha çoktur. ... Fransız toplumunun en hayranlık verici gerçekçi tarihi" (s. 84) olduğunu belirtir.

Marx ve Engels, *Almanya'da Köylü Savaşları*'nın ön günlerinde, 1522-23 tarihli şövalye ayaklanmasını konu alan *Franz von Sickingen* adlı tarihi oyunu sert bir biçimde eleştirirken, 1859 baharında Lassalle'a yazdığı mektuplarda gerçekçilik konusunda çok önemli bazı düşünceler ortaya koymuşlardır. Bu iki mektup çok büyük önem taşımaktadır, çünkü mektuplarda marksist estetiğin temel ilkelerine ilişkin bir ifade yeralmıştır (s.92-100).

Marx ve Engels'in sanatçıdan istediği, anlatımın doğruluğu, anlatılan olaylara somut bir tarihsel yaklaşım ve karakterin özgün yönlerini yansıtan canlı ve bireysel özellikleriyle ve ait oldukları sınıfsal ortamın psikolojisiyle şahısların anlatımıdır. Gerçekten gerçekçi olan bir yapıtın yazarı, düşüncelerini okuruna öğretici bir filozof tarzıyla değil, ustaca bir etkileyicilikle okurunun bilincini ve duygularını etkileyen canlı imgelerle aktarır. Marx ve Engels, Lassalle'ın büyük Alman şairi ve oyun yazarı Shiller'in sanatsal yöntemindeki zayıflığı –özel olarak, kahramanlarının, belirli düşüncelerin soyut ve tek boyutlu lafazanlığa dönüştüğü soyut nutuklara eğilimli olmayı– daha da ileri götürdüğünü düşünmüşlerdir.

Bu açıdan Shakespeare'in gerçekçiliğini, Shiller'in yöntemine yeğlemişlerdir. Her ikisi de, Lassalle'a, Shiller'e öykünmekle, gerçekçi bir yazarın içerik derinliğiyle yüksek idealleri, gerçek tutkuları ve insan karakterinin çok yönlülüğünü şekspirvari bir yetenekle anlatabilmeyi başarma

çabasıyla bütünleştirmenin önemini unuttuğunu göstermişlerdir.

Lassalle'a yazdıkları mektuplarda, Marx ve Engels, yazın ile yaşam arasında, yazın ile bugün arasındaki bağlantı sorununa değinmişlerdir. Marx, Lassalle'ı oyunda anlatılan 16. Yüzyıldaki olaylar ile 19. Yüzyılın ortalarındaki durum ve benzeştirme, ve "1848-1849'un devrimci partisinin ... mahkumiyeti ile sonuçlanan" (s. 93) ortaya çıkarma eğiliminden dolayı hiçbir zaman suçlamamıştır. Yazarın yanılgısını bu çatışmanın doğru olmayan idealist yorumunda, hiçbir somut tarihsel ve sınıfsal içerik taşımayan, o çok eski soyut "devrimin trajedisi" gibi nedenlere indirgemesinde görmüştür. Marx, Lassalle'ı, oyununun siyasi eğiliminden ötürü değil, tarihin materyalist anlayışı açısından ve proleter devrimciliğinin dünya görüşü açısından tüm yanılgılarından ötürü, eleştirmiştir. Marx ve Engels, yazını politikanın üstünde tutan girişimlere karşı ve "sanat sanat içindir" teorisine karşı oldukça eleştirel bakıyorlardı. Gerçekçi yazarların yapıtlarının ilerici dünya görüşünü yansıtmaları ve ilerici düşüncelerle donatılması ve gündemin gerçek sorunlarıyla ilgilenmesi gerektiği konusunda direnmişlerdir. Bu anlamda, yazında yan tutmayı, ideolojik ve siyasal yandaşlık olarak yorumlayarak, hoş karşılamışladır. Engels, Minna Kautsky'ye yazdığı 26 Kasım 1886 tarihli mektubunda, "ben yandaş şiire hiçbir zaman yandaş olduğu için karşı çıkmadım" diyor. "Trajedinin babası Aeschylus, komedinin babası Aristophanes oldukça yandaş şairlerdi, Dante ve Cervantes'in onlardan geri kalır yanı yoktu, Shiller'in *Kabale und Liebe*'si için söylenebilecek en iyi şey, ilk Alman siyasal sorun oyunu olmasıdır. Yetkin romanlar üreten Rusların ve Norveçlilerin hepsi de bir amaca yönelik yazıyorlar (s. 82). Öte yandan Marx ve Engels, aptalca –sanatsal yöntem yerine doğrudan ahlak dersi vermek, öğreticiliğe soyunmak, yaşayan karakterler yerine soyut kişileştirmeler– yandaşlığın kararlı karşıtlarıydılar. "Genç Almanya" yazın hareketindeki şairleri karak-

terlerin sanatsal yavanlığını ve yazınsal ustalık yoksunluğunu siyasal malzemelerle makyajlamalarından ötürü eleştirmişlerdir. Engels, Minna Kautsky'ye yazdığı mektubunda gerçek yandaşlığın doğru bir tanımını vermektedir: "Sanıyorum ki, amaç, açıkça belirtilmeden, durumdan ve eylemin kendisinden belli olmalıdır ve yazar, anlatmakta olduğu toplumsal çatışmaların gelecekteki tarihsel çözümünü okura bir tepside sunmamalıdır." (s. 82.)

Marx ve Engels, ikisi de, ilerici edebiyatın günün temel ve yaşamsal süreçlerini doğru olarak yansıtması, ilerici düşüncelerin yaygınlaştırılmasını ve toplumun ilerici güçlerinin çıkarlarını savunması gerektiğine inanmışlardı. Yazında modern parti terimi, bundan neyi anladıklarını ifade ediyor. Lassalle'ın oyunundaki eksikliğin –düşünce ile sanatçılığın *organik* bütünlüğü– asıl gerçekçi sanatın *sine qua non*'u (olmazsa olmaz koşulu) olduğunu anlamışlardı.

Materyalist estetiğin ilkelerini ve sanatın gelişmesini sağlayan temel ve en genel yasalarını ortaya koyarken, komünizmin kurucuları, yazın ve sanat eleştirisinin temelini atmışlar ve sanat ve yazın tarihinin materyalist yorumunun bellibaşlı ilkelerini koymuşlardır. Yapıtlarında ve mektuplaşmalarında, tarihsel ve yazınsal süreçlerin başta gelen sorunlarına ışık tutmuş, klasik ve çağdaş yazarların yapıtlarında, burjuva edebiyat tarihçilerinin kavrayamadıkları yönlerini açığa çıkarmışlardır. Bu derlemede okur, insanlık tarihinin en önemli dönemlerindeki –eski ve ortaçağ sanatının, Rönesans kültür ve sanatının, Aydınlanma dönemi yazınının ve ensonu, 19. Yüzyılın romantik ve gerçekçi yazarlarının yapıtlarının değerlendirilmesini– sanatsal yapıtlara ilişkin Marx ve Engls'in görüşlerini bulacaktır. Ayrıca okur, marksist estetiğin kurucularının genel olarak, bellibaşlı sanat ve yazın akımlarına karşı tavırlarını ve bireysel olarak, kimi yazar ve sanatçılar konusundaki düşüncelerini bulacaktır.

Marx ve Engels'in eski çağ sanatı konusundaki görüşleri yukarda kısaca tartışıldı. Sıra, öteki çağların değerlen-

dirmelerine geldi:

Ortaçağın toplumsal sistemi ve kültürünün gerçek bir bilimsel açıklaması son derece ilginçtir. Marx ve Engels, ortaçağı o romantik idealleştirilmelerden arındırmışlar ve aynı zamanda çağın toplumsal ve kültürel bir geri çekilme olduğu yolundaki aydınlanmacı soyut görüşlerin tutarsızlığını sergilemişlerdir. Köleci toplumdan feodal topluma geçişin tarihsel bir zorunluluk olduğunu belirtmişler, feodal üretim tarzının yerleşmesinin daha önceki köleci düzenle karşılaştırıldığında, insan toplumunun gelişiminde, ileriye doğru bir adım olduğunu göstermişlerdir. Bu, Marx ve Engels'in ortaçağ kültür ve sanatına yeni bir yaklaşımla bakmalarına ve tarihsel gelişimin ilerici çizgisinde yansımasını bulan özelliklerin belirtilmesine olanak sağlamıştır. Engels, "Ortaçağın başlarında halkların içiçe geçmiş olmalarının bir sonucu olarak, giderek yeni uluslar oluşmaya başladı" (Marx/Engels, *Werke*, Bd. 21, s. 395), bu oluşumun ortaya çıkışı insanlığın toplumsal ve kültürel gelişiminin daha da ileri gitmesinin önkoşuluydu. Ortaçağın başlarındaki Elder Edda ve öteki İzlanda ve İrlanda destanları, Beowulf, Lay of Hildebrand, Chanson de Roland gibi değişik şairlerin epik şiirlerini tahlil ederlerken, Marx ve Engels, bunların kabile sisteminin başlangıç döneminden Avrupa uluslarının oluşumlarının ilk dönemleriyle bağlantılı olarak ve giderek yeni toplumsal bilinç düzeyine doğru bir geçişi yansıttıklarını gösterdiler. Engels'in de belirttiği gibi, ortaçağın epik ve ulusal-kahramanlık şiiri, ilk çağın klasik epik şiiriyle karşılaştırıldığında, yeni kültürel-tarihsel ve estetik niteliğini gösteren özellikler taşımış olması dikkat çekicidir. Aynı şey, daha sonraki feodal ortaçağın lirik şiiri – Provens saz şairlerinin yapıtlarıyla en iyi örneğini veren ortaçağ aşk şiirleri– için de geçerlidir. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde Engels, "Ortaçağdan önce, bireysel cinsel aşk diye bir şey yoktu" (s.194.) diye yazıyor. Bu nedenle, diyor, ortaçağda, bireysel aşkın ortaya çıkışı ve şiirsel yüceltilmesi, eski çağa göre, ileriye doğru bir adımdı.

Dahası, ortaçağ aşk şiiri, sonra gelen kuşakları etkiledi ve modern çağlarda şiirin serpilip gelişmesine zemin hazırladı.

Marx ve Engels, önceki burjuva kültür tarihçilerin görüşlerinden ve pek çok yönüyle çağdaş ve sonraki burjuva tarih yazılımından temelden farklı yeni bir Rönesans anlayışını formüle etmiş ve gerçekleştirmişlerdir. Batı Avrupa'daki Rönesansın temel tarihsel anlamının bu yeni anlayışı, en gelişmiş biçimiyle, *Doğanın Diyalektiği*'nin yeni bir basımının girişinde 1875-76 tarihinde, Engels tarafından sunulmuştur (s. 221-223). Engels, burjuva biliminin geleneksel görüşünün tersine, salt, zamanın ideolojik ve manevi yaşamındaki bir kabarma olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yeni çağın köklerinin her şeyden önce, ortaçağdan modern zamanlara geçişte ortaya çıkan ekonomik ve siyasal değişmelerden arınması gerektiğini söylemektedir. Engels, dönemin kültüründe, yazınında ve sanatında ileriye doğru o büyük sıçramayı, daha çok olgunlaşmış burjuva toplumunda bile, hala dengi görülmeyen kimi başarıları olanaklı kılan bu görüngünün tam özüne inmiştir. Engels'in belirttiği gibi, Rönesans sanatı, burjuva toplumunun yerleşik hale geldiği bir dönemde değil, "genel devrimin toz dumanında" (*Doğanın Diyalektiği*, s. 21) gelişmiştir. Toplumsal ilişkiler, bu dönemde, sürekli bir akış ve değişim içindeydi ve erişkin bir burjuva toplumunda olduğu gibi, kişisel girişkenliğin, yetenek ve becerikliliğin gelişimini bir ölçüde sınırlayan bir güç olmaktan henüz uzaktı, tam tersine bunların gelişimine aktif katkıda bulunmaktaydı. Devrimci niteliğinden ötürü, bu çağ, "insanlığın o güne kadar yaşamadığı en büyük ilerici devrim çağı", diyordu Engels, "düşünce, tutku ve karakter gücü olan, dünyayı kucaklamada ve bilgide ... devler gerekiyordu ve bu devleri üretti". İşte bu yüzden, "burjuvazinin modern kuralını koyanların burjuva sınırlamalarından başka bir şeyleri yoktu" (222-223). Engels, "bu dönemin kahramanlarının daha iş bölümünün tutsağı olmadıkları, onlardan sonra gelenlerde sıklıkla izlediğimiz üretimin tek yanlılığının sınırlayıcı etkilerinin görülme-

diğini" de (s. 223) belirtmiştir. Bu düşüncesini netleştirmek için Engels, "yalnızca büyük bir ressam değil, aynı zamanda büyük bir matematikçi, makinacı ve önemli buluşlarda fiziğin en farklı dallarının borçlu olduğu bir mühendis" de olan Leonardo da Vinci'yi anlatmış ve bir "ressam, oymacı, yontucu ve mimar" olan ve bir istihkam sisteminin mucidi Albrecht Dürer'in yapıtlarını değerlendirmiştir. Engels, Rönesansın öteki önde gelen kişilerinin ilgi ve bilgi alanlarının çok çeşitliliğini de vurgulamıştır (s. 223).

Marx ve Engels'in Rönesansı "kapsamlı devrim", "en büyük ilerici devrim" çağı olarak değerlendirmeleri, bu çağın "devlerine" sıcak bir yakınlık duyduklarını gösteriyor. Rönesansın büyük insanlarını yalnızca önemli bilim adamı, sanatçı, şair olarak değil, aynı zamanda bilim ve kültür dünyasının büyük devrimcileri olarak da görüyorlardı.

Engels, Rönesans kahramanlarının en önemli özelliğinin "hemen hepsinin çağdaş hareketlerin tozu dumanı içinde, savaşımın pratiği içinde, yaşamaları ve çalışmalarını sürdürmeleri; yan tutmaları ve kiminin konuşup yazarak, kiminin kılıcıyla, kiminin de her ikisiyle, kavgaya katılmaları" (s. 223) olduğunu yazıyordu. Engels'in geleceğin sanatçılarından da aynı şeyi beklediğini görmek zor değil. Rönesans insanlarının içinde bulundukları zamana ilgi göstererek yaşamak, "yan tutmak" yeteneklerine dayanarak, Engels, onların, burjuvazinin mesleki, dar, koltuk biliminin üzerindeki bir düzeye, "yandaş olmama" ve "katkısız sanat"ı savunan 19. Yüzyıl burjuva yazar ve sanatçılarının üstüne çıkaran özelliklerine vurgu yapmıştır. Bu özellikler, Rönesansın büyük kişiliklerini sosyalist kültür amaçlarına ve işçi sınıfının devrimci hareketine yaklaştırmıştır.

Marx ve Engels, yapıtları ortaçağdan Rönesansa geçişin habercisi olan Dante'yi en büyük yazarlardan biri kabul etmişlerdir. Onu, dahi bir şair ve yazar olarak ve, aynı zamanda da, parti ruhuyla bezenmiş (Marx ve Engels, *Collected Works*, vol. 6, s. 271) ve siyasal ülküleri ve amaçlarından ayrılamaz şiirsel çalışmalarıyla, eğilip bükülmez bir

savaşçı olarak görmüşlerdir. Wilhelm Liebknecht'e göre Marx, *İlahi Komedi*'nin hemen tümünü ezbere biliyordu ve sık sık bütün bir bölümü yüksek sesle okurdu. Gerçekten de, Marx'ın *Kapital*'inin "Giriş"i, o büyük Floransalının şu mağrur sözleriyle biter: "Sen yolunda yürü ve bırak ne derlerse desinler!" Kapital'in yazarı, Dante'yi –Goethe, Aeschylus ve Shakespeare ile birlikte– en beğendiği şairler arasına koymuştur. Engels, Dante'yi "eşsiz klasik bir kişilik" (s. 218), "dev bir kişilik" (s. 219) olarak adlandırmıştır. Marx ve Engels, büyük İspanyol yazar Cervantes'e de büyük saygı göstermişlerdir. Paul Lafargue, Marx'ın Donkişot yazarını Balzac'la birlikte "öteki bütün romancıların üstünde" (s.396) tuttuğunu söylemiştir. Ensonu, Marx ve Engels'in en sevdikleri yazarlardan biri olan Shakespeare'e olan hayranlıkları herkesçe biliniyor. Her ikisi de onun oyunlarını zamanının yaşamını enine boyuna anlatımı ve ölümsüz karakteriyle gerçekçi tiyatronun klasik örnekleri olarak kabul etmişlerdir. Lafargue, Marx'ın, Shakespeare'in yapıtlarının "ayrıntılı bir çalışmasını yaptı"ğını yazmıştı. "Tüm ailesi, büyük İngiliz drama yazarına büyük bir tutku beslerdi" (s.395). Engels, dostunun, Shakespeare konusundaki görüşlerini paylaşıyordu. 10 Aralık 1873'te Marx'a şunları yazmıştı: "*Şen Kadınlar*'ın ilk perdesinde bütün Alman yazınında olduğundan daha çok yaşam ve gerçeklik vardır." (s. 229.)

Bilimsel komünizmin kurucularının, klasikçilik, 17-18. yüz-yıldaki yazınsal hareket konusunda en önemli yorumu, Marx'ın Lasssalle'a yazdığı 22 Temmuz 1861 tarihli mektupta yapılmıştır. Marx, mektubunda, materyalist anlayış temelinden hareket ederek, kültür gelişmesinin klasikçiliğin o ünlü üç birlik ilkesiyle, klasik oyun yasaları ve klasik estetiğin bir yanlış anlamanın sonucu olduğu yolundaki tarihsel olmayan düşünceyi reddetmiştir. Marx, klasikçiliğin kuramcıları, klasik Yunan tiyatrosunu ve Aristotle'un *Poetics*'ini anlamadıysalar da, bunun bir raslantı ya da tarihi yanlış anlama olmadığını, tarihsel bir kaçınılmazlık olduğunu belirtmiştir. Klasikçi oyun yazarları, Aristotle'ı

"yanlış anladılar", çünkü "yanlış anlaşılan" Aristotle, zamanın özgün toplumsal ve kültürel koşullarının oluşturduğu, onların sanat anlayışına, estetik gereksinimlerine tamıtamına denk düşüyordu.

Düşüncenin sınıf içeriğini anlayamayan daha önceki kültür tarihçilerinden farklı olarak, Marx ve Engels, 18. yüzyıl aydınlama düşüncelerinin toplumsal, sınıfsal-tarihsel temelinin örtüsünü kaldırdılar. Aydınlanmanın yalnızca toplumsal düşüncedeki bir hareket olmadığını, Büyük Fransız Devriminin öngünlerinde, feodal mutlakiyetçiliğe karşı savaşmak için ayaklanan ilerici burjuvazinin çıkarlarının ideolojik bir ifadesi olduğunu gösterdiler.

Marx ve Engels, 18. Yüzyıl İngiliz ve Fransız aydınlamacıların, yazınsal ve estetik çalışmaları da dahil, mirasına çok değer veriyorlardı. Aydınlanmacıların faaliyetlerine ilişki yapmış oldukları kapsamlı tahliller, Fransız burjuva devrimine hazırlık sırasındaki sınıf savaşımı ile toplum yaşamı arasındaki yakın ilişkiyi açıklıyor ve ılımlı burjuvazi ile aydılanmacıların mirasındaki demokratik ögeler arasına bir çizgi çekiyor.

Marx ve Engels'in yapıtları ve mektupları, Aydınlanma döneminin hem Fransız, hem de İngiliz felsefi ve ekonomik yazını ve sanatı konusunda üstün bilgiye sahip olduklarını gösteriyor. Defoe, Swift; Voltaire, Diderot, Rousseau, Abbé Prévost, Beaumarchais'nin adlarına değinmekle kalmadılar, Aydınlanma döneminin yazınsal yaşamının en önemli yönlerine ilişkin genellemeler yapmak için yapıtlarını da kullanarak, özlü ve aynı zamanda derin ve doğru değerlendirmelerin parlak örneklerini verdiler.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Marx, Denis Diderot'yu en sevdiği yazarlar arasına sokmuştur. Diderot'nun romanlarından özellikle de "özgün başyapıt" (s. 243-245) diye adlandırdığı, *Le Neveu de Romeu*'dan hoşlanıyordu. Engels de dostunun Diderot konusundaki düşüncelerine katılıyordu ve 1886'da şunları yazdı: "Eğer bütün yaşamını 'doğruluk ve adalet tutkusu'na –bu söz iyi anlamda kullanıldı– adamış

biri varsa, bu Diderot olmuştur." (s. 243).

Marx ve Engels, Aydınlanmanın Almanya'daki önderleri –Lessing, Goethe, Shiller, Herder, Wieland– konusunda da yazmışlardı. Otuz Yıl Savaşlarının (1618-48) bir sonucu olarak, feodal paylaşım ve gerici mutlakiyetçi küçük iktidar sisteminin pekiştiği Almanya'daki ekonomik ve toplumsal-siyasal koşulları ortaya koyarak, bu koşulların "Almanyazınının yüce döneminin" (s. 299) en ünlü şahsiyetlerinin çoğunun duygu ve düşüncelerinde belli bir iz bıraktığını göstermişlerdir. Alman klasik yazınının belirleyici özelliği olan zamanın toplumsal sistemine karşı duyulan isyankar ruh ve öfke ile birlikte, doğuştan gelen özelliği olan güce hayranlık ve kölelik duygusu taşıyan, küçük-burjuva (Almanya'da egemen olan toplumsal katman) duygularını da yansıtıyordu. Goethe ve Hegel'le ilgili olarak, "herbiri kendi alanında, dünyasının Olimpos'lu Zeus'u idiler", diye yazıyordu Engels, "Ama ne biri, ne de öteki, hiçbir zaman Alman darkafalılığından tamamıyla sıyrılamadı." (s. 302). Goethe'nin, Schiller'in ve dönemin öteki yazar ve düşünürlerinin yalnızca güçlü yanlarına değil zayıf yanlarına da ışık tutan Marx ve Engels, onların engin, dünya ölçeğindeki önemlerini hiçbir zaman küçümsememişlerdir. Bu yukarıda da belirtildiği gibi, Marx'ın en sevdiği şairlerden biri olan Goethe'ye karşı tutumuyla kanıtlanmıştır. Marx'ı iyi bilen çağdaşları, onun, büyük Alman şairinin yapıtlarının sürekli bir okuru olduğunu belirtmişlerdir. Yazılarında ve konuşmalarında, Marx da, Engels de, sıklıkla Faust'tan ve Goethe'nin öteki yapıtlarından alıntı yapmışlardır. 1837'de genç Marx, daha Berlin Üniversitesinde öğrenciyken, şaire karşı 1830'ların Alman gericilerinin savaşımının başını çekenlerden biri olan, Lüterci papaz Pustkuchen'e karşı Goethe'yi savunan bir hicviye yazmıştı. Engels, yazınsal eleştirilerindeki denemelerinden birini, Goethe'nın çalışmalarının tahliline ayırmıştı. Bu, darkafalı Almanın "hakiki sosyalizm"inin estetiğine saldıran "Şiirde ve Nesirde Alman Sosyalizmi" (s. 316-338) adlı denemeydi.

Marx ve Engels'in Batı Avrupa romantizm tahlilleri, gerçek anlamda yazının bilimsel tarihine katkı yönünden büyük önem taşır. Romantizmi Büyük Fransız Devrimi sonrasında başlayan çağın, bünyesinde taşıdığı bütün toplumsal çelişkilerin bir yansıması olduğunu gözönünde tutarak, kapitalizmi reddeden ve geleceğe yönelik çaba içinde olan devrimci romantizm ile geçmişin bakış açısıyla kapitalizmin romantik eleştirisini birbirinden ayırmışlardı. Burjuva-öncesi toplumsal sistemi idealize eden romantik yazarlar arasında da ayrım yapmışlardır: yapıtları, gerici ütopyaların örtüsü altında, demokratik ve eleştirel ögeleri gizleyenlerle, safça küçük-burjuva idealleri taşıyanları değerlendirmişler, ve geçmişe dönük yakınlıkları, soyluluğun çıkarlarının savunulmasına varan gerici romantizmi eleştirmişlerdir. Marx ve Engels, özellikle, Byron ve Shelley gibi devrimci romantiklerin yapıtlarından hoşlanıyorlardı.

Marx ve Engels'in 19. Yüzyıl gerçekçi yazarlarının yapıtlarına ilişkin değerlendirmelerine yukarda değinilmişti. Marx ve Engels, gerçekçi gelenekleri, önceki bütün yazın sürecinin doruk noktası olarak kabul ediyorlardı. Engels, bu geleneklerin gelişim ve zenginleşmesinin izini, Guy de Maupassant'ın 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Rus realist romanının yaratıcılarının, Norveç'in çağdaş oyun yazarlarının yapıtlarında sürdürdü. Marx ve Engels, Rusya'ya karşı iştahlı bir ilgi duyuyorlar, Rus devrimci hareketine büyük önem veriyorlardı. Rusya'daki ekonomik ve toplumsal yaşamın gelişimini daha iyi izleyebilmek için ikisi de Rusça öğrendi. Yalnızca Rusya'daki sosyal-ekonomik ve basın yazılarını değil, ülkenin yazınını da iyi tanıyorlardı. Her ikisi de, Puşkin'in, Turgenyev'in, Saltykov-Şkubroli, Çernişevski ve Rusya'daki Dobrolyubov'un yapıtlarını okumuşlardı, ayrıca Marx, Gogol, Nekrasov ve Lermontov'un yapıtlarını orijinalinde okumuştu. Engels de, Lomonosov, Derzhavin, Kemnister, Zukovski, Batyuşkov ve Krylov'un yapıtlarını İngilizce çevirilerinden okumuştu. Marx ve Engels, Puşkin'in *Yevgeni Onegin*'ini 19. Yüzyılın ilk yarısındaki Rus yaşa-

mının şaşırtıcı bir doğrulukla anlatımı olduğunu düşünmüşlerdi. İkisi de özellikle Çernişevski ve Dobrolyubov'u seviyorlardı. Engels bu iki devrimci yazarı "iki sosyalist Lessing" (s.375) olarak değerlendiriyor ve Marx Çernişevski'yi "büyük Rus araştırmacı ve eleştirmeni" (s.376) olarak adlandırıyor, Dobrolyubov'u ise, "bir yazar olarak Lessing ve Diderot" (s.376) ile karşılaştırıyordu.

Marx ve Engels'in belirleyici özellikleri, yazın ve sanata derin enternasyonalist yaklaşımlarıydı. Avrupalı olan, olmayan, büyük, küçük bütün ulusların sanatına, her halkın dünya sanat ve yazınının hazine ambarına kendilerine özgü katkılar yaptıkları inancıyla, eşit bir özenle yaklaşıyorlardı. İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve Rusya'daki sanat ve yazın gelişmelerine gösterdikleri ilgi kadar, Doğu'nun ya da İrlanda, İzlanda, Norveç gibi küçük ülkelerin sanatsal ve kültürel hazinelerine de ilgi duyuyorlardı. Notlarına bakıldığında, Yeni Dünyanın eski yerli kültürleri de ilgi alanlarının kapsamı içerisindedir.

Marx ve Engels, proletaryaya yakın demokrat ve devrimci şair ve yazarlara özel bir tavır içerisinde olmuşlardır. Bütün yaşamları boyunca, zamanlarının en iyi ilerici yazarlarının yapıtlarının zayıf yönlerini gidermelerine yardımcı olurlarken, onları sosyalist hareketin yanına çekmeye, eğitmeye, yola getirmeye çabalamışlardır. Marx ve Engels, yazında proleter devrimci bir akımın oluşması için aktif olarak katkılarda bulunmuşlardır.

Marx'ın büyük Alman devrimci şairi Heinrich Heine'ın yapıtları üzerindeki etkisi çok büyüktür. Onlar, 1843'te, Paris'te karşılaşmışlardı. Heine'ın başta gelen siyasal gazel ve hicivleri, Marx'a yakın durduğu ve dostça ilişki içerisinde olduğu döneme, 1843-44 tarihine raslar. Marx'ın Heine üzerindeki etkisi, Silezyalı Dokuma İşçileri ve Almanya, Bir Kış Masalı gibi dikkat çekici şiirlerinde açık seçik görülür. Marx bütün yaşamı boyunca, Marx ailesinin en beğendiği şairlerden biri olan Heine'a hayranlık duymuştur. Engels, dostunun duyduğu bu sevgiye tümüyle katılıyordu ve Heine'ı

"yaşayan en yüce Alman şairi" (s. 338) olarak görüyordu. Alman gericiliğine karşı savaşımlarında, Marx ve Engels, Heine'ın acıtıcı hiciv şiirlerine sıklıkla başvuruyorlardı. Marx ve Engels'in ideolojik etkisinin, bir sanatçı olarak Heine'ın gelişiminde büyük rolü olmuş ve komünist devrimin başarısının kaçınılmazlığına inanmasına yardımcı olmuştur.

Marx ve Engels, 1848-49 devrimi sırasında Neue *Rheinishe Zeitung*'da birlikte çalıştıkları Alman şairleri Gerg Weerth ve Ferdinand Freiligrath'la yakın dosttular. Engels, Weerth'i "Alman proletaryasının ilk ve en önemli şairi" (s. 365) olarak adlandırmıştır. Weerth'ın ölümünden sonra, onun yazınsal çalışmalarını titizlikle bir araya getirmişlerdir. 1880'lerde, Engels, Alman sosyal-demokrat basınında bunların tanıtımını canla başla yapmıştır.

Yalnızca Marx ve Engels'in etkisi sayesindedir ki, Freiligrath, 1848-49'da Alman devrimci şiirinin klasiklerinden biri olmuştu. Bu sıralarda yazdığı şiirleri, Marx ve Engels'in düşünceleriyle yakın bağlantı içerisindedir ve en iyi şiirleridir. Marx ve Engels'in Freiligrath'a gösterdikleri özen ve dikkat, devrimci şairlere karşı tavırlarının ve onurlu davalarında onlara nasıl yardım etmeye çalıştıklarının iyi bir örneğidir. Marx, yoldaşı Joseph Weydemeyer'e Freiligrath'ın 1852'de *Devrim* dergisinde çalışmasını önerirken, şairi yüreklendirmek için dostça ve övücü bir mektup yazmasını ondan özellikle istemiştir. Freiligrath'ın 1850'lerde Marx ve Engels'ten uzaklaşır uzaklaşmaz, bir şair olarak öneminin azalmaya başlaması bir raslantı değildir.

Marx ve Engels, pek çok Fransız ve İngiliz devrimci yazarlarıyla, özel olarak da Çartist lider Ernest Jones ile yakın ilişki içerisindeydiler. 1840'ların sonlarında yazılan en iyi şiirleri, Marx ve Engels'in düşüncelerinin etkisini gösterir.

Marx'ın ölümünden sonra, Engels, 1880'ler ve 1890'larda İngiliz sosyalist hareketine ideolojik yakınlığı bulunan İngiliz yazarlarının devrimci yazılarını dikkatle izlemeyi

sürdürdü. Bu, Engels'in, "Yoksul Kız" adlı kısa öyküsünü gönderen yazar Margaret Harkness'e yazdığı mektupta (s. 83-86), İngiliz sosyalisti Edward Aveling'in oyunları üzerine yaptığı çeşitli yorumlarda ve bir dizi yazarın ideolojik gelişmeleri üzerine yazdığı notlarda görülebilir.

Proleter sanatı konusunda Engels'in önemli görüşleri, yaşamının sonuna doğru Alman Sosyal Demokrat liderlere yazmış olduğu mektuplarda da görülebilir.

Bu yolda Marx ve Engels, klasik edebiyatın en güzel geleneklerini özümseyerek devrimci savaşımın deneyim ve hedeflerinin geniş bir anlayışı içerisinde ilerleyen, proletaryanın kurtuluşu için verdiği savaşımda aktif ve yaratıcı bir biçimde yer alacak olan yeni bir tür yazar ve sanatçılar yetiştirme çabasına girmişlerdi.

Bu derleme, geleceğin komünist toplumunda gelişecek olan sanat konusunda, Marx ve Engels'in değerli görüşlerini içermektedir. Marksizmin kurucuları, burjuva toplumun bir bütün olarak düşmancıl (antagonistik) özelliğinin bir dışavurumu olarak, kapitalist toplum koşullarında sanatın gelişimindeki çelişkiyi görmüşler ve bu sorunların çözümünün ancak proleter devrimden sonra ve toplumun toplumsal yeniden örgütlenmesiyle olanaklı olabileceğini düşünmüşlerdir.

Marx ve Engels, yeni, komünist toplumun temel özelliklerini tahminde parlak öngürüler göstermişlerdir. Komünizm, her şeyden önce, bireyin her yönüyle ve uyumlu gelişimi için gerçek özgürlüktür. "Özgürlük alemi" diyordu Marx, "ancak, emeğin zorunluluk ve günlük kaygılarla belirlendiği alanın bittiği yerde fiilen başlamış olur." (s. 167).

Sömürüden kurtulmuş bir emek, sosyalizm koşullarında, bütün manevi (ve sanatsal) yaratıcılığın kaynağıdır. Marx ve Engels, yalnızca gerçek ekonomik, politik, ve manevi özgürlük verildiğinde insanın yaratıcı gücünün tam olarak geliştiği ve yalnızca proleter devrimin, yazının gelişiminde sınırsız fırsatlar ve sonsuz ilerlemeler sağladığını belirtmişlerdir. Proletaryanın büyük tarihsel görevi, dünyanın komünist

yeniden inşasıdır. Marx ve Engels, dünyayı değiştirecek ve yalnızca ekonomide ve siyasette değil, kültürde de daha ileri gitmeyi sağlayacak toplumsal gücün, insanlığın eksiksiz daha yüksek ahlaki ve estetik değerlere ulaşması için gerekli koşulları yaratan gücün, proletaryada bulunduğunu görmüşlerdi.

**B. KRYLOV**

# TOPLUMSAL VARLIK VE TOPLUMSAL BİLİNÇ

## 1

Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesiyle örtüşür. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimleriyle örtüşen bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde devindikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üst-

yapıyı, çok ya da az bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile —ki, bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir—, hukuksal, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimleri ayırdetmek gerekir. Nasıl ki, bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanılarak bir hüküm verilmezse, böyle bir altüst oluş dönemi hakkında da, bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi gözönünde tutularak, bir hükme varılamaz; tam tersine, bu değerlendirmeleri maddi yaşamın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar. Çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar. Geniş çizgileriyle, asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumsal-ekonomik biçimlenmenin ileriye doğru gelişen çağları olarak *nitelendirilebilirler*. Burjuva üretim ilişkileri, toplumsal üretim sürecinin en son uzlaşmaz karşıtlıktaki biçimidir — bireysel bir karşıtlık anlamında değil, bireylerin toplumsal varlık koşullarından doğan bir karşıtlık anlamında; bununla birlikte burjuva toplumun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda, bu karşıtlığı çözüme bağlayacak olan maddi koşulları yaratırlar. Demek ki, bu toplumsal oluşum ile, insan toplumunun tarih-öncesi sona ermiş olur.

Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Önsöz, Sol Yayınları, Ankara 2005, s. 39-40.

Fikirler, kavramlar ve bilinç üretimi, herşeyden önce, insanların maddi etkinliklerine ve maddi karşılıklı-ilişkilerine (*Verkehr*) sıkısıkıya bağlıdır — gerçek yaşamın dilidir. İnsanların kavraması, düşünmesi, zihinsel ilişkileri, burada, hâlâ, maddi davranışlarının doğrudan ürünü olarak ortaya çıkar. Bir halkın politikasının, yasalarının, ahlakının, dininin, metafiziğinin vb. dilinde ifadesini bulan, zihinsel (*mental*) üretim için de aynı şey geçerlidir. İnsanlar, kendi kavramlarının, fikirlerinin vb. üreticileridirler, ama, üretici güçlerinin ve bunlara en son biçimlerine dek uygun düşen karşılıklı-ilişkilerin belirli bir gelişimiyle koşullanmış gerçek, etkin insanlardır.* Bilinç [*das Bewusstsein*] hiçbir zaman bilinçli varlıktan [*das bewusste Sein*] başka bir şey olamaz, ve insanların varlığı onların gerçek yaşam-sürecidir. Tüm ideolojide insanlar ve ilişkileri *camera obscura*'daki** gibi başaşağı görünüyorsa, insanların fiziksel yaşam-sürecinden ötürü nesnelerin retinada başaşağı olması gibi, bu görüngü de insanların tarihsel yaşam sürecinden ötürü böyledir.

Gökten yere inen Alman felsefesinin tam tersine, burada yerden göğe çıkılmaktadır. Başka deyişle, etten-kemikten insana varmak için, ne insanların söylediklerinden, imgelediklerinden, tasarladıklarından ve ne de anlatılmış, düşünülmüş, imgelenmiş, tasarlanmış biçimiyle insandan yola çıkılır; gerçek, etkin insanlardan yola çıkılır, ve insanların gerçek yaşam sürecinden hareketle bu yaşam sürecinin ideolojik yansılarının (*reflex*) ve yankılarının gelişimi gösterilir. İnsanların beyinlerinde biçimlenmiş gerçeksiz imgeler de (*phantom*), zorunlu olarak, onların ampirik olarak doğru-

* [Elyazması başlangıçta şöyledir:] İnsanlar kendi kavramlarının, düşüncelerinin vb. üreticileridir, ve insanlar, kesinlikle, kendi maddi yaşamlarının üretim tarzıyla, maddi ilişkileriyle ve onların toplumsal ve politik yapıda sonraki gelişmesiyle koşullanmışlardır.

** Bir prizma ile bir dizi aynadan oluşan ve bir nesnenin görüntüsünü bir yüzeye düşürmeye yarayan bir aygıt. –ç.

lanabilir ve maddi temellere dayalı maddi yaşam süreçlerini yüceltir. Bu bakımdan, ahlak, din, metafizik ve ideolojinin tüm geri kalan kısmı, ve bunlara tekabül eden bilinç biçimleri, artık o özerk görünümlerini yitirirler. Bunların tarihi yoktur, gelişmeleri yoktur; tersine, maddi üretimlerini ve maddi karşılıklı-ilişkilerini geliştiren insanlar, bu kendi gerçeklikleri ile birlikte hem düşüncelerini hem de düşüncelerinin ürünlerini değiştirirler. Yaşamı belirleyen bilinç değil, tersine bilinci belirleyen yaşamdır. Birinci durumda, çıkış-noktası, yaşayan birey olarak alınan bilinçtir; gerçek yaşama tekabül eden ikinci durumda ise, çıkış-noktası gerçek yaşayan bireylerin kendileridir, ve bilinç yalnızca *onların* bilinci olarak düşünülür.

Bu bakış tarzı öncüllerden (*premiss*) yoksun değildir. Gerçek öncüllerden yola çıkar ve onları bir an bile bırakmaz. Bunun öncülleri insanlardır ama, gerçeksiz (*fantastic*) bir yalıtılmışlık ve saptanmışlık içindeki insanlar değildir, tersine belirli koşullar altında kendi gerçek, ampirik olarak algılanabilir gelişme süreçleri içindeki insanlardır. Bu etkin yaşam süreci betimlenir betimlenmez, tarih, kendileri hâlâ soyut olan ampiristlerinki gibi bir ölü olgular dermesi, ya da idealistlerinki gibi imgelenmiş öznelerin imgelenmiş bir etkinliği olmaktan kurtulur.

Kurgunun (*speculation*) bittiği yerde, gerçek yaşamda, gerçek, pozitif bilim, insanların pratik etkinliğinin, pratik gelişme sürecinin ortaya konuluşu başlar. Bilinç üzerine söylenen boş sözler biter, ve onların yerini gerçek bilgi almak gerekir. Gerçekliğin ortaya konuluşu ile, kendineyeter felsefe [*die selbständige Philosophie*] varlık ortamını yitirir. Olsa olsa, onun yerini, insanların tarihsel gelişiminin gözlenmesinin soyutlanması olan en genel sonuçların bir sentezi alabilir. Bu kendilerinde-soyutlamalar, gerçek tarihten kopartıldıklarında hiçbir değer taşımazlar. Yalnızca tarihsel materyalin düzenlenmesini kolaylaştırmaya, bu düzenlemenin ayrı katmanlarının sıralanışını göstermeye yararlar. Ama hiçbir biçimde, felsefenin yaptığı gibi, tarihsel

çağların düzgün olarak sıralanması için bir reçete ya da şema sağlamazlar. Tersine, güçlükler, ister geçmiş bir çağla ister bugünle ilgili olsun, materyal incelenmeye ve düzenlenmeye ve gerçek bir biçimde sunulmaya girişilince başlar.

Marx-Engels, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 41-44.

# KÜLTÜRÜN DOĞAL KOŞULLARI VE GELİŞMESİ

Toplumsal üretimin az ya da çok gelişmiş şekli bir yana, emeğin üretkenliği fiziksel koşullarla da engellenir. Bütün bunlar, insanın, kendi yapısı (ırk vb.) ile doğal çevresine bağlanabilir. Dış fiziksel koşullar iki büyük ekonomik sınıfa ayrılırlar, (1) geçim araçlarındaki doğal zenginlik, yani verimli topraklar, balık dolu sular vb.; ve (2) çağlayanlar, ulaşıma elverişli nehirler, kereste, maden, kömür vb. gibi emek araçları şeklinde doğal zenginlik. Uygarlığın şafağında ağır basan birinci sınıf doğa zenginliğidir, daha yüksek gelişme aşamasında ise ikinci sınıf. Örneğin, İngiltere ile Hindistan, ya da antikçağlarda Atina ve Korent ile Karadeniz kıyıları karşılaştırılabilir.

Karşılanmaları zorunlu doğal gereksinmelerin sayısı ne kadar az, toprağın verimliliği ile iklimin elverişliliği ne kadar fazla olursa, üreticinin yaşaması ve devamı için gerekli emek-zamanı da o kadar kısa olur. Bu yüzden de, emeğinin, başkaları için harcayabileceği kısmı, kendisi için harcadığı kısımdan o kadar büyük olabilir. Diodorus, çok önceleri, eski Mısırlılar ile ilgili olarak buna işaret etmişti: "Çocuklarını yetiştirmek için katlandıkları zahmet ve masraf inanılmayacak kadar az. Onlar, çocuklar için elaltındaki en basit şey-

leri pişiriyorlar; bunlara ayrıca papirus sapının ateşte kızartılabilecek alt kısımlarını veriyorlar; bataklık bitkilerinin kök ve saplarını, çiğ haşlanmış ya da kızartılmış olarak yediriyorlar. Hava o kadar yumuşak ki, çocukların çoğu ayakkabısız ve çıplak dolaşıyorlar. Böylece çocuklar büyüyünceye kadar, babalarına yirmi drahmiden fazlaya malolmuyor. Mısır nüfusunun bu kadar fazla olmasının başlıca nedeni bu olduğu gibi, bu denli büyük yapıtların yaratılmasının da nedeni budur."* Ne var ki, eski Mısır'ın dev yapıları, nüfusun çokluğundan çok, bunun serbestçe kullanılabilecek kısmının büyüklüğü sayesinde gerçekleştirilmiştir. Tıpkı tek başına bir emekçinin, gerekli emek-zamanı ne kadar kısa olursa, o derece fazla artı-emek sağlayabilmesi gibi, çalışan nüfus için de aynı şey söylenebilir. Bu nüfusun, gerekli geçim araçlarının üretilmesi için gerekli olan kısmı ne kadar az olursa, başka işlere ayrılabilecek kısmı da o kadar fazla olur.

Kapitalist üretim bir kez varsayılınca, diğer koşullar aynı kalmak üzere ve işgününün uzunluğu belli olduğuna göre artı-emek miktarı, emeğin fiziksel koşullarına, özellikle de toprağın verimliliğine bağlı olarak değişir. Ama bu, hiçbir zaman, en verimli toprağın, kapitalist üretim tarzının gelişmesi için en uygun ortam olduğu anlamına gelmez. Bu üretim tarzı, insanın doğa üzerindeki egemenliğine dayanır. Doğa, çok cömert olduğu yerlerde, "yürüme dönemindeki çocuk gibi insanın elinden tutar". Doğa, insana, kendisini geliştirmesi için herhangi bir zorunluluk yüklemez.** Sermayenin

* Diodorus, *l.c.*, L. I., ch. 80.

** "İlk" (doğal servet) "son derece soylu ve kârlı olduğu için, insanları, umursamaz, mağrur yapar ve her türlü aşırılıklara götürür; oysa ikincisi, dikkatli olmaya, bilgiye, sanata ve politikaya zorlar." (*England's Treasure by Foreign Trade. Or the Balance our Foreign Trade is the Rule of our Treasure.* Written by Thomas Mun, of London, Marchant, and now published for the common good by his John Mun, London 1669, s. 181, 182.) "Bir halk topluluğu için, üzerinde beslenme ve giyinme gereksinimlerinin büyük ölçüde kendiliğinden karşılandığı ve iklimin giyinme ve barınma için pek az şey yapılmasına gerek gösterdiği ya da izin verdiği bir toprak parçasına bırakılmış olmaktan daha büyük bir lanet düşünemiyorum ... bunun karşıtı olan aşırı bir durum da olabilir. Emek harcanmasıyla üzerinde herhangi bir şey üretilemeyen bir toprak, emek harcanmaksızın bol ürün veren toprak kadar kötü-

anayurdu, bol bitki örtüsü ile örtülü tropik bölgeler değil, ılımlı bölgelerdir. Toprağın yalnızca verimliliği değil, özelliklerindeki farklılık, doğal ürünlerindeki çeşitlilik, mevsimlerdeki değişiklik, toplumsal işbölümünün fiziksel temelini oluşturur ve, doğal çevresindeki bu değişiklikler, insanı, gereksinimlerini, yeteneklerini, emek araçlarını ve tarzlarını çeşitlendirip çoğaltmaya iter. İnsan eliyle doğal bir kuvveti toplumun denetimi altına alma ve onu tutumlu bir şekilde kullanma, geniş ölçüde bu güce sahip ya da egemen olma zorunluluğudur ki, sanayi tarihinde ilk en kesin rolü oynamıştır. Mısır, Lombardiya, Hollanda ya da Hindistan ve İran'daki sulama işleri bunun örnekleridir;* buralarda insan eliyle açılan kanallarla yapılan sulama, yalnız toprak için vazgeçilmez suyu sağlamakla kalmaz, aynı zamanda, yamaçlardan sürükleyip getirdiği yararlı minarelleri de ona katar. İspanya ile Sicilya'da, Arap egemenliği sırasında, sanayi alanında gelişmenin sırrı, onların kurmuş oldukları sulama tesisleridir.**

Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 2009, s.487-489.

dür." ([N. Forster,] *An Enquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions*, Lond. 1767, s. 10.)

* Nil'in yükselip alçalmasını önceden hesaplama zorunluluğu, Mısır gökbilimini yarattı ve bununla birlikte rahipler, tarımın yöneticisi olarak egemen oldular. "*Le solstice est le moment de l'année où commence la crue du Nil, et celui que les Egyptiens ont dû observer avec le plus d'attention. ... C'était cette année tropique qu'il leur importait de marquer pour se diriger dans leurs opérations agricoles. Ils durent donc chercher dans le ciel un signe apparent de son retour.*" ["Gündönümü, yılın, Nil'in kabarmasının başladığı ve Mısırlıların çok büyük bir dikkatle gözlemlemek zorunda kaldıkları anıdır. ... Tarım işlerinde kendilerini yönetmek için belirlenmesi önemli olan, işte bu tropik yıldı. Bu nedenle, gökte, onun dönüşünü gösteren bir işaret aramak zorunda kaldılar."] (Cuvier, *Discours sur les révolutions du globe*, ed. Hœfer, Paris 1863, s. 141.)

** Hindistan'da devletin, küçük ve birbiriyle ilişkisiz üretim birimleri üzerindeki gücünün maddi temellerinden birisi, suların kullanılmasının düzenlenmesi idi. Hindistan'ın müslüman yöneticileri, bunu, kendilerinin yerine geçen İngilizlerden daha iyi anlamışlardı. Bengal eyaletinin Orissa bölgesinde bir milyondan fazla Hintlinin yaşamına malolan 1866 kıtlığını anımsamak bu konuda yeterlidir.

# KIR GÖRÜNÜMLERİ

[*Telegraph für Deutschland* No. 122, Temmuz 1840]

Güzel bir raslantıdır ki, Helen ülkesinde yaşayanların dinsel bilincini, bu ülkenin kırsal doğası belirlemiştir. Helen ülkesi, bir tümtanrıcılık (*pantheism*) yurdudur; bütün kır görünümlerini uyumlu bir çevre kucaklar, ya da, hiç değilse, kucaklardı. Ve gene de öne çıkan her ağaç, her pınar, her dağ fazlasıyla kendini sunar, ve ülkenin göğü pek mavi, güneşi pek parlak, denizi pek görkemlidir, Shelley'in özlü doğa tini,* herşeyi kucaklayan Pan tinselciliği (*spiritualism*) ile kıvanmak onlar içindir. Güzel biçimlenmiş tek tek her bölüm, ayrı bir tanrısının olmasını ister, her ırmağın kendi su perisi, her korunun kendi orman perisi vardır — ve Helenlerin dini böyle doğmuştur. Başka bölgeler böyle şanslı değildiler; bir halkın inancına temel oluşturmamış ve kendilerinde uyuklayan dinsel periye sahip olmak için yakaracak-

* "Doğa tini" asıl metinde İngilizcedir. Shelley'in yapıtlarında, özellikle *Queen Mab*'ta, Pan'ın tümtanrıcılıkla ilgili figüratif simgesi görünür. –*Ed.*

ları zihinsel bir şiir beklemeleri gerekmiştir. Bingen'deki Drachenfels'te ya da Rochusberg'te durup Ren'in asma kokulu vadisine, ufukta yiten uzak mavi dağlara, altın gün ışığı sağnağına tutulmuş yeşil tarlalara ve bağlara, ırmakta yansıyan mavi göğe uzun uzun bakarsanız —gök bütün parlaklığı ile yeryüzüne iner ve yansır, tin maddeye iner, dünya çekici olur ve içimize yerleşir— bu, hıristiyanlığın somutlaşmasıdır. Bunun tam karşıtı Kuzey Alman fundalığıdır; burada önemsiz kuru otlardan ve cılız olduklarının farkında oldukları için yerden yükselmeye kalkışmayan alçacık çalılardan başka bir şey yoktur, şurada burada eskiden ataklık göstermiş, şimdi yıldırımla parçalanmış bir ağaç vardır; ve gökyüzü ne denli parlaksa, görkemi de aşağıdaki yaslı, yoksul ve kargışlanmış topraktan o denli keskince ayrılır; ve güneş, çıplak ve kıraç kuma o denli kızgın bir öfkeyle yansır — burada Yahudi dünya görüşünün simgelenişi ile karşı karşıyasınızdır.

Fundalık çok yerilmiştir, bütün yazın* ona kargışlar yağdırmıştır ve Platen'in *Oedipus*'unda[2] olduğu gibi, yalnızca taşlama için arka plan olarak kullanılmış, halkta da onun az bulunur çekiciliklerini, gizli şiirselliğini arayıp bulma isteği uyanmamıştır. Kuzey Alman sahrasının korkunç, sıkıcı karakterini gereğince duymak, ama aynı zamanda bu bölgenin Libya'da ılgım gibi her zaman görülmeyen güzel özelliğini zevkle keşfedebilmek için, insan gerçekten, güzel bir bölgede, dağ yüceliklerinde ya da ormanlarla taçlanmış sarp kayalıklarda yaşamış olmalıdır. Gerçekten şiirsel olmayan Almanya, yalnız Elbe'nin sağ** kıyısındaki patates tarlalarında olsa gerektir. Ama Alman ırklarının en aktiflerinden olan Saksonların anayurdu, ıssızlığı içinde bile şiirseldir. Fırtınalı bir gecede, bulutlar ayın önünden hayaletler gibi geçerken, uzaklarda köpekler ulurken, o sonsuz fundalıkta dörtnala giden atlar üzerinde olun ve dizginleri gevşetip yıpranmış granit bloklar ve Hunların mezar tepecikleri

* *Blasedow*'un üçüncü cildinde[1] fundalıkla yaşlı adam ilgilenir. –[Engels'in notu.]

** *Telegraph für Deutschland*'da bir dizgi yanlışı olarak "sol". –*Ed.*

üzerinden atlayın; uzakta, yansımış ayışığında bataklığın suyu parıldar, bataklığın üzerinde yakamozlar gezinir; ve o uçsuz bucaksızlıkta fırtınanın uğursuz ulumasını sürdürür; altınızdaki toprak güvenilir değildir ve siz Alman folklor ülkesine girdiğinizi anlarsınız. Ancak kuzey Alman fundalığını tanıdıktan sonradır ki Grimm Kardeşler'in *Kinder-und Haus-Märchen*'ini [Çocuk ve Ev Masalları'nı.] doğru anlayabildim. Bu masalların hemen hemen hepsinden anlaşılır ki kökenleri buradadır, akşam karanlığıyla birlikte insan öğesinin yittiği ve halk fantezisinin korkunç, biçimsiz yaratıklarının öğle aydınlığında bile ürkünç olan ıssız bir toprak üzerinde kayıp gittiği yerdir. Bu masallar, böyle yabanıl bir gecede kendi yurdunda yoluna giderken, ya da yüksek bir kuleden o ıssız alana bakarken, ancak fundalık insanında uyanan duyguların dokunulur bir biçimlenmesidir. O zaman çocukluğunda fundalıktaki fırtınalı gecelerden kalan izlenimler aklına gelir ve o peri masalları biçimini alır. Ren'de ya da Swabia'da halk peri masallarının gizi üzerine hiçbir şey çalınmaz kulağınıza; oysa burada her yıldırımlı gece — *parlak* yıldırımlı gece, der Laube— gök gürlemelerinin diliyle ondan sözeder.

Fundalık, Hanover toprağının renkleriyle* boyanmış kimsesiz bir işaret levhasıyla birbirine karışmış olmasaydı, onu yücelterek izlediğim düşüncelerimi belki sürdürebilirdim. Uzun süre, bu renklerin anlamım bulmaya çalıştım. Thiersch'in Prusya'yla ilgili kötü şarkısında[3] Prusya'nın soylu renklerinde bulmaya çalıştığı şeyi göstermediği doğrudur; gene de, bu sıradan renkler soğuk, acımasız bir bürokrasiyi ve Renlinin Prusyacılıkla ilgili olarak hâlâ tam anlaşılır bulamadığı herşeyi anımsatır. Kara ile ak arasındaki keskin karşıtlıkla, mutlak bir monarşide kral ile uyruğu arasındaki ilişki benzeştirilebilir; ve Newton'a göre kara ile ak hiç renk sayılmadıkları için, mutlak bir monarşide hiçbir rengi benimsemeyen sadık bir zihnin çerçevelediği gösterge olabilir. Ortaçağ tüccar loncalarımn bulunduğu

* Sarı ve ak. –*Ed.*

kentler halkının kızıl ve ak bayrakları en azından eski günlere uygun düşer; Fransız *ruhu* kendi yanar-dönerliğini üç renkli bayrakla gösterir. Soğukkanlı Hollanda da, belki kendisiyle alay olsun diye, bu bayrağın renklerini benimsemiştir. Doğaldır ki, en güzel ve anlamlı olan, hâlâ, üç renkli mutsuz Alman bayrağıdır. Ya Hanoverlinin renkleri! Yol kenarlarındaki arklarda ve yeni sürülmüş tarlalarda bir saat bütün hızıyla koşmuş ak pantolonlu bir züppe tasarlayınız, Lut'un tuzdan sütununu[4] düşününüz — bir uyarı olarak Hanoverlinin eski günlerin *Nunquam retrorsum*'unun* bir örneği— görgüsüz Bedevi gençlerin bu saygın anıta çamur sıçrattığını tasarlayınız, işte size armalı paltosuyla Hanoverli bir sınır devriyesi. Yoksa, ak renk devletin saf temel yasası, sarı renk de bazı çıkarcı kalemlerin ona sıçrattığı pislik anlamına mı geliyor?

Sözü çeşitli bölgelerin dinsel karakterleriyle sürdürelim: *Hollanda* kırları görünümleri aslında Kalvencidir Hollanda'da uzak bir görünümün kesin sıradanlığı, tinselleştirilmesinin olanaksızlığı, ona uyum sağlayan biricik şey olan kurşuni gökyüzü, bütün bunlar, bizde Dordrecht Synod'un[5] şaşmaz kararları gibi, aynı izlenimi bırakır. Yeldeğirmenleri, kır da devinen biricik şeyler, insana, tanrının seçimini anımsatır ve hepsi ancak tanrının izin verdiği solukta devinir, başka her şey, "ruhsal ölüm" içinde durur. Ve bu anlamsız süregelen kıraç ortamda Ren, hıristiyanlığın akan, canlı özü gibi, verimlilik gücünü yitirir ve kuma boğulur. Ren'den bakıldığında, bu ırmağın Hollanda'daki kıyıları böyle görünür; ülkenin başka kesimleri daha güzel olabilir, oraları bilmiyorum. — Gölgeli rıhtımları, kanalları ve gemileriyle Roterdam, iç Almanya'nın küçük kentlerinden olan insanlar için bir vahadır; insan burada, Freiligrath'ınki gibi bir hayal gücünün denize açılan fırkateynlerle birlikte uzak, daha verimli kıyılara doğru nasıl ilerleyebildiğini anlayabilir. Bir de sazlardan ve bentlerden, aralarında istimbotun saatlerce

* Hiç geri dönmeyen (Hanoverlilerin armalı paltolarındaki şahlanmış atın altındaki yazı). –*Ed.*

dolaştığı yeldeğirmenlerinden ve uyumlu çan sesleri gelen kiliselerin kulelerinden başka bir şey olmayan Zeeland Adaları vardır!

Ama sonra, mutluluk duygusuyla, kaba bentleri ve sofu kalvenci ortodoksluğu arkada bırakıp özgürlüğün canlı ülkesine gireriz, Helvoetsluys gözden kaybolur, Waal'ın sağ ve sol kıyılarında yükselen coşkun dalgalara gömülür, suyun kumlu sarısı kendini yeşile bırakır, ve artık geride kalan unutulur ve koyu yeşil pırıl pırıl denize doğru ilerleriz!

Ve işte yas bitti
Acının ağırlığından arındınız
O büyük yolculuğa çıkmak için
Kalkma ve ayrılma zamanı geldi
Gökyüzü giderek alçalırken
Buluşmak için denizle
Gene gider miydiniz
Yorgun ve umutsuzken de

Gök eğilir ve sarar
Tüm gizemiyle dünyayı;
Mutludur bütün güzelliği
Kollarıyla sarıp kucaklarken
Dalgalar atılır göğe doğru
Öpmek ister gibi sevdiğini.
Ve siz ister miydiniz geçsin yaşam
Ümitsiz bir keder içinde

Aşk Tanrısı gökten iner
Kendine kuşanır dünyayı
Sonuna dek kalmak için her yerde
Sunar kendini insana
Ama bu tanrı katlanır mı
Göğsünüzün içinde kalmaya?
Öyleyse bırakın özgür olsun
Ve ışıtsın en çok sevdiğini.

Sonra cıvadranın donanımına tırmanın ve dalgaların

geminin omurgasıyla nasıl yarıldığına, beyaz damlacıkların başınızın üzerinden nasıl geçtiğine, ve denizin uzayan yeşil yüzeyine bakın: orada dalgalar köpük içinde birbiri ardına yükselir, orada güneş ışınları oynaşan binlerce aynadan gözlerinize yansır, orada olağanüstü renkler yaratmak için denizin yeşili, göğün mavisi ve güneşin altını birleşerek harika renkler yaratır ve saçma bütün kaygılarınız, ışığın düşmanlarının ve onların zalim saldırılarının tüm anıları yokolur, ve siz sınırsız ve özgür aklın bilincinde başı dik gururlu durursunuz! Bununla karşılaştırabilecek yalnızca tek bir izlenimim oldu; ilk kez filozofların sonuncusunun* tanrısal düşüncesi, 19. yüzyılda da, düşüncenin devasa oluşumu benimle ilk kez buluştuğunda, aynı mutluluk dolu coşkuyu yaşadım, katıksız gökyüzünden deniz havasının üzerine esmesi gibiydi, hayal aleminin dibini görmeye çalışırken insanın gözlerini ayıramadığı bir deniz gibi önünde uzanıyordu, Tanrı'yla yaşıyor, deviniyor ve var oluyoruz. Denizdeyken bunun bilincine erişiriz: Tanrının çevremizdeki her şeyle ve bizimle soluk aldığını duyumsarız; doğanın özüyle böyle bir yakınlık duyarız, dalgalar bizi öylesine yanına çağırır, gök yeryüzü üzerine öylesine sevgiyle yayılır ve güneş öylesine bir parlaklıkla ışıldar ki, insan, eliyle uzanıp kavrayabilecekmiş gibi duyumsar onları.

. Güneş kuzeybatıdan batar; solunda denizden ışıltılı bir çizgi yükselir — kent sahili ve Thames halicinin güney kıyısı. Alacakaranlık sis denize şimdiden çökmüştür, yalnız batıda akşamın moru, göğü ve suyu sarar; doğuda gök, içinden Venüs'ün doğmakta olduğu koyu mavisiyle gözalıcıdır; güneydoğuda çevreni izleyen büyülü ışık içindeki altın çizgi, pencerelerinden akşam kızıllığı balkıyan Margate'dir. Şimdi elinizde dolu bir kadeh, sevinçle bir çığlık atıp kasketinizi sallayarak özgür İngiltere'yi selamlayın. İyi geceler, ve Londra'da mutlu uyanışlar!

* Belki Hegel. –*Ed.*

[*Telegraph für Deutschland* No. 123, Ağustos 1840]

Hiç bilmediğiniz halde, demiryolunda yolculuğun sıkıcı olduğunu düşünüyorsanız, Londra'dan Liverpol'e bir yolculuğa çıkmalısınız. Demiryollarının, ülkenin bir başından öbür başına uzandığı bir ülke varsa, o da İngiltere'dir. Doğal görünüm, gözkamaştıracak güzellikte değildir, görkemli dağlar yoktur, ama göğün hiç bir zaman açık olmadığı İngiliz güneşi altında sıralanan alçak tepelerin çekiciliğinde harika bir ülkedir. Basit oluşumların çeşitli toplaşmaları ne kadar şaşırtıcıdır; doğa, alçak birkaç tepeden, bir otlaktan, birkaç ağaçtan ve otlayan sığırlardan binlerce güzellikler oluşturur. Tarlalarda tek başına ya da toplu olarak bulunan ağaçlar, bütün yöreyi az görünür güzellikte bir parka benzetir. Tren, sonra bir tünele girer, birkaç dakika karanlıkta ilerler, ve birden derin bir yarmadan gülümseyen güneşli tarlalara çıkar. Bir başka an, uzun vadiyi karşıdan karşıya bağlayan bir viyadük üzerindeki raylarda kayar tren; aşağıda ve uzakta kentçikler ve köyler, korular ve çayırlar arasında dolanarak akan bir ırmak; sağda ve solda silik silüetleriyle sıralanan dağlar, ve yarı-sis içinde, yarı-günışığının büyülü aydınlağında yüzer gibi bir vadi. Ne var ki bu olağanüstü manzarayı şöyle bir seyredeyim derken tren çıplak bir yarmaya girer, o büyülü resmi hayalinizde bile canlandıramazsınız. Ve bu, akşam karanlığı çökene, gözleriniz yorgunluktan kapanana değin sürer. Ah, oralar, Britanya'nın kontlukları şiir zenginidir. Sanki *golden days of merry England*'dır (İngiltere'nin neşeli altın günleridir), ve sanki insan, Shakespeare'i elinde av tüfeğiyle kaçak geyik avcıları arasında ve yeşil bir çalılığın arkasına gizlenerek ilerlerken göreceğini sanır, ya da onun ölümsüz komedilerinden birinde, niçin bu yeşil çayırların yer almadığını insan kendisine sorabilir. Çünkü, Shakespeare'in oyunları ister İtalya'da, ister Fransa'da ya da Navarra'da geçmiş olsun, onun çok kasıntı, kırsal kabalığıyla gereğinden çok bilmiş erkek öğretmenleri

* "Şen İngiltere'nin altın günleri" aslında İngilizcedir. –*Ed.*

ve tatlı tuhaf kadınları, hepsi, aslında, *merre England*'dır (neşeli İngilterelidir) ve ilginçtir ki, her şey, İngiliz gökyüzüyle örtüşür. Şu da var ki, *Midsummer Night's Dream* (Bir Yaz Gecesi Rüyası) gibi *Romeo and Juliet* (*Romeo ve Jülyet*) gibi, bazı komedileri, oyunların karakteriyle, güney iklimine tamamıyla uyarlanabilir.

Ve şimdi gene Anayurdumuzdayız! Pitoresk ve romantik Westphalia, kendisinden daha çok pitoresk ve romantik olan Ren uğruna, kendisini ihmal ettiği için oğlu Freiligrath'a kızgındır. Onu okşayacak birkaç sözcükle avutalım ki, kitabın ikinci baskısı yayınlanmadan önce sabrı tükenmesin.[6] Westphalia kendisini Almanya'nın geri kalanından ayıran sıradağlarla çevrilmiştir, ve sanki Almanya'dan koparılmış gibi, yalnız Hollanda'ya açık konumdadır. Gene de çocukları gerçek Saksonlardır, iyi vefalı Almanlardır. Ve bu dağların görünüşü görkemlidir; güneyde Ruhr ve Lenne vadileri, doğuda Weser vadisi, Kuzeyde Minden'den Osnabrück'e kadar sıradağlar — her yerde bir güzel görünüş zenginliği vardır. Ayrıca orada güzel eski kentler, hepsinin başında gotik kiliseleri, kapalı çarşısı, ve Annette Elisabith von Droste-Hülshoff ve Levin Schücking ile Münster vardır. Orada tanışmaktan zevk duyduğum Schicking, dikkatimi, o hanımefendinin şiirlerine çekme inceliğini gösterdi[7], ve ben, Alman halkının bu şiirler konusunda uğradığı kınamanın bir parçasını üstüme almadan bu fırsattan kaçmama izin veremezdim. Bu şiirler dolayısıyla bir kez daha doğrulandı ki, çok övülmüş Alman kusursuzluğu, şiiri değerlendirmeyi pek kaygısızca ele alıyor; kitaba gözgezdiriliyor, uyaklar düzgün mü ve dizeler akıcı mı, ve içeriğin anlaşılması kolay ve zenginliği çarpıcı mı, ya da hiç değilse göz kamaştırıcı mı, imgeler ve yargı tam mı diye bakıyorlar. Ama ancak Shelley'in başarabileceği ve Byron'ınki gibi bir imge gücünün erişebileceği bir duygu içtenliği, doğa betimlemelerinde sevecenlik ve özgünlük gösteren bu gibi şiirler — örtülüdür; doğru, biraz katı biçimlidir ve taşralılıktan büsbütün kurtulmamış bir dille yazılmışlardır — böyle şiirler iz bırakmadan

sona erer. Ama bu şiirleri alışıldığından daha yavaş okumaya hazırlanmış biri —ve şiir kitapları buna karşın öğle dinlencelerinde ele alınır— şiirlerin güzelliğinin kendisini uykuya dalmaktan alıkoyduğunu çok iyi anlayabilirdi. Üstelik şair hanım ateşli bir katolik ve bir protestan böyle birini nasıl ilginç bulabilir? Oysa *pietism*[8], adamı, erkek öğretmeni, baş papaz Albert Knapp'ı gülünçleştirirken, Fräulein von Droste'nin çocuksu inancı kendisine çok yakışır. Aklın dinsel bağımsızlığı kadınlar için uygun bir şey değildir. George Sand, Mistress Shelley* gibi kişilere az raslanır; kuşku için, kadın aklını çürütmek ve aklı bir kadında olmaması gereken büyük bir güç gibi görmek çok kolaydır. Ancak, yeninin çocukları olan bizlerin düşüp kalktığımız düşünceler gerçek ise, kadın yüreğinin modern aklın düşünce çiçekleri için de, babalarının dinsel inancı için olduğu gibi, içtenlikle çarpacağı zaman pek uzak değildir — ve yeninin üstünlüğü, ancak, genç kuşak yeniyi anasının sütüyle birlikte emerse kurulacaktır.

Friedrich Engels, "Landscapes".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 2, Moscow, 1975, pp. 95-101.

* Mary Wollstonecraft-Shelley, *née* Godwin. –*Ed.*

# TARİHSEL MATERYALİZMİN KABALAŞTIRILMASINA KARŞI

1

Materyalist tarih anlayışına göre tarihte belirleyici etken, *son kertede* gerçek yaşamın üretimi ve yeniden-üretimidir. Marx da ben de bundan daha çoğunu hiçbir zaman ileri sürmedik. Bundan ötürü, herhangi bir kimse ekonomik etken *biricik* belirleyicidir dedirtmek üzere bu önermenin anlamını zorlarsa, onu, boş, soyut, anlamsız bir söz haline getirmiş olur. Ekonomik durum temeldir, ama çeşitli üstyapı öğeleri — sınıf savaşımının politik biçimleri ve sonuçları — savaş bir kez kazanıldıktan sonra kazanan sınıf tarafından hazırlanan anayasalar vb. — hukuksal biçimler, hatta bütün bu gerçek savaşımların onlara katılanların beyinlerindeki yansımaları, siyasal, hukuksal, felsefi teoriler, dinsel görüşler ve daha sonra bunların dogmatik sistemlere gelişmeleri — hepsi de tarihsel savaşımların

gidişi üzerinde etki yapar ve birçok durumda özellikle onların *biçimini* belirlerler. Bütün bu öğeler arasında bir etkileşim vardır; bu etkileşimde bütün sonsuz ilinekler (*accidents*) (yani, aralarındaki iç bağlantı o kadar uzak ya da ortaya konulması o kadar olanaksız olduğundan var-yok sayıp gözardı edebileceğimiz şeyler ve olaylar) çokluğu ortasında, ekonomik devinim, sonunda kendisini olurlamak zorundadır. Yoksa teorinin herhangi bir tarihsel döneme uygulanması, birinci dereceden basit bir denklemin çözümünden daha kolay olurdu.

Engels'ten Joseph Bloch'a 21 Eylül 1890.
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar, 2,* Sol Yayınları, Ankara 1996, s. 235-236.

2

Politik, hukuksal, felsefi, dinsel, yazınsal, sanatsal vb. gelişme, ekonomik gelişmeye dayanır. Ama bütün bunlar, birbirlerini olduğu gibi, ekonomik temeli de etkiler. Bu demek değildir ki, ekonomik durum *nedendir, yalnızca o etkendir,* bundan başka her şey ancak edilgen sonuçtur. Tersine, her zaman *son kertede* ağırlığını koyan ekonomik zorunluluk temeli üzerinde bir etkileşim vardır. Örneğin devlet, koruyucu gümrükler, serbest ticaret, iyi ya da kötü mali sistem ile bir etki yapar; ve Almanya'nın 1648'den 1830'a değin sefil ekonomik durumundan kaynaklanan, kendisini önce *pietism*[8] ile, sonra duygusallık, prenslere ve soylulara yaltaklanarak kulluk etme ile dışavuran Alman darkafalının aşırı beceriksizliği ve güçsüzlüğü bile ekonomik etkiden yoksun değildi. Bu, kalkınmaya en büyük engellerden biriydi ve süreğen sefilliği dayanılmaz duruma getiren Devrime ve Napoléon savaşlarına dek sarsılmadı. Onun içindir ki, şurada burada salt kolaylık olsun diye düşünülmek istendiği gibi, ekonomik durumun otomatik bir etkisi yoktur, tersine, insanlar tarihlerini kendileri yaparlar; yalnız, kendilerini koşullandıran verili bir çevrede ve önce-

den varolan edimsel ilişkiler temelinde. Bunlar arasında, tek başına sizi anlamaya götürecek ipucunu oluşturan ekonomik ilişkiler, öbür —politik ve ideolojik— ilişkilerden ne denli çok etkilenebilir olurlarsa olsunlar, yine de, son kertede belirleyici olan ilişkilerdir.

Engels'ten W. Borgius'a, 25 Ocak 1894.
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar, 2*, Sol Yayınları, Ankara 1996, s. 297-298.

3

Daha da yükseklerdeki ideoloji alanlarına —din, felsefe, vb.— gelince, onların tarihsel dönemde önceden hazır durumda bulunup benimsenmiş, şimdi saçma diyebileceğimiz bir tarih-öncesi içeriği vardır. Doğa, insanın kendi varlığı, ruhlar, büyülü güçler vb. ile ilgili bu çeşit yanlış kavramların temeli, çoğunlukla, olumsuz bir ekonomik etkendir; tarih-öncesi dönemin zayıf ekonomik gelişiminin tümleyicisi ve koşullayıcısı da, ve hatta nedeni, doğanın yanlış kavranmasıdır. Ekonomik zorunluluk artan doğa bilgisinin başlıca itici gücü olduysa ve itici gücü oluyorsa da, böyledir diye, bütün bu ilkel saçmalığa ekonomik nedenler bulmaya kalkmak bilgiçlik taslamak olur. Bilim tarihi, bu saçmalıktan adım adım kurtulmanın ya da, daha doğrusu, onun yerine yeni, ama daha az anlamsız bir saçmalık konmasının tarihidir. Bunu üzerlerine alan kişiler, kendileri de işbölümünün yeni alanlarıyla ilişkilidirler ve bağımsız bir alanda çalıştıklarını sanırlar. Ve toplumsal işbölümünde bağımsız bir topluluk oluşturdukları ölçüde, ürettikleri, yanılgılarını da içermek üzere, tüm toplum gelişmesine ve hatta toplumun ekonomik gelişmesine bir etki yapar. Ancak, ne olursa olsun, kendileri de ekonomik gelişmenin başat etkisi altındadır. Örneğin felsefede, bunun burjuva dönem için doğru olduğu kolayca kanıtlanabilir. Hobbes ilk modern materyalistti (18. yüzyıldaki anlamıyla); ama mutlak monarşinin bütün Avrupa'da en parlak çağını

yaşadığı ve İngiltere'de halka savaş açtığı sırada, bir mutlakiyetçiydi. Locke, politikada olduğu gibi dinde de 1688 sınıf uzlaşmasının çocuğuydu. İngiliz yaradancılar (*deist*) ve onların tutarlı izleyicileri, Fransız materyalistler, burjuvazinin has filozoflarıydılar, — aynı biçimde Fransızlar da burjuva devriminin. Alman darkafalılığı, Kant'tan Hegel'e değin Alman felsefesinde, bazan olumlu ve bazan olumsuz bir biçimde, görünegelir. İşbölümünde belirli bir alan olarak, her çağın felsefesi, kendisine öncellerinden kalmış ve kendisinin de içinden çıktığı belirli bir düşünce materyalini varsayar. Ekonomik bakımdan geri ülkelerin felsefede gene de başrol oynayabilmeleri bundandır: 18 yüzyılda, felsefesine dayandığı İngiltere'ye göre Fransa, ve daha sonra her ikisine göre Almanya. Ama Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da, felsefe, o dönemin genel yazınsal serpilmesi gibi, ekonomik bir canlanışın ürünüdür de. Ekonomik gelişmenin sonal üstünlüğü, bana göre, bu alanda da sabittir; ama bu, özgül alan bizzat önbelirlediği koşullarda gerçekleşir: örneğin felsefede, öncellerden devralınmış, varolan felsefi materyal üzerindeki (genellikle işlevlerini yalnız politik vb. kılığa bürünerek yerine getiren) etkilerle. Burada ekonomi yeniden hiçbir şey yaratmaz, ama eldeki düşünce malzemesinin değiştirilme ve daha da geliştirilme yolunu, çoğunlukla da dolaylı olarak, belirler; çünkü felsefeye doğrudan en büyük etkiyi yapan, politik, hukuksal ve ahlaki yansımalardır.

Engels'ten Conrad Schmidt'e, 27 Ekim 1890.
Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar, 2*, Sol Yayınları, Ankara 1996, s. 243-245.

## 4

Gençlerin zaman zaman ekonomik yana gerektiğinden daha çok ağırlık vermelerinden Marx'la benim de kısmen sorumlu tutulmamız gerekir. Hasımlarımız *karşısında*, onların yadsıdıkları ana ilkeyi vurgulamamız gerekiyordu ve etkileşi-

me katılan öbür etkenleri onlara uygun ölçüde vurgulayacak ne zaman, ne yer, ne de fırsat bulabildik. Ama bir tarih kesimini sunmak, yani, pratik uygulamaya geçmek sözkonusu olur olmaz sorun farklıydı ve hiçbir yanılgıya yer yoktu. Ama, ne yazık ki, yeni bir teorinin ana ilkelerini, her zaman doğru bir biçimde olmasa bile, benimser benimsemez o teoriyi tümüyle anladıklarını sananlar pek sık görülüyor. Şimdilerde yeni "marksist" olmuşların birçoğunu bu kınamanın dışında tutamam; çünkü en şaşırtıcı saçmalıklar o çevrede üretiliyor...

Engels'ten Joseph Bloch'a, 21-22 Eylül 1890.
Marx-Engels, Seçme Yazışmalar, 2, Ankara 1996, s. 238.

5

Genellikle "materyalist" sözcüğü, Almanya'daki genç yazarların birçoğuna, ayrıca inceleme yapmadan, herhangi bir şeyin ve her şeyin etiketlenmesine yarayan önemsiz bir deyim gibi hizmet ediyor; yani, bu etiketi yapıştırıp sorunu kapanmış sayıyorlar. Oysa bizim tarih anlayışımız, herşeyden önce, bir irdeleme kılavuzudur, hegelci biçimde kolay bir yorumlama aracı değildir. Bütün tarih yeniden incelenmeli, farklı toplum biçimlerinin varoluş koşulları — onlara uygun düşen politik, medeni-hukuksal, estetik, felsefi, dinsel vb. görüşleri ortaya çıkarmaya çalışmadan önce— ayrıntılı olarak gözden geçirilmelidir. Şimdiye değin bu bakımdan çok az şey yapıldı; çünkü bu işe pek az kişi ciddi olarak girişti. Bu alanda pek çok yardıma gereksinimimiz var; çünkü konu çok engin; ciddi çalışmak isteyen herhangi bir kimse bu alanda çok şey başarıp kendini gösterebilir. Ama genç Almanların pek çoğu, bunun yerine, tarihsel materyalizm deyimini (her şey bir deyime dönüştürülebilir) yalnızca kendi epey kıt tarih bilgileriyle —çünkü ekonomi tarihi hâlâ bebeklik çağındadır— olabildiğince çabuk, katışıksız bir sistem kurmak için kullanıp, böylece pek büyük bir iş başardıklarını sanıyorlar. Ondan sonra da bir Barth ortaya çıkabiliyor, kendi

çevresinde gerçekten düpedüz bir deyime indirgenmiş olan konunun kendisine saldırabiliyor.

Engels'ten Conrad Schmidt'e, 5 Ağustos 1890.
Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar, 2*, Sol Yayınları, Ankara 1996, s. 234-235.

1

*Lessing Söylencesi* ayrı bir kitap olarak yayınlandığı için sevindim; bu tür çalışmalar çoğu zaman dağınık kalmaktan pek kurtulamaz. Prusya tarihinin kaosu içinden çalışarak birbirleriyle bağlarını doğru göstermiş olmanız, sizin adınıza övgüye değerdi; çalışmanın kendisi ne kadar tatsız olursa olsun, Prusya'da geçerli gerçeklikler bunu kesinlikle gerektiriyor. Bazı noktalarda, özellikle bundan önceki dönemle ilgili nedensel bağlar üzerine olan yerlerde sizin kanınızı tam olarak paylaşmıyorum; ama bu, kitabınızın şimdiye dek Alman tarihinin o dönemi üzerine yazılmış ve büyük farkla en iyi kitap olduğunu söylememe engel değil.

Engels'ten Franz Mehring'e, 11 Nisan 1893.
Marx/Engels, *Werke*,* Bd. 39, 1968, s. 64.

* Burada ve bu başlık altındaki başka yerlerde başvurulan kaynak şudur: Marx/Engels, *Werke*, Dietz Verlag, Berlin. –*Ed.*

2

Berlin muhabiriniz kesinlikle çok öznel; ama nasıl yazacağını biliyor ve tarihsel olayların materyalist kavramını çok iyi anlıyor; ama günümüz olaylarını anlayışı konusunda aynı şeyi her zaman söyleyemem. Bazı noktalarda farklı bir yorum yaptıysam da, *Lessing Söylencesi* birinci sınıftı.

Engels'ten Karl Kautsky'ye, 1 Haziran 1893.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 39, 1968, s. 77-78.

3

ENGELS'TEN FRANZ MEHRİNG'E

Londra, 14 Temmuz 1893

Sevgili Bay Mehring,

Bana göndermek inceliğini gösterdiğiniz *Lessing Söylencesi* için size teşekkür etme fırsatını ancak bugün buluyorum. Kitabı aldığımı bildiren biçimsel bir karşılık vermek istemedim, kitap ve içindekiler üzerine de bir şeyler yazmayı düşündüm. Gecikmemin nedeni bu.

Sondan, [tarihsel materyalizmin –ç.] ana noktalarını yetkinlikle ve önyargısız biri için inandırıcı biçimde özetlediğiniz "*Über den Historischen Materialismus*" ["Tarihsel Materyalizm Üzerine"] adlı ekten başlayacağım. Orada itiraz ettiğim tek şey, belki kendi başıma da — zamanla— bulabileceğim, ama Marx'ın daha geniş görüşü ve *coup d'œil*'ü ile [bir bakışta, –ç.] keşfediverdiği herşeyi hesaba katsam da, bana hakettiğimden çok değer vermenizdir. Marx gibi bir adamla kırk yıl birlikte çalışma talihine erişmiş bir insan, hakettiği düşünülen saygınlığı çoğu zaman yaşamı boyunca görmez. Sonra, büyük adam ölünce, daha az büyüğün değeri kolayca abartılır ve işte, bana öyle geliyor ki, şimdiki durumum bu; tarih sonunda herşeyi düzeltecek ve o zaman o insan her nasılsa ölmüş olacağı için hiçbir şeyden haberi olmayacak.

Bu sayılmazsa, yalnız bir nokta, ama Marx'la benim yazılarımızda her zaman yeterince vurgulamayı başaramadığımız ve bu bakımdan aynı ölçüde suçlu olduğumuz bir nokta eksik. Yani, ilk adımda, politik, hukuksal ve başka kavramları, ve o kavramların aracılığı ile ortaya çıkan eylemleri, temel ekonomik olgulardan *çıkarmaya* asıl önemi verdik ve *vermek zorundaydık.* Ama aynı zamanda içerik uğruna biçimsel yanı —bu kavramların vb. ortaya çıkma tarzını— savsakladık. Bu, çarpıcı bir örneği Paul Barth olan karşıtlarımıza yanlış anlamalar ve çarpıtmalar için hoş bir fırsat verdi.

İdeoloji, düşünür denen kişinin gerçekten bilinçli olarak bütünlediği bir süreçtir; ama bu yanlış bilinçliliktir. Düşünürü iten gerçek devindirici güçler düşünür için bilinmez kalır; yoksa bu, ideolojik bir süreç olmazdı. Düşünür, bu yüzden düzmece ve yanılsatan devindirici güçler kurgular. Çünkü bu, biçimini de içeriğini de salt usavurmadan, ya kendisinin ya da öncellerinin usavurmasından türettiği ussal bir süreçtir. Düşünür yalnız düşünce gereciyle çalışır, o gereci de usavurmayla üretilmiş bir şey olarak anlar ve ayrıca, ustan bağımsız, ve daha uzak bir kaynak araştırmaz, gerçekte doğal olarak yapması gereken de budur; çünkü bütün eylemine düşünce aracılık ettiği için, bütün eylem ona sonunda düşünceye *dayandırılmış* görünür.

Tarihsel ideologun (tarihsel burada basitçe politik, hukuksal, felsefi, tanrıbilimsel, kısacası yalnız doğayla ilgili değil, *toplum* ile de ilgili bütün alanları kuşatan kapsamlı bir terimdir) elinde, böylece, her bilim alanında önceki kuşakların düşüncesinden bağımsız olarak ortaya çıkmış ve sonraki kuşakların beyinlerinde kendi bağımsız gelişme yolundan geçmiş bir gereç vardır. Gerçekten, şu ya da bu alanla ilgili dış olgular, bu gelişmeye hep birlikte belirleyici bir etki yapmış olabilir, ama üstü örtülü biçimde geçiştirilmiş önvarsayım şudur: bu olguların kendileri de yalnızca bir düşünce sürecinin meyveleridir; biz de böylece,

gene, en çetin olguları bile görünüşte başarıyla sindirmiş katışıksız düşünce alanında kalınız.

Pek çok kişinin gözlerini kamaştıran, herşeyden çok, devlet kurumları, hukuk sistemleri ayrı her alandaki ideolojik anlayışlarla ilgili bağımsız bir tarihin görünüşüdür. Luther ile Calvin resmi katolik dinin "üstesinden geldiler" ise, ya da Hegel, Fichte'nin ve Kant'ın "üstesinden geldi" ise, ya da Rousseau cumhuriyetçi *Contrat social*'i[9] ile dolaylı olarak anayasacı Montesquieu'nün "üstesinden geldi" ise, bu, tanrıbilim, felsefe ve politik bilimler içinde kalan, o belirli düşünce alanlarının tarihindeki bir aşamayı gösteren ve düşünce alanının ötesine asla geçmeyen bir süreçtir. Kapitalist üretimin bengiliği (ebediliği) ve erekselliği hakkındaki burjuva yanılsama da buna eklendikten sonra, fizyokratların ve Adam Smith'in, merkantilistlerin[10] üstesinden gelmeleri bile, katışıksız bir düşünce utkusu sayılır; değişmiş ekonomik olguların düşüncede yansıması olarak değil de, her zaman ve her yerde varolan gerçek koşulların sonunda başarılmış doğru kavranışı sayılır: [Bu görüşe göre, –ç.] gerçekte Aslan Yürekli Richard ve Philip Augustus haçlılara karışacakları yerde serbest ticarete başlasalardı, beş yüzyıllık sefillikten ve aptallıktan kurtulmuş olurduk.

Sorunun burada ancak şöyle bir değinebildiğim bu yüzünü biz hep gereğinden çok savsakladık. Eski öyküdür: biçim başlangıçta öz için hep savsaklanır. Söylediğim gibi, bunu ben de yaptım ve yanılgı her zaman ancak daha sonra gözüme çarptı. Onun içindir ki sizi bu yanılgıdan ötürü hiçbir biçimde kınamadığım gibi, eski suçlulardan biri olarak öyle davranmaya da kesinlikle hakkım yoktur; ne olursa olsun, gelecek için dikkatinizi bu noktaya çekmek isterim.

İdeologların şu aptalca sanısı bununla bağlantılıdır: biz, tarihte bir rol oynayan çeşitli ideolojik alanların bağımsız bir tarihsel gelişimi olduğunu, dolayısıyla onların *tarihe herhangi bir etkisi olduğunu* yadsıyormuşuz. Bunun kaynağı, neden ile sonucu kımıldamaz karşıt uçlar gibi gören

ve diyalektik olmayan o yaygın görüştür, karşılıklı etkinin tümüyle savsaklanmasıdır. Tarihsel bir öğenin, başka, son kertede ekonomik nedenlerle bir kez ortaya çıktıktan sonra tepki verdiğini, çevresi ve hatta kendisini doğuran nedenler üzerinde etkili olabildiğini bu beyefendiler çok kez amaçlı olarak unutuyorlar. Örneğin Barth —kitabınızda 475. sayfa— rahiplikten ve dinden sözettiği sırada. Bayağılığı bütün beklentileri aşan bu herifin posasını çıkardığınızı görmek beni çok sevindirdi. Böyle bir adam Leipzig'te tarih profesörü yapılıyor! Koca Wachsmuth —ki o da oldukça taş kafalıydı, ama olguları değerlendirmeyi epey bilirdi— gene de bambaşka bir delikanlıydı.

Kalanına gelince, kitap üzerine yalnızca daha önce *Neue Zeit*'ta[11] yayınlandıkları sırada makaleler için birçok kez söylediklerimi yineleyebilirim; Prusya devletinin doğuşunu sunan en iyi kitaptır. Gerçekte, pek çok konuyu küçük ayrıntılarına dek doğru inceleyen biricik iyi sunudur da diyebilirim. Yalnız, sonraki gelişmeyi Bismarck'a dek ele alamamış olmanız üzücü ve bunu başka bir zaman yapacağınızı, Elektör Frederick William'dan koca William'a* dek eksiksiz, tutarlı bir tablo sunacağınızı ummamak elde değil. Çünkü ilk araştırmaları yapmış durumdasınız ve araştırmalarınız, hiç değilse genellikle, bitmiş denecek denli iyidir. Bu iş, eski derme çatma yapı yıkılmadan, bir an önce yapılmalıdır. Bu monarşik-yurtsever menkıbelerin etkisiz kılınması sınıf egemenliğini peçeleyen krallık kurumunun ortadan kaldırılmasının zorunlu bir önkoşulu olmasa bile (çünkü olaylar Almanya'da *arı* bir burjuva cumhuriyeti daha doğmadan modası geçmiş duruma düşürdü) yine de güdülen amaca ulaşmak için en etkili kaldıraçlardan biridir.

O zaman, Almanya'nın genel sefilliğinin bir parçası olarak Prusya'nın yerel tarihini anlatmak için de daha çok yeriniz ve fırsatınız olacak. Görüşünüzden arasıra biraz ayrıldığım nokta, özellikle Almanya'nın parçalanması ve 16. yüzyılda Alman burjuva devriminin yenilgiye uğraması

* I. William. –*Ed.*

konularındadır. *Köylüler Savaşı*[12] adlı yapıtımın tarihsel girişini yeniden yazarsam, ki gelecek kış yapacağımı umuyorum, orada sözkonusu noktaları geliştirebileceğim. Sizin gösterdikleriniz doğru değildir demiyorum, ama başka eklemelerle onları biraz farklı kümelendiriyorum.

Alman tarihini —sürekli bir sefillik durumunun tarihini— incelerken, yalnızca dönemleri kendilerine karşılık düşen Fransız tarihi dönemleriyle karşılaştırmanın doğru bir düşünceye ulaştırdığını hep görmüşümdür; çünkü orada olan, ülkemizde olanın tam karşıtıdır. Orada feodal devletin dağınık parçalarından ulusal bir devlet kurulması, tamı tamına bizim en büyük çöküş dönemine girdiğimiz zamanda olmuştur. Orada, sürecin bütün ilerleyişi sırasında, az görülür bir nesnel mantık, bizde ise giderek artan acıklı bir dağınıklık. Orada, ortaçağda, kuzey Fransız ulusallığına karşı Provans ulusallığından yana işe karışan İngiliz fatih, dış müdahaleyi simgeler; İngilizlerle savaşlar da, bir bakıma, —yabancı saldırganların kovulması ve Kuzeyin Güneye boyuneğdirilmesiyle sonuçlanan— Otuz Yıl savaşını[13] simgeler. Bunu, merkezi iktidar ile sömürgelerine güvenen ve Brandenburg-Prusya'nın rolünü oynayan Burgonyalı vasal arasındaki savaşım izler, ama bu savaşım merkezi iktidarın yengisiyle sonuçlanır ve ulusal devlet kesinlikle kurulur. Ve tam da o zaman, ülkemizde (kutsal Roma İmparatorluğu içindeki "Alman Krallığı"na ulusal bir devlet denebildiği oranda) ulusal devlet tümüyle çöker ve Alman topraklarının büyük çapta yağmalanması başlar. Bu karşılaştırma Almanlar için pek utandırıcıdır, ama bundan dolayı da daha çok öğreticidir; ve işçilerimiz Almanya'yı tarihsel devrimin ön sırasına yeniden geçirdikleri için geçmişimizin rezilliğine katlanmamız biraz daha kolay olmaktadır.

Almanya'nın gelişmesinin çok önemli başka bir özelliği de, sonunda Almanya'yı aralarında paylaşan iki devletten hiçbirinin tümüyle Alman olmaması —ikisi de fethedilen slav toprakları üzerinde kurulmuş kolonilerdi: Avusturya bir

Bavyera kolonisi, Brandenburg da bir Sakson kolonisi— ve onların Almanya *içinde* ancak *sınırdışı,* Alman olmayan, topraklarına dayanarak güçlenmiş olmasıdır: Avusturya Macaristan'a (Bohemya'nın sözünü etmeyelim), Brandenburg da Prusya'ya dayanarak. En büyük tehlike içinde bulunan batı sınırında bu türlü hiçbir şey olmadı: kuzey sınırında Danlara [Danimarkalılara] karşı Almanya'yı korumak Danlara bırakıldı; güneyde ise korunacak öyle az şey vardı ki sınır korucusu, İsviçre bile kendisini Almanya'dan koparıp kurtulmayı başardı!

Ama konu-dışı şeylerden sözediyorum. Bu palavralar size hiç değilse yapıtınızın bende ne denli uyarıcı bir etki bıraktığını göstermeye yarasın.

Bir kez daha gönülden teşekkürler ve selamlar.

Sizin,
*F. Engels*

Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar, 2.* Sol Yayınları, Ankara 1996, s. 286-291.

# SINIF İLİŞKİLERİ VE SINIF İDEOLOJİSİ

## 1

Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen *maddi* gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen *zihinsel* güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikirsel ifadesinden başka bir şey değildir, egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddi, egemen ilişkilerdir, dolayısıyla bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ifadesidirler; başka bir deyişle, bu düşünceler, onun egemenliğinin fikirleridirler. Egemen sınıfı meydana getiren bireyler, başka şeyler yanında, bir bilince de sahiptirler ve

sonuç olarak düşünürler; bu bireyler, bir sınıf olarak egemen oldukça ve tarihsel çağı bütün genişliğince belirledikçe, doğal ki, bu bireyler sınıflarının bütün genişliğince egemendirler ve öteki şeyler bakımından olduğu kadar, düşünürler, fikir üreticileri olarak da egemendirler ve kendi çağlarının düşüncelerinin üretimi ve dağıtımını düzenlerler; dolayısıyla onların düşünceleri, çağlarının egemen düşünceleridir. Örneğin kraliyetin, aristokrasinin ve burjuvazinin iktidar için çekiştikleri ve dolayısıyla iktidarın paylaşılmış olduğu bir devirdeki bir ülkede, kuvvetlerin ayrımı öğretisinin artık "sonsuz yasa" olduğu öne sürülen egemen öğreti olduğu görülür.

Şimdiye değin tarihin başlıca güçlerinden birisi olarak yukarıda [s. 15 - 18]* görmüş olduğumuz işbölümü, egemen sınıfta, zihinsel ve fiziksel emeğin bölünmesi olarak kendini gösterir. Böylece, bu sınıf içersinden, bir kesim, sınıfın düşünürleri olarak (sınıfın kendi hakkındaki yanılsamaların oluşumunu kendi başlıca geçim kaynakları haline getiren faal ve kuramsal ideologları olarak) ortaya çıkarlarken, diğerleri, gerçekte bu sınıfın faal üyeleri oldukları halde kendileri hakkında hayal ve düşünceler yaratmaya daha az zamanları olması nedeniyle, bu düşünce ve yanılsamalara *karşı tutumları daha pasif ve kabullenicidir.* Bu sınıf içindeki bu ayrılık, iki taraf arasında belli bir karşıtlığa ve düşmanlığa da dönüşebilir, ama sınıfın kendi varlığını tehdit eden pratik bir çatışma durumunda, bu durum kendiliğinden ortadan kalkar, ve egemen düşüncelerin egemen sınıfın düşünceleri olmadıkları ve bu sınıfın gücünden ayrı bir güce sahip bulundukları yolundaki görüntü de uçup gider. Belirli bir çağda devrimci fikirlerin varlığı, devrimci bir sınıfın varlığını öngörür, bu öncüllerin neler oldukları konusunda gerekli şeyleri yukarıda söylemiştik. ([s. 18-19, 22-23]).**

Tarihin akışını ele alırken, egemen sınıfın fikirlerinin, bu egemen sınıfın kendisinden ayrı olduklarını ve bu

* *Alman İdeolojisi*, s. 57-61 ve 81-85. —*Ed.*
***Alman İdeolojisi*, s. 38-40, 44-47 –*Ed.*

fikirlerin bağımsız bir varlığa sahip olduklarını varsayalım. Diyelim ki, bu fikirlerin ne üretim koşullarına, ne de üreticilerine aldırmaksızın. Dolayısıyla, bunların temelinde bulunan bireyler ve dünya koşulları bir yana bırakılarak, şu ya da bu fikirlerin falan çağa egemen olduğu olgusuyla yetinilsin. O zaman, sözgelimi denilebilecektir ki, aristokrasinin egemen olduğu zamanlar, namus, onur, bağlılık vb. kavramları egemendi ve burjuvazinin egemen olduğu zamanlar özgürlük, eşitlik vb. kavramları egemendi. Bu, bütünüyle egemen sınıfın kendisinin inandığı şeydir. Özellikle, 18. yüzyıldan beri bütün tarihçilerde ortak olan bu tarih anlayışı, zorunlu olarak egemen olan düşüncelerin giderek daha soyut olacağı, yani bu fikirlerin giderek evrensellik biçimine bürüneceği gerçeğine çarpacaktır. Gerçekten, kendisinden önce egemen olan sınıfın yerini alan her yeni sınıf, kendi amaçlarına ulaşmak için de olsa, kendi çıkarını, toplumun bütün üyelerinin ortak çıkarı olarak göstermek zorundadır, ya da şeyleri fikir planında açıklamak istersek: bu sınıf, kendi düşüncelerine evrensellik biçimi vermek ve onları, tek mantıklı, evrensel olarak geçerli düşünceler olarak göstermek zorundadır. Bir *sınıfa* karşı çıkması yüzünden, sırf bu yüzden devrimci sınıf, kendisini, bir sınıf olarak değil de, hemen bütün toplumun temsilcisi olarak sunar, tek egemen sınıfın karşısında toplumun tüm kitlesi olarak görünür.* Bu, onun için olanaklıdır, çünkü başlangıçta, onun çıkarı gerçekten de egemen olmayan bütün öteki sınıfların ortak çıkarlarına hâlâ sıkı sıkıya bağlıdır, ve çünkü, eski koşulların baskısı altında bu çıkar, henüz özel bir sınıfın özel çıkarı olarak gelişmemiştir. Bu yüzden, bu sınıfın utkusu, kendileri egemenliğe ulaşamayan öteki sınıfların pek çok bireyi için de yararlıdır; ancak, bu bireyleri egemen sınıfa çıkabilecek duruma getirdiği ölçüde, yalnız bu ölçüde

* [Marx'ın kenar notu:] (Evrensellik şunlarla örtüşür: 1) kurulu düzene karşı çıkan sınıfa; 2) rekabete, dünya ölçeğinde karşılıklı-ilişkiye vb; 3) egemen sınıfın büyük çoğunluğuna; 4) *ortak* çıkar yanılsamasına; başlangıçta bu yanılsama [haklı]dır; 5) ideologların kuruntularına ve işbölümüne.)

yararlıdır. Fransız burjuvazisi, aristokrasinin egemenliğini devirdiği zaman, bununla, birçok proletere de, proletaryadan daha yükseğe çıkma olanağını verdi, ama yalnız şu anlamda ki, onların kendileri de burjuva oldular. Her yeni sınıf, demek ki, kendi egemenliğini daha önce egemen olan sınıftan ancak daha geniş bir temel üzerine oturtur, ama karşılığında bundan böyle egemen olan sınıfla egemen olmayan sınıflar arasındaki karşıtlık, sonradan, hem derinliğine ve hem keskinliğine büyümekten başka bir şey yapamaz. Bundan çıkan sonuç şudur: Yeni yönetici sınıfa karşı yürütülmesi sözkonusu olan savaşın, bu kez, egemenliği ele geçirmiş olan daha önceki bütün sınıfların yapabildiklerinden daha kesin ve daha köklü bir biçimde eski toplumsal koşulları yıkmak gibi bir amacı vardır.

Genel olarak sınıf egemenliği, toplumsal rejimin biçimi olmaktan çıktığı anda, yani özel bir çıkarı genel bir çıkar olarak ya da "evrensel"i egemen olarak göstermek artık zorunlu olmadığı anda, belirli bir sınıfın egemenliğinin yalnız ve yalnız bazı fikirlerin egemenliği olduğuna inanmaktan ibaret olan bütün yanılsama da, doğaldır ki, kendiliğinden son bulur.

Marx-Engels, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, s. 75-78.

2

İnsanın maddi varlık koşullarındaki, toplumsal ilişkilerindeki ve toplumsal yaşamındaki her değişmeyle birlikte düşünce, görüş ve kavramlarının, tek sözcükle, bilincinin değiştiğini anlamak için derin sezgi mi gerekir?

Düşünceler tarihi, maddi üretim değişirken zihinsel üretimin de ona bağlı olarak karakterini değiştirdiğinden başka neyi kanıtlar? Her çağın egemen düşünceleri, her zaman, o çağın egemen sınıfının düşünceleri olmuştur.

Bir toplumu tümüyle devrimcileştiren düşüncelerden sözedildiğinde, eski toplum içersinde yeni bir toplum öğelerinin yaratılmış olduğundan ve eski düşüncelerdeki çözül-

menin eski varoluş koşullarındaki çözülmeyle atbaşı gittiğinden başka bir şey ifade edilmiş olmaz.

Antik dünya can çekişirken, antik dinlerde, hıristiyanlık karşısında boyun eğdiler. Hıristiyan düşünceler 18. yüzyılda usçu düşüncelere yenilirken, feodal toplum da o zamanki devrimci burjuvaziyle ölüm-kalım savaşına tutuşmuştu. Dinsel ve inanç özgürlüğü düşünceleri, yalnızca serbest rekabetin bilgi alanındaki egemenliğinin ifadesinden başka bir şey değildi

"Kuşkusuz", denecek, "dinsel, ahlaksal, felsefel ve hukuksal düşünceler tarihsel gelişmenin akışı içinde değişmişlerdir. Ama din, ahlak, felsefe, siyaset ve hukuk, bu değişmeler boyunca her zaman ayakta kalmışlardır".

"Ayrıca, özgürlük, adalet, vb. gibi, bütün toplum durumlarında ortak olan ölümsüz doğruluklar (*truth*) vardır. Ama komünizm, ölümsüz doğrulukları ortadan kaldırıyor, her türlü dini ve her türlü ahlakı, onları yeni bir temel üzerinde yeniden kurmak yerine, ortadan kaldırıyor; bu yüzden, geçmiş bütün tarihsel gelişmeye aykırı davranıyor".

Bu suçlama kendisini neye indirgiyor? Günümüze değin her toplumun tarihi, uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının (*antagonism*), çağlara göre, farklı biçimler almış karşıtlıklar, sınıf karşıtlıkları temeline dayanır.

Bu uzlaşmaz karşıtlıklar hangi biçimi alırlarsa alsınlar, geçmiş bütün çağların ortak olgusu, toplumun bir kısmının ötekisi tarafından sömürülmesidir. Öyleyse, gösterdiği bütün farklılığa ve çeşitliliğe karşın, geçmiş çağların toplumsal bilincinin sınıf karşıtlıkları toptan yokolmadıkça tümüyle ortadan kalkmayacak belirli ortak biçimler ya da genel düşünceler içersinde hareket etmesinde de şaşılacak bir şey yoktur.

Komünist devrim, geleneksel mülkiyet ilişkilerinden en köklü kopuştur, gelişmesi boyunca geleneksel düşüncelerden en köklü kopuşu içermesinde şaşılacak bir şey yoktur.

Marx-Engels, "Komünist Parti Manifestosu", *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Sol Yayınları, Ankara 2008,, s. 139-140.

## ENGELS'TEN PAUL ERNST'E[14]

[Taslak]

Londra, 5 Haziran 1890

Konuyu materyalistçe ele almanız sözkonusu olduğunda her şeyden önce şunu söylemeliyim ki, materyalist yöntem, tarih araştırmasında kılavuz ilke olarak değil de, insanın tarihsel gerçekleri kendine göre biçimlendirdiği bir hazırkalıp gibi alınırsa, karşıtına dönüşür. Ve bay Bahr, sizi bu yanlış yolda yakaladığını düşünüyorsa, bana büsbütün de yanlış değil gibi görünüyor.

Bütün Norveç'i ve orada olup biten her şeyi bir kategoriye koyuyorsunuz: darkafalılık; ve sonra da bu Norveç darkafalılığına, hiç ikirciklenmeksizin, sizin görüşünüzce *Alman* darkafalılığının ayırdedici niteliklerini yakıştırıyorsunuz. Ama burada yolumuzu iki olgu kesiyor.

Birincisi: Bütün Avrupa'da Napoléon'a karşı kazanılan utku, gericiliğin devrim üzerindeki utkusu haline geldiğinde ve yalnızca devrimin beşiğinde, Fransa'da, geri dönen meşruiyetçi rejime karşı, devrim henüz yeterince korku salabildiği için bir liberal burjuva anayasası koparıldığında, tam o sırada Norveç, çağdaş Avrupa'nın herhangi bir anayasasından çok daha demokratik bir anayasa yapma

olanağını buldu.

İkincisi: Norveç son yirmi yılda, edebiyat alanında aynı dönemde Rusya'dan başka hiçbir ülkede benzeri olmayan bir gelişme yaşadı. Darkafalı ya da değil, bu insanlar başkalarından çok daha başarılı oldular ve başka halkların yazınına damgalarını vurdular, ve kuşkusuz Alman yazınını da etkilediler.

Benim görüşüme göre, bu olgular, Norveçli darkafalılığın özgül özelliklerini bir parça araştırmayı gerektirir.

Ve burada, çok temelli bir farklılık olduğunu göreceksiniz sanırım. Almanya'da darkafalılık karaya oturmuş bir devrimin, kesintiye uğramış, bastırılmış bir gelişmenin sonucudur. Korkaklık, sınırlılık, zavallılık ve inisiyatif almada yeteneksizlik — Alman darkafalılığının bu özgül ve anormal ölçüde gelişmiş özellikleri, Otuz Yıl Savaşının ve onu izleyen dönemin, öteki bütün büyük halkların hızla yükseldiği bu dönemin sonucudur. Almanya tarihsel harekete yeniden sürüklendiğinde bile Alman darkafalılığı bu ayırdedici özelliklerini korumuştur. Bu özellikler o ölçüde güçlüydü ki, bizim işçi sınıfımız, sonunda bu dar sınırları kırana kadar, az-çok genel Alman tipi olarak, toplumun bütün öteki sınıflarına damgasını vurmuştur. Alman işçilerin "yurtseverlik-dışı"[15] ["*non-patriotizm*"] tutumunu en güçlü bir biçimde ifade eden olgu, tüm Alman darkafalı sınırlılığı kaldırıp atmış olmaları olgusudur.

Bu nedenle Alman darkafalılığı, normal bir tarihsel evre değil, aşırı bir karikatür, bir yozlaşma örneğidir; Polonyalı Yahudinin, yahudiliğin karikatürü olması gibi. İngiliz, Fransız vb. küçük-burjuva hiçbir biçimde Alman [küçük-burjuva] ile aynı düzeyde değildir.

Öte yandan, Norveç'te küçük köylülük ve —İngiltere ve Fransa'da onyedinci yüzyılda olduğu gibi— biraz orta-boy burjuvaziyi de içeren küçük-burjuvazi, yüzyıllar boyunca toplumun normal durumunu oluşturmuştur. Ülkeyi modası geçmiş bir ortama zorla sürükleyip götüren ne bir Otuz Yıl Savaşı, ne de başarısız kalmış bir büyük hareket sözko-

nusudur. Ülke, yalıtılmışlığı ve doğal koşulları nedeniyle geriden geliyordu; ama ülkenin genel durumu, üretim koşullarına tümüyle tekabül ediyordu, ve bu nedenle de normaldi. Ancak pek yakın bir zamanda ülkeye biraz modern sanayi, o da dağınık biçimde girdi; ama sermaye yoğunlaşmasının en güçlü kaldıracı olan borsaya yer yok; ve deniz ticaretinin görülmedik gelişmesi tutucu bir etki yaratıyor. Çünkü, her yerde yelkenli gemilerin yerini buharlı gemiler alırken, Norveç yelkenli gemiler filosunu çok büyük ölçüde artırmaktadır ve en büyük değilse bile, dünyanın ikinci büyük yelkenli gemi filosuna sahiptir; bu filo daha çok küçük ve orta-boy gemi sahiplerinin malıdır; bu durum, 1720'ler İngilteresi'ndekine benzer. Gene de bu, eski durağan yaşama hareket getirdi ve bu hareket, yazının dirilişinde de ifadesini bulmaktadır.

Norveç köylüsü, *hiçbir zaman serf* olmamıştır ve bu durum, tüm gelişme için, bir bakıma Castile'dekine benzer bir biçimde, tamamen farklı bir arka-plan sağlamaktadır. Norveçli küçük-burjuva, özgür bir köylünün oğludur ve bu koşullarda, bozulmuş Alman darkafalıyla karşılaştırıldığı zaman *adam*dır. Bunun gibi Norveçli küçük-burjuva kadın, darkafalı Almanın eşinden son derece üstündür. Ve örneğin İbsen'in oyunları, eksiklikleri ne olursa olsun, küçük ve orta-boy burjuvazinin dünyasını yansıtır; ama o dünya ile Almanya'daki durum arasında çok büyük bir fark vardır; İbsen'in oyunları insanların hâlâ sağlam karakterli ve girişken olduğu, başka ülkelerde geçerli olan kavramlara göre, çoğu zaman hareketleri garip görünse de insanların bağımsız davranabildiği bir dünyayı yansıtır. Sonal bir yargıya varmadan önce, bu noktaları iyice araştırmayı yeğlerim.

K.Marx, F. Engels, *Seçme Yazışmalar*, 2, s. 231-233.

# TARİHSEL SÜREKLİLİK VE ÇELİŞKİLERİ

## 1

Bir yerde kazanılmış üretici güçlerin gelişmesi, özellikle buluşların sonraki gelişmeler açısından işe yaraması ya da yaramaması, tamamıyla karşılıklı ilişkilerin yaygınlığına bağlıdır. Komşu yöreleri aşan ticari ilişkiler henüz olmadığı sürece, her icadın her yerde ayrı ayrı icat edilmesi gerekir, ve barbar halkların ani saldırıları ve hatta olağan savaşlar gibi salt raslantılar, üretici güçleri ve gereksinimleri gelişmiş bir ülkeyi herşeye yeniden başlamak zorunda bırakmaya yeter. Tarihin başlarında her şey, her gün ve her ülkede bağımsız olarak yeniden icat edilmek gerekmiştir. Görece çok yaygın bir ticaretin, çok gelişmiş üretici güçlerin bile tümüyle yıkılmaya karşı güvenlikte olmadığını, Fenikeliler örneği kanıtlamıştır. Çünkü Fenikelilerin buluşlarının büyük bir kısmı, İskender'in bir ulusu ticaretten uzaklaştırması ve ülkelerini ellerinden alması

yüzünden, uzun bir süre ortadan kayboldu, bu da, o ulusun gerilemesine neden oldu. Örneğin, ortaçağda cam boyama sanatı da aynı duruma düşmüştür. Sonradan kazanılmış üretici güçlerin sürekliliği, ancak, temeli büyük sanayi olan bütün ulusların rekabet savaşımlarına sürüklendikleri ticaretin, dünya ticareti haline gelmesiyle güven altına alınmış oldu.

Marx-Engels, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, s. 86.

2

İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama istedikleri gibi değil, kendilerinin seçtiği koşullarda değil, doğrudan karşılaşılan, verili ve geçmişten gelen koşullarda yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, yaşayan kuşakların beynine bir karabasan gibi çöker. Ve onlar tam kendilerini ve şeyleri devrimcileştirmeye uğraşır göründükleri zaman, daha önce hiç varolmamış bir şey yaratırlarken, tam da böyle devrimci bunalım dönemlerinde, geçmişin ruhlarını kaygıyla kafalarında canlandırıp yardıma çağırırlar ve dünya tarihi sahnesine bu eski saygın kılığa girerek ve bu ödünç alınmış dille çıkmak için, onların adlarını, savaş çığlıklarını ve giysilerini ödünç alırlar. Bunun gibi, Luther, havari Paul'ün maskesini takındı, 1789-1814 devrimi, sırayla, Roma Cumhuriyetinin ve Roma İmparatorluğunun kılığına büründü ve 1848 devrimi bir 1789, bir 1793-1795 devrimci geleneğini parodilemekten başka bir şey yapmadı. Bunun gibi, yeni bir dil öğrenmeye başlamış biri, o dili durmadan kendi anadiline çevirir; ama ancak o dili eskisinin yardımı olmadan anladığı ve kullanırken anadilini unuttuğu zaman, yeni dilin ruhunu özümsemiş olur.

Tarihin ölülerinden yardım dilenme incelendiğinde, belirgin bir fark hemen görülür. Camille Desmoulins, Danton, Robespierre, Saint-Just, Napoléon, eski Fransız devriminin partileri ve yığınları kadar kahramanları da, kendi çağlarının görevini, modern *burjuva* toplumu bağlarından kurtul-

ması ve kurulması görevini Romalı giysileri içinde ve Romalıların sloganlarını kullanarak yerine getirdiler. Birinciler, feodal kurumları parçaladılar ve bu kurumlar üzerinde yükselmiş feodal başları kopardılar. Napoléon da, Fransa içinde, yalnız serbest rekabetin gelişebileceği, küçük toprak mülkiyetinin işletilebileceği ve ulusun bağlarından kurtarılmış sınai üretici gücünün kullanılabileceği koşulları yarattı; dışarda ise, Fransa'da burjuva toplumu yaratmak için Avrupa Kıtasında gereken her yerde feodal kurumları silip süpürdü. Yeni toplumsal biçimlenme kurulur kurulmaz, tufan-öncesi devler ve onlarla birlikte diriltilmiş Romalılık —Brutuslar, Gracchuslar, Publicolalar,[16] tribünler, senatörler ve Caesar'ın kendisi— yitip gittiler. Burjuva toplum, kendi ölçülü gerçekliği içinde, Sayler, Cousinler, Royer-Collardlar, Benjamin Constantlar ve Guizotlar ile kendi gerçek yorumcularını ve sözcülerini yarattı. Burjuva toplumun gerçek komutanlarının yeri tezgahların arkasındaydı, onun politik başı ise "et kafa" XVIII. Louis idi. Kendini servet üretmeye ve rahat rekabet savaşımına kaptırmış burjuva toplum, Roma çağından gelen o ruhların kendi beşiği başında nöbet tutmuş olduğunu artık anımsamıyordu. Ama burjuva toplum kahramanlara yaraşır olmasa da, dünyaya getirilmesi için kahramanlık, özveri, terör, iç savaş ve dış savaşlar gerekmişti. Ve burjuva toplumun gladyatörleri, kendi savaşımlarının burjuvaca sınırlanmış içeriğini kendilerinden gizlemek ve kendi esrimelerini (*enthusiasm*) büyük tarihsel trajedinin yüksek düzeyinde tutabilmek için gerek duydukları ülküleri ve sanat biçimlerini, aldanmaları, Roma Cumhuriyetinin kaskatı klasik geleneklerinde buldular. Benzer biçimde, gelişmenin bir başka aşamasında, bir yüzyıl önce, Cromwell ve İngiliz halkı, kendi burjuva devrimleri için konuşma yeteneği, tutkuları ve yanılsamaları *Tevrat*'tan almışlardı. Gerçek amaca ulaşılınca, yani İngiliz toplumunun burjuva dönüşümü tamamlandığı zaman, Locke, Habakkuk'un ayağını kaydırdı.

Ölülerin diriltilmesi, bu devrimlerde, eskileri taklit

etmeye değil, yeni savaşımları yüceltmeye; verilmiş görevin gerçeklikte yerine getirilmesinden kaçmaya değil, o görevin imgelemde büyütülmesine; devrimin hayaletini yeniden çağırmaya değil, onun ruhunu yeniden bulmaya yaradı.

Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Ankara 2007, s. 13-15.

# TARİHSEL GELİŞMENİN DÜZENSİZ KARAKTERİ VE SANAT SORUNLARI

6° *Maddi üretimin gelişmesi ile örneğin sanat üretiminin gelişmesi arasındaki eşit olmayan ilişki.* Genel olarak, ilerleme kavramının alışılmış soyut biçimiyle anlaşılmaması. Modern sanat vb.. Bu oransızlık, pratik toplumsal ilişkilerin içinde meydana gelen oransızlığı kavramak kadar önemli ve anlaşılması güç olmaktan uzaktır. Örneğin kültür için. Birleşik Devletler'in Avrupa ile ilişkileri. Ama burada, tartışmada karşılaşılan asıl güçlük üretim ilişkilerinin, nasıl hukuksal ilişkiler olarak eşitsiz geliştiğidir. Örneğin Roma özel hukuku ile (ceza hukuku ve kamu hukuku için daha az böyledir) modern üretim arasındaki ilişki.

7° Bu *kavram gerekli bir gelişme gibi görünmektedir.* Ama raslantının doğrulanması. Nasıl. (Özgürlüğün vb.) (İletişim araçlarının etkisi. Evrensel tarih her zaman varolmamıştır; evrensel tarih olarak tarih, bir sonuçtur.)

8° *Hareket noktası elbette doğal belirlenimden*; öznel ve

nesnel olarak. Kabileler, ırklar, vb..

1. Sanat konusunda, bazı sanatların açılıp gelişme dönemlerinin ne toplumun genel gelişmesi ile, ve ne de bunun sonucu olarak, toplumun örgütlenmesinin iskeleti olan maddi temelin gelişmesi ile hiç de orantılı olmadığı bilinmektedir. Örneğin modernlerle karşılaştırılan Yunanlılar ya da hatta Shakespeare. Örneğin destan gibi bazı sanat biçimlerinin, artistik üretimin o niteliği ile ortaya çıktığı tarihten bu yana, klasik biçimi içinde hiçbir zaman yaratılamayacakları; ve bu yüzden de sanat alanının kendisinde de bazı önemli yapıtların ancak artistik gelişmesinin daha aşağı bir aşamasında olanaklı olduğu kabul edilmektedir. Bu sanat alanının içindeki değişik sanat cinsleri için ilişki doğruysa, artistik alanın tümünün toplumun genel gelişmesiyle ilişkisi içinde doğru olmasına şaşmamak gerekir. Zorluk, yalnızca bu çelişkilerin anlaşılmasının genel tarzındadır. Bunlar açık-seçik belirtilince açıklanmış da olurlar.

Örneğin ilkin Yunan sanatının, sonra da Shakespeare'in sanatının zamanımızla ilişkisini ele alalım. Yunan mitolojisinin yalnızca Yunan sanatının cephaneliği olmakla kalmayıp o sanatı besleyen toprak görevini de yerine getirdiği bilinir. Yunan imgelemini esinleyen ve böylelikle Yunan [sanatı]nın temelini oluşturan doğayı ve toplumsal ilişkileri görüş tarzı, *selfactors** ile, demiryolları ile, lokomotiflerle ve elektrikle işleyen telgrafla bağdaşır mı? Bir Vulkanus,** Roberts ve ortakları yanında nedir ki; Jüpiter*** paratonerin, Hermes**** *Crédit mobilier*'nin yanında nedir ki? Her mitoloji, doğa güçleri üzerinde hayal alanında ve hayal aracılığıyla egemenlik kurar ve o güçlere biçim verir: Onun için doğa güçleri gerçekten egemenlik altına alınınca, mitoloji de ortadan kaybolur. Printing House Square[17] yanında Fama'nın***** sözü mü olur? Yunan

* Otomatik iplik eğirme makineleri.

** Roma mitolojisinde ateş ve maden tanrısı.

*** Roma mitolojisinde yıldırım vb. gibi doğal güçleri simgeleyen tanrı.

**** Yunan mitolojisinde hırsızların ve tüccarların tanrısı.

sanatı, Yunan mitolojisini, yani doğanın ve toplumsal biçimlerin halk imgelemi tarafından artistik, ama bilinçsiz işlenmesini önvarsayar. Bu sanatın malzemesi bunlardır. Bu, herhangi bir mitoloji demek değildir. Yani doğanın (bu sözcük nesnel olan her şeyi, bu bakımdan toplumu da kapsamaktadır) herhangi bir bilinçsiz işlenmesi demek değildir. Mısır mitolojisi, hiçbir zaman Yunan sanatının açılıp gelişmesine elverişli bir alan sağlayamazdı. Ama her durumda *bir* mitoloji. Öyleyse, hiçbir biçimde, doğa ile tüm mitolojik, mitleştirici ilişkileri dışlayan; dolayısıyla sanatçıdan mitolojiden bağımsız bir imgelem isteyen toplumsal gelişim değil..

Öte yandan: Akhilleus barutla ve kurşunla bağdaşabilir mi? Ya da, *İlyada*, basınla ya da daha iyisi baskı makinesi ile bağdaşabilir mi? Türkü, destan, mitolojinin ilham perileri, mürettibin aletleri karşısında zorunlu olarak yok olmazlar mı, epik şiirin gerekli koşulları ortadan kalkmaz mı?

Ama zorluk, Yunan sanatının ve destanının toplumsal gelişmenin belli biçimlerine bağlı olduklarını anlamakta değildir. Zorluk, bunların bizim için hâlâ bir estetik doyum sağlamaları ve bazı bakımlardan bizim için ulaşılamayan normların ve modellerin değeri olmalarıdır.

Bir adam çocuksuluğa düşmeden çocukluğa dönemez. Ama o, çocuğun saflığından hoşlanmaz mı ve daha yüksek bir düzeyde onun gerçeğini yeniden-üretme özlemi duymaz mı? Çocuk doğasında, her dönem kendi öz niteliğinin doğal gerçekliğinde yeniden yaşadığını görmez mi? İnsanlığın tarihsel çocukluğu, bir daha asla dönülmeyecek olan insanlığın o en güzel açılma dönemi, niçin bizi sonsuzluğa kadar büyülemekte devam etmesin? Huysuz çocuklar vardır ve büyük adam tavırları takınan çocuklar vardır. Antikçağın birçok halkı, bu kategoriye girer. Yunanlılar normal çocuklardı. Onların sanatının bizi büyülemesi, o sanatın içinde büyüdüğü toplumun ilkel niteliği ile çelişki oluşturmaz. Bu büyüleme, tersine, bunun sonucudur, ve o

***** Roma mitolojisinde dedikoduyu simgeleyen tanrıça.

sanatın doğmuş olduğu, ve ancak doğabileceği, yeteri kadar olgunlaşmamış toplumsal koşulların hiçbir zaman geri gelemeyeceği gerçeğine bağlı bir büyülemedir.

Karl Marx, "[Ekonomi Politiğin Eleştirisine] Giriş", *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara 2005, s. 269-271.

# İDEOLOJİK İÇERİK VE GERÇEKÇİLİK

## 1
## ENGELS'TEN MINNA KAUTSKY'YE

Londra, 26 Kasım 1885

*Die Alten und die Neuen*'i [*Eskiler ve Yeniler*'i] de* okudum; kitap için yürekten teşekkür ederim. Tuz madeni işçilerinin yaşamı, *Stefan*'daki[18] köylülerin portresini çizen kalemin ustalığıyla anlatılıyor. Viyana sosyetesinin yaşamının tanımı da birçok yerinde pek hoş. Viyana, gerçekte sosyetesi olan tek Alman kenti; Berlin'in yalnızca "belli çevreler"i vardır ve ondan da fazlasıyla belirsiz çevreleri; Berlin toprağının yalnızca yazarlar, resmî görevliler ya da aktörler hakkında roman üretmesinin nedeni budur. Yapıtınızın Viyana bölümündeki kurgunun bazan çok hızlı mı geliştiğini siz daha iyi yargılayacak konumdasınız. Bize bu izlenimi veren birçok şey, kentin kendine özgü uluslararası karakteri ve güney ve doğu Avrupalılarla içiçe geçmişliği düşünülürse, Viyana'da belki de çok doğal görülebilir. Her iki alanda da karakterler, yapıtınızın olağan yanlarından biri olan keskin

* Minna Kautsky'nin bir romanı. –*Ed.*

bir bireyleşme sergiliyor. Her biri hem bir tip, ama aynı zamanda belli bir birey, ihtiyar Hegel'in dediği gibi bir "*Dieser*";* zaten böyle olmalı. Şimdi, tarafsız olmak için, bir yerlerde hata bulmalıyım ve böylece geliyoruz Arnold'a. O gerçekte haddinden fazla çok iyi ve sonunda bir toprak kaymasında öldüğü zaman, insan onun bu dünya için gereğinden fazla iyi oluşuyla böylesine ölmesini birbiriyle ancak şairane bir adaletle bağdaştırabilir. Ama bir yazarın kendi yarattığı kahramana tapınması çok kötüdür; bana göre sizin de burada bir ölçüde düştüğünüz hata budur. Elsa tipinde, aynı zamanda idealleştirilmiş olmakla birlikte, belli bir bireyselleştirme de var; ama Arnold'da kişilik ilkeyle daha çok bütünleşiyor.

Romanın kendisi, bu eksikliğin kaynağını da açığa çıkarıyor. Görünen o ki, kitabınızda görüşlerinizi ortaya sermek, tüm dünyanın önünde inançlarınızı sınamak istediniz. Bu şimdi yapılmış oldu; bu içinden geçtiğiniz bir aşama ve artık bu biçimiyle yinelemeniz gerekmez. Partizan şiire, öyle olduğu için karşı duruyor değilim. Hem trajedinin babası Aeschylus, hem komedinin babası Aristophanes epey koyusundan partizan şairlerdi; Dante ve Cervantes de daha azı değildiler; ve Schiller'in *Kabale und Liebe*'si [*Entrika ve Aşk*] için söylenebilecek en iyi şey, onun ilk Alman siyasal sorun draması olmasıdır. Mükemmel romanlar yazmış olan modern Rusların ve Norveçlilerin hepsi bir amaçla yazarlar. Ne var ki, amaç, açıkça belirtilmeksizin, durumun ve eylemin kendisinden çıkmalıdır; yazar da anlattığı toplumsal çatışmaların gelecekteki tarihsel çözümünü okura bir tepsi içinde sunmak zorunda değildir. Buna şunu da eklemek gerekir ki, bizim koşullarımızda romanlar daha çok burjuva çevrelerden, yani doğrudan bizim olmayan çevrelerden okurlara sesleniyor. Bu nedenle, sosyalist sorun romanı, bana göre, gerçek koşullara sadık bir anlatımla, burjuvalara egemen olan yanılsamaları dağıtırsa; burjuva dünyasının iyimserliğini sarsarsa, sözkonusu soruna kendisi doğrudan

* Bu beriki. –*Ed.*

çözüm sunmaksızın hatta zaman zaman görünürde taraf tutmaksızın, şimdi varolanın önsüz-sonsuz geçerliğine kuşku düşürürse, kendisinden bekleneni tamamen yerine getirmiş olur. Burda, sizin hem Avusturya köylülerini hem de Viyana "sosyetesi"ni tam bilgiyle ve hayran olunacak biçimde taze ve canlı sunuşunuzu destekleyen geniş materyal var, ve Stefan tipinde, karakterlerinizi, yazarın, yarattığı varlıklar üzerindeki egemenliğine işaret eden hoş ironiyle ele alma yeteneğinizi gösteriyorsunuz.

Marx/Engels, *Seçme Yazışmalar*, 2, s. 201-203.

## 2
## ENGELS'TEN MARGARET HARKNESS'E
[Taslak Kopya]

[Londra, Nisan başları, 1888]

Sevgili Bayan Harkness,

Vizetellyler aracılığıyla yolladığınız *City Girl** için çok teşükkür ederim. Çok büyük bir keyifle ve şevkle okudum. Çevirmeniniz, dostum Eichhoff'un da dediği gibi, gerçekten *ein kleines Kunstwerk;*** o, sizi de kıvandıracak bir şey daha ekliyor: bu nedenle, herhangi bir atlama ya da zorlama, orijinalin değerine zarar vereceği için, çevirisinin, sözcüğü sözcüğüne olması gerekiyor.

Öykünüzde beni en çok çarpan şey, gerçekçi doğrulukların yanısıra, hakiki bir sanatçının cesaretini sergilemesidir. Cesaretiniz yalnızca *Salvation Army*'yi[19] mağrur saygıdeğerlilik —ki saygıdeğerlilik *Salvation Army*'nin halk kitleleri arasında *niçin* böylesine tutulduğunu, belki de ilk kez sizin öykünüzden öğrenecek— çerçevesinde ele alışınızda kalmıyor. Çok, ama çok eski bir konuyu, burjuva sınıftan bir erkeğin bir proleter kızı baştan çıkarma öyküsünü, hiç süssüz bir biçem içinde tüm yapıtın ekseni

* Margaret Harkness'in bir romanı: *Kentli Kız.* –*Ed.*

** Küçük bir başyapıt. –ç.

yapmanız da cesurcadır. Bayağılık, kurgunun beylik karakterini yapay örgünlüğün ve süslerin yığını altında gizleme gereğini duyardı, ama gene de teşhis edilme yazgısından kendini kurtaramazdı. Siz, eski bir öyküyü anlatabileceğinizi hissettiniz, çünkü, yalnızca doğru anlatarak onu yeni bir öykü yapabilecektiniz.

Bay Arthur Grant'ınız bir şaheser.

Eleştireceğim bir şey kaldıysa, o da belki öykünün yeterince gerçekçi olmadığı. Gerçekçilik bana göre, ayrıntının doğruluğunun yanısıra, tipik koşullardaki tipik karakterlerin yeniden üretiminde de doğruluğu gereksinir. Şimdi, sizin karakterleriniz, kendi çerçeveleri içinde yeterince tipik; ama onları çevreleyen ve onları harekete geçiren koşullar, galiba pek öyle değil. *City Girl*'de işçi sınıfı, kendisine yardım edemeyen ve hatta kendine yardım etme çabası bile gösteremeyen, edilgen bir yığın olarak beliriyor. Onu uyuşuk sefaletinden çekip çıkarma girişimleri, tümüyle dışardan, yukardan geliyor. Şimdi bu 1800 ya da 1810'ların, Saint-Simon ve Robert Owen günlerinin doğru tanımı olsa bile, neredeyse elli yıldır militan proletaryanın savaşlarının çoğunu paylaşma onuruna ermiş bir insana 1887 yılında böyle görünemez. İşçi sınıfının kendisini çevreleyen baskıcı ortama isyankar tepkisi, insan olma statüsünü kazanmak için —umutsuzca, yarı-bilinçli ya da bilinçli— çabaları tarihe kayıtlıdır, ve bu nedenle gerçekçilik alanında kendi yerini alabilir.

Sizde, doğrudan bir sosyalist roman, biz Almanların "*Tendenzroman*"* dediğimiz, yazarların toplumsal ve siyasal görüşlerini yücelten türden bir roman yazmama hatası aramanın çok uzağındayım. Kastettiğim hiç mi hiç bu değil. Yazarın görüşleri ne ölçüde gizli kalırsa, sanat yapıtı için o kadar iyi olur. Benim sözünü ettiğim gerçekçilik, yazarın görüşlerine karşın açığa çıkabilir. Bir örnek vereyim: [*P*]*assés, présents et à venir*** tüm Zolalar'dan daha büyük

* Sorun romanı. –*Ed.*

** Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek. –*Ed.*

bir gerçekçilik ustası saydığım Balzac, *La Comédie humaine*'de,* 1815'ten sonra toparlanıp *la vieille politesse française*'i** yeniden canlandıran soylular toplumuna karşı yükselen burjuvazinin ilerici saldırılarını 1816'dan 1848'e dek, neredeyse yılı yılına, kronik tarzında betimleyerek, bize Fransız "toplumunun", özellikle de "*le monde parisien*"in çok olağanüstü gerçekçi bir tarihini sunar. Balzac, örnek saydığı bu toplumun, paralı kaba türedilerin zorlaması karşısında nasıl giderek çöktüğünü, ya da yıprandığını betimler; evlilik sadakatsizlikleri kendisini kanıtlama aracından başka bir şey olmayan ve evlilikte ona verilen yere tam karşılık gelen *la grande dame*'ın yerini, nasıl, kocasını para aşkı ve hoppalık için boynuzlayan burjuvanın aldığını anlatır; ve bu merkezi resmin çevresinde Fransız toplumunun tam bir tarihini toparlar. Ekonomik ayrıntıları (örneğin devrimden sonra taşınmaz mülkiyetin ve kişisel mülkiyetin yeniden düzenlenmesi) bile eksik olmayan bu tarihten öğrendiklerim, o dönemin sözde tarihçilerinin, iktisatçılarının ve istatistikçilerinin topundan öğrendiklerime oranla daha çoktur. Peki ama, Balzac politik bakımdan bir *legitimist*'ti;[20] büyük yapıtı, iyi toplumun kaçınılmaz çöküşüne bir ağıttır; gönlü, yazgısı tükenmek olan bir sınıftan yanadır. Ama içtenlikle gönüldeş olduğu gerçek erkeklere ve kadınlara —soylulara— olduğundan daha sert yergisi, daha acı alayı yoktur. Ve her zaman gizlenmemiş bir hayranlıkla sözettiği eşsiz insanlar, kendisinin en acımasız politik hasımları, Cloître Saint-Méry'nin[21] cumhuriyetçi kahramanları, o zaman (1830-1836) halk yığınlarının gerçekten temsilcileri olan insanlardır. O Balzac, böylece, kendi sınıf duygudaşlıklarına ve politik önyargılarına karşı gelmeye zorlandı ve gözdesi olan soyluların çöküşündeki zorunluluğu *gördü*, ve onları daha iyi bir yazgıya yaraşmayan insanlar olarak betimledi; ve geleceğin gerçek insanını, o sırada, yalnız onların bulunduğu yerde gördü — ki bunu, gerçekçiliğin en büyük utkularından biri,

* Balzac'ın, ilk cildi 1842'de yayınlanan yapıtı; *İnsanlık Komedyası*. –ç.
** Eski Fransız zarafeti. –*Ed.*

koca Balzac'ın da en yüce özelliklerinden biri sayarım.

Sizi savunmak için doğrulamalıyım ki, emekçiler, uygar dünyanın hiçbir yerinde, Londra'nın doğu ucundakinden daha az etkince direngen, yazgıya daha edilgince boyun eğer, daha *hébétés** değildir. İşçi sınıfının etkin yanını başka bir yapıtınıza saklayıp bu kez edilgin yanını sunmakla yetinmeniz için çok iyi gerekçeleriniz olup olmadığını nasıl bilirim?

Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar, 2.* s. 216-219.

3

Devinim partisine[22] önderlik etmiş insanlar, devrimden önceki gizli topluluklarda ya da basında, ya da daha sonra resmi makamlarda, ensonu Rembrandt'ın ödünsüz tarzıyla, yaşamın bütün coşkusu içinde resmedilselerdi, ne güzel olurdu. Bu kişilikler, hiçbir zaman gerçekten oldukları gibi değil, yalnız resmi kılıklarıyla, ayaklarında kısa çizmeler ve başlarında halelerle resmedildiler. Bu idealleştirilmiş, Raphael'e öykünülmüş resimlerde gerçeğe benzerlik tümüyle yitmiştir.

Doğru, bugünkü iki yayında,[23] Şubat devriminin "büyük adamları"nı şimdiye dek olduğu gibi kısa çizmelerle ve haleler içinde göstermekten vazgeçilmiştir. O yayınlar bu insanların özel yaşamlarına sızıyorlar, onları bize ceketsiz olarak, çevrelerinde çeşit çeşit uşaklarıyla gösteriyorlar. Ancak, herşeye karşın, onlar gerçek olmaktan, kişilerin ve olayların doğru resimleri olmaktan şimdi de çok uzaklaştırılmış bulunuyorlar. Yazarlardan biri, Louis-Philippe'in tanınmış kıdemli *mouchard*ıdır** ve öbürü çekirdekten yetişme eski bir suikastçıdır; onun da polisle ilişkileri son derece karışıktır ve gözlem yeteneği, Rheinfelden ile Basel arasında "gümüş dorukları göz kamaştıran Alplerin görkemli sıralanışını" ve Kehl ile

* Sersemletilmiş. –*Ed.*
** Polis hafiyesi. –*Ed.*

Karlsruhe arasında "uzak dorukları ufukta kaybolmuş Ren Alplerini" görmüşlüğünü savlaması olgusundan keşke anlaşılabilse. Böyle insanlardan, hele kendilerini haklı çıkarmak için de yazdıkları zaman, doğaldır ki, Şubat devri-minin ancak oldukça abartılmış bir *chronique scandaleuse*ünü* bekleyebiliriz.

Karl Marx and Friedrich Engels, "Review of the books: A. Chenu, *Les Conspirateurs* and L. de la Hodde, *La naissance de la République*" en Février 1848.
Marx and Engels, *Werke*, Bd. 7, 1969, s. 266.

* Rezillik öyküsü. –*Ed.*

# GERÇEK TARİHTE TRAJİK VE KOMİK

## 1

Almanya'nın şimdiki siyasal durumuna karşı savaşım, çağdaş halkların geçmişine karşı savaşım anlamına geliyor ve bu geçmişin belli belirsiz anıları çağdaş halkları durmadan rahatsız ediyor. Kendi ülkelerinde trajedisini oynayan *ancien régime*in Almanya'da yeniden ortaya çıktığını ve komedisini oynadığını görmek, onlar için öğretici oluyor. Eski rejimin tarihi, özgürlüğün kişisel bir düşünce oluşturmasına karşın, bu dünyanın daha önce varolan gücünü oluşturduğu sürece, kısacası eski rejim kendi kendine inandığı ve haklılığına da inanmak zorunda kaldığı sürece, eski rejimin tarihi *trajik* bir tarih oluşturuyor. Dünyanın varolan düzeni olarak *ancien régime,* henüz ancak oluş durumunda bulunan bir dünyaya karşı savaşım verdiği sürece, kişisel bir yanlışlığı değil, ama evrensel bir tarihsel yanlışlığı simgeliyor. Öyleyse yıkılışı da trajik bir yıkılış oluyor.

Buna karşılık, tarihe aykırı bir nitelik taşıyan, evrensel

olarak kabul edilen bütün belitlerle apaçık çelişen, *ancien régime*in hiçliğini herkesin gözleri önüne seren güncel alman rejimi, yalnızca kendi kendine inandığını sanıyor ve herkesin bu yanılsamayı paylaşmasını istiyor. Eğer kendi öz *varlığına* inancı olsaydı, güncel Alman rejimi onu yabancı bir varlığın *görünüşü* altında saklamaya çalışır, kurtuluşunu iki yüzlülük ve safsatada arar mıydı? Çağdaş *ancien régime* artık *gerçek kahramanları* ölmüş bulunan bir siyasal düzenin *komedi oyuncusu*ndan başka bir şey oluşturmuyor. Tarih işleri sonuna kadar götürüyor, eskimiş bir biçimi toprağa taşıdığı zaman birçok aşamadan geçiyor. Dünya tarihinin aşılmış bir biçiminin son aşaması, onun *komedi*sini oluşturuyor. Aiskhulos'un zincire vurulmuş Prometheus'unda trajik bir biçimde ölesiye yaralanmış bulunan Yunanistan tanrıları, Lukianos'un diyaloglarında yeni ve bu kez komik bir ölüme katlanmak zorunda kalıyor. Tarih neden bu yolu izliyor? İnsanlık kendi geçmişinden *neşeyle* ayrılsın diye izliyor. Almanya'daki siyasal güçler için de bizce işte bu tarihsel *neşe* işlevinin yerine gelmesi isteniyor.

Karl Marx, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş" *Hegel'in Hukuk Felsefesiin Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1997, s. 196-197.

2

Hegel, bir yerde, şöyle bir gözlemde bulunur: tarihsel bütün büyük olaylar ve kişiler hemen hemen iki kez yinelenir. Şunu eklemeyi unutmuş: ilkinde, trajedi, ikincisinde fars (komedi) olarak. Danton'a göre Caussidière, Robespierre'e göre Louis Blanc, 1793-1795'in *Montagne*'ine göre 1848-1851'in *Montagne*'i, amcaya göre yeğen. Ve aynı karikatür, *18 Brumaire*'in ikinci baskısının yapıldığı koşullarda ortaya çıkar!

Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, s. 13.

3

Bilgisizlik bir şeytandır; daha bir sürü trajedi oynamasından korkulur; en büyük Yunan şairleri, onu, Mycène ve Thebèr'in kral ailelerinin dıramlarında yürek parçalayan trajik yazgısı altında olarak betimlemekte haklıydılar.

Karl Marx, *Rheinische Zeitung*'un Başyazısı, No: 195, 14 Temmuz 1841;

4

Was schert mich Weib, was schert mich Kind,
Ich trage höhres Verlangen;
Lass sie betteln gehn, wenn sie hungrig sind–
Mein Kaiser, Mein Kaiser gefangen!*

Dünya tarihi, hiç kuşkusuz, şairlerin en büyüğüdür; Heine'i bile parodilemeyi başardı. Kayzerim,** tutsak kayzerim! Üstelik "pis kokulu Prusyalılar"ın kayzeri.

Ve acınası William*** bir kenarda durmuş, herkese yüzüncü kez, kendisinin gerçekten masum olduğunu, tanrının böyle istediğini söylüyor. William tıpkı bir ilkokul öğrencisi gibi davranıyor: "Dünyayı kim yarattı?" "Bağışlayın, öğretmenim, ben yaptım; ama bir daha hiç yapmayacağım!"

Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar, 2, s.* 27-28.

* Ne karım umurumda, ne çocuğum
Açsalar gitsin dilensinler
Benim derdim daha büyük
Kayzerim tutsak düşmüş, Kayzerim!
(Heinrich Heine'nin "*Die Grenadiere*"sinden. –*Ed.*)

** III. Napoléon, –*Ed.*

*** I. William. –*Ed.*

Kısacası, işçilerin partisi kendisini açıkça ve tartışmasız kanıtladı.[24] Bu, gelecek kez eski iki parti onunla anlaşma yapmayı önerecekler demektir. Toryler, başlarındaki eşekler yönetimde kaldıkça, dikkate alınmayacaklardır. Ama Liberallar ve İrlandalılar hesaba katılmalıdır. Parnell saçma zina sorunu üzerine fazla dışlanınca, birdenbire işçilere dostça davranmaya başladı ve parlamentodaki İrlandalı beyefendiler kendilerine yalnız işçi sınıfının yurt yönetimi[25] güvencesi verebileceğini görünce, aynı şeyi yapacaklardır. O zaman uzlaşmalar olacaktır, ve bu seçimlere yokluklarıyla renk katmış olan Fabianlar[26] da öne sürüleceklerdir; ama burada bu tür oyunlardan kaçınılamaz. Ancak, bildiğiniz gibi, olaylar önden gidiyor ve önemli olan da bu.

Dünya tarihinin harika ironisi: eski partilerin *ikisi de,* yönetimde kalmaları ya da yönetimi ele geçirmeleri için işçilere başvurmak ve onlarla uzlaşmak zorunda; ve ikisi de, bunu yaparken, kendi ardıllarının eğere oturmasına yardım etmekte olduklarını anlıyorlar. Ama şimdilik başka seçenekleri yok! Tarihsel gelişmeyle açığa vurulan olağanüstü şakanın yanında bizim şakacığımız nedir ki!

Engels'ten August Bebel'e, 7 Temmuz 1892.
Marx/Engels, *Werke,* Bd. 38, 1968, s. 393-94.

## MARX VE ENGELS'TEN FERDINAND LASSALLE 'A *FRANZ VON SICKINGEN* ADLI DRAMASI ÜZERİNE

### 1
### MARX'TAN FERDINAND LASSALLE'A

Londra, 19 Nisan 1859

Şimdi *Franz von Sickingen*'e* geliyorum. Herşeyden önce oyunun kuruluşunu ve canlılığını övgüyle anmalıyım; bu herhangi bir modern Alman tiyatro oyunu için yapılabilecek övgüden daha fazla birşeydir. İkincisi, yapıta salt eleştirel yaklaşımı bir yana bırakırsak, ilk okuyuşta beni çok heyecanlandırdı; duyguları tarafından yönlendirilen insanlar üzerinde, bu etkiyi eminim daha da fazlasıyla gösterecektir. Ve bu, işin ikinci ve çok önemli bir yanı.

Şimdi bir de madalyonun öteki yüzü var: *Birincisi* —bu yalnızca biçime ilişkin bir nokta—, yapıt manzum olduğuna göre, *iamb*'larınızı** bir kısa bir uzun ölçülü dizeleri vezinleri biraz daha cilalayarak daha artistik biçimde yazabilirdiniz. Bununla birlikte, *profesyonel şairler*, böyle bir özensizliğe ne kadar hayret ederlerse etsinler, işi gücü parlak sözler söylemekten öteye gitmeyen yeniyetme şair

* Lassalle'ın bir tiyatro oyunu –*Ed.*

** *İamb:* klasik şiirde bir kısa bir uzun iki heceden oluşan ayak. –*ç*

kuşağı karşısında ben bu özensizliği bir üstünlük sayıyorum. *İkincisi*: Tasarlanan çatışma yalnızca trajik değil, 1848-49 devrimci partisinin yıkımına neden olan de kesinlikle bu. Bu nedenle, bunu trajedinin esas noktası yapma düşüncesini bütün kalbimle benimsiyorum. Ama o zaman da temanızın, bu çatışmayı sunmaya elverişli olup olmadığını kendime sormadan edemiyorum. Sickingen imparatora karşı muhalefet bayrağını açsa ve isyanını şövalyece bir kan davasının gerisine gizleyecek yerde prenslere karşı savaşa girişseydi, utkun olacağını Balthasar düşünmüş olabilir. Ama bu yanılsamayı benimseyebilir miyiz? Sickingen (ve aşağı yukarı onunla birlikte Hutten), kurnazlığının kurbanı olmadı; ama bir *şövalye* ve *cançekişen bir sınıfın temsilcisi* olarak, varolan düzene ya da daha doğrusu onun yeni biçimine karşı isyan edişinin kurbanı oldu. Sickingen'i bireysel özelliklerinden, kültüründen, doğal yeteneğinden vb. ayırınız, geriye kalan Götz von Berlichingen'dir. O *sefil* adam, Götz, şövalyelerin imparatora ve prenslere trajik muhalefetini yeter ölçüde kendisinde temsil eder; Gœthe'nin de onu bir kahraman yapmasının nedeni budur.* Sickingen —ve bir noktaya kadar Hutten, gerçi onunla ve bir sınıfın tüm ideologlarıyla ilgili olduğu zaman bu tür ifadelerin yumuşatılması gerekir ama— prenslere karşı çarpıştığı sürece (çarpışır, çünkü imparatorla karşıtlık, onun şövalyelerden çok prenslerin imparatoru oluşundan ötürüdür), tarihsel olarak haklı olsa bile bir Don Kişot'tur. İsyanını, şövalyece bir kandavasının arkasına gizlenerek başlatmış olması, işi yalnızca şövalyece bir üslupla başlatmış olması demektir. Başka türlü başlatsaydı, daha başından itibaren ve doğrudan doğruya kentlere ve köylülere, yani gelişmesi şövalyelerin yadsınması demek olan sınıflara seslenmek zorunda kalırdı.

Şu halde, çatışmayı *Götz von Berlichingen*'de ortaya konan çatışma düzeyine indirgemek gibi bir amacınız yok

* Marx, Gœthe'nin *Götz von Berlichingen* adlı oyununa göndermede bulunuyor. –*Ed.*

idiyse —ve sizin planınız da bu değildi— o zaman Sickingen ve Hutten yenilmek zorundaydılar; çünkü onlar devrimci olduklarını düşlemişlerdi (Götz için bu söylenemez) ve 1830'un *eğitimli* Polonya soyluları gibi, bir yandan kendilerini modern fikirlerin temsilcileri olarak görüyorlardı, öte yandan da gerçekte, gerici bir sınıfın çıkarlarını savunuyorlardı. Devrimin *aristokratik* temsilcileri, birlik ve özgürlük sloganlarının gerisinde eski imparatorluk kulüp yasası anlayışı yatan bu temsilciler, sizin oyununuzdaki kurgunun tersine, tüm ilgileri üzerlerine çekmemeliydiler; ama köylülerin temsilcileri (özellikle bunlar) ve kentlerdeki devrimci ögeler oldukça ciddi etkin bir arkaplan yaratmalıydılar. Bu durumda, siz onlara en modern fikirleri en naif biçimde söyleme fırsatını vermiş olurdunuz; oysa şimdi *din* özgürlüğünün yanında, sivil *birlik* ana fikir olarak kalıyor. Söylediğim biçimde olsaydı, o zaman Shakespeare tarzında yazmak zorunda kalırdınız; oysa şimdi sizin en ciddi eksiğiniz şu: Schiller tarzında yazıyorsunuz ve bireyleri, günün anlayışının sözcüsü haline dönüştürüyorsunuz. Lüther'ci şövalye muhalefeti, plebvari Münzer muhalefetinin üstüne koyarak, Franz von Sickingen'iniz gibi siz de diplomatik bir yanlışa düşmüş olmuyor musunuz?

Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar, 1*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s. 133-135.

## 2
## ENGELS'TEN FERDINAND LASSALLE'A

Manchester, 18 Mayıs 1859

Sevgili Lassalle,

Bunca zaman, hele *Sickingen*'iniz hakkındaki kanımı bildirmem gerekirken, yazmamış olmamı biraz garip bulmuş olmalısınız. Ama beni böyle uzun zaman yazmaktan alıkoyan gerçek şey de bu. Şimdiki yaygın iyi yazın

kıtlığında bu türlü bir yapıt okuma fırsatını az buldum ve yıllardır, böyle bir yapıtı, sonunda ayrıntılı bir yargı, sağlamca saptanmış bir kanı *sunacak biçimde* okumadım. Döküntüler üzerinde durmaya değmez. Zaman zaman karşılaştığım iyice birkaç İngiliz romanı bile, örneğin Thackeray, tartışılmaz edebi ve kültürel ve tarihsel önemlerine karşın, ilgimi asla böyle çekemedi. Ancak, böyle uzun bir edilginlik döneminden sonra yargılama gücüm çok köreldi ve bir kanı söylemeye hazırlanmam biraz zaman gerektirdi. Ama sizin *Sickingen*'iniz o süprüntülerden farklı olarak ele alınmayı hakediyor ve onun için zaman alıyor. Her bakımdan, konusu ve işlenişiyle bir Alman ulusal draması olan yapıtınız, birinci ve ikinci okuyuşumda beni öyle coşturdu ki, özellikle, söylemeye utanıyorum, bu kıraç zamanlarda beğenim çok köreldiği, pek değerli olmayanlar bile *ilk* okuyuşumda beni az çok etkilediği için, yapıtınızı bir süre bir kenara koymam gerekti. Tümüyle yansız, tümüyle "eleştirel" olmak için *Sickingen*'i bir kenara koydum, yani, kimi tanıdıklarıma ödünç verdim (burada, yazınsal anlamda az çok eğitimli birkaç Alman var). *Habent sua fata libelli** — ödünç verilen kitapların pek azı geri gelir; onun için *Sickingen*'imi zorla almam gerekti. Size diyebilirim ki üçüncü ve dördüncü okuyuştaki izlenimlerim aynıydı ve *Sickingen*'inizin eleştiriye dayanabileceğine inandım. Size kanımı sunacağım.

Almanya'nın şimdiki resmi şairlerinden hiçbiri böyle bir drama yazamazdı dersem, biliyorum ki bu sizin için büyük bir iltifat olmayacak. Gene de bu bir olgu ve yazınımız bakımından öyle karakteristik ki, önemsenmeyecek gibi değil. Önce, biçime değinerek diyeceğim ki, konunun zekice gelişmesi ve piyesin yoğun dramatikliği benim için hoş bir sürpriz oldu. Sahnede olduğundan daha çok okuma sırasında etkisini gösteren koşuğa (nazma), kabul edildiği gibi, biraz saygısızlık ettiniz. Sahne versiyonunu okumuş olmayı isterdim; piyes şimdiki biçimiyle, kuşkusuz,

* Kitapların kendi yazgısı vardır. –*Ed.*

sahnelenemez. Burada genç bir Alman şair (Carl Siebel) tanıyorum. Taşralı, uzaktan hısmım ve sahneyle çok ilişkisi olmuş biri; yedek bir Prusya muhafızı olarak Berlin'e gelebilir; o durumda, size iletmesi için ona belki birkaç satırlık bir yazı verme ataklığını göstereceğim. Dramanız üzerinde çok düşünüyor, ama uzun monologlar ve o monologlar sırasında sahneyi bir tek aktörün kullanması ve öbürlerinin yalnızca gereksiz kişiler olmadıklarını gösterir gibi davranmaları yüzünden yapıtınızı sahne için tümüyle elverişsiz sayıyor. Son iki perde açıkça gösteriyor ki diyalogların çabuk ve canlı olmasını sağlamakta güçlük çekmeyeceksiniz ve, birkaç sahne sayılmazsa (bu durum her dramada görülür), bana öyle geliyor ki aynı şey ilk üç perdede yapılabilirdi. Sahne versiyonunda bunları gözönünde tutacağınızdan kuşkum yok. *Düşünce içeriği*, doğal olarak, bunun cezasını çekecek, ama bu kaçınılmazdır. Sizin haksız olmayarak Alman dramasına verdiğiniz büyük düşünce derinliğinin, bilinçli tarihsel içeriğin Shakespeare'ce işleniş canlılığı ve tamlığı ile birleştirilmesi belki de ilerde başarılacak, belki bunu başaracaklar Almanlar da olmayacak. Ne olursa olsun, dramanın geleceğini burada görüyorum. Sizin *Sickingen*'iniz kesinlikle doğru yolda; baş karakterleriniz belirli sınıfların ve eğilimlerin, dolayısıyla da kendi çağlarının belirli düşüncelerinin temsilcileri. Kendi güdülerini (*motive*) küçük bireysel tutkunluklarda değil, kendilerini sürükleyen tarihsel akıntıda buluyorlar. Ama hâlâ ileri atılması gereken adım şudur: bu güdüleri daha canlı ve etkin olarak ve (deyim yerindeyse) daha öğesel olarak (*elementally*), eylemin kendisi ön plana çıkarmalıdır. Böyle olunca, tartışmalar (yeri gelmişken söyleyeyim ki, yargıçlar önünde ve genel toplantılarda gösterdiğiniz o eski seslenme (hitap) yeteneğinizi tartışmalarda sevinçle gördüm), tersine, giderek daha gereksiz olur. Bu ülküyü kendinize amaç edinmiş görünüyorsunuz; çünkü sahne dramasıyla yazınsal dramayı birbirinden ayırıyorsunuz; sanırım, *Sickingen*, bu anlamda, sahne dramasına uygun

düşüyor, ama biraz güçlükle (çünkü yetkinliğe ulaşmak gerçekten kolay değildir). *Dramatis personae*nin karakterlendirilmesi bununla bağlantılıdır. Düpedüz sıradan şaka yapmaya varan ve yoksullaşan epigonlar yazınının başlıca belirtilerinden biri olan yaygın *kötü* bireyselleştirmeye karşı sesinizi yükseltmekte baştan sona haklısınız. Ancak, bana öyle geliyor ki, birey *ne* yaptığıyla değil, *nasıl* yaptığı ile nitelenir ve, bu bakımdan, bireysel karakterler birbirinden daha belirgince farklı ve birbirine karşıt olsaydı, dramanın düşünce içeriği bundan olumsuz etkilenirdi diye düşünmüyorum. *Eskilerin* nitelendirmesi artık yetmiyor, ve burada, Shakespeare'in dramanın gelişmesindeki öneminin biraz daha çok gözönünde tutulmasının hiçbir zararı olmazdı sanırım. Ama bunlar, yalnızca, dramanızın biçimi üzerinde de durduğumu bilmeniz için andığım ikincil sorunlardır.

Şimdi, tarihsel içerik açısından, sizin ilginç bulduğunuz o dönemdeki hareketin iki tarafı —Sickingen'in temsil ettiği ulusal soylular hareketi ile teolojik ve kilise örgütü doğrultusunda da gelişen hümanist-kuramsal hareketi (Reformasyon)— yapıtınızda,* gelecekteki gelişmelere ilişkin, yerinde göndermelerle, çok canlı biçimde anlatılıyor. Oyunda en çok sevdiğim sahneler Sickingen'le imparator arasındaki sahne, bir de elçiyle Treves başpiskoposu arasındaki sahne. (Burada, iyi yetişmiş, siyasal ve kuramsal açıdan ileriyi iyi gören, estetik ve klasik eğitimden geçmiş bir elçiyle Alman kilisesine bağlı darkafalı bir prensi oyuna sokarken bu kişilerin portrelerini çok iyi çizmişsiniz — bu portreler, her iki tipin *temsilcilik* özelliklerinden kaynaklamıyor.) Sickingen-Karl sahnesindeki tanımlamalar da çok çarpıcı. *İçeriğini* haklı olarak esaslı diye tanımladığınız Hutten'ın özgeçmişinde, bu içeriği bir tiyatro oyununa çevirmek için güç bir yol seçmişsiniz. Balthasar'la Franz arasında beşinci perdedeki konuşma da çok önemli; bu sahnede Balthasar, efendisine, izlemesi gereken *gerçekten devrimci* politikayı anlatıyor. Trajik yapının kendini ortaya koyduğu asıl yer burası; bana

* Gönderme, Lassalle'in *Franz von Sickingen* adlı oyununa. –*Ed.*

öyle geliyor ki, çok önemli olduğu için, üçüncü perdede daha güçlü olarak vurgulanmalıydı; çünkü bu perdede bunun yapılabileceği uygun birçok yer var. Ama, gene küçük sorunlara kayıyorum.

O zamanın kentleriyle prenslerinin konumu da birçok nedenle çok açık bir biçimde işlenmiş. Böylece, çağdaş hareketin, deyim yerindeyse *resmî* öğeleri de yerli yerine oturuyor. Ancak, izlenimim o ki, resmî olmayan avam ve köylü öğelere ve onların kuramdaki temsilcilerine gerekli ağırlığı vermemişsiniz. Köylü hareketi, kendi yolunda, soyluların hareketi kadar ulusaldı ve prenslere de onun kadar karşıttı; köylü hareketinin içinde eriyip gittiği savaşımının devasa boyutları ise, Sickingen'i güç bir zamanda terketmeye çok hazır olan soyluların kenara çekilivermesiyle çok açık bir karşıtlık gösteriyor. Sizin, bana çok soyut görünen ve yeterince gerçekçi bulmadığım yorumunuzu kabul etsek bile, sanırım, köylü hareketi daha yakın bir dikkati hakeder. Gerçi Fritz Joss'la köylü sahnesi karakteristik bir sahne ve bu "ajitatör"ün farklı kişiliği çok iyi işlenmiş ama gene de sahne, o tarihlerde soylu hareketinin aksine, gittikçe kabaran bir su taşkınına benzeyen köylü huzursuzluğunu güçlü bir biçimde anlatmıyor. *Benim*, sahne oyunu üzerine görüşüm, idealist için realisti, Schiller için Shakespeare'i unutmamayı içeriyor. Böyle olunca, o yılların müthiş renkli avam toplumu dünyasının oyuna dahil edilmesi, oyunu canlandırıcı yeni bir materyal olurdu ve soyluların ulusal hareketi için çok değerli bir geri plan yaratır, bu hareketi doğru ışık altında gösterirdi. Bazı feodal kurumların çözüldüğü o dönemi tam ifade eden tipler, avare dolaşan dilenci krallar, işsiz kalmış *kiralık piyade askerleri* ve her türden serüvenciler — kısacası Falstaff'vari bir geri plan, *bu* tür bir tarihi drama içinde, Shakespeare'de yaptığından daha büyük bir etki yapabilirdi. Ama bu bir yana, bana öyle geliyor ki, soyluların ulusal hareketinin bir yönünü ters göstermek ve aynı zamanda Sickingen'in yazgısındaki *gerçekten* trajik unsuru atlamak için köylü

hareketini geri plana itmeyi uygun gördünüz. Benim gördüğüm kadarıyla, doğrudan imparatora tabi olan soyluların çoğunluğu, o sıralarda köylülerle bir ittifak kurma amacı taşımıyorlardı. Köylüleri ezerek elde ettikleri gelire bağımlılıkları, buna engeldi. Kentlerle ittifak daha pratikti. Ama böyle bir ittifak da yapılmadı ya da yapıldıysa bile çok sınırlı kaldı. Ama soyluların ulusal devrimi, yalnızca kentlerde ve köylülerle, özellikle köylülerle yapılacak bir ittifak yoluyla başarılabilirdi. İşte tüm trajedi de bana göre tam bu noktada yatıyor: temel koşul gerçekleşmemişti, köylülerle ittifak yapılmamıştı; bu nedenle soyluların siyasası etkin değildi; soylular ulusal hareketin önderliğini ele almak istedikleri anda ulusun ana *kitlesi* köylüler, soyluların liderliğine karşı çıktılar ve liderlik zorunlu olarak çöktü. Sickingen'in köylülerle gerçekten bir tür bağlantısı olduğu biçimindeki varsayımınızın tarihe ne ölçüde uyduğunu yargılayabilecek durumda değilim; üstelik bu o kadar da önemli değil. Yeri gelmişken söyleyeyim, anımsadığım kadarıyla, Hutten yazılarında köylülere seslendiği her noktada, soylulara, bu hassas noktaya hafifçe değinir ve köylülerin öfkesini rahiplerin üzerinde yoğunlaştırmaya çalışır. Ama, Sickingen'le Hutten'ı, köylüleri kurtarmaya niyetlenmiş kişiler olarak sunma hakkınıza karşı çıkmak gibi bir amacım asla yok. Gene de böyle yapmanız sizi hemen bir trajik çelişkiye götürüyor: bu iki kişiyi, köylüleri kurtarmak *istemeyen* soylularla köylülerin arasına koyuyorsunuz. Cesaretimi bağışlayın, tarihsel olarak zorunlu postulatla bunu pratik olarak yürürlüğe koymanın olanaksızlığı arasındaki trajik çatışma da kendini bu noktada gösteriyor. Bu yanını görmezlikten gelerek trajik çatışmayı daha küçük boyutlu bir karşıtlığa indirgiyorsunuz; yani Sickingen'in, imparatoru ve imparatorluğu altetmesinin yerine yalnızca bir prensi altetmesi sözkonusu oluyor (ama burada da doğru sezgileriniz, köylüleri işin içine sokmaya sizi zorluyor) ve soyluların tabansızlığı ve umursamazlığı sonucu Sickingen'in yokolmasıyla sonuçlanıyor. Daha önce, gürleyen köylü

hareketini ve daha önceki "*Bundschuh*" ve "*Arme Konrad*"[27] köylü hareketlerine bakarak daha tutuculaşan soyluların ruh halini kuvvetle vurgulasaydınız, sonuç çok farklı olurdu. Kuşkusuz, bu, köylü ve avam hareketinin oyuna katılabileceği yollardan yalnızca biridir. En azından on değişik yol da düşünülebilir...

Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar*, 1, s. 135-138.

## DİL VE YAZIN
### 1

(Fikirler dilde değişime uğramaz, bu yüzden onların özelliği erir ve metaların yanında fiyatların bulunuşu gibi, toplumsal karakteri dilde onların yanında var olur! Fikirler dilden ayrı var olmazlar. Ancak dolaşımda bulunmak, değişilebilir olmak için, anadilden yabancı bir dile çevrilmesi gereken fikirler benzeşim olanağı sağlar; bu durumda benzeşim dilde değil, yabancılıktadır.)

Karl Marx, *Grundrisse*, 1, s.93. *Sol Yayınları*, Ankara, 1999, s.93.

## 2

Alman dilinin günlük kullanımındaki hantallığı, en güç konuları işlemedeki olağanüstü kolaylığının, pek değersiz olan yığınsal üretimiyle birlikte Almanların pek çok alanda büyük adamlar yetiştirmiş olmalarının nedenidir — ya da belirtisi. Yazın: İngiltere'deki saygın ikinci sınıf bir yığın şair ve hemen hemen bütün Fransız yazınını oluşturan parlak aleladelik, Almanya'da neredeyse hiç yoktur. Bizim ikinci sınıf şairlerimiz bir kuşak sonra güçlükle okunabilir. Aynı şey felsefe için de doğrudur: Kant'ın ve Hegel'in yanında Herbart'ı, Krug'u, Fries'i ve son olarak Schopenhauer ile Hartmann'ı buluruz. Büyüğün dehası, eğitilmiş yığınlardaki düşünce yokluğu ile tamamlanır ve dolayısıyla hiçbir tanımlama "bir düşünürler ulusu" tanımlamasından daha az uygun değildir. Aynı şey, milyonlarca okuryazar için de doğrudur. Ancak dilden az çok bağımsız işlerde durum farklıdır ve ikinci sınıf adamlar Almanya'da da önemlidir; bu, doğal bilim ve özellikle müzik için de geçerlidir. Tarihsel elyazmalarımızın okunması güçtür.

Friedrich Engels, "Materials on the History of France and Germany" ["Fransa ve Almanya Tarihiyle İlgili Materyaller"].
Fotokopiye göre yayınlanmıştır.

## DOĞAÇLAMA (*IMPROVISATION*) VE ŞİİR

Hem büyük şair hem de büyük doğaçlamacı olanlardan sözedildiği hiç işitilmiş mi? Onlar, politikada da şiirde oldukları gibidirler. Devrimler asla ısmarlama yapılmaz. 1848 ve 49'un korkunç deneyiminden sonra, ulusal devrimleri başlatmak için, soğuk duran önderlerin yazılı çağrılarından daha çok şey gerekiyor.

Karl Marx, "The Milan Riot", [İngilizce yazılmıştır.]
*New York Daily Tribune*, No. 3, March 8, 1853.

## YAZINSAL BİÇEM ÜZERİNE

### 1

Proudhon'un ilk çabalarını artık anımsamıyorum. Bir *Evrensel Dil* üzerine yazdığı okul ödevi niteliğindeki yapıtı, çözümü için gerekli ilk bilgilerden bile yoksun olduğu sorunlara ne diyeceğini bilmeden saldırdığını gösterir.

İlk yapıtı, *Mülkiyet Nedir?*, kuşkusuz en iyi yapıtıdır. Bu yapıt, içeriğinin yeniliğinden ötürü değilse de, hiç olmazsa her şeyin söylenişindeki yenilik ve ataklıktan ötürü, çığır açıcı olmuştur. Proudhon'un tanıdığı Fransız sosyalist ve komünistlerin yapıtlarında, kuşkusuz, "mülkiyet" çeşitli bakımlardan yalnızca eleştirilmedi, aynı zamanda ütopyacı tarzda "*ortadan kaldırıldı*". Bu ilk kitabında Proudhon'un Saint-Simon ile Fourier'ye yaklaşımı, Feuerbach'ın Hegel'e yaklaşımının aşağıyukarı aynıdır. Hegel'le karşılaştırıldığında, Feuerbach çok zayıf kalır. Bununla birlikte, Hegel'den *sonra* çığır açıcıydı; çünkü hıristiyan bilinciyle uyuşmayan, ama eleştirinin ilerlemesi için önemli olan, ve Hegel'in gizemli yarı-karanlıkta bıraktığı belirli bazı noktalara değindi.

Proudhon'un, deyim yerindeyse, güçlü kuvvetli biçemi, bu kitabında da hâlâ egemen. Ve kanıma göre bu biçem o kitabın tek değeridir. Yalnız eski şeyleri yinelemekle kaldığı yerlerde bile, Proudhon'un bağımsız buluşlar yaptığı, söylemekte olduğu şeyin kendisine göre yeni olduğu ve onu yeni gibi sınıflandırdığı görülür. Kışkırtıcı meydan okuma, ekonomik "kutsallar kutsalı"na saldırma, sıradan burjuva mülkiyetini alay konusu yapan parlak paradoks, susturan eleştiri, acı alay, orada burada ortaya çıkan ve mevcut düzenin kepazeliklerine karşı gösterilen derin ve gerçek bir öfke, devrimci bir içtenlik — bütün bunlardan ötürü *Mülkiyet Nedir?* ilk çıktığında okurlarını heyecanlandırmış ve büyük bir sansasyon yaratmıştı. Bu kitap, tam anlamıyla bilimsel bir ekonomi politik tarihinde anılmaya pek değmez. Ama bu türlü sansasyonel yapıtlar, düzeyli yazında oynadık-

ları rolü bilimde de oynarlar. Örneğin, *Malthus*'un kitabı *On Population* [*Nüfus Üzerine*], ilk baskısında bir "sansasyonel broşür"den başka bir şey değildi ve üstelik, baştan sona aşırmaydı. Gene de, *insan soyu üzerine* yazılmış bu *karalayıcı yergi,* ne büyük bir dürtü yarattı!

Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, *2*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 28-29

2

Yapıtıma[28] gelince, sana düpedüz doğruyu anlatacağım. Teorik parçayı (ilk üç kitap) bitirmek için daha üç bölüm yazılmak gerekiyor. Geriye dördüncü kitabın,[29] tarihsel ve yazınsal kısmın yazılması kalıyor. Bu, ötekilere göre söylemek gerekirse, benim için en kolay kısım; çünkü sorunların tamamı ilk üç kitapta çözülüyor; dolayısıyla son kitap, daha çok, tarihsel biçimde yineleme. Ancak, yapıt tümüyle ortaya çıkmadan herhangi bir şey göndermeye karar veremedim. Kusurları ne olursa olsun, yapıtlarımın sanatsal bir bütün olma üstünlükleri vardır, ve bu, ancak onları önümde *bütünlükleri içinde* görmeden önce bastırmaktan kaçınma yöntemimle sağlanıyor. Diyalektik olarak eklemlenmemiş yapıtlar için genellikle daha uygun olan Jacob Grimm yöntemi[30] ile bu başarılamaz.

Marx'dan Engels'e, 31 Temmuz 1865.
Marx/Engels, *Werke* Bd. 31, 1965, s. 132.

3

*Vossische*'deki[31] makaleyi (dört ayrı kişi bana birer kopyasını gönderdi) yazan eşek, bizim sevgili güzel Almanya'mızda, Marx'ın çevresindekileri epey üzmüş görünüyor. Biraz eğlenmeye hazır olduğum zaman, belki de

ona iyi bir tekme atarım. Bu öküzler benim Moor* ile yazışmalarımızı biraz okumuş olsalardı, dilleri tutulurdu. Bizim pervasız ve keyifli düzyazımızın yanında Heine'nin şiiri çocuk oyuncağı kalır. Moor çok öfkelenebilirdi, ama üzmezdi — *jamais* [asla –ç.]! Eski mektuplarını yeniden okuyunca gülmekten katıldım. Tarihsel bakımdan da önemli olan bu mektuplar, bana bağlı olduğu kadarıyla, özel ellere geçecek. Ne yazık ki elimde Marx'ın yalnız 1849'dan beri yazdığı mektuplar var, ama hiç değilse onlar eksiksiz.

Engels'ten Eduard Bernstein'a, 12-13 Haziran 1883.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 36, 1967, s. 36.

4

Bizim biçemimize ve noktalamamıza çatan özleştirmeci (*purist*), ne Almanca bilebilir ne de İngilizce; yoksa durup dururken İngilizcilik (*anglicism*) keşfetmezdi. Kötü tümceleri ve tümcenin kuyruk ucundan sarkan, özneden on mil uzunluğunda bir metinle ayrılmış eylemleriyle okulda kafalarımıza tıka basa doldurulan şu pek sevdiği Almancaya gelince — onu öğren*memek* otuz yılımı aldı. Bu bürokrat öğretmenlerin Lessing'i yok sayan Almancası, bugün Almanya'da bile ortadan kalkıyor. Bu saygın beyefendi, *Reichstag* üyelerinin nasıl konuştuklarını işitseydi ne derdi? Onlar, hep aşırı karışıklığa yolaçmış olan bu korkunç tümce kuruluşunu bıraktılar ve Yahudiler gibi konuşuyorlar: "*Als der Bismarck ist gekommen vor die Zwangwahl, hat er liber geküsst den Papst auf den Hintern als die Revolution auf den Mund*" ["Bir seçim yapmaya zorlansaydı Bismarck, Devrimin ağzını öpmektense Papanın kıçını öperdi"], vb.. Bu ilerlemenin sorumlusu Laskerciktir ve sorumlu olduğu tek iyi şey budur. Bay özleştirmeci kendi öğretmen Almancasıyla Almanya'ya gelse, "Amerikanca" konuştuğu söylenecektir. "Bilgili Alman *philistine*, bilirsiniz, pek darkafalıdır";

* Çok esmer olduğu için yakınlarının Marx'a taktıkları ad, Mağripli.. -ç.

Amerika'da özellikle öyle olduğu anlaşılıyor. Almanca tümce yapısı ve noktalama, kırk elli yıl önce okullarda öğretildiği biçimiyle, yalnızca çöp kutusuna atılmaya yaraşır. Bugün Almanların yaptığı da budur.

Engels'ten Friedrich Sorge'ye, 29 Nisan 1886.
Marx / Engels, *Werke*, Bd. 36, 1967, s. 477.

## YAZINSAL POLEMİKLER ÜZERİNE

### 1

Ve bunun "neşelendirici bir etkisi olduğu" varsayılıyor! Gerçekten öyle olsun istendi, ama Herr Brentano istediği için değil. Marx ve daha sonra kızı ve şimdi ben, hepimiz, bu polemiğe[32] daha yumuşak bir görüntü vermeye çalıştık. Şu var ki, gösterdiğimiz başarı, ister büyük ister küçük, olsun, bu, Herr Brentano'nun yararınadır. Onun makaleleri hiçbir şey değildi, ama "neşelendirici"ydi. Onlardaki eğlendirici şey, yalnızca, Marx'ın Herr Brentano'nun "hâlâ karanlık kişiliği"nin çirkin yanına yönelttiği saldırılardan ötürüdür. Kurban, "Marx'ın sövgülü polemiğinden küstahlık örnekleri" olarak o saldırıları şimdi, iş işten geçtikten sonra, savuşturmak istiyor. Junkerler, din adamlığının beyefendileri, avukatlar, ve Voltaire'in sert polemiklerinin öbür düşmanları, Beaumarchais ve Paul-Louis Courier, onları "sövgülü polemikten küstahlık örnekleri" diye damgaladılar, ama bu, o "küstahlık örnekleri"nin bugün örnek ve başyapıt sayılmasını önlemedi. Yüz Brentanolar bizi Alman üniversite polemiği alanına, salt kıskançlığın güçsüz kötülüğü ile en acıklı cansıkıntısından başka hiçbir şeyin barınmadığı alana çekmeyi başarmaya çabaladıkları için, bu ve başka "sövgülü polemik" örneklerinden çok hoşlandık.

Friedrich Engels, *Concerning Brentano's Polemic Against Marx over Alleged Misquotation* [*Çarpıtılmış Alıntılama Konusunda Brentano'nun Marx'a Karşı Polemiği Üzerine*]
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 22, 1963, s. 115-16.

2

Ama, diyor Herr Tkachov, ona karşı "yapılabilecek her türlü sövgüyü" kullandım. Şimdi, bazı sataşkan denen bir sövgü çeşidi, en etkili konuşma sanatı biçimlerinden biridir ve bütün büyük hatiplerce kullanılıyor. Bunlardan biri olan en güçlü İngiliz politika yazarı William Cobbett'in öyle bir ustalığı vardır ki, hâlâ hayranlık uyandırıyor ve şimdiye dek aşılmamış bir örnek olarak gösteriliyor.

Engels, *Flüchtlingsliteratur. IV.*
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 18, 1969, s. 549.

3

*Star*'ın[33] son sayısında O'Connor'ın köktenci (*radical*) altı gazeteye yönelik makalesini okumalısın: bir sövgü başyapıtı, yer yer Cobbett'ten daha iyi ve Shakespeare'i ammsatıyor.

*Engels'ten Marx'a, 25-26 Ekim 1847.*
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 27, 1965, s. 99.

4

Gazete,[34] Almanya'daki yandaşlarımızı yüreklendirip neşelendiremiyor; oysa yandaşlarımızm kimileri, hiç değilse sözde önderler, bunu istiyor. Gene ağıtlarla dolu birtakım mektuplar aldım ve uygun dille yanıtladım. Viereck de önce çok tasalıydı, ama özgür Londra havasında birkaç gün, eski canlılığını kazanmasına yetti. Gazete bu özgür havayı Almanya'ya taşımalıdır. Bu, öncelikle, düşmana küçümseme ve alay ile davranılarak amaca ulaşmaya yarar. İnsanlar, yalnızca, Bismarck ve ortakları gülmeyi yeniden öğrenince, çok şey kazanmış olacak. Unutulmamalıdır ki, hiç değilse halkın büyük çoğunluğu için, böyle bir şey ilk kez oldu ve özellikle, birçok kışkırtıcının ve yayıncının epey rahat olan konumları sertçe sarsıldı. Bundan ötürüdür ki yüreklendir-

mek, şunu durmadan anımsatmak o denli gereklidir: Bismarck ile ortakları suikast girişimlerinden[35] önce oldukları gibi, hâlâ, tarihin ilerleyişi karşısında güçsüz aynı eşekler, aynı *alçaklar*, aynı acıklı cücelerdir. Onun için bu ayaktakımının zararına olan her şaka, değerlidir.

Engels'ten Eduard Bernstein'a, 12 Mart 1881.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 35, 1967, s. 170-71.

5

Böylece, insanın "aklı başında insanlar" ile çok iyi başa çıkabileceği görüşüne siz de katılıyorsunuz. Beyefendileri *chez eux** tanımak için *Neue Welt*'in[36] birkaç nüshasını arattım. Şimdiye dek yalnız başyazı sütununu okudum. Çok uysal bir okurlar olduğunu sanan Alman okul çocuğu arsızlığı.

Geri kalanına gelince, kendinizi sinek vızıltılarına kaptırmayın. Savaşta birinci kural budur. Anımsayın ki:

> Yoktur bu dünyada daha keyifli şey
> Düşmanların topuna karşılık vermekten,
> O hantal heriflerin topu üstüne
> Küçük, soğuk şakalar yapmaktan.[37]

Engels'ten Eduard Bernstein'a, 29 Haziran 1884.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 36, 1967, s. 172.

## ÇEVİRİ ÜZERİNE

1

Birinci bölümün çevirisi üzerine anımsatma
Genel olarak:

1. P[ieper] belli ki İngilizce özgürce yazmaya, çevirmekten daha alışık. Onun için, bir sözcük karşısında ne yapacağını şaşırınca, bilinen yardımların en kötüsüne,

* Kendi gazetelerinde. –*Ed.*

*sözlüğe* başvurmaktan daha çok kaçınmalıdır: bu, ona, 100 başvurunun 99'unda, en az uygun sözcüğü sağlar ve anlamdaş sözcüklerin içinden çıkılmaz bir karışıklığına yolaçar. Bunun örnekleri aşağıda.

2. P[ieper] temel İngilizce dilbilgisi okumalıdır. Bu konuda, özellikle tanım harfinin (*the article*) kullanımında birçok yanlış yapıyor. Yazım yanlışları da var.

3. Bütün bunlardan başka, P[ieper], Londralı küçükburjuva yazınsal biçeme kaymaktan sakınmalıdır. Bunun çok kaygılandırıcı birkaç örneği var.

4. P[ieper] Fransızca kökenli pek çok sözcük kullanıyor. Doğru, Fransızca sözcükler kullanmak bazan uygundur; çünkü o sözcüklerin daha çok soyut ve daha az kesin anlamı, çoğu zaman, bir ikilemden kurtulma yoludur. Ancak, bu, en iyi mecazları sık sık belirsizleştirir ve İngilizler için tümüyle anlaşılmaz olur. Özgün metinde canlı, somut imgeler olan yerde, *Saxon* kökenli canlı olmayan ve daha az somut bir deyim vardır ve İngiliz okuru aydınlatıverir.

5. Güç parçalar olunca, yazınsal özellik gözönünde tutularak daha sonra çevirmek üzere boş yer bırakmak her zaman işe yarar. P[ieper]'in kendi bildiği şeyler hiç işe yaramaz.

6. Çeviriye karşı yöneltilecek başlıca itiraz, 1-5. maddeler özetlenirse, çevirinin son derece saygısızca yapılmış olmasıdır. Bunu kanıtlamaya yeter sayıda parça var. P[ieper], gerçekten denerse, bir şeyler başarabilir, ama dikkatsizliği, önce kendisine iş çıkarıyor, sonra da, benim işimi iki kat artırıyor. Arada bir raslanan kimi parçalar gerçekten yetkin ya da, biraz çaba gösterilseydi, yetkin olabilirdi.

Engels'ten Marx'a, 23 Eylül 1852.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 28, 1963, s. 138.

2

Dün, [*Kapital*]'in Fransızca çevirisinde[38] fabrika yasala-

rıyla ilgili bölümü okudum. Çevirilişindeki beceri saygıya değer ise de, o güzelim bölüm için üzüldüm. Bütün güç ve yaşam kaynağının canına okunmuş. Sıradan yazar, kendisini belirli bir incelikle anlatabilmek için dili iğdiş ediyor. Bu modern yapmacık Fransızcayla düşünmek daha da güçleşiyor. Formel mantığın hemen hemen her yerde gerektirdiği tümce dizisini, bilgiççe devrikleştirerek, bütün bölümün gücünün ve canlılığının sunumunu zayıflatıyor. Sanırım, İngilizce çeviri için Fransızca versiyonu esas al-mak, büyük bir yanılgı olur. Özgün metindeki anlatım gücünü İngilizcede azaltmak gerekmez; gerçekten diyalektik parçalardan yitirilmesi kaçınılmaz olan her şey, başka par-çalarda İngiliz dilinin büyük gücü ve inceliği ile dengele-necektir.

Anımsamışken söyleyeyim, Herr Kokosky, benim o çok çetin "*liebknehçi-marksçıl (Liebknection-Marxian)* biçem" ile yazdığımı ileri sürerek, kendi kötü çevirisini olağan karşılıyor. Ne iltifat!

Engels'ten Marx'a, 29 Kasım 1873.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 33, 1966, s. 94.

3

Marx'ın H. George konusunda size gönderdiği eleştiri, içerik bakımından öyle açıkça bir başyapıt, biçem bakımından öyle bir bütündür ki, Marx'ın kopyasının kenarına bağlantısız İngilizce notlar eklemek ayıp olur. Bunlar daha sonra her zaman kullanılabilir. Size gönderilen bu mektup, Marx'ın her zaman yaptığı gibi, ilerde *in toto* [bütünüyle –ç.] yayınlanması gözetilerek yazıldı. Onun içindir ki, bunu bastırmakla düşüncesizlik etmiş olmazsınız. İngilizce yayınlanması gerekiyorsa, çevirisini sizin için ben yapacağım; çünkü *Manifesto*'nun[39] çevirisi bir kez daha gösterdi ki, orada *bizim* Almancamızı yazınsal, dilbilgisine uygun İngilizceye aktarabilecek kimse yok gibi görünüyor. Bunun için insanın her iki dilde de yazınsal deneyimi olmalı. Yalnız günlük gazetelerde yazma deneyimi yetmiyor. *Manifesto*'yu

çevirmek müthiş zordur. Rusça çeviriler şimdiye dek gördüklerimin en iyisi.

Engels'ten Friedrich Sorge'ye, 29 Haziran 1883.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 36, 1967, s. 45.

4

Sevgili Bernstein,

Bir şeye güvenebilirsiniz: sizden daha iyi bir çevirmen aramıyorum.[40] Birinci ikilik formada (*folio*), anlamı doğru ve tam olarak yeniden türetmeye çalışırken, sözdizimini biraz savsakladınız — *voilà tout* [hepsi bu]. Üstelik, ben Marx'ın alışık olmadığınız özel biçemini vermeye çalıştım; değiştirmelerin çokluğu bundan.

Anlamı Almancaya aktardıktan sonra, sözdizimini basitleştirmek amacıyla elyazmasını bir kez daha okur ve eylemi, bağımlı tümceciğin her zaman sonuna koyan hantal ve öğretmenlere özgü sözdiziminden (hepimizin kafasına tıka basa sokulmuş o sözdiziminden) kaçınmayı unutmazsanız, çok az güçlükle karşılaşır ve kendiniz herşeyi yoluna koyarsınız.

Engels'ten Eduard Bernstein'a, 5 Şubat 1884.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 36, 1967, s. 97.

5

Böyle bir kitabı [Marx'ın *Kapital*'ini] çevirmek için yazınsal Almancayı iyi bilmek yetmez. Marx günlük yaşamdaki sözleri ve eyalet diyalektlerindeki deyimleri özgürce kullanır; yeni sözcükler türetir; örneklerini her bilim dalından, imalarını bir düzine dilin yazınından alır; onu anlamak için, konuşulan ve yazılan Almancanın gerçekten ustası olmak, Alman yaşamını da biraz bilmek gerekir.

Bir örnek vereyim. Kimi Oxford öğrencileri dört kürekli

bir tekneyle Dover Boğazını geçtiklerinde, basındaki haberlerde onlardan birinin "bir yengeç yakaladığı" ("Cavght a crab") belirtilmişti. *Cologne Gazette*'nin Londra muhabiri, bunu harfi harfine aldı ve gazetesine şöyle iletti: "Kürekçilerden birinin küreğine bir yengeç sarılmıştı." Yıllardan beri Londra'nın göbeğinde yaşayan bir adam, bilmediği türden teknik terimlerle karşılaşır karşılaşmaz böyle gülünç gaflar yapabiliyorsa, yalnızca kitap Almancasını iyi kötü bilen bir adamdan, Alman düzyazı ustalarının çevrilmesi en güç olanını çevirmeye kalkarsa, ne beklemeliyiz? Ve gerçekten göreceğiz ki, bay Broadhouse yetkin bir "yengeç yakalama" ustasıdır.*

Ama gerekli bir şey daha var. Marx, çağın en canlı ve özlü yazan yazarlarından biridir. Onu olduğu gibi çevirmek için, yalnız Almancada değil, İngilizcede de usta olmak gerekir. Bay Broadhouse, besbelli, önemli gazetecilik başarıları olan bir adam, ama yalnız geleneksel yazınsal saygınlık için kullanılan ve buna uygun olan sınırlı İngilizceye egemen. Bu alanda kolayca başarılı oluyor; ama bu tür bir İngilizce kesinlikle *Das Kapital*'in çevrilebileceği bir dil değildir. Güçlü Almancanın çevirilmesi için güçlü İngilizce gerekir; dilin en iyi kaynaklarına başvurulmalıdır; yeni türetilmiş Almanca terimlere, uygun yeni İngilizce terimler türetilmesi gerekir. Oysa bay Broadhouse böyle bir güçlükle karşılaşır karşılaşmaz, yalnız kaynakları değil, cesareti de kendisine yetmez. Sınırlı birikiminin birazcık zorlanması, günlük yazında kullanılan geleneksel İngilizcede birazcık yenilik yapmak onu korkutur, ve böyle bir sapkınlığı göze almaktansa, çetin Almanca sözcüğü kendi kulağını tırmalamayan, ama yazarın anlamını kararlan azçok belirsiz bir terimle çevirir; ya da, daha kötüsü, teknik bir terimin her zaman bir ve aynı eşdeğerli çevrilmesi gerektiğini unutarak, görülegeldiği gibi, bir farklı terimler

* "*Caught a crab*"ın (ya da "*Catch a crab*"ın) sözcük anlamı "Bir yengeç yakalamak", deyimsel anlamı ise, "kürek çekerken sandalın dengesini kaybetmek"tir. –ç

dizisiyle çevirir.

Friedrich Engels "How Not To Translate Marx", [İngilizce yazılmıştır.] *The Commonweal*, No. 10, Kasım 1885.

6

Ne olursa olsun, *Senator*[41] ile olağanüstü bir iş başardınız, yeryüzünde İngilizceye çevrilmesi neredeyse en güç şeyi çevirdiniz. Bunu yalnız bütün elverişsizliğine karşın yapmakla kalmadınız, özgün metnin hafifliğine uygun bir yaklaşım da gösterdiniz. Ve konu da, ölçü (vezin) de çevrilmeye aykırı iken, 1 No'lu imparatorluğun[42] senatörü burada niteliği bilinmeyen biri. Çocuk olsaydınız size *molodetz* demek gerekirdi, ama Rusçam, bu sıfatın (İngilizcesi aşağı yukarı şu: *you're a brick*! [Siz bir yiğitsiniz! –ç.] *molodtza** diye dişil duruma getirilip getirilemeyeceğini bilmeme yetmiyor.

Engels'ten Laura Lafargue'a, 16 Kasım 1889.
Friedrich Engels, Paul and Laura Lafargue, *Correspondence*, vol. 2, Moscow, 1960, p. 342.

7

Sevgili Laura,

*Prosit Neujahr avant tout!** *Et puis après,*** *Walther von der Vogelweid*'i modernleştirilmiş bir versiyonundan çevireceğiniz düşüncesine katlanamadığım için, size özgün metnin bir kopyasını gönderiyorum.[43] Tümüyle haklısınız, özgün metindeki ölçü ve uyak, her şiir çevirisinde korunmalıdır; ya da Fransızların yaptığı gibi, şiir doğrudan düzyazıya çevrilmelidir.

Engels'ten Laura Lafargue'a, 8 Ocak 1890.
Friedrich Engels, Paul and Laura Lafargue, *Correspondence*, vol. 2, Moscow, 1960, p. 355.

* Önce, mutlu yıllar! –*Ed.*
** Ve daha sonra. –*Ed.*

# SANATIN KÖKENİ

## SANATSAL DUYUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

### 1

*Sanayi* tarihinin ve sanayinin yapılaşmış nesnel varoluşunun, özsel *insanal* güçlerin *açık* kitabını, somut olarak varolan insanın *ruhbilimini* nasıl oluşturdukları görülüyor. Somut olarak varolan insan şimdiye değin insanın özüyle bağlantısı içinde değil ama her zaman yalnızca dışsal bir yararlılık bağlantısı içinde tasarlanıyordu. Çünkü —yabancılaşma içinde hareket edildiğinden— bu insanın özsel güçlerinin gerçekliği olarak ve *insanal* cinsil etkinlik olarak, ancak insanın evrensel varlığı, din ya da evrensel soyut özüyle tarih (siyaset, sanat, edebiyat, vb.) tasarlanabiliyordu. *Günlük maddi sanayi* içinde (—bu sanayi sözkonusu genel hareketin bir parçası olarak tasarlanabildiği gibi, bu hareketin kendisi de sanayinin *tikel*

bir parçası olarak tasarlanabilir, çünkü tüm insanal etkinlik şimdiye kadar emek, öyleyse sanayi, yani kendine yabancılaşan bir etkinlik biçimine büründü—) karşımızda *somut, yabancı, yararlı* nesneler biçimi altında, yabancılaşma biçimi altında, *nesnelleşmiş* insanın *özsel güçlerini* görürüz. Bu kitabın, yani tarihin en somut, en anlaşılabilir biçimde varolan parçasının kendisi için kapalı kaldığı bir *ruhbilim*, gerçek bir bilim, içerik bakımdan gerçekten zengin bir bilim durumuna gelemez.

Marx, *1844 Elyazmaları*, Sol Yayınları, Ankara 2005, s. 179-180.

2

Kuramsal bilmecelerin çözümünün ne derecede bir *praksis* işi olduğu ve *praksis* aracıyla gerçekleştiği, doğru *praksis*'in ne derecede gerçek ve olumlu bir kuram koşulu olduğu, örneğin *tapıncakçılık* dolayısıyla ortaya çıkar. Tapıncakçının duyulur bilinci, Yunanlının bilincinden ayrıdır, çünkü onun duyulur varoluşu da ayrıdır. İnsanın doğa duyusu, insanal doğa duyusu, öyleyse *doğal insan duyusu* da, henüz insana özgü emek tarafından üretilmediği sürece, duyarlılık ile tin arasındaki soyut düşmanlık zorunludur.

Marx, *1844 Elyazmaları*, s. 192.

3

Görmüş bulunduğumuz gibi insan kendini kendi nesnesi içinde, yalmzca bu nesnenin onun için *insanal* nesne ya da nesnel nesne durumuna gelmesi koşulu ile, yitirmez. Bu da ancak, nesne onun için toplumsal bir nesne, o kendisi için toplumsal bir varlık, toplum onun için bu nesnede varlık durumuna geldiği zaman olanaklıdır.

Öyleyse bir yandan toplumda her yerde nesnel gerçeklik insan için özsel insanal güçler gerçekliği, insanal gerçeklik

ve bunun sonucu insanın *kendi öz* özsel güçlerinin gerçekliği durumuna geldiği ölçüde, tüm *nesneler* onun için kendi kendisinin nesnelleşmesi, onun bireyselliğini doğrulayan ve gerçekleştiren nesneler, *kendi* nesneleri durumuna gelirler, yani *o kendisi* nesne durumuna gelir, nesneler *ne biçimde* onun nesneleri olurlar; bu, *nesnenin doğası* ile buna karşılık düşen *özsel gücün* doğasına bağlıdır; çünkü olumlamanın tikel, *gerçek* biçimini oluşturan şey, işte bu ilişki *belirleniminin* ta kendisidir. Bir nesne, göz için, *kulak* için olduğundan başka türlü algılanmıştır ve göz nesnesi *kulak* nesnesinden başka bir nesne*dir*. Her özsel gücün tikelliği, onun *tikel özünün*, öyleyse tikel nesnelleşmesi biçiminin, *nesnel, gerçek*, yaşayan *Varlığının* da ta kendisidir. Demek ki insan, kendini nesnel dünyada sadece düşünme ediminde değil ama *bütün* duyular ile de olumlar.

Öte yandan, bu işleri öznel olarak alırsak: insanın müzik duyusunu uyandıran şey, ilkin müziktir; müzikçi olmayan kulak için en güzel müzik *hiçbir* anlam taşımaz, bir nesne [değil]dir, çünkü benim nesnem ancak benim özsel güçlerimden birinin doğrulanması olabilir, öyleyse benim özsel gücüm öznel yeti olarak kendisi için neyse, o da benim için ancak o olabilir, çünkü benim için bir nesnenin anlamı (onun ancak kendisine karşılık düşen bir duyu için anlamı vardır) *benim* duyumun uzandığı yere kadar uzanır. Toplumsal insanın *duyuları*, toplumsal-olmayan insanınkilerden işte bu nedenle *başkadırlar*; ancak insanal özün nesnel olarak açılmış zenginliği sayesindedir ki *insanın* öznel duyma yetisinin zenginliği ilkin ya geliştirilmiş, ya da üretilmiştir, [bu sayededir ki —ç.] bir kulak müzikçi olur, bir göz biçim güzelliğini görür, kısacası *duyular* insanal zevke elverişli bir duruma gelir, kendilerini *insanın* özsel güçleri olarak olumlayan duyular olurlar. Çünkü yalnızca beş duyu değil, ama tinsel duyular, pratik duyular (istek, sevgi, vb.) denilen duyular da, kısacası, *insanal* duyu, duyuların insanlığı, ancak *kendi* nesnelerinin varoluşu sayesinde, *insanallaştırılmış* doğa sayesinde oluşurlar. Beş duyunun *oluşması*,

dünyanın şimdiye değinki tüm tarihinin işidir. Henüz kaba pratik gereksinimin tutsağı bulunan *duyunun*, ancak *sınırlı* bir anlamı vardır. Açlıktan ölen insan için yiyeceğin insanal biçimi değil, ama yalnızca yiyecek olarak soyut varlığı vardır; o pekâlâ en kaba biçimi altında bulunabilir ve bu beslenme etkinliğinin *hayvanal* beslenme etkinliğinden ne bakımdan ayrıldığı söylenemez. Kaygı ve yoksulluk içindeki adam en güzel oyun karşısında bile duyusuzdur; maden tecimi yapan biri madenin güzelliği ya da kendine özgü doğasını değil, ama yalnızca tecimsel değeri görür; madenbilimsel duyusu yoktur onun. Demek ki insanal özün nesnelleşmesi kuramsal bakımdan olduğu kadar pratik bakımdan da *insan duyusunu insanal* kılmak için olduğu kadar insan ve doğanın özünün tüm zenginliğine karşılık düşen *insanal* duyuyu yaratmak için de zorunludur.

Marx, *1844 Elyazmaları*, s. 177-179.

## SANATIN DOĞUŞUNDA EMEĞİN ROLÜ

Atalarımızın, binlerce yıllık sürede, maymundan insana geçiş döneminde, ellerini yavaş yavaş uyarlamayı öğrendikleri ilk hareketler, ancak en basit işlemler olabilirdi. En ilkel vahşiler, hatta aynı zamanda fiziksel bir gerileme göstererek daha çok hayvana benzer bir duruma dönüşenler bile, bu geçiş dönemi yaratıklarından çok daha üstündür. İlk çakmak taşı insan eliyle bıçak haline getirilinceye kadar, öyle dönemlerden geçilmiştir ki, bizce bilinen tarihsel dönem, onunla karşılaştırılınca önemsiz görünür. Ama asıl adım atılmıştı: *el, serbest duruma gelmişti* ve artık durmadan yeni beceriler kazanabilirdi. Böylece kazanılan daha büyük esneklik (*souplesse*) kuşaktan kuşağa geçiyor ve artıyordu.

O halde, el, yalnızca emeğin organı değildir, *emeğin ürünüdür de*. Ancak emeğin, giderek yeni işlemlere uygulanmasıyla, geliştirilmiş kasların, eklemlerin ve, daha uzun aralıklarla, kemiklerin kalıtsal yoldan geçmesi, bu

kalıtsal inceliğin, yeni, giderek daha karmaşık duruma gelmiş işlemlere, giderek yenilenen biçimde uygulanması, insan elini, Raphael'in tablolarını, Thorwaldsen'in heykellerini, Paganini'nin müziğini yaratabilecek bu yüksek yetkinlik düzeyine kadar getirmiştir.

Engels, *Doğanın Diyalektiği*, Sol Yayınları, Ankara 2002, s. 188.

## SANATSAL YARATMA VE ESTETİK ALGI

Ama üretimin tüketime sağladığı, yalnızca nesne değildir. O, tüketime, belirlenmişliğini, karakterini, sonunu da sağlar. Tıpkı tüketimin ürüne ürün olarak kesin sonunu verişi gibi, üretim de tüketime sonunu verir. *İlkönce* nesne, genel olarak bir nesne değildir, üretimin kendisinin ona aracılık edeceği belirli bir biçimde tüketilecek olan belirli bir nesnedir. Açlık, açlıktır, ama çatal bıçakla yenen pişmiş etle giderilen açlık, ellerden, tırnak ve dişlerden yararlanarak parçalanan ve yutulan çiğ etle giderilen açlıktan farklıdır. Üretimin ürettiği şey, yalnızca tüketimin nesnesi değildir, aynı zamanda, tüketim tarzıdır da, ve bu da yalnızca nesnel değil, aynı zamanda öznel tarzda yapılmaktadır. Demek ki, üretim tüketiciyi yaratır.

Karl Marx, "Giriş", *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 248.

## İŞBÖLÜMÜ VE TOPLUMSAL BİLİNÇ

Dil, bilinç kadar eskidir, — dil, öteki insanlar için de varolan, ve o halde benim için de varolan ilk, pratik, gerçek bilinçtir ve, tıpkı bilinç gibi dil de, ancak, diğer insanlarla karşılıklı ilişki [*Verkehr*] kurma gereksinimiyle, zorunluluğuyla ortaya çıkar.* Bir ilişkinin mevcut olduğu yerde, o ilişki benim için de mevcuttur, hayvan hiçbir şeyle "*ilişki içinde değildir*", kısaca hiçbir ilişki bilmez. Hayvanın öteki hayvanlarla olan ilişkisi kendisi açısından bir ilişki değildir. Bilinç, demek ki, daha baştan toplumsal bir üründür ve insanlar mevcut oldukları sürece böyle kalır. Elbette ki, bilinç, herşeyden önce, yalnızca en *yakın* duyumsal çevrenin bilincidir, ve bilinçlenmekte olan bireyin, kendisi dışında yer alan öteki şeyler ve öteki kişiler ile olan sınırlı bağlantısının bilincidir; bilinç, aynı zamanda, insanların karşısına önceleri baştan aşağı yabancı, mutlak güçlü ve karşı çıkılamaz bir güç olarak dikilen, insanların kendisine karşı düpedüz hayvanca bir davranış içinde bulundukları ve insanları da hayvanları ürküttüğü kadar ürküten bir doğa bilincidir; o halde salt hayvansal bir

* [*Elyazmasında çizili tümce*:] Benim bilincim beni çevreleyen şey ile ilişkimdir.

doğa bilinci (doğa dini)* — ve, öte yandan, çevresindeki bireylerle ilişki kurmak zorunluluğunun bilinci, toplum halinde yaşamakta olduğu bilincinin başlangıcıdır. Bu başlangıç, hayvansaldır; basit bir sürü bilincidir, ve burada, insan, koyundan, yalnızca bilincin içgüdünün yerini alması olgusuyla ya da içgüdüsünün bilinçli bir içgüdü olması olgusuyla ayırdedilir. Bu sürücül, ya da kabilesel bilinç, üretkenliğin artmasıyla, gereksinimlerin çoğalmasıyla ve daha önceki iki unsurun temeli olan nüfusun çoğalmasıyla orantılı olarak gelişir ve yetkinleşir. İlkel durumunda cinse ilişkin eylem içindeki işbölümünden başka bir şey olmayan işbölümü, böylece gelişir ve ardından (örneğin bedensel güç gibi) doğal durumlar yüzünden, gereksinimler, raslantılar vb. yüzünden kendiliğinden ya da "doğal olarak" işbölümü haline gelir.*** İşbölümü, ancak maddi ve zihinsel bir işbölümü meydana geldiği andan itibaren gerçekten işbölümü halini alır.**** Bu andan itibaren, bilinç, mevcut pratiğin bilincinden başka bir şey olduğunu, gerçek bir şeyi temsil etmeksizin bir şeyi *gerçek olarak* temsil ettiğini gerçekten *sanabilir.* Bu andan itibaren, bilinç, dünyadan kurtulma ve "salt" teorinin, tanrıbilimin, felsefenin, ahlakın vb. oluşmasına geçme durumundadır. Ama bu teori, bu tanrıbilim, bu felsefe, bu ahlak vb. bile, mevcut ilişkilerle çelişki haline girdiklerinde, bu, ancak, mevcut toplumsal ilişkilerin mevcut üretici güçlerle çelişki haline gelmiş olmasından ileri gelebilmektedir; zaten, belirli bir ulusal ilişkiler çemberinde, bu durum, çelişkinin bu ulusal

* Hemen görülür ki, bu doğa dinini, ya da doğaya karşı bu belirli davranış biçimini belirleyen toplum biçimidir ve *vice versa.*** Her yerde olduğu gibi, burada da, insanın ve doğanın özdeşliği, insanların doğa karşısındaki sınırlı davranışlarının kendi aralarındaki sınırlı davranışlarını belirlemesi biçiminde, ve kendi aralarındaki sınırlı davranışlarının da, onların doğa ile olan sınırlı ilişkilerini belirlemesi biçiminde kendini gösterir, çünkü doğa, tarih tarafından henüz pek az değişikliğe uğratılmıştır.

** Ve bunun tersi. —ç.

*** [*Marx'ın elyazmasında çizili kenar notu:*] İnsanlar, bilinci, gerçek tarihsel gelişme çerçevesi içinde geliştirirler.

**** [*Marx'ın kenar notu:*] İdeologların ilk biçimi, *din adamları*, zamandaştır.

alanın içinde değil, ama bu ulusal bilinç ile öteki ulusların pratiği arasında, yani bir ulusun ulusal bilinci ile evrensel bilinci arasında* (halen Almanya'da olduğu gibi) meydana gelmesinden olabilir, ancak ve o halde, bu ulus için, bu çelişki, ancak ulusal bilincin bağrında bir çelişki gibi açıkça kendini gösterdiğinden, savaşım, bu ulusal pislikle sınırlanmış görünür, elbette ki, bu ulus kokuşmanın ta kendisi olduğu için böyle görünür.

Marx-Engels, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, s. 55-57.

## EMEĞİN YABANCILAŞMASI VE KAPİTALİST TOPLUMDA İŞÇİ SINIFININ DURUMU

O [iktisatçı], işçinin gereksinimini fizik yaşamın en gerekli ve en yoksul sürdürülmesine ve etkinliğini de en soyut mekanik harekete indirger ve sonuç olarak şöyle der: İnsanın ne başka gereksinimi, ne başka etkinliği, ne de başka zevki vardır; çünkü bu yaşamı bile o, *insanal* yaşam ve varlık diye gösterir; o, olabilecek en *yoksul* yaşamı (varoluşu) kural olarak ve üstelik evrensel kural olarak *hesaplar*. İnsanların büyük yığını bakımından geçerli olduğu için evrensel; işçinin etkinliğini tüm etkinliğin arı bir soyutlaması durumuna getirdiği gibi, işçiyi de duyu ve gereksinimden yoksun bir varlık durumuna getirir; bunun sonucu işçinin her *lüksü* ona kınanacak bir şey ve en soyut gereksinmeyi aşan her şey de —edilgin zevk ya da etkinlik belirtisi olarak da olsa— lüks olarak görünür. Ekonomi politik, bu *zenginlik* bilimi, öyleyse aynı zamanda vazgeçme, yoksunluklar, *esirgeme* bilimidir de ve gerçekten temiz *hava* ya da fizik *hareket* gereksinimini bile insandan *esirgeyecek* kadar ileri gider. Bu tansıklı sanayi bilimi *çilecilik* (*ascétisme*) bilimidir de ve onun gerçek ülküsü *çileci* ama *tefeci* cimri ile *çileci* ama *üretici* köledir. Törel ülküsü, ücretinin bir parçasını Biriktirme Sandığına götüren işçidir ve bu kendi gözde delice hevesi (*lubie favorite*) için, hatta aşağılık bir *sanat* bile

* [*Marx'ın kenar notu*:] *Din*. Almanlar ve bu biçimi ile *ideoloji*.

bulmuştur. Bu delice heves, büyük bir duygululuk ile birlikte, tiyatroya taşınmıştır. Öyleyse ekonomi politik —din-dışı ve tat almaya dönük yönüne karşın— gerçek bir törel bilim, bilimlerin en törel olanıdır. Kendinden vazgeçme, yaşamdan ve tüm insanal gereksinimlerden vazgeçme, onun başsavıdır. Ne kadar az yer, ne kadar az içer, ne kadar az kitap satın alır, tiyatroya, baloya, meyhaneye ne kadar az gider, ne kadar az düşünür, sever, kuram kurar, ne kadar az şarkı söyler, konuşur, kılıç oynarsan, vb., o kadar çok *biriktirir*, ne güvelerin ne de tozun yiyebilecekleri hazineni, *sermayeni*, o kadar çok *artırırsın*.

Marx, *1844 Elyazmaları*, s. 188.

# PARA
# VE
# DÜNYA KÜLTÜRÜ

## PARANIN ÇARPITMA GÜCÜ

İnsanın *duyumları*, tutkuları vb. yalnızca [dar]* anlamda insanbilimsel belirlenimler değil, ama gerçekten özsel (doğal) varlıkbilimsel olumlamalar iseler — ve eğer ancak kendi *nesnelerinin* onlar için *duyulur* olması olgusu ile kendilerini gerçekten olumluyorlarsa, açıktır ki, 1° olumlamalarının biçimi kesenkes bir tek ve aynı biçim değildir, ama tersine, kendilerini olumladıkları ayrı biçim, varlıklarının, yaşamlarının özlüğünü oluşturur; nesnenin onlar için varolduğu biçim, her özgül *zevkin* kendine özgü özlüğünü oluşturur; 2° duyulur olumlamanın, nesnenin kendi bağımsız biçimi altında doğrudan kaldırılması olduğu yer (yeme, içme, nesnenin biçimlendirilmesi vb.) nesnenin olumlanmasıdır; 3° insanın *insanal* olduğu, öyleyse duyumunun da vb. *insanal* olduğu ölçüde, nesnenin bir başkası tarafından olumlanması da onun kendine özgü zevkidir; 4° insanal tutkunun varlıkbilimsel özü,

* Sözcük okunmuyor.

kendi bütünsellik ve insanlığına ancak gelişmiş sanayi aracıyla, yani özel mülkiyetin orta terimi aracıyla erişir; insan bilimi, demek ki insan tarafından kendini pratik olarak göstermenin bir ürününden başka bir şey değildir; 5° —kendi yabancılaşmasından kopmuş— özel mülkiyetin anlamı, zevk nesneleri olduğu kadar etkinlik nesneleri olarak da insan için *özsel nesnelerin varoluşudur.*

Demek ki *para*, her şeyi satınalma *niteliğine* sahip olarak, tüm nesneleri sahiplenme niteliğine sahip olarak, üstün eldecilik (*possession*, tasarruf) olarak *nesnedir. Niteliğinin* evrenselliği, özünün sonsuz erkidir. Öyleyse sonsuz erk olarak görünür... Para, gereksinim ile nesne arasında, insanın yaşamı ile geçim aracı arasında *aracıdır.* Ama *benim* yaşamıma orta terim işini gören şey, benim için öteki insanların varlığına da orta terim işini görür. O, benim için *öteki* insandır.—

"Hay Allah! ellerinin de ayaklarının da
Kafanın da kıçının da senin oldukları açık;
Ama sevine sevine zevkine vardığım tüm bu şeyler
Bu yüzden daha mı az benim?
Eğer altı damızlık atın parasını verirsem,
Onların güçleri benim güçlerim olmaz mı?
Dörtnal gidenim ve kodaman bir beyim ben,
Sanki yirmidört ayağım varmış gibi."

Goethe, *Faust* (*Méphistophélès*)*

*Atinalı Timon*'da Shakespeare:**

"Altın! Sarı, pırıl pırıl, değerli altın! Hayır gök tanrıları, ben hafifmeşrep bir aşık değilim. ... Şu azıcık altın, akı kara, güzeli çirkin, haklıyı haksız, soyluyu soysuz, genci yaşlı, yiğidi alçak yapmaya yeter... Bu altın sizin rahip ve hizmetkârlarınızı mihraplarınızdan uzaklaştıracak; cançekişenlerin başı altından başyastığım çekip alacak; bu sarı köle antları tutturup bozduracak, kargışlıları kutsayacak, cüzamlıya taptıracak, hırsızlara senatörler sırası üzerinde yer, san, saygı ve övgü kazandıracaktır; iki gözü iki çeşme dulu yeniden evlenmeye götüren de odur. Bir iğrenç yaralar hastanesinde memelerini kestirecek kadını, altın güzel kokular sürerek, mis gibi yapar,

* *Faust*, I. bölüm, Lichtenberger çevirisinden, Paris 1932, c. I. s. 58.

** Shakespeare, *Les Tragédies*. Pierre Messiaen çevirisinden, Paris 1941. "*La vie de Timon d'Athènes*", Perde IV, Sahne 3, s. 1035 vd..

yeni baştan bir nisan gününe çevirir onu. Hadi, kargışlı maden, tüm insanlığın orta malı orospu, sen ki uluslar arasına anlaşmazlık sokarsın..."

Ve daha ilerde:*

"Ey sen, tatlı kral katili, baba ile oğul arasında sevgili ayırma görevlisi, Hymen'in tertemiz yatağının parlak kirleticisi, her zaman genç, taze, ince, sevimli, baştançıkarıcı, yiğit Mars, gözkamaştırıcı parlaklığı Diana'nın kucağını kaplayan kutsal karı eriten sen, *uyuşmazlar* topluluğunu kaynaştırıp onları birbiriyle öpüştüren *görünür tanrı*** sen, bütün ağızlarda ve bütün anlamlarda konuşan sen, yüreklerin denek taşı, insanlığa, kölene, başkaldırmış gibi davran ve hayvanların dünya egemenliğini ellerine geçirmeleri için, kendi etkililiğin ile onları kendilerini *yokedecek*** kavgalar içine at."

Shakespeare *paranın* özünü yetkin bir biçimde betimler. Bunu anlamak için, önce Gœthe'nin parçasını açıklamakla başlayalım:

*Para* sayesinde benim için olan şey, ödeyebildiğim yani paranın satın alabildiği şey, *ben kendimim*, para sahibi olan ben. Paranın gücü ne kadar büyükse, benim gücüm de o kadar büyüktür. Paranın nitelikleri benim niteliklerim ve özsel güçlerimdir — onun sahibi olan benim. Ne *olduğum* ve ne *olabileceğim* demek ki hiç de benim bireyselliğim tarafından belirlenmemiştir. *Ben çirkinim*, ama *en güzel* kadını satın alabilirim. Demek ki ben *çirkin* değilim, çünkü *çirkinliğin* etkisi, itici gücü, para tarafından yokedilmiştir. Bireyselliğim bakımından ben kötürümüm, ama para bana yirmidört ayak sağlar; öyleyse kötürüm değilim; ben kötü, namussuz, vicdansız, kafasız bir insanım, ama para saygındır, öyleyse sahibi de; para en yüksek iyiliktir, öyleyse sahibi de iyidir, para beni ayrıca namussuz olma güçlüğünden de kurtarır; bunun sonucu beni dürüst sayarlar; ben *kafasızım* ama para her şeyin *gerçek tinidir*, nasıl olur da sahibi kafasız olabilir? Üstelik para tinsel erk sahibi insanları satın alabilir ve kafa adamları üzerinde erklik sahibi olan kişi, kafa adamından

* *Ibid.*, s. 1046.

** Altları Marx tarafından çizilmiş.

daha tinsel erk sahibi değil midir? Para aracıyla bir insan yüreğinin özlediği *her* şeyi yapabilen ben, tüm insanal güçlere sahip değil miyim? Öyleyse benim param benim tüm yeteneksizliklerimi kendi karşıtlarına dönüştürmüyor mu?

Eğer *para* beni *insanal* yaşama, toplumu bana ve beni doğa ve insana bağlıyorsa, o bütün *bağların* bağı değil midir? Bütün bağları çözüp bağlayamaz mı o? Bunun sonucu evrensel ayırma aracı da değil mi? O, gerçek *birlik aracı*, toplumun evrensel* *kimyasal* gücü olduğu gibi, gerçek *bozuk paradır* da.**

Shakespeare özellikle paranın iki özgülüğünü vurgular:

1° Görünür tanrısallık, tüm insanal ve doğal niteliklerin kendi karşıtlarına dönüşümü, şeylerin karışıklık ve evrensel bozulmasıdır o; olanaksızlıkları bağdaştırır.

2° Evrensel kibar orospu, insanların ve halkların pezevengidir para.

Paranın tüm insanal ve doğal nitelikleri bozup karıştırması, olanaksızlıkları bağdaştırması —*tanrısal* güç— onun, insanların yabancılaşmış, yabancılaştıran ve kendine yabancılaşan *cinsil özü* olarak *özünde* içerilmiştir. *İnsanlığın* yabancılaşmış *erkliğidir* o.

*İnsan* olarak yapamadığım şeyi, demek ki benim tüm özsel birey yeteneklerimin yapamadıkları şeyi, *para* aracıyla yapabilirim. Demek ki para bu özsel güçlerden herbirini aslında olmadığı bir şey durumuna getirir; yani onu kendi *karşıtı* yapar.

Eğer canım bir şeyi yemek istiyor ya da yaya yürümek için yeterince güçlü olmadığımdan posta arabasına binmek istiyorsam, para bana yiyeceği de posta arabasını da sağlar, yani benim isteklerimi tasarımlar olmaktan çıkarır, onları düşünülmüş, betimlenmiş, istenmiş varoluşlarından, *duyulur*, *gerçek* varoluşlarına aktarır; onları tasarımdan yaşama,

* Sayfanın bir köşesi yırtılmıştır.

** *Monnaie divisionnaire*: Aslında "bozuk para" anlamına gelen bu deyim, "bir bölüme ait para" anlamına da gelir; Marx'ın bu deyimi burada daha çok paranın *ayırma aracı* niteliğini de belirtmek üzere, bu ikinci anlamda kullandığı açık. —ç.

betimlenmiş varlıktan gerçek varlığa geçirir. Bu orta terim rolünü oynayan o [para], *gerçekten yaratıcı* güçtür.

*Talep*, parası olmayan kişi için de vardır ama onun talebi, benim üzerimde, bir *üçüncü kişi* üzerinde, öbürleri üzerinde etkisi, varoluşu olmayan, öyleyse benim için *gerçek-dışı, nesnesiz* kalan arı bir tasarım varlığıdır. Paraya dayanan gerçek talep ile gereksinmeme, tutkuma, isteğime vb. dayanan talep arasındaki ayrım, *Varlık* ile *Düşünce*, bende *varolan* yalın tasarım ile benim dışımda, benim için olduğu biçimiyle, *gerçekten nesne* olarak tasarım arasındaki ayrımdır.

Eğer yolculuk için param yoksa, *gereksinimim* de, yani gerçek ve yolculuğu gerçekleştiren *gereksiiniem* de yoktur. Eğer bilimsel çalışma *eğilimim* var ama bu işi yapmak için param yoksa, bilimsel çalışma eğilimim de, yani *etkin, gerçek* eğilimim de *yoktur*. Buna karşılık, bilimsel çalışma eğilimim gerçekten *yoksa* ama bu iş için istencim *ve* param varsa, üstelik *gerçek* bir eğilimim de vardır. *Para,* —insan olarak insandan ve toplum olarak insanal toplumdan gelmeyen evrensel, dışsal *araç* ve *erklik*—, *tasarımı gerçekliğe* ve *gerçekliği yalın tasarıma* dönüştürme araç ve erkliği, *insanın gerçek ve doğal özsel* güçlerini salt soyut tasarım ve bunun sonucu yeteneksizlikler durumuna, acı veren kuruntular durumuna dönüştürdüğü kadar, öte yandan *gerçek yeteneksizlikler ve kuruntuları*, bireyin yalnızca imgeleminde varolan gerçekten erksiz özsel güçleri de, *gerçek özsel güçler* ve *erklik* durumuna dönüştürür. Öyleyse bu tanıma göre para, *bireysellik*lerin genel bozulmasıdır, onları kendi karşıtlarına dönüştürür ve kendi nitelikleriyle çelişen nitelikler kazandırır onlara.

O zaman para, kendi için *öz* (*essences pour soi*) olduklarını ileri süren bireye ve toplumsal bağlara vb. karşı, o *bozulma* erkliği olarak da görünür. Sadakati sadakatsizlik, sevgiyi nefret, nefreti sevgi, erdemi kusur, kusuru erdem, uşağı efendi, efendiyi uşak, aptallığı akıllılık, akıllılığı aptallık durumuna dönüştürür.

Varolan ve ortaya çıkan değer kavramı olan para, her şeyi karıştırıp değişime (mübadeleye) soktuğuna göre, her şeyin

evrensel *karışıklık* ve *değişisidir* (*permutation*), öyleyse tersine çevrilmiş dünyadır, tüm doğal ve insanal niteliklerin karışıklık ve değişisidir.

Yiğitliği satın alabilen kişi, korkak da olsa yiğittir. Para belirli bir nitelik, belirli bir şey, insanın özsel güçleri ile değil ama insan ve doğanın tüm nesnel dünyası ile değişildiğine göre, demek ki, —sahibi bakımından— her niteliği her başka nitelik ile değiştirir — ve kendi karşıt nitelik ve karşıt nesnesini de; olanaksızlıkların bağdaşmasıdır o. Çelişkiler içinde olan şeyleri kucaklaşmaya zorlar.

Eğer sen *insanı insan olarak* ve onun dünya ile ilişkisini de insanal bir ilişki olarak görürsen, sevgiyi ancak sevgi ile, güveni ancak güven ile vb. değiştirebilirsin. Eğer sanattan zevk almak istersen, sanat kültürüne sahip bir insan olman gerekir; eğer öbür insanlar üzerinde etkili olmak istersen, öbür insanlar üzerinde gerçekten yönlendirici ve uyarıcı bir etkisi bulunan bir insan olman gerekir. İnsan ile —ve doğa ile— ilişkilerinin herbiri, senin *gerçek bireysel* yaşamının, istencinin nesnesine uygun düşen *belirli bir belirtisi* olmalıdır. Eğer sen karşılıklı sevgi uyandırmadan seversen, yani senin sevgin sevgi olarak karşılıklı aşkı uyandırmazsa, eğer seven insan olarak senin *yaşamsal belirtin* ile sen kendini *sevilen insan* durumuna dönüştürmüyorsan, senin aşkın erksizdir ve bu da bir mutsuzluktur.

Karl Marx, *1844 Elyazmaları*, s. 205-210.

# KAPİTALİZM VE ZİHİNSEL ÜRETİM

## SANAT VE ŞİİR İLE KAPİTALİST ÜRETİM TARZI İLİŞKİSİ

*Uygarlık teorisi* de ufak-tefek önemsiz ifadelerin ötesinde Storch'un elinde pek bir yere varmaz; ama gene de, örneğin maddi işbölümünün zihinsel işbölümünün önkoşulu olduğu türünden bazı zekice gözlemler, şurada burada kendini göstermektedir. Storch'un önemsiz birkaç sözün ötesine geçememesinin ne kadar *kaçınılmaz olduğu*, çözüm bulmak bir yana dursun çözülecek problemi *formüle* etmekten ne kadar uzak olduğu, *tek bir* olgudan bellidir. Zihinsel üretim ile maddi üretim arasındaki ilişkileri incelemek için her şeyden önce, maddi üretimi genel bir kategori olarak değil, ama *belirli tarihsel* bir biçim içinde kavramak gereklidir. Öyleyse, örneğin, kapitalist üretim tarzına ve ortaçağın üretim tarzına farklı zihinsel üretim türleri tekabül eder. Eğer maddi üretim kendi *özgül tarihsel* biçimi içinde kavranmazsa, ona tekabül eden zihinsel üretimde neyin özgül olduğunu ve birinin ötekine karşılıklı etkisini anlamak olanaksızlaşır. Yoksa, zırvalamanın ötesine geçilemez. "Uygarlık" hakkın-

daki sözler de boş lakırdı olarak kalır.

Ayrıca: maddi üretimin özgül bir biçiminden, birincisi özgül bir toplum yapısı, ikinci olarak da insanların doğayla özgül bir ilişkisi ortaya çıkar. Onların devlet örgütlenmeleri ve tinsel görüş tarzları [*geistige Anschauung*], bu ikisi tarafından belirlenir. Dolayısıyla onların zihinsel üretimlerinin türü de.

*Son olarak*, Storch'a göre, zihinsel üretim, aynı zamanda, toplumsal işlevleri bir iş olarak yürüten yönetici sınıfın her türden mesleksel etkinliklerini de içerir. Yerine getirdikleri işlevler gibi, bu katmanların varlığı da, ancak, onların üretim ilişkilerinin özgül tarihsel yapısına bakarak anlaşılabilir.

Storch maddi üretimin kendisini tarihsel olarak algılamadığı için —genel olarak maddi ürünlerin üretimi biçiminde algıladığı, bu üretimin, tarihsel olarak gelişmiş belirli ve özgül bir biçimi olarak algılamadığı için—, kısmen egemen sınıfın ideolojik oluşturanlarını, kısmen de bu belli toplumsal oluşumun özgür zihinsel üretimini anlaşılır kılabilecek tek temelden kendini yoksunlaştırıyor. Anlamsız genel sözlerin ötesine geçemiyor. Sonuç olarak söyleyelim, ilişkiler, onun varsaydığı kadar basit değil. Örneğin kapitalist üretim zihinsel üretimin bazı alanlarına, örneğin sanata ve şiire düşmandır. Eğer bu nokta gözden kaçırılırsa, 18. yüzyılda Fransızların içine düştüğü yanılsamaya, Lessing'in müthiş güzel biçimde hicvettiği[44] yanılsamaya yolaçabilir. Madem ki eskilere göre mekanikte vb. ilerdeyiz, neden bir destan yazamayalım? Ve *İlyada*'nın yerine *Henriade*![45]

Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, Birinci Kitap, Sol Yayınları, Ankara 1998, s. 269-270.

## BURJUVA BEĞENİSİ VE EVRİMİ

Paul'un utkun Alman "*goût*" [beğeni –ç.] örneklerinin çoğu pek eskidir.[46] Şu Alman *gravures pour enfants*'ın* (*Bil-*

* Çocuklar için gravürler. –ç.

*derbogen*) genellikle iyi oldukları, kolay anlaşılır. Çünkü 50 yılı aşkın bir zamandır özellikle Düsseldorf'da, Münih'te vb. yapılıyorlar ve taslakları, biraz para kazanmak için bu işi yapan genç ve çoğu yetişen sanatçılar hazırlıyor. 40 yıl önce şu Almanya'ya gelen türden Fransız gravürleri topladım. Birçoğu, at-ve-asker ressamı Adam'ındı ve şıklık ve canlılık bakımından Alman gravürlerinden çok daha üstündü. Fransız sanatçılar bunu sürdürmediyseler, pazar bulamamış olmalıdırlar. — *Oyuncaklara* gelince, Alman üstünlüğü 1) ucuzluk, can çekişen ev sanayisi (ki bu yakınlarda Dr. Emanuel Sax, *die Hausindustrie in Thüringen*'de* durumunu çok iyi anlattı) ve 2) oyuncakları *köylülerin* türetmiş olmasıdır; kentliler hiçbir zaman çocuklar için türetecek durumda olmayacaklar; hiç değilse kendi öz çocuklarından tiksinen kentli Fransızlar. —*Mobilya* ile ilgili nedeni Paul kendisi söylüyor: Fransız hükümetinin saçma mali politikası. —*Süslemeler* de aynı: işbölümü ve düşük ücretler: ucuzlukta Londra'nın doğu yakası ve Almanya ile kim yarışabilir? Genel olarak söylenirse, burjuva beğenisi beğeni olmaktan öylesine çıkıyor ki, Almanlar bile onu hoşnut etmeyi umabilir. Ve herhangi bir iş, kendi pazarını "ucuz ve iğrenç" kılmaya yetecek oranda gerilediyse, Almanların o işe elatıp kendi çalışan insanlarını açlıktan öldürmek pahasına bütün rekabeti yokedeceklerine inanabilirsiniz. Ve şimdi bu, bütün işler için genel kural olduğundan, Alman mallarının bütün alanlarda ve pazarlarda ortaya çıkışını açıklıyor.

Engels'ten Laura Lafargue'a, 14 Ocak 1884.
Friedrich Engels, Paul and Laura Lafargue, *Correspondence*, vol. I, Moscow, 1959, pp. 166-67.

## KAPİTALİST TOPLUMDA SANATÇININ İŞİ

### 1

Burada üretken emek, kapitalist üretim açısından tanımlanıyor; ve A. Smith bu konuda işin tam özüne

* Thüringen'de Ev Sanayisi. –*Ed.*

dokunuyor, tam onikiden vuruyor. Üretken emeği, *sermayeyle doğrudan değişilen* emek olarak tanımlaması, A. Smith'in en büyük bilimsel başarılarından biridir (Malthus'un haklı olarak gözlemlediği üzere, üretken emekle üretken-olmayan emek arasındaki bu nazik ayrım tüm burjuva ekonomi politiğin temeli olarak kalmaya devam etmektedir); yani A. Smith üretken emeği, emeğin üretim koşullarını ve para ya da meta olsun, genel olarak değeri, ilkin sermayeye (ve emeği, bilimsel anlamda ücretli-emeğe) dönüştüren değişimle tanımlamaktadır.

Bu [tanım –ç.] *üretken-olmayan emeğin* ne olduğunu açıkça belirlemektedir. Bu, sermaye ile değil, *doğrudan* gelirle, yani ücret ve kârla (doğal olarak kapitalistin kârından, *co-partners* [iş ortakları] olarak, faiz ve rantla pay alan çeşitli kategoriler dahil) değişilen emektir. Emeğin (örneğin serflerin tarımsal emeği gibi) kendini kısmen ödediği ve kısmen (Asya kentlerindeki zanaatçı emek gibi) doğrudan gelir karşılığı değişildiği durumlarda burjuva ekonomi politiğin kastettiği anlamda sermaye ve ücretli-emek yoktur. Bu çerçevede, bu tanımlar, emeğin maddi özelliklerinden (ne emek ürününün doğasından ne emeğin somut emek olarak belirlenmesinden) değil, ama belli bir toplumsal biçimden, emeğin içinde gerçekleştirildiği toplumsal üretim ilişkilerinden çıkmaktadır. Örneğin bir aktör, hatta bir palyaço, ücret olarak aldığından daha fazla emeği geri döndürdüğü bir kapitalistin (girişimcinin) hizmetinde çalışıyorsa, bu tanıma göre, üretken bir emekçidir; ama buna karşılık kapitalistin evine giden ve pantolonunu onaran gündelikçi bir terzinin emeği, kapitalist için yalnızca basit bir kullanım-değeri ürettiği için üretken-olmayan bir emektir. Birincinin emeği sermayeyle değişilmiştir, ikincininki gelirle. Birincinin emeği bir artı-değer üretir; ikincisinde gelir harcanır.

Burada başından sonuna, üretken olan ve olmayan emek, *emekçi* açısından değil, ama *para sahibi açısından, kapitalist açısından* işlenmektedir; Ganilh'in ve onun gibi, sorunu hiç anlamadıkları için fahişenin, uşağın ve benzerle-

rinin emeğinin, hizmetinin ya da görevinin karşılığını sağlayıp sağlamadığını ortaya atanların yazdığı saçmalar da işte buradan kaynaklanmaktadır.

Bir yazarın emeği, fikir ürettiği ölçüde değil, ama onun çalışmalarını yayınlayan yayıncıyı zengin ettiği ölçüde ya da bir kapitalistin ücretli-işçisiyse üretken emektir.

Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, Birinci Kitap, s. 147-148.

2

*Aynı* tür emek *üretken* emek de olabilir, *üretken-olmayan* emek de olabilir. Örneğin beş pound karşılığında *Paradise Lost*'u [*Yitik Cennet*'i] yazan Milton *üretken-olmayan bir emekçidir*. Buna karşılık, yayıncısı için sınai emek harcayan yazar *üretken emekçidir*. Milton, *Paradise Lost*'u, bir ipek böceği, ipeği hangi amaçla üretirse, o amaçla üretmişti. Bu *onun* doğasının bir etkinliğiydi. Daha sonra ürünü 5 pounda sattı. Ama Leipzig'in yayıncısının yönlendiriciliği altında kitap üstüne kitap üreten (örneğin ekonomi ciltleri üreten) yazın proleteri, bir *üretken emekçidir*; çünkü ürünü, daha en başından itibaren, sermayeye katışmıştır ve yalnızca o sermayeyi artırma amacıyla varlık kazanmıştır. Şarkısını kendi hesabına satan bir şarkıcı *üretken-olmayan emekçidir*. Ama bir girişimci tarafından, kendisine para kazandırması için tutulan şarkıcıya *üretken emekçi* denir; çünkü sermaye üretir.

Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, Birinci Kitap, s. 375-376.

3

Maddi-olmayan üretim, salt değişim için gerçekleştirildiği, yani *meta* ürettiği zaman bile, iki türlü olabilir:

1. Üreticilerden ve tüketicilerden bağımsız ve ayrı bir biçime sahip olabilen *metalarda*, kullanım-değerlerinde ortaya çıkabilir; bu metalar, üretim ile tüketim arasındaki süre

boyunca varolur ve bu süre içinde, kitaplar resimler gibi *satımlık metalar* olarak, tek sözcükle, sanatçının sanatsal performansından ayrılabilen tüm sanat ürünleri olarak dolaşımda kalabilir. Burada kapitalist üretim çok sınırlı bir çerçevede sözkonusudur: örneğin ortak bir yapıtın —diyelim bir ansiklopedinin— yazarı, başka kişileri kiralık yazarlar olarak kullandığı zaman. Bu alanda, çoğu kez, *kapitalist üretime bir geçiş biçimi* geçerli olur; o biçim çerçevesinde çeşitli bilimsel ya da sanatsal üreticiler, zanaatçılar ya da uzmanlar, kitap ticaretinin ortak ticari sermayesi için çalışırlar — bu ilişkinin asıl kapitalist üretim tarzı ile bir ilişkisi yoktur ve hatta biçimsel olarak bile henüz kapitalist üretimin egemenliği altına alınmış değildir. Bu ara-geçiş biçimlerinde emek sömürüsünün en üst noktasında oluşu gerçeği bu durumu hiçbir biçimde değiştirmez.

2. Ürün, üretim eyleminden ayrılamaz — tüm gösteri sanatçıları, konferansçılar, aktörler, öğretmenler, doktorlar, rahipler vb. için durum budur. Burada da kapitalist üretim tarzıyla ancak sınırlı bir dereceye kadar karşılaşılır ve bu etkinliğin doğası gereği, pek az alanda uygulanabilir. Örneğin eğitim kurumlarındaki öğretmenler, kurumun girişimcisi için yalnızca birer ücretli-emekçi olabilirler, İngiltere'de bu tür birçok eğitsel fabrika vardır. Gerçi öğrenciler sözkonusu olunca, bu öğretmenler *üretken emekçi* değildirler; ancak kendi işverenleri sözkonusu olduğunda üretken emekçidirler. O, kendi sermayesini onların emek-gücüyle değişir ve bu süreç aracılığıyla kendisini zenginleştirir. Tiyatrolar, eğlence yerleri, vb. için de durum aynıdır. Bu durumlarda, aktör, kamu karşısında bir sanatçı olarak davranır, ama kendi işvereni karşısında o bir *üretken emekçidir*. Kapitalist üretimin bu alandaki bütün görünümleri üretimin tümü içinde o kadar önemsizdir ki, bütünüyle hesap dışı tutulabilir.

Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, Birinci Kitap, s. 383-384.

## BASIN VE SANATSAL YARATMA ÖZGÜRLÜĞÜ

### 1

Önergeyi veren istiyor ki, *basın özgürlüğü genel ticaret yapma özgürlüğünün* dışında bırakılmasın. Hâlâ yaygın bir anlayış. Buna göre iç çelişkiler klasik bir tutarsızlık örneği olarak görünüyor.

"Kolların ve bacakların çalışması özgür, ama beynin çalışması vasilik altında. Daha zeki beyinlerinki kuşkusuz! Tanrı esirgesin de sansürcüler işe karıştırılmasın. Tanrı resmî bir yer verdiği kişiye akıl da verir!"

İnsanı ilk çarpan şey, *basın özgürlüğünün ticaret özgürlüğü* kapsamına alındığını görmektir. Ancak, sözcünün görüşünü hemen reddedemeyiz. *Rembrandt,* Meryem Ana'yı Hollandalı bir köylü kadın olarak resmetti; sözcümüz özgürlüğü neden kendisine sevimli ve bildik gelen bir biçimde betimlemesin?

Karl Marx, "Debates on Freedom of the Press".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. I, Moscow, 1975, pp. 171-72.

### 2

Daha yüksek bir biçimin yapısının daha alt bir biçimin yapısıyla kanıtlanabileceği vargısı doğru olsa bile, uygulamada, daha alt düzey daha üst düzeyin ölçütüne dönüştürüldüğünde ve kendi içinde uyumlu yasaların kendi düzeyinin yasaları olduğunu değil de, daha yüksek bir düzeyin yasaları olduğunu ileri sürecek denli ileri gidilmiş olması yanlıştır. Bu, bir devi, bir cücenin evinde yaşamaya zorlamak gibidir.

Ticaret özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü, vicdan, basın özgürlüğü, mahkemelerin özgürlüğü, hepsi aynı cinsin *özgül hiçbir adı olmayan özgürlük* türleridir. Ama birlikten ötürü farkı unutmak ve *belirli* bir *türü* öbür türlerin alanı için ölçüt yapacak denli ileri gitmek de doğru değildir. Bu, öbür

özgürlük türleri kendilerini yadsıyarak bir türün kökleri olduklarını bildirirlerse, bu türün, onların varlığını hoşgörmek için düzenlenen bir *hoşgörü*süzlüktür.

Ticaret özgürlüğü tümüyle ticaret özgürlüğüdür; çünkü onun sınırları içinde ticaretin doğası kendi yaşamının iç kurallarına göre engellenmeden gelişir.

Karl Marx, "Debates on Freedom of the Press".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 1, Moscow, 1975, p. 173.

3

Belirli bir alanın özgürlüğünü savunmak için, hatta anlamak için, o alanın dış ilişkilerinden değil, özsel karakterinden yola çıkmalıyım. Ama basın kendi karakterine bağlı mı, doğasının soyluluğuna uygun davranıyor mu, *basın* kendisini bir *ticaret* düzeyine indirecek denli *özgür mü?* Yazar, kuşkusuz, yaşayabilmek ve yazabilmek için kazanmalıdır, ama asla kazanmak için yaşamamalı ve yazmamalıdır.

*Béranger,*

> Je ne vis, que pour faire des chansons,
> Si vous m'ôtez ma place Monseigneur,
> Je ferai des chansons pour vivre*

derken, bu gözdağında şu alaylı kabul vardır: şair, şiir kendisi için bir araç olunca kendi özel alanından vazgeçer.

Yazar işine asla bir *araç* gözüyle bakmaz. Yazarın işi bir *kendinde amaç*tır; yazarın kendisi ve başkaları için öylesine önemsiz bir araçtır ki, gerekirse, yazar *onun* varlığı uğruna kendi varlığını kurban eder. Yazar, başka bir biçimde, insanın kendisini ve insani gereksinimlerini ve tutkularını da içermek üzere "insana boyuneğmektense tanrıya boyun eğ!" ilkesini benimseyen vaiz gibidir. Öte yandan, Paris işi bir frak ısmarladığım bir terzi, ya bengi (ebedi) güzellik yasası-

* Yalnız şarkılar söylemek için yaşıyorum.
Beni işimden ederseniz, Bayım,
Yaşamak için şarkılar söyleyeceğim. –*Ed.*

na daha uygundur gerekçesiyle bana bir Romalı togası getirirse!

*Basın özgürlüğünün esasını ticaret oluşturmamalı.* Basını maddi bir araca indirgeyen yazar, bu içsel özgürsüzlük için sansürün dışsal özgürlüksüzlüğünü ceza olarak hak eder, ya da, daha doğrusu, kendi gerçek varlığı kendi cezasıdır!

Karl Marx, "Debates on Freedom of the Press".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. I, Moscow, 1975, pp. 174-75.

4

Basın, bireylerin kendi zihinsel varlıklarını iletişebildikleri en genel yoldur. Basın, kişilere değil, yalnızca bilgiye saygılıdır. [Basın] dışından, resmi yollarla belirlenmiş, iletişime yetenekli olduğunuza özgü nişanlar ister misiniz? Başkaları için bir şey değilsem, kendim için de bir şey değilim. Başkaları için manevi bir güç olmama izin verilmiyorsa, kendim için de manevi bir güç olmaya hakkım yoktur; ve siz bazı bireylere manevi güç olma ayrıcalığı vermek ister misiniz? Tıpkı herkesin okuma ve yazma öğrenmesi gibi, herkesin okuma ve yazma *hakkı olmalıdır.*

Öyleyse, yazarların "yetkili" ve "yetkisiz" olarak sınıflandırılması, *kim için* tasarlanıyor? Belli ki gerçekten yetkili olanlar için değil; çünkü onlar yetkili olmasa da etkilerini duyurabilirler. Dolayısıyla bu yetki, kendilerini korumak ve [basın] dışından bir ayrıcalık edinerek ötekileri baskılamak içindir!

Üstelik bu özürümsü önlem, *bir basın yasasının* tümüyle gereksiz olduğunu göstermez; çünkü, köylüler arasından bir sözcünün dediği gibi:

"Ayrıcalıklı bir kişi de yetkisini aşamaz ve cezayı hak edemez mi? Bundan ötürü, her durumda, bir basın yasası gereklidir; sonuçta *basınla ilgili genel* bir *yasa* dolayısıyla karşılaşılan aynı güçlüklerle karşılaşılır."

Alman, tarihine geri baksa, politikanın yavaş gelişme-

sinin de, *Lessing*'ten önceki yazının acınası durumunun da başlıca nedenlerinden *birini*, "*yetkili yazarlar*"ın varlığında bulacaktır. Onyedinci ve onsekizinci yüzyılların diplomalı, loncalı ya da ayrıcalıklı okumuş adamları, doktorları ve ötekiler, renksiz üniversite yazarları, değişmeyen saç örgüleri ve yetkin bilgiçlikleri ve kılı kırk yarıp pireyi deve yapan tezleriyle, halk ile aklın, yaşam ile bilimin, özgürlük ile insanlığın arasına girdiler. Yazınımızı yaratanlar *yetkin olmayan* yazarlardı. İşte biri "yetkin" öbürü "yetkin" iki yazar: *Gottsched* ve *Lessing!* Yeğleyiniz!

*Yalnız* çoğulu ile geçerli "özgürlük"ten genellikle hiç hoşlanmıyoruz. İngiltere, "*ögürlükler*"in ufkunu sınırlayan "*özgürlük*" için ne denli tehlike oluşturduğuna büyük ölçüde tarihsel kanıttır.

"*Ce mot des* libertés," diyor Voltaire, "*des* priviléges, *suppose l'assujettissement. Des libertés sont des* exemptions *de la* servitude générale."*

Karl Marx, "Debates on Freedom of the Press".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. I, Moscow, 1975, pp. 177-78.

5

Gazetelerden damga vergisini kaldıran tasarı dün, ikinci görüşmede Avam Kamarasından geçti. Bu tasarının sağladığı başlıca şeyler şunlar: 1) Gazetelerden zorunlu damga vergisi kaldırılıyor; 2) Damgalı kağıda basılmış dönemli yayınlar vergisiz postalanma ayrıcalığından yararlanmayı sürdürüyor. Bir üçüncü madde, postayla gönderilen basılı nesnelerin büyüklüğü ve damgalanmış gazetelerin olası onur kırıcı yayınlar için bir teminat parası yatırmak zorunda oldukları durumlarla ilgili. Gazeteleri vergilendiren eski niteliğini belirlemeye iki olgu yeter: Londra'da günlük bir gazete yayınlamak için en az 50.000-60.000£ gerekiyor; ve çok az istisna ile, bütün İngiliz basını yeni tasarıya utanma-

* "Bu *özgürlükler, üstüncelikler* sözcüğü, boyuneğmeyi varsayar. Özgürlükler *genel kölelikten* bağışıklıklardır." –*Ed.*

dan ve pek *edepsizce* karşı çıkıyor. Eski sistemin varolan basım koruduğuna ve özgür ruhani yayını yasakladığına bundan başka bir kanıt gerekir mi? İngiltere'de basın özgürlüğü şimdiye dek yalnızca sermayenin ayrıcalığı oldu. İşçi sınıfının çıkarlarını dile getiren haftalık birkaç gazete — doğaldır ki bunlar günlük gazeteler olamaz— İngiltere'de ortak amaçlar uğruna Kıtadaki işçilerin özverilerinden çok farklı özverilerde bulunan işçilerin haftalık katkılarıyla yaşıyor. İngiliz basının devi *The Times,* trajikomik çığlıklar atarak *pro aris et focis,** yani gazete tekeli için dövüşüyor, bazan kendisini alçakgönüllüce Delfi kâhiniyle karşılaştırarak, bazan İngiltere'de korunmaya değer tek kuruluş, yani *The Times,* olduğunu ileri sürerek, bazan dünya gazeteciliğinde otokratik bir konum isteyerek ve, hiçbir Küçük Kaynarca Antlaşması[47] olmadan, bütün Avrupa basını üzerinde koruyuculuğa kalkışarak.

Karl Marx, "Napoléon an Barbès. – Stamp Duty on Newspapers". Marx/Engels, *Werke*, Bd. 11, 1969, s. 158-59.

## ÇİLECİLİK VE HAZ

Hazzı öğütleyen *felsefe*, Avrupa'da, Kyrene Okulu kadar eskidir. Eskiçağda bu felsefeye önayak olanlar *Yunanlılardı,* modern günlerde ise *Fransızlardır,* ve nedenleri aynıdır; çünkü huyları ve toplumları hazza çok elverişlidir. Haz felsefesi, haz duyma şanslılığı olan bazı toplumsal çevrelerin zeki dilidir. Onların hazlarının biçim ve içeriğinin her zaman toplumun birlikte genel yapısıyla belirlenmesi ve çelişkilerinin hiçbirine aldırmaması bir yana, bu felsefe, evrensel bir karakteri olduğunu ileri sürmeye ve kendisini bütün toplumun yaşam görüşü olarak duyurmaya başlar başlamaz, yalnızca bir deyim (*phrase*) oldu. Böylece, toplumun varolan imajını sofizmiyle süsleyerek, ya da dayatılmış bir çileciliği haz olarak ilan ederek kendi karşıtına dönüştürdüğü zaman, sözde aydınlatıcı öğütleriyle, hazzı dejenere etmiş oldu.

* Canı ve evi için. –*Ed.*

Modern çağda haz felsefesi, feodalizmin çöküşüyle ve toprak sahibi feodal soyluluğun mutlak monarşi altındaki sarayın zevksever ve savurgan soylularına dönüşmesiyle yeniden doğdu. Bu soylular arasında bu felsefe, bugün de özellikle sürdürülen anılardan, şiirlerden, romanlardan kendiliğinden edinilmiş bir yaşam görüşüdür. Yalnızca, bir yandan saray soyluluğunun yaşam tarzına katılmış ve öte yandan devrimci burjuvazinin daha genel varlık koşullarına dayanan daha genel burjuva dünya görüşünü paylaşmış devrimci birkaç burjuva yazarın ellerinde gerçek bir felsefe olur. Bunun içindir ki, iki sınıf da, tümüyle farklı bakımlardan olsa da, bu felsefeyi benimsedi. Soyluluk için, bu kasta ve bu kastın yaşam koşullarına özgü bu dil, burjuvazi tarafından genelleştirildi ve ayrım gözetmeksizin her bireye hitap eden bir dil oldu: bu bireyler yaşam koşullarından soyutlanmış oldu, öyle ki, haz kuramı, yavan ve ikiyüzlü bir ahlaki öğretiye dönüştü. Sonraki gelişme sırasında, soyluluk alaşağı edilip burjuvazi kendi karşıtıyla, proletaryayla çatışmaya girince, soyluluk içtenlikle dindar, burjuvazi de teorilerinde ciddilikle ahlaki ve titiz oldu, ya da yukarıda anılan ikiyüzlülüğe yenildi; soyluluk pratikte hazdan hiç vazgeçmediyse de, burjuvazi arasında haz resmi, ekonomik bir biçim aldı: *lüks yaşam.*

Ancak şimdiye değin varolan dünyadaki üretim ve iletişim koşulları eleştirilebilir olunca, yani burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişki komünist ve sosyalist görüşlere yolaçıncadır ki, herhangi belirli bir zamanda bireylere açık haz çeşitleri ile onların yaşadıkları sınıf ilişkileri, ve gerek bu ilişkilere gerek şimdiye değin varolup da halkın yaşamının edimsel içeriğinin dışında kalıp onunla çelişen haz çeşitlerinin darlığına yolaçmış üretim ve iletişim koşulları arasındaki bağlantıyı, bütün bu bağlantıyı keşfetmek ancak o zaman olanaklı oldu. Bu eleştiri, ister çilecilik ister haz ahlakı olsun, her ahlakın yıkımına neden oldu.

Karl Marx – Friedrich Engels, *l'Ideologie allemande,* Editions Sociales, Paris 1968, s. 459-461.

Emek, her şeyden önce, hem insanın hem doğanın katıldığı ve insanın kendisi ile doğa arasındaki maddi tepkimeleri dilediği şekilde başlattığı, düzenlediği ve denetlediği bir süreçtir. Doğanın ürünlerini kendi gereksinimlerine uygun bir biçimde elegeçirebilmek için, kollarını, bacaklarını, kafasını, ellerini ve vücudunun doğal güçlerini harekete geçirerek, doğa güçlerinden birisi olarak onun karşısına geçer. Dış dünya üzerinde bu şekilde etki yaparak onu değiştirmekle, aynı zamanda kendi doğasını da değiştirir. Uyuklamakta olan güçlerini geliştirir ve bunları dilediği gibi hareket etmeye zorlar. Biz, şimdi burada, bize hayvanı anımsatan ilkel içgüdüsel iş biçimleri ile ilgili değiliz. İnsanın emek-gücünü pazara bir meta olarak satmak için getirdiği durum ile başlangıçtaki içgüdüsel aşamasında olan insan emeğinin durumunu birbirinden ayıran çok büyük bir zaman aralığı vardır. Biz, emeği, salt insana özgü biçimi içersinde ele alıyoruz. Örümcek, işini dokumacıya benzer şekilde gördüğü gibi, arı da peteğini yapmada pek çok mimarı utandırır. Ne var ki, en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey, mimarın, yapısını gerçekte kurmadan önce, onu imgesinde kurabilmesidir. Her emek-sürecinin sonunda, daha önceden işçinin imgeleminde başlangıç halinde varolan bir sonuç elde ederiz. İşçi, üzerinde çalıştığı malzemede yalnızca bir biçim değişikliği yapmakla kalmaz, aynı zamanda, onun *modus operandi*'sini* bir yasa haline getiren kendi amacını da gerçekleştirir ve kendi iradesini bu amaca tâbi kılmak zorundadır. Bu tâbi oluş, geçici bir şey de değildir. Bu süreç, organlarının çalışmasının yanısıra, bütün iş boyunca, işçinin iradesinin amacıyla sürekli olarak uyum halinde olmasını gerektirir. Bu, sıkı bir özen demektir. İşin niteliği ve yapılma biçimi onun için ne kadar az çekici ise ve bu nedenle de hem beden hem kafa gücünü kullanma yönünden ne kadar az zevk alırsa o derece dikkatli olmak zorundadır.

Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 2009, s. 180-181.

* Çalışma tarzı. –ç.

Bir filozof fikir üretir, bir şair şiir, bir rahip vaaz üretir, bir profesör uzmanlık kitabı vb.. Bir suçlu suç üretir. Bu sonuncu üretimle bir bütün olarak toplum arasındaki bağlantıya biraz daha yakından bakarsak, kendimizi birçok önyargıdan kurtarabiliriz. Suçlu yalnızca suç üretmez, aynı zamanda ceza hukuku üretir ve bununla birlikte ceza hukuku dersleri veren profesörü üretir; buna ek olarak aynı profesör, kaçınılmaz olarak derslerini içeren yapıtını genel piyasaya "meta" olarak sürer. Elyazması yapıt —işinin ehli bir tanık olarak bay profesör Roscher'in bize [dediği gibi]— yalnızca yaratıcısına kişisel keyif vermekle kalmaz, ulusal zenginliği de artırır.

Suçlu ayrıca bütün bir polis örgütünü ve hukuk yargılama kurumunu, polis komiserini, yargıçları, cellatları, jürileri, vb. üretir; ve birçok toplumsal işbölümü kategorileri yaratan tüm bu farklı iş kolları, farklı insan ruhu kapasiteleri geliştirir, onları tatmin edecek yeni yollar, yeni gereksinimler yaratır. Yalnızca işkence, dahiyane mekanik icatlara neden olmuş ve işkence aletlerinin yapımında birçok saygın usta çalıştırılmıştır.

Suçlu duruma göre, bir ölçüde moral, bir ölçüde trajik bir izlenim üretir ve kamunun moral ve estetik duygularını harekete geçirerek bu yolda bir "hizmet" görür. Suçlu yalnızca ceza hukuku yapıtları, yalnızca ceza yasaları ve onlarla birlikte bu alandaki yasa yapıcıları üretmekle kalmaz, ama sanat yapıtları, yazınsal ürünler, öyküler ve yalnızca Müllner'in *Schuld*'u, Schiller'in *Rauber*'i değil, ama [Sofokles'in] *Oedipus*'unun ve [Shakespeare'in] *Üçüncü Richard*'ının gösterdiği gibi trajediler de üretir. Suçlu, burjuva yaşamın alışılmış güvenliğini ve tekdüzeliğini de bozar. Böylece o yaşamı durağanlıktan uzak tutar ve onsuz, rekabet mahmuzlarının bile köreleceği huzursuz bir gerginliğe ve hep tetikte olma çevikliğine neden olur. Böylece üretken güçleri de teşvik eder. Suç gerçi fazla nüfusun bir bölümünü emek piyasa-

sından çekip alarak emekçiler arasındaki rekabeti azaltırsa —ve belli bir noktaya kadar, ücretlerin taban ücretin altına düşmesini önlerse de— suçla savaşım, bu nüfusun bir başka bölümünü emer. Böylece suçlu, doğal "denge sağlayıcı ağırlıklar"dan biri olarak belirir; doğru bir denge sağlar ve "yararlı" bir sürü mesleğin yolunu açmış olur.

Suçlunun üretken gücün gelişimi üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak gösterilebilir. Hırsızlar olmasaydı, kilitler bugünkü yetkin düzeyine ulaşır mıydı? Kalpazanlar olmasaydı, banknotlar şimdiki yetkinliğine varır mıydı? Ticaret sahtekarlıkları olmasaydı, mikroskop alelade ticaret dünyasına gelir miydi (bkz: Babbage)? Pratik kimya, dürüst üretim çabalarına olduğu kadar, metalara hile karıştırılmasına da borçlu değil mi? Suç, mülke sürekli yeni saldırı yöntemleri nedeniyle, sürekli yeni savunma yöntemlerine vücut veriyor; bu yüzden yeni makineler icadedilmesinde, grevler kadar üretken oluyor. Ve özel suç alanını bir yana bırakırsanız, ulusal suç olmasaydı, dünya pazarı acaba varlık kazanır mıydı? İşin aslında acaba uluslar doğar mıydı? Ve Adem'den bu yana Günah Ağacı aynı zamanda Bilgi Ağacı değil mi?

*Fable of the Bees* [*Arıların Öyküsü*] (1705) adlı yapıtında Mandeville olası her tür mesleğin üretken oluğunu göstermiş ve bu savın ifade çizgisini ortaya koymuştu:

> "Moral ve doğal açıdan, şu dünyada şer dediğimiz şey, bizi toplumsal yaratıklar yapan büyük bir ilkedir, sağlam bir temeldir, istisnasız her türlü iş alanının ve istihdam edilmenin yaşamı ve desteğidir [...] tüm sanatların ve bilimlerin gerçek kaynağını orada aramalıyız; ve [...] şer'in sona erdiği anda, toplum eğer tümden dağılmazsa* bile bozulmak zorunda kalır" [2. Baskı, Londra 1723, s. 428].[48]

Kuşkusuz Mandeville, burjuva toplumun darkafalı savunucularının yanında sınırsızca cesur ve daha dürüsttü.

Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, Birinci Kitap, s. 363-364.

* Elyazmasında "tahrip olmazsa". –*Ed.*

## PROLETARYA VE ZENGİNLİK

Proletarya ve zenginlik, karşıt şeylerdir. Karşıt şeyler olarak bir bütünlük oluştururlar. Her ikisi de özel mülkiyet dünyasının oluşumlarıdır. Sorun, onlardan her birinin bu çelişki içinde hangi belirli yeri tuttuğunu bilmektir. Bunlar bir bütünün iki yüzüdür demek, yetmez.

Özel mülkiyet olarak, zenginlik olarak özel mülkiyet, *kendi öz varoluşunu* sürdürmek zorundadır; ve bundan ötürü kendi karşıtının, proletaryanın varoluşunu da sürdürmek zorundadır. Kendi doyumunu kendinde bulan özel mülkiyet, çelişkinin *olumlu* yanıdır.

Tersine, proletarya, proletarya olarak, kendi kendini kaldırmak ve böylece bağımlı bulunduğu, onu proletarya durumuna getiren karşıtını, yani özel mülkiyeti de kaldırmak zorundadır. Proletarya çelişkinin *olumsuz* yönü, çelişkinin yüreğindeki tasa, yokolan ve kendi kendini yokeden özel mülkiyettir.

Varlıklı sınıf ile proleter sınıf, aynı insanal yabancılaşmayı temsil ederler. Ama birincisi kendini bu yabancılaşma içinde kendi yerinde duyar; bu yabancılaşmada bir doğrulama bulur, kendinin bu yabancılaşmasında *kendi öz erkliğini* görür ve onda insanal bir varoluş *görünüşüne* kavuşur; ikincisi, kendini bu yabancılaşma içinde yıkıma uğramış duyar, bu yabancılaşmada kendi erksizliğini ve insandışı bir varoluş gerçekliğini görür. O, Hegel'in bir deyimini kullanmak gerekirse, alçalma içinde bu alçalmaya karşı bir *başkaldırmadır* — onun insanal *doğasını* yaşamdaki durumuna karşıt kılan, bu doğanın açık, kesin, bütünsel yadsınmasını oluşturan çelişkinin, onu zorunlu olarak götürdüğü bir başkaldırma.

Bu çelişkinin bağrında, demek ki özel mülkiyet sahibi *tutucu* partidir, proletarya ise *yıkıcı* parti. Çelişkiyi koruyup sürdüren etkinlik birinciden, yıkıp yokeden etki ise ikinciden kaynaklanır.

Gerçi iktisadi hareketi içinde özel mülkiyet, kendi öz yokoluşuna doğru yol alır; ama o bu işi, sadece ve sadece kendi istencine karşı gerçekleşen ve işlerin doğasının koşullandırdığı kendinden bağımsız, bilinçsiz bir evrim aracıyla yapar; sadece ve sadece proletaryayı proletarya *olarak* yaratarak, bu sağtörel ve fizik sefaletin bilinçli sefaletine, bu insandışılığın bilincinde olan ve bu bilinç sonucu bu insandışılığı aşarak kaldıran insanlığa yolaçarak yapar. Proletarya, özel mülkiyetin proletaryayı yaratarak kendine karşı verdiği yargı kararını uygular; tıpkı ücretli emeğin başkasının zenginliği ve kendi öz sefaletini yaratarak kendine karşı verdiği yargı kararını da uyguladığı gibi. Eğer proletarya utkuyu kazanırsa, bu hiç de toplumun mutlak yanı durumuna geldiği anlamını taşımaz, çünkü o bu utkuyu ancak hem kendi kendini hem de kendi karşıtını kaldırarak kazanabilir. Öyleyse onu içeren karşıtı olan özel mülkiyet kadar proletarya da ortadan kalkacaktır.

Sosyalist yazarlar proletaryaya bu tarihsel rolü veriyorlarsa, bu, hiç de eleştirel Eleştiri'nin inanır göründüğü gibi

onların proleterleri *tanrılar* olarak gördükleri için değildir. Daha çok bunun tersi doğrudur. Sonuna değin gelişmiş proletaryada tüm insanlığın, hatta insanlık *görünüşünün* soyutlanması, pratik olarak tamamlanmış bulunur; güncel toplumun tüm yaşam koşulları, en insandışı yanlarıyla, proletaryanın yaşam koşullarında yoğunlaşmış bulunur. Proletaryada insan, gerçekte kendi kendini yitirmiş ama aynı zamanda bu yitirmenin teorik bilincini de kazanmıştır; üstelik artık ne sakınabileceği ne de allayıp pullayabileceği sefalet, kendini ona önüne geçilmez bir biçimde zorla kabul ettiren sefalet —*zorunluluğun pratik dışavurumu*—, onu böylesine bir insandışılığa karşı doğrudan doğruya başkaldırmaya zorlar; bu nedenle proletarya, kendi kendini kurtarabilir ve zorunlu olarak kurtaracaktır da. Nedir ki o kendi öz yaşam koşullarını kaldırmadan kendi kendini kurtaramaz. Güncel toplumun, kendi öz durumunun özetlediği *tüm* insandışı yaşam koşullarını kaldırmadan da kendi öz yaşam koşullarını kaldıramaz. Proletaryanın o sert, ama güçlendirici *emek* okulundan geçmesi boşuna değildir. Sözkonusu olan şu ya da bu proleterin ya da hatta tüm proletaryanın bir an için hangi ereği *tasarladığını* bilmek değildir. Sözkonusu olan proletaryanın *ne olduğunu* ve bu *varlık* uyarınca tarihsel olarak neyi yapmak zorunda kalacağını bilmektir. Onun ereği ve tarihsel etkinliği, güncel burjuva toplumun tüm örgütlenmesinde olduğu gibi kendi öz durumunda da elle tutulur ve bozulmaz bir biçimde çizilmiş bulunmaktadır.

Marx-Engels, *Kutsal Aile*, Sol Yayınları, Ankara 2003, s. 57-59.

## İŞÇİ SINIFI VE TOPLUMUN İLERLEYİCİ GELİŞMESİ

### 1

1848 Devrimleri denen devrimler çok güçsüz olaylardı — Avrupa toplumunun kuru kabuğunda küçük kırıklar ve çatlaklar. Ancak bunlar dipsiz uçurumun habercileriydiler. Bunlar, katı gibi görünen yüzeyin altında, sert kayalardan oluşan kara parçalarını genişleyerek paramparça edecek sıvı

madde okyanusları bulunduğunu ortaya çıkardılar. Bunlar, gürültü ve şaşkınlık yaratarak proleter kurtuluşunu, yani 19. yüzyılın gizemini ve o yüzyılın devrimini ilan ettiler. Bu toplumsal devrimin 1848'de icat olunmuş yeni bir şey olmadığı doğrudur. Buhar, elektrik, kendi kendine hareket eden çıkrık, yurttaş Barbes, Raspail ve Blanqui'den bile daha tehlikeli devrimcilerdi. Ama içinde yaşadığımız atmosferin her bireyin üzerinde 20.000 librelik bir ağırlık yaratmasına karşın, bunu hisseder misiniz? Avrupa toplumu da, 1848'den önce kendisini her bir yandan saran ve baskı altına alan devrimci atmosferi bundan daha çok hissetmiş değildi. Bu 19. yüzyılımıza özgü bir büyük olgu, hiç bir partinin yadsımaya kalkışmadığı bir olgu vardır. Bir yandan, bundan önceki insanlık tarihinin hiç bir evresinin aklına dahi getiremediği sınai ve bilimsel kuvvetler ortaya çıkmaya başlamıştır. Öte yandan, Roma İmparatorluğunun son zamanlarında görülen umutsuzluğu kat kat aşan çürüme belirtileri vardır. Günümüzde her şey kendi karşıtına gebe görünüyor. İnsan çalışmasını kısaltma ve bereketlendirme şaheser gücüne sahip makinelere [karşın —ç.] kendisinin yoksulluk içinde, gücünün ötesinde çalıştığını görüyoruz. Ortaya yeni çıkmış zenginlik kaynakları, garip bir gizemli büyü ile, yokluk kaynakları haline dönüşüyor. Sanat zaferlerinin karakter kaybı ile satın alındığı görülü-yor. İnsanoğlunun doğayı egemenliği altına aldığı hızla, in-sanın öteki insanların ya da kendi aşağılıklarının kölesi haline geldiği görülüyor. Bilimin saf ışığının bile, cehaletin karanlık zemininden başka bir şeyi aydınlatamadığı görülüyor. Bütün keşiflerimizin ve ilerlememizin, maddi güçleri entelektüel bir yaşamla doldurmak ve insan yaşamını maddi bir güçle aptallaştırmak sonucu verdiği görülüyor. Bir yanda modern sanayi ve bilim, öte yanda modern sefalet ve ayrışma arasındaki bu uzlaşmaz çelişki; üretici güçlerle çağımızın toplumsal ilişkileri arasındaki bu uzlaşmaz çelişki, apaçık, karşı konulmaz ve su götürmez bir olgudur. Bazı partiler buna hayıflanabilirler; ötekiler ise modern çatışma-

lardan kurtulmak için, modern sanatlardan kurtulmayı arzulayabilirler. Ya da sanayideki bunca açık bir ilerlemenin, siyasette aynı ölçüde açık bir geri çekilme ile tamamlanmak istediğini sanabilirler. Kendi payımıza biz, bütün bu çelişkileri ortaya çıkarmayı sürdüren yetenekli ruhun biçimi konusunda yanılmıyoruz. Toplumun yeni yaratılmış güçlerinin iyi bir biçimde çalışması için, bunların istediği tek şeyin yeni yaratılmış insanlar tarafından yönetilmek olduğunu biliyoruz — ve bunlar işçilerdir. Bunlar da, makinenin kendisi gibi, modern zamanın icadıdır. Orta sınıfı, aristokrasiyi ve geri çekilmenin kötü peygamberlerini şaşırtan belirtiler arasından yiğit dostumuz Robin Goodfellow'u*, toprak altında çok hızlı çalışan o dost köstebeği, o değerli öncüyü —Devrimi— seçiyoruz. İngiliz işçileri, modern sanayiin ilk doğan oğullarıdır. Bu durumda, bu sanayi tarafından yaratılan toplumsal devrime, dünyanın her yerinde kendi sınıflarının kurtuluşu demek olan, kapitalist egemenlik ve ücret köleliği kadar evrensel olan bir devrime yardımcı olmakta, elbette, sonuncu olmayacaklardır. İngiliz işçi sınıfının yiğit savaşımlarının geçen yüzyılın ortalarından beri sürmekte olduğunu biliyorum — belirsizlik içinde gizlendiklerinden ve orta sınıf taihçisi tarafından boğuntuya getirdiklerinden o kadar şanlı olmayan savaşımlar. Egemen sınıfların yaptıkları kötülüklerin öcünü almak için, ortaçağlarda, Almanya'da, "*Vehmgericht*" denilen gizli bir mahkeme vardı. Bir evin üzerine kırmızı bir çarpı çizilmiş olduğu görüldüğünde, halk bu evin sahibinin "*Vehm*" tarafından mahkum edildiğini anlardı. Şimdi, Avrupa'nın bütün evleri, bu gizemli kırmızı çarpı ile işaretleniyor. Yargıç tarihtir — infazcı ise proleter.

Karl Marx, "*People's Paper*'ın Yıldönümü Törenindeki Konuşma". 14 Nisan 1856.

Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar, 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 604-606.

* İngiliz folklöründe yaramaz bir peri. –*Ed.*

2

Ve işte tam da bu sanayi devrimi sayesinde insan emeğinin üretici gücü —insanlık tarihinde ilk kez olarak— öylesine yüksek bir düzeye yükselmiştir ki, tümü içinde rasyonel bir işbölümü varsayımıyla, yalnızca toplumun her üyesi için bol tüketim ve büyük yedek fon için değil, ayrıca her bireye yeterli boş zaman bırakarak, tarihsel olarak miras kalan kültürün —bilim, sanat, iletişim biçimleri— gerçekten korunmaya değer [öğelerinin] yalnızca korunması değil, egemen sınıfların tekeli olmaktan çıkarılarak bütün toplumun ortak malı haline dönüştürülmesi ve daha da geliştirilmesi için yeterli üretim yapılması olanağı vardır. Ve belirleyici nokta buradadır: İnsan emeğinin üretici gücü bu düzeye yükseldikten sonra, bir egemen sınıfın varlığı için tüm mazeretler ortadan kalkmaktadır.

Friedrich Engels, *Konut Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 28.

## İŞÇİ SINIFI VE KÜLTÜR

### 1

İngiltere'de görülen dikkate değer olgu şudur: bir sınıfın toplumdaki konumu ne denli alt katmanlar sırasındaysa, sözcüğün alışılmış anlamıyla ne denli "okumamış" ise, ilerlemeyle o denli sıkı bağlantılıdır ve geleceği o denli parlaktır. Bu, genellikle, her devrimci çağın özelliğidir; özellikle sonucu hıristiyanlık olan dinsel devrimde görüldüğü gibi: "yoksul kutsanmıştır"*, "bu dünyanın bilgeliği akılsızlıktır"** vb.. Ama bir büyük devrimin bu önceden bildirilişi, belki de hiçbir zaman bugün İngiltere'de olduğu gibi böyle açıkça dile getirilmiş ve böyle keskin çizgilerle resmedilmiş değildir. Almanya'da devinim yalnız eğitimli değil bilgili de olan sınıftan çıkıyor; İngiltere'de, eğitimli ve çok bilgili insanlar, çağın belirtilerine üç yüzyıldır kulaklarını ve

* Matta 5: 3. –*Ed.*

** Korintuslulara 1. Mektup 1: 20. –*Ed.*

gözlerini kapatmışlardır. İngiliz üniversitelerinin acıklı programı, bizim Alman üniversitelerindekine göre altın değerindedir; ancak, en önde gelen İngiliz tanrıbilimcilerin ve hatta en önde gelen kimi doğabilimcilerin ne çeşit yapıtlar verdiklerini, ve haftalık "yeni kitaplar listesi"ni uzatan yayınların sefil gericiliğini Kıtadaki insanlar tasarlayamaz bile. İngiltere ekonomi politiğin anayurdudur. Ya profesörler ve deneyimli politikacılar arasındaki bilgi düzeyi? Adam Smith'in özgür ticareti Malthus'un nüfus kuramının delice sonuçlarına doğru kaydırıldı ve eski tekel sisteminin yeni, daha uygar bir biçiminden, temsilcilerini bugünün Tory'leri [tutucuları –*ç.*] arasında bulan, Malthus'un saçmalığına karşı başarıyla savaşmış bir biçiminden başka hiçbir şey üretmedi, ama sonunda Malthus'un sonuçlarına bir kez daha vardı. Sosyalistlerin ve kısmen de çartistlerin (*Chartist*) çarpıcı ekonomik kitapçıkları küçümsenerek bir yana atılır ve ancak alt katmanlar arasında okur bulurken, her yerde tutarsızlık ve ikiyüzlülük kol geziyor. Strauss'un *Das Leben Jesu*'su İngilizceye çevrildi. "Saygın" bir tek yayıncı basmaya yanaşmadı; sonunda kitap parça parça —her biri 3 pense— çıktı; bunu da küçük ama çalışkan bir antikacının yayınevi yaptı. Aynı şey, Rousseau'dan, Voltaire'den, Holbach'tan vb. yapılmış çevirilerin başına geldi. Byron ve Shelley neredeyse yalnız alt katmanlar arasında okunuyor; "saygın" hiç kimse, adı kötüye çıkmadan Shelley'in yapıtlarını masasında bulunduramaz. Şu, doğruluğunu koruyor: yoksul kutsanmıştır; çünkü yoksullarınki göklerin krallığıdır ve, geç gerçekleşebilirse de, aynı zamanda bu dünyanın krallığıdır.

Friedrich Engels, "Letters from London", 16 Mayıs 1843.
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 3, Moscow, 1975, pp. 379-80.

2

Onun içindir ki İngiltere'deki eğitimli sınıfların kafaları her türlü ilerlemeye kapalıdır ve ancak işçi sınıfının baskı-

sıyla biraz çalışmaktadır. Bu sınıfların yıpranmış kültürlerinin yazınsal diyetinin kendilerinden farklı olması beklenemez. Modaya uygun yazının tümü kısır döngüye kapılmıştır ve bu içi geçmiş, kısır, modaya uygun toplum kadar cansıkıcı ve verimsizdir.

Friedrich Engels, "The Condition of England", 1843.
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 3, Moscow, 1975, p. 446.

3

İngiltere kilisesi lüks içinde yaşarken, sosyalistler İngiltere'deki emekçi sınıfların eğitimi için inanılmaz işler başardılar. *Hall of Science*'ta (Bilim Salonu'nda) en sıradan işçilerin politik, dinsel ve toplumsal işler konusunda açık bir anlayışla konuştuklarını işitenler önce şaşakalırlar, ama sonra, dikkate değer popüler kitapçıklarla karşılaşınca ve sosyalist konferansçıları, örneğin Manchester'de Watts'ı dinleyince şaşkınlıkları geçer. Şimdi işçilerin elinde son yüzyıl Fransız filozoflarından yapılmış çevirilerin ucuz baskıları, daha çok da Rousseau'nun *Contrat social*'i, *Systéme de Nature*'ü[49] ve Voltaire'in çeşitli yapıtları, ayrıca komünist ilkeleri açıklayan bir ya da iki penilik kitapçıklar ve gazeteler var. İşçilerin elinde Thomas Paine'in ve Shelley'in kitaplarının ucuz baskıları da var.

Friedrich Engels, "Letters from London". 16 Mayıs 1843.
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 3, Moscow, 1975, p. 387.

4

Buralarda ekonomi politik öğretilmektedir; onun putu da serbest rekabettir ve emekçi için özü şudur: Emekçinin yapabileceği en rasyonel şey açlığa razı olmaktır. Buralarda eğitimin her yönü zararsızdır, gevşektir, egemen siyasete ve dine itaatlidir; böylece emekçi için sürekli bir sakin itaat, edilgenlik ve kadere rıza vaazıdır.

İşçi kitlesinin doğal ki bu okullarla bir alış-verişi yoktur; o nedenle onlar daha çok proleterlerin okuma odalarına ve kendi çıkarlarını doğrudan ilgilendiren sorunların tartışıldığı toplantılara giderler; kendine yeterli burjuvazi *Dixi et salvavi** der ve "kötü niyetli demagogların ağız kalabalığını sağlam eğitime yeğ tutan" sınıfa yüzünü buruşturarak ve küçük görerek bakar. Ne var ki, burjuvazinin çıkar eğilimleriyle karıştırılmamış sağlam bir eğitimin değerini işçilerin takdir ettiklerini, bilimsel, estetik ve ekonomik konularda sosyalist kurumlarda** sık sık verilen en çok kişinin izlediği konferanslar kanıtlamaktadır. Sarkık-sökük pamuklu kadife ceketi içinde, jeolojik, astronomik konularda ya da başka konularda, Almanya'daki en "kültürlü" burjuvanın sahip olduğu bilgiden daha fazlasıyla konuşan işçileri çok dinlemişliğim var. Ve İngiliz proletaryasının bağımsız eğitimde ne ölçüde ilerlediğini gösteren gerçek, modern felsefe, siyaset ve şiir yazınının hemen hemen yalnızca emekçiler tarafından okunuyor oluşudur. Toplumsal koşulların ve o koşullardan kaynaklanan önyargıların kölesi olan burjuva, ilerlemenin yolunu döşeyen her şey karşısında titrer, dualar eder, istavroz çıkarır; proletarya ise onu gözler, başarıyla ve zevkle inceler, araştırır. Bu açıdan sosyalistler, proletaryanın eğitiminde gerçekten mucizeler yaratmışlardır. Fransız materyalistlerini, Helvétius, Holbach, Diderot vb. yazarları İngilizceye çevirmişler ve en iyi İngilizce yapıtlarla birlikte, ucuz baskılarla yaymışlardır. Strauss'un *Life of Jesus* [*İsa'nın Yaşamı*] ve Proudhon'un *Property* [*Mülkiyet*]*** adlı yapıtları da yalnızca emekçiler arasında dolaşıyor.[50] Shelley, deha ve peygamber Shelley, alev alev yanan tenselliği ve mevcut topluma ilişkin acı hicvi ile Byron okurlarının çoğu proleterlerin arasından çıkar. Burjuvazinin yalnızca hadım edilmiş baskıları, bugünün ikiyüzlü

* *Dixi et salvavi* [*animam meam*]: Konuştum ve ruhumu kurtardım. –*Ed.*

** 1845 ve 1892 tarihli Almanca baskılarda "bütün proleter kurumlarında, özellikle sosyalist kurumlarda" –*Ed.*

*** Engels, Proudhon'un "*Mülkiyet Nedir? Ya da Hukuk İlkeleri ve Yönetim Üzerine Araştırmalar*" (Paris 1840) adlı yapıtını kastediyor. –ç.

ahlakçılığıyla uyuşumlu olarak sansürlenmiş aile baskıları vardır. Yakın tarihlerin iki büyük, pratik filozofu Bentham ve Godwin ve özellikle ikincisi hemen yalnızca proletaryanın malıdır; gerçi Bentham, radikal burjuvazi içinde bir ekoldür, ama onun öğretilerini bir adım ileri götürerek geliştirenler yalnızca sosyalistler ve proletaryadır. Proletarya bu temelde başlıca dergilerle broşürlerden oluşan ve öz-değeri bakımından burjuva literatüründen çok ilerde bulunan bir literatür yaratmıştır.

Friedrich Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfının Durumu*, Sol Yayınları, Ankara 1997, s. 315-316.

5

Genel olarak Alman işçilerinin eğitimi için eğitsel düzeye ya da kapasiteye gelince, *Weitling*'in yazılarını anımsatabilirim. Onun yazıları, teori bakımından çoğu zaman *Proudhon*'unkilerden bile üstündür, ancak, yazılışları bakımından onunkilerin çok altındadır. Burjuvazi arasında —burjuvazinin filozofları ve bilgili yazarları arasında da— burjuvazinin özgürleştirilmesi —*politik* özgürleştirilmesi— konusunda *Weitling*'in *Garantien der Harmonie und Freiheit* adlı yapıtına benzer bir kitap nerede bulunabilir? Alman politik yazınının sıradan, yüreksiz bayağılığını Alman işçilerinin bu *kızgın* ve parlak yazınsal başlangıçlarıyla karşılaştırmak yeterlidir; proletaryanın bu devsel *çocuk ayakkabılarını* Alman burjuvazisinin yıpranmış cücesel politik ayakkabılarıyla karşılaştırmak yeterlidir, ve biri çıkıp *Alman Cinderalla*'nın bir gün *atlet yapılı* olacağını önceden söylemelidir.

Karl Marx, "Critical Marginal Notes on the Article 'The King of Prussia and Social Reform. By a Prussian'", 10 Ağustos 1844.
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 3, Moscow 1975, s. 201-02.

6

Bu makalenin yazarı Londra'daki terzi dükkanlarının

birinde *işçidir*. Soruyoruz Alman burjuvazisine: gerçek durumu buna benzer bir biçimde kavramaya yetenekli kaç yazarı var?

Proletarya başarılarını, barikatlarda ve savaş hatlarında çarpışarak elde etmeden önce, yaklaşan egemenliğine bir dizi zihinsel başarılarıyla katılıyor.

*Weitling*'in ve yazarlıkla uğraşan başka işçilerin varolan koşullara yönelttikleri duygusal, ahlaki ve psikolojik eleştiri yerine, okur burada tümüyle materyalist bir anlayışın ve duygusal kaprislerle bozulmamış daha özgür bir işçinin burjuva toplumu ve gidişi ile nasıl yüzleştiğini görecektir. Özellikle Almanya'da ve büyük ölçüde de Fransa'da, *zanaatçılar* yarı-ortaçağlı konumlarının yıkılmasına direnir ve *zanaatçılar olarak* birleşmek isterlerken, burada zanaat emeğinin büyük ölçekli sanayiye boyuneğmesi kavranıyor ve ileri bir adım olarak kutlanıyor ve, aynı zamanda, büyük ölçekli sanayinin sonuçlarında ve ürünlerinde tarihin kendisinden doğmuş ve her gün kendisini yeniden doğuran proleter devriminin gerçek önkoşulları tanınıyor ve gösteriliyor.

Karl Marx and Friedrich Engels, "Editorial Note to Eccarius' Article 'Tailoring in London or the Struggle Between Big and Small Capital'" ["Eccarius'un 'Londra'da Terzilik ya da Büyük ve Küçük Sermaye Arasındaki Savaşımı' Adlı Makalesine Yazıişleri Sorumlularının Notu"]. Marx/Engels, *Werke*, Bd. 7, 1969, s. 416.

## PROLETER DEVRİM VE BURJUVAZİNİN VANDALLIĞI

### 1

İşçi Paris, kendi kendini kahramanca yakarken, yapıları ve anıtları ateşlerle sarmaladı. Proletaryanın canlı gövdesini paramparça ederken, efendileri artık konutlarının el değmemiş mimarlığına tantanayla geri döneceklerini düşünmemeliydiler. Versailles hükümeti, "kundakçılar!" diye haykırıyor ve en uzak köylere değin tüm ajanlarına, profesyonel kundakçı olma kuşkusuyla, düşmanlarını her yerde kovalama yönergesini veriyor. Savaştan sonraki yığınsal insan kırımına gönül hoşluğuyla bakan tüm dünya burjuvazisi,

tuğla ve harcın değerinin bilinmemesi karşısında tiksintiyle irkiliyor!

Hükümetler donanmalarına "öldürme, *yakma* ve yıkma" yetkisini verdikleri zaman, bu bir kundakçılık yetkisi midir? Britanya birlikleri Washington'daki Capitole'ü ve Çin imparatorunun yazlık sarayını bile bile ateşe verdikleri zaman,[51] bu bir kundakçılık eylemi miydi? Prusyalılar, askeri nedenlerden ötürü değil, ama salt öç alma hırsıyla Châteaudun gibi kentleri ve sayısız köyleri petrol dökerek yaktıkları zaman bu bir kundakçılık davranışı mıydı? Altı hafta boyunca Thiers, sadece içinde insan olan evleri ateşe verme bahanesiyle Paris'i bombaladığı zaman, bu bir kundakçı işi miydi? Savaşta ateş, herhangi bir başka silah kadar törel bir silahtır. Düşman tarafından işgal edilen yapılar, ateşe verilmek için bombalanır. Eğer bu yapıların savunucuları geri çekilmek zorunda kalırlarsa, saldırganların kullanmasını engellemek için bu yapıları kendileri ateşe verir. Yakılmak, dünyanın bütün düzenli ordularının savaş cephesi üzerinde bulunan bütün yapıların her zaman kaçınılmaz bir yazgısı olmuştur. Ama tarihteki tek haklı savaş olan kölelerin baskıcılarına karşı savaşımında bu, hiç de böyle değildir! Komün, ateşi sadece bir savunma aracı olarak kullandı. O onu, Haussmann'ın kesin olarak topçu ateşi için açtığı dosdoğru ve upuzun caddeleri Versailles birliklerine kapatmak için kullandı; O onu, tam da Versailles'lıların ilerlerken, en az Komün ateşi kadar yapı yıkan obüs toplarını kullandıkları biçimde, geri çekilmesini örtmek için kullandı. Hangi yapıların savunma ve hangi yapıların saldırı nedeniyle yıkıldığı bugün bile tartışılıyor. Ve savunma, Versailles'lı birlikler tutsakların yığınsal katliamına başlamadan önce ateşe başvurmadı. Öte yandan Komün,[52] eğer umarsız bir duruma düşerse, kendi kendini Paris'in yıkıntıları altına gömeceğini ve Paris'i, Ulusal Savunma hükümetinin, ama sadece ihanetini gizlemek için sözvermiş olduğu gibi ikinci bir Moskova durumuna getireceğini, çok zaman önce açıkça bildirmiş bulunuyordu.

Trochu, gerekli petrolü işte bu amaçla getirtmişti. Komün, düşmanlarının Paris halkının yaşamı için hiçbir kaygı duymadıklarını, ama kendi yapıları için çok büyük bir kaygı duyduklarını biliyordu. Ve Thiers, kendi payına öcünde yatışmaz olacağını onlara bildirmişti. Bir yanda kendi hazırlanmış ordusu, öte yanda da çıkış yollarını kapatan Prusyalılar elinin altında olur olmaz, şu açıklamayı yaptı: "Acımasız olacağım! Kefalet tam ve adalet taş yürekli olacak." Eğer Paris işçilerinin yaptıkları vandalizm idiyse bu, hıristiyanların hıristiyan olmayan ilkçağın gerçekten paha biçilmez başyapıtları üzerinde yaptıkları gibi zafer vandalizmi değil, umutsuz savunma vandalizmiydi. Ve hatta bu vandalizm, yükselen bir yeni toplum ile yıkılan bir eskisi arasındaki devsel savaşım kaçınılmaz ve görece önemsiz sonucu olarak tarih tarafından da doğrulandı. Ayrıca bu vandalizm, turist Paris'ine yer açmak için tarihsel Paris'i yerle bir eden Haussmann vandalizminden çok daha az bir vandalizmdi.

Karl Marx, *The Civil War in France.*
Marx and Engels, *Selected Works*, vol. 2, Moscow, 1973, pp. 237-38.

Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Sol Yayınları, Ankara 1991, s. 78-79.

2

*Durum*, 23 ve 24 Nisan

*Parisli sanatçıların yurttaş Courbet'nin başkanlığında yeniden birleşmesi.* Yoldaşlar *Vendôme column*[53] yıkılsın istemiyorlar. (Tümüyle açık bir tartışma). (Halk oturumu.) Komün şimdi yalnız Bonaparte'ı alaşağı edip yerine özgürlüğü koymaya gerçekten karar verdi. (Paris'te yaklaşık 3000 sanatçı.)

"Yeryüzündeki bütün büyük kentler bizimkine imreniyor; işçilerimizin becerikli emeğini gözeten ve Paris'e tartışılmaz eşsiz ününü kazandırmış olan, sanat dehasıdır." (diyor bitli *Soir*'in[54] kendisi [s. 2, süt. 4.]. Hem seçme hem de seçil-

me hakkı bakımından kadınların erkeklere eşit olmaları gerektiği bildirildi (*The Artist Club*) [s. 3, süt. 1].

*Leader:* Sütunun satışı günün gündeminde; *arc de Triomph*[55] çöküyor [s. 5, süt. 4].

Karl Marx, "Gazetelerden Notlar" [Almanca ve Fransızca yazılmıştır.] Tape kopyaya göre yayınlanmıştır.

## EŞİTLİKÇİL (*EGALITARIAN*) KOMÜNİZMİN ELEŞTİRİSİ

1

Doğrudan fiziksel sahiplenme, onun için yaşamın ve varolmanın tek ereğidir; *işçi* kategorisi kaldırılmamış ama bütün insanlara yayılmıştır; özel mülkiyet ilişkisi, topluluğun nesneler dünyası ile ilişkisi olarak kalır. Son olarak, genel özel mülkiyeti özel mülkiyete karşı çıkarmaya dayanan bu hareket kendini, kadının içinde *ortak* ve *ortaklaşa* bir mülkiyet durumuna geldiği *kadın ortaklığının* (kuşkusuz bir *salt özel mülkiyet* biçimi olan) *evliliğe* karşı çıkarıldığı o hayvanal biçim altında dile getirir. Bu *kadın ortaklığı* fikrinin, o henüz çok kaba ve çok saçma komünizmin *açınlanmış gizini* oluşturduğu söylenebilir. Kadın nasıl evlilikten genel fuhuşa* geçiyorsa, tüm zenginlik dünyası, yani insanın nesnel özü de özel mülk sahibi ile salt evlilik

* Fuhuş *işçinin genel* fuhuşunun tikel bir dışavurumundan başka bir şey değildir ve fuhuş içine sadece fuhuş yapanın değil ama onu o duruma düşürenin de —bu ikincinin alçaklığı daha da büyüktür— girdiği bir ilişki olduğuna göre, kapitalist vb. bu kategoriye girer. [*Marx'ın notu.*]

ilişkisinden topluluk ile evrensel fuhuş ilişkisine öyle geçer. İnsan kişiliğini her yerde yadsıyan bu komünizm, bu yadsımanın ta kendisi olan özel mülkiyetin tutarlı dışavurumundan başka bir şey değildir. Genel ve erk olarak oluşan *kıskançlık*, zenginlik susuzluğunun büründüğü ve altında kendini bir *başka* biçimde doyurmaktan başka bir şey yapmadığı gizlenmiş biçimdir. Özel mülkiyet olarak her özel mülkiyet fikri, kıskançlık ve eşitleştirme eğilimi biçimi altında, *en azından daha zengin* özel mülkiyete karşı çevrilmiştir; öyle ki kıskançlık ve eşitleştirme eğilimi rekabetin özünün ta kendisini oluşturur. Kaba komünizm*, bir asgari tasarımından yola çıkarak, bu kıskançlık ve bu eşitleştirmenin tamamlanmasından başka bir şey değildir. *Belgin, sınırlı* bir ölçüsü vardır. Özel mülkiyetin bu kalkışının ne kadar az gerçek bir sahiplenme olduğunun kanıtı, tüm kültür ve uygarlık dünyasının soyut yadsınmasının, sadece özel mülkiyet aşamasını geçmemiş olmakla kalmayan ama henüz bu aşamaya bile erişmemiş bulunan *yoksul* ve gereksinmesiz insanın *doğaya aykırı* yalınlığına dönüşün ta kendisi tarafından verilmiştir.

Bu ortaklık *emek* ortaklığından ve kolektif sermayenin, yani genel kapitalist olarak *ortaklığın* ödediği *ücret* eşitliğinden başka bir anlama gelmez. İlişkinin her iki yönü de *mecazlı* bir genelliğe yükseltilmiştir; *emek*, herkesin içine yerleştirildiği belirlenim durumuna gelir, *sermaye* de topluluğun kabul edilmiş evrensellik ve erki durumuna.

Ortaklaşa şehvetin kurbanı ve hizmetçisi olan kadın karşısındaki ilişkide, erkeğin içinde kendisi için varolduğu sonsuz alçalma kendini dile getirir; çünkü bu ilişkinin gizi kendi *ikirciksiz*, kesin, *açık*, örtüsüz dışavurumunu *erkek kadın* ilişkisinde ve *doğal ve doğrudan* cinsil ilişkinin kavranma biçiminde bulur. İnsandan insana dolayımsız, doğal, zorunlu ilişki, *kadın erkek ilişki*sidir. Bu *doğal*, cinsil ilişki içinde insanın doğayla ilişkisi doğrudan insanla ilişkisidir, tıpkı insanla ilişkisinin dolayımsız olarak doğayla ilişkisi,

* Elyazmasında "*Kommunist*". *–Ed.*

kendine özgü *doğal* belirlenimi olması gibi. İnsan için insanal özün ne ölçüde doğa durumuna, ya da doğanın ne ölçüde insanın insanal özü durumuna gelmiş bulunduğu *duyulur*, somut bir *olguya* indirgenmiş bir biçimde, demek ki bu ilişki içinde *görünür*. Bu ilişkiden yola çıkarak, demek ki insanın tüm kültür düzeyi yargılanabilir. *İnsanın* kendisi için ne ölçüde *cinsil varlık, insan* durumuna gelmiş ve kendini böylece kavramış bulunduğu, bu ilişkinin özlüğünden çıkar; erkek kadın ilişkisi, insandan insana *en doğal* ilişkidir. Öyleyse insanın *doğal* davranışının ne ölçüde *insanal* duruma gelmiş ya da insanal özün onun için ne ölçüde *doğal* öz durumuna gelmiş, *insanal özünün* onun için ne ölçüde *doğa* durumuna gelmiş bulunduğu bu ilişkide görünür. İnsan *gereksinimnin* ne ölçüde insanal bir gereksinme durumuna, öyleyse insan olarak *öteki* insanın onun için ne derecede bir gereksinim durumuna gelmiş bulunduğu, insanın en bireysel varlığı içinde aynı zamanda ne ölçüde toplumsal bir varlık olduğu da bu ilişki içinde görünür.

Özel mülkiyetin ilk olumlu kaldırılışı, *kaba* komünizm, demek ki kendini *olumlu ortaklık* olarak koymak isteyen özel mülkiyet alçaklığının *büründüğü bir biçimden* başka bir şey değildir.

Karl Marx, *1844 Elyazmaları - Ekonomi Politik ve Felsefe*, Ankara 2005, s. 169-171

2

Ortaçağın dinsel renkli tüm ayaklanmalarında olduğu gibi, modern zamanlarda, her proleter hareketin başlangıcında da rasladığımız o çileciliği (*ascetism*) burada, hareketin ilk habercisinde, bir kez daha görüyoruz. Çileci törelerin bu sıkılığı, varlığın tüm zevk ve eğlencelerinden bu vazgeçme gerekirliği, bir yandan, egemen sınıflar karşısında Spartalı eşitliği ilkesini saptar, ve öte yandan da toplumun aşağı katmanının, kendisi olmadıkça hiçbir zaman harekete geçmeyeceği zorunlu bir geçiş evresini oluşturur. Bu katman,

devrimci erkesini geliştirmek, toplumun bütün öbür öğeleri karşısındaki karşıt konumunun açık bir bilincine varmak, kendi kendini sınıf olarak toparlamak için, işe, onu kurulu toplumsal düzen ile uzlaştırabilecek herşeyi itelemek, ezik yaşamını onun için hâlâ katlanılabilir kılan ve hatta en sert baskının bile elinden alamadığı seyrek eğlencelerden vazgeçmek ile başlamak zorundadır. Bu *halk ve proleter çileciliği* bağnaz biçimi ile olduğu kadar içeriği ile de, lüterci burjuva ahlakı ile İngiliz püritenlerinin ("bağımsızlar" ile daha ileri tarikatlere karşıt olarak) vaaz ettikleri ve tüm gizemin *burjuva tasarruf umudunda* yatan biçimiyle, burjuva çileciliğinden adamakıllı ayrılır. Ayrıca, bir yandan, modern üretici güçlerinin gelişmesi, Spartalı eşitliğini gereksiz bir duruma getirecek bir biçimde, kullanım nesnelerini sonsuz derecede çoğalttıkça ve çoğalttığı ölçüde ve öte yandan, proletaryanın toplumsal durumu, dolayısıyla proletaryanın kendisi, gitgide daha devrimci bir duruma geldikçe ve geldiği ölçüde, bu halkçı ve proleter çileciliğin de devrimci niteliğini yitireceği kendiliğinden anlaşılır. O andan itibaren, bu çilecilik, yavaş yavaş, yığınlar içinde görünmez olur ve, ya doğrudan doğruya pintiliği, ya da pratikte gene darkafalı zanaatçıların bir cimriliğine varan kibirli bir erdem şövalyeliği içinde, bu çilecilikte ayak direyen tarikatler arasında yiter gider. Proleterler yığınına vazgeçmeyi vaaz etmek, artık vazgeçebilecekleri hemen hiçbir şeyleri kalmadığı ölçüde, gereksizdir.

Friedrich Engels, *Köylüler Savaşı*, Sol Yayınları, Ankara 1999, s. 66.

1

Sancho, pratik örneklerinde, her zaman olduğu gibi burada da şanssızdır. Sanıyor ki "Hiç kimse, sizin müzikal kompozisyonlarınızı yazamaz, sizin tasarladığınız resimleri yapamaz. Raphael'in çalışmalarının yerini hiç kimse alamaz." Ancak, Sancho şunu kesinlikle bilebilirdi: Mozart'ın *Requiem*'inin büyük bölümünü besteleyip bitiren, Mozart'ın kendisi değildi; Raphael de, fresklerinin ancak önemsiz bir bölümünü kendisi "bitirdi".

Sancho sanıyor ki, sözde emek örgütleyicileri[56] her bireyin bütün etkinliğini örgütlemek istediler, ve şimdiye dek, örgütlenmesi gereken doğrudan üretken emek ile doğrudan üretken olmayan emeği ayırdedenler kesinlikle onlardır. Bu türden çalışmalara gelince, onlara göre, ancak engelsiz bir Raphael geliştirme gücü olan her insanın, Raphael'in yerini alması sorun değildir. Sancho sanıyor ki, Raphael tablolarını, zamanının Roma'sında varolan işbölü-

münden bağımsız yaptı. Raphael'i Leonardo da Vinci ve Titian ile karşılaştırmış olsaydı, Raphael'in sanat yapıtlarının bu çağın Roma'sında Floransa'nın etkisiyle ortaya çıkan serpilmeye bağlı olduğunu, Leonardo'nun yapıtlarının Floransa'daki duruma, Titian'ınkilerin de daha geç bir döneme Venedik'in tümüyle farklı gelişmesine bağlı olduğunu görürdü. Başka herhangi bir sanatçı gibi, Raphael de, sanatta kendisinden önce başarılmış teknik ilerlemelerle, kendi çevresindeki toplum düzeni ve işbölümüyle, kendi çevresinin iletişim kurduğu bütün ülkelerdeki işbölümüyle belirlendi. Bir bireyin Raphael gibi yetişmesi, yalnızca isteğe bağlı yeteneğine değil, işbölümüne ve bireylerin eriştiği kültür düzeyi koşullarına bağlıdır.

Stirner, bilimsel ya da sanatsal çalışmanın niteliğinin "eşsiz" olduğunu söylerken burjuvazinin düzeyinin çok altında kalıyor. Bugün örgütlenmesine gereksinim duyulan bu "eşsiz" etkinlik, daha önce denenmişti. Horas Vernet, yapıtlarını "ancak şu eşsiz kişinin üretebileceği" yapıtlar saysaydı, resimlerinin onda birini bile yapacak zamanı olmazdı. Paris'te, vodvillere ve romanlara büyük istem olması, onların üretimi için çalışma örgütlenmesine yolaçtı; bu örgütlenme, her nasılsa Almanya'daki "eşsiz" hasımlarından daha iyi bir şey üretiyor. Gökbilimde, Arago, Herschel, Encke ve Bessel gibi kişiler, ortak gözlemler düzenlemeyi gerekli gördüler ve ancak ondan sonradır ki az çok iyi sonuçlar elde ettiler. Tarihte yapılan, "eşsiz" herhangi bir şeye ulaşmak kesinlikle olanaksızdır, ve bu alanda da, Fransızlar emeğin örgütlenmesiyle bütün öbür ulusları, uzun zaman önce, geçtiler. Üstelik, kendiliğinden bellidir ki, bütün bu örgütler, hâlâ pek sınırlı sonuçlara yolaçan modern işbölümüne dayanır, ve ancak önceki dar yalıtılmışlığa göre ileri bir adımı simgeler.

Ayrıca, özellikle belirtmek gerekir ki, Sancho, emeğin örgütlenmesini komünizm ile karıştırıyor ve üstelik, emeğin bu örgütlenmesine "komünizm"in hiç bir yanıt vermemesine de şaşırıyor. Tıpkı, Arago'nun Allah Baba'nın hangi yıldızda

taht kurmuş olduğunu kendisine söyleyemeyişine şaşan Gaskonya köylüsü gibi.

Sanatsal yeteneğin belirli bireylerde özellikle yoğunlaşması, ve bunun, bağlantılı olduğu geniş yığınlar içinde benimsenmesi, işbölümünün bir sonucudur. Belirli toplumsal koşullarda herkes yetkin bir ressam olsa bile, her birinin aynı zamanda özgün bir ressam olması asla olanaksız değildir; öyle ki, burada da, "insan" emeği ile "eşsiz" emek arasındaki fark tam anlamsız oldu. Her durumda, toplumun komünist örgütlenmesiyle birlikte, sanatçının yerel ve ulusal engelleri, tümüyle işbölümünden ileri gelen bağımlılığı da, bireyin kendisini yalnız bir ressam, yontucu, vb. yapan belirli bir sanata bağımlılığı da ortadan kalkar; yalnız ad bile, onun mesleki gelişmesinin darlığını ve işbölümüne bağımlılığını yeterince dile getirir. Komünist bir toplumda ressamlar yoktur, yalnızca başka etkinlikler arasında resim yapmakla da uğraşan insanlar vardır.

Karl Marx and Friedrich Engels, *The German Ideology.*
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 5, Moscow, 1976, pp. 393-94.
*l'Ideologie Allemande*, Editions Sociales, Paris 1968, s. 432-434 ile karşılaştırıldı.

2

Bireylerin gerçek ve özgür gelişimesinin yalnızca boş bir söz olmaktan kurtulduğu komünist toplumda, bu gelişme kesinlikle bireylerin bağlantılarıyla belirlenir. Bu bağlantı, kısmen önceden gerekli ekonomik şeyleri, kısmen herkesin özgür gelişmesinin zorunlu dayanışmasını, ve son olarak, varolan üretici güçler tabanında bireylerin etkinliğinin evrensel karakterini içerir. Onun içindir ki burada, belirli bir tarihsel gelişme aşamasındaki bireyler sözkonusudur ve yalnızca raslantıyla seçilmiş bireylerle, onların özgür gelişmesinin ortak koşul olan zorunlu komünist devrimi bile gözönünde tutmayanlarla, hiç ilgilenmiyoruz. Bireylerin karşı-

lıklı ilişkileriyle ilgili bilinci, kuşkusuz, aynı biçimde, tümüyle değiştirilecektir, ve, bundan ötürü, artık bencillik (*egoism*) olmaktan çıkıp "sevgi ilkesi" ya da *dévoûment* (özveri) olacaktır.

Karl Marx and Friedrich Engels, *The German Ideology*.
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 5, Moscow, 1976, p. 439.
*l'Ideologie Allemande*, s. 482 (karşılaştırıldı).

3

Maledinme, bundan başka, bu maledinme gerçekleştirilirken almak zorunda kaldığı biçimle de belirlenir. Bu maledinme, proletaryanın karakteri gereği kendisi de ancak evrensel olabilecek bir birliktelik yoluyla; ve bir yandan bir önceki üretim tarzını, karşılıklı ilişkiyi ve toplumsal örgütlenmeyi devirerek, öte yandan ise, proletaryanın evrensel karakterini ve enerjisini geliştirerek —ki bu olmadan devrim gerçekleşemez—, ve ensonu, proletaryanın onu toplumdaki eski konumuna bağlayan ne varsa hepsinden kurtaracak bir devrim yoluyla gerçekleştirilebilir. Ancak bu aşamadadır ki, öz faaliyet bireylerin eksiksiz bireyler haline gelmelerine ve bütün doğal sınırlılıklardan kurtulmalarına uygun düşen maddi yaşamla örtüşür. Çalışmanın öz faaliyet haline dönüşmesi, eski sınırlı karşılıklı ilişkinin bireylerin bireyler olarak karşılıklı ilişkileri haline dönüşmesine tekabül eder. Üretici güçlerin bütününün birleşmiş bireyler tarafından maledinilmesi ile, özel mülkiyet ortadan kaldırılmış olur. Daha önceleri, tarihte, her özel koşul, her zaman raslansal olarak göründüğü halde, şimdi raslansal hale gelen şeyler bizzat bireylerin birbirlerinden ayrılması, herbirinin özel kazancıdır.

Artık işbölümüne bağımlı olmayan bireyleri filozoflar, düşüncel olarak, "İnsan" adı altında tasarımlamışlar, ve geliştirmiş bulunduğumuz bütün bu süreci "İnsan"ın gelişmesi olarak anlamışlardır; o kadar ki, geçmiş tarihin her evresinde "İnsan", mevcut olan bireylerin yerine konmuş

ve tarihin itici gücü olarak gösterilmiştir. Bunun için, bütün süreç "İnsan"ın kendine yabancılaşması süreci olarak anlaşılmıştır ve bu da, esas olarak, daha sonraki dönemin sıradan bireyinin, daha önceki dönemin sıradan bireyinin yerine konmuş olması, daha sonraki bilincin daha önceki bireylere yüklenmiş olması olgusundan ileri gelmektedir.* Bir çırpıda gerçek koşullardan soyutlanan bu altüst oluş sayesinde, tüm tarihi, bilincin gelişme süreci haline getirmek mümkün oldu.

Marx-Engels, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, Ankara 2004 s. 113-114.

* [Marx'ın kenar notu:] Kendine yabancılaşma.

# ÖZGÜRLÜK ALEMİ VE MADDİ EMEK

## 1

Ayrıca doğrudan emek-zamanının bile serbest zaman ile soyut bir karşıtlık halinde kalamayacağı —burjuva ekonomi açısından *göründüğü gibi*— *kendiliğinden* anlaşılır. Emek, Fourier'nin ileri sürdüğü gibi, bir oyun olamaz, onun sahip olduğu büyük yetenek, son amaç olarak ifade edilen, dağıtım tarzını ortadan kaldırmak değil, üretim tarzının kendisini ortadan kaldırmak ve onu daha üstün bir biçime yüceltmektir. Serbest zaman —gerek boş zaman, gerek daha yüce bir etkinliğe ayrılan zaman— kuşkusuz sahibini başka bir özneye dönüştürmüştür ve bu başka özne olarak da doğrudan üretim sürecine girer. Bu sonuncusu, gelişim halindeki insanın perspektifi dikkate alınırsa, ve aynı zamanda pratik uygulama, deneysel bilim, maddi olarak yaratıcı ve nesnelleştirici bilim, toplumun bilgi birikimi beyninde bulunur, bu gelişmenin tamamlanmış insanın perspektifinde dikkate alınırsa, aynı zamanda, disiplindir. Her ikisi için, emek pratik uğraşıyı ve, tarımda olduğu gibi, serbest hareketi gerektirdiği ölçüde, aynı zamanda bir uygulamadır.

Karl Marx, *Grundrisse*, 2, Sol Yayınları, Ankara 2007, s. 180-181.

2

Toplumun gerçek serveti ve yeniden-üretim sürecini devamlı genişletme olanağı, demek ki, artı-emeğin süresine bağlı olmayıp, onun üretkenliğine ve bu emeğin harcandığı üretim koşullarının az ya da çok elverişli olmasına bağlıdır. Gerçekte özgürlük alemi ancak, emeğin zorunluluk ve günlük kaygılar ile belirlendiği alanın bittiği yerde fiilen başlamış olur; demek ki bu alem, eşyanın doğası gereği, fiili maddi üretim alanının ötesinde bulunur. Tıpkı vahşi insanın, gereksinimlerini karşılamak, yaşamını sürdürmek ve yeniden-üretmek için doğayla boğuşmak zorunda olması gibi, uygar insan da aynı zorunluluk içersindedir ve bunu da bütün toplumsal biçimlenişler içersinde, akla gelen her türden üretim tarzları altında yapmak durumundadır. İnsanın gelişmesiyle birlikte, duyduğu gereksinimler artacağı için bu fiziksel gereksinimler alanı da genişler, ama aynı zamanda da, bu gereksinimleri karşılayan üretici güçler de artar. Bu alanda özgürlük ancak doğanın körgüçlerinin önüne katılmak yerine, doğayla olan karşılıklı ilişkilerini rasyonal bir biçimde düzenleyen ve doğayı ortak bir denetim altına sokan toplumsal insan, ortaklaşa üreticiler tarafından gerçekleştirilebilir; ve bu, en az enerji harcamasıyla ve insan doğasına en uygun ve en layık koşullar altında başarılır. Ama gene de bu, bir zorunluluk alemi olmakta devam eder. Gerçek özgürlük alemi, kendi başına bir amaç olarak insan enerjisinin gelişmesi, bunun ötesinde başlar; ama bu da ancak temelindeki bu zorunluluklar alemi ile serpilip gelişebilir. İşgününün kısaltılması onun temel önkoşuludur..

Karl Marx, *Kapital*, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Ankara 2009, s. 720
Þ

# ESKİÇAĞ

## İNSAN KÜLTÜRÜNÜN DOĞUŞU

İkinci buzul çağından sonra, iklim yavaş yavaş ısınırken, insan, bütün Avrupa'da, kuzey Afrika'da, ve Hindistan'a dek Önasya'da, şimdi tükenmiş olan iri kalınderililer (mamut, doğru-dişli fil ve tüylü gergedan) ve yırtıcı hayvanlar (mağara aslanı ve mağara ayısı) ile şimdi sağ kalan (ren geyiği, at, sırtlan, aslan, bizon, Avrupa yaban sığırı) gibi sağ kalan türlerle birlikte göründü. Bu dönemde kullanılmış aletler son derece aşağı bir kültür düzeyini gösterir; sapsız kullanılmış kaba taş bıçaklar, armut biçiminde taş çapalar ya da baltalar, hayvan postlarını temizlemek için kullanılmış kazıyıcılar, delgiler, hepsi çakmaktaşından yapılmıştır ve bugünkü Avustralya yerlilerinin kullandıklarıyla aşağı-yukarı aynı düzeydedir. Bulunmuş kemikler bu insanların

beden yapılarıyla ilgili sonuçlar çıkarmaya elvermiyor, ama çok yayılmış olmalarından ve kültürlerinin birbiçimliliğinden dönemin çok uzun sürdüğünü kestirebiliriz.

Bu ilk yontma taş dönemi insanına ne oldu, hiç bilmiyoruz. Yaşadığı alanların hiçbirindeki, hatta Hindistan'daki günümüz insan ırklarından hiçbiri, ondan türemiş sayılamaz.

Bu tükenmiş ırkın aletleri İngiltere, Fransa, İsviçre, Belçika ve güney Almanya mağaralarında, çoğunlukla en alt toprak tortusu katmanlarında bulundu. Bu en aşağı kültür düzeyinin üzerinde, ondan ince ya da kalın bir damlataş (*stalactite*) katmanıyla sık sık ayrılmış ikinci bir katman, aletler içermektedir. Bu taş aletlerin cilalanmadığı doğrudur, ama daha kullanışlı olacak biçimde tasarlanmış ve yapılmıştır. Bunların yanıbaşında taştan, rengeyiği boynuz ve kemiklerinden kargı ve ok uçları, kemiklerden ya da boynuzlardan yapılmış kamalar ve dikiş iğneleri gibi, delinmiş hayvan dişlerinden vb. yapılmış gerdanlıklar da buluyoruz. Kimi aletlerde canlı hayvan —rengeyikleri, mamutlar, yaban sığırları, ayı balıkları, balinalar— resimleri ve çıplak insan figürleriyle av sahneleri, başlangıçta boynuzla yontuculuk bile vardır.

Erken yontma taş dönemi insanı genellikle güney kökenli hayvanlarla birlikte, geç yontma taş dönemi insanıysa kuzey kökenli hayvanlarla birlikte bulunmaktadır: kuzeyli ayıların günümüze ulaşmış iki türü, kutup tilkisi, kutup porsuğu, kutup baykuşu. Geç yontma taş dönemi adamı belki de bu hayvanlarla birlikte kuzeydoğudan aşağı indi. Eskimolar belki de onların sağ kalan son dölleridir. Her iki kültürün aletleri de yalnız tek tek örneklerde değil, ama tamamen benzemektedir. Bu, resimler için de doğrudur. İkisinde de konular aşağıyukarı aynı hayvanlardan alınmıştır, ve tükenmiş ırkın yaşam tarzı, inceleyebildiğimiz kadarıyla, kesinlikle aynıdır.

Friedrich Engels, "Erken Alman Tarihine Bir Katkı".
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 19, 1962, s. 425-26.

I. ve II. *Yabanıllık Durumu* ve *Barbarlığın Aşağı Durumu*, bunlar, insanoğlunun yeryüzündeki varlığının en az beşte-dördünü kapsar.

Aşağı Durum'da, insanlığın yüksek nitelikleri gelişmeye başlar: *kişisel ağırbaşlılık* (*vakur*), *etkili konuşma*, *dinsel duyarlılık*, *doğruluk*, *yiğitlik ve yüreklilik:* şimdiki *genel karakter özellikleri;* ama *acımasızlık*, *hainlik* ve *bağnazlık* da vardır. *Bulanık* bir *kişisel tanrılar* ve bir *Büyük Ruh kavramıyla* birlikte, *dinde öğeye tapınma*, *kaba koşuk söyleme*, *ortak konutlar*, ve *mısır ekmeği*, bu dönemdedir. Bu dönemde *syndiasmian aile* ve phratry*lere ve gens*lere *ayrılmış boyların* (*kabilelerin*) *konfederasyonu* da ortaya çıkar. İnsanlığın yükselmesine çok katkısı olan büyük yetenek, *imge gücü*, ırk üzerinde şimdiden güçlü bir uyaran olan, yazılmamış bir söylenceler, masallar ve gelenekler yazını üretiyordu.

Karl Marx, "Lewis Morgan'ın *Eski Toplum*'u Üzerine Taslak" [Almanca ve İngilizce yazılmıştır.]
Marx/Engels, *Über Kunst und Literatur*, Bd. I, Berlin, 1967, s. 624.

## SAMİLERİN DESTAN GELENEĞİ

Öyle görünüyor ki, kurdukları yapılardan anlaşıldığına göre, Araplar, güneybatıda yerleştikleri bölgede, Mısırlılar ve Asurlular kadar uygar bir halktılar. Bu, Muhammed'in istilalarındaki birçok şeyi de kanıtlamaktadır. Dinsel yalanlarla ilgili olarak şu söylenebilir: *küçük bir parçasını* İbrani geleneğinin oluşturduğu eski geleneksel Arap tektanrıcılığının (Amerika'daki kızılderili kabilelerinde olduğu gibi) egemen olduğu güneydeki eski yazıtlardan anlaşıldığına göre, Muhammed'in dinsel devrimi, *her* dinsel hareket gibi, eski basit geleneklere dönme iddiası, *biçimsel bir tepkidir.*

Yahudilerin Kitab-ı Mukaddes denen kitaplarının eski Arap din ve kabile geleneğinin kaydedilmesinden başka

birşey olmadığı, Yahudilerin aynı soydan olan ama göçebe komşularının erken bir zamanda ayrılmaları sonucu biraz değiştirildiği, şimdi bana çok açık görünüyor. Yahudilerin farklı gelişmesini, Filistin'in Arabistan tarafının Bedevi toprağı olan çölle çevrilmiş olması çok iyi açıklıyor. Ama eski Arap yazıtların, geleneklerin ve Kur'anın ve bütün soykütüklerin vb. artık kolaylıkla çözülebilmesi, esas özün Arap ya da daha çok Sami olduğunu gösteriyor. Buradaki durum, Edda ve Alman kahramanlık destanına oldukça benzerlik göstermektedir.

Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar, 1*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s. 87-88.

## HOMEROS'UN ŞİİRLERİNDE ESKİ YUNAN TOPLUMU

### 1

Barbarlığın yukarı aşamasının doruğu, kendini bize Homeros'un şiirinde, özellikle *İlyada*'da gösteriyor. Gelişmiş demir aletler, körük, kol-değirmeni, çömlekçi tornası, zeytinyağı ve şarap yapımı; madenlerin ustalıklı bir biçimde işlenmesi, yük ve savaş arabaları, kalas ve tahtalarla gemi yapımı, sanat olarak mimarlığın başlangıcı, kuleli ve mazgallı duvarlarla çevrilmiş kentler, Homeros'un destanı ve bütün mitoloji — işte Yunanlıların barbarlıktan uygarlığa geçirdikleri bellibaşlı miras budur. Bununla, Homeros çağı Yunanlılarının, daha yüksek bir dereceye geçmeye hazırlandıkları bu kültür aşamasının başlarında bulunan Cermenler üzerine Sezar ve hatta Tacitus'un anlattıklarını karşılaştırırsak, barbarlığın yukarı aşamasının, üretimde ne zengin bir gelişmeyi kapsadığını görürüz.

Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Ankara 2005, s. 35.

### 2

*İlyada*'da, savaşçıların şefi Agamemnon, Yunanlıların üstün kralı [bütün Yunanlıların kralı –*ç.*] olarak değil,

kuşatılmış bir kent önündeki konfedere bir ordunun başkomutanı olarak görünür. Ve Yunanlılar arasında anlaşmazlık başgösterince[57], Odysseus gerekli olanın başkomutanlık olduğunu söyler: "Komutan çokluğu bir şeye yaramaz: bir tek şef komut versin." vb.. (ve krallık asasından söz eden ünlü dize, sonradan eklenmiş bir katmadır):

"Odysseus burada hükümet biçimi üzerine bir konferans vermez; savaşta başkonutanlığı elde tutan kimseye uyulmasını ister. Truva önünde yalnızca ordu olarak görünen Yunanlılar için, işler *agora*'da hayli demokratik bir biçimde olup bitiyordu. Akhilleus, "armağanlar"dan, yani ganimetin paylaşılmasından sözederken, paylaştırma görevini ne Agamemnon'a ne de bir başka *bazileus*'a verir; bu işle "Akhaios oğulları"nı,[58] yani halkı görevlendirir. "Zeus tarafından dünyaya getirilmiş", "Zeus tarafından beslenmiş" gibi yüklemler (nitelikler) hiçbir şey göstermez, çünkü *her* gens bir tanrıdan, ve aşiret şefinin gensi, "daha güçlü" bir tanrıdan gelir —burada Zeus'tan geliyor—. Hatta, örneğin domuz çobanı *Eumenes* gibi, kişisel özgürlükten yoksun kimseler bile "tanrısal"dırlar[59] (*dioi* ve *theioi*); ve bu *Odisseia*'da, yani *İlyada*'dan çok daha sonraki bir çağda, böyledir; ve aynı *Odisseia*'da, kahraman adı, hâlâ, kör ozan Demodokos'un[60] adıyla birlikte olduğu gibi, haberci Mylios'un adıyla birlikte anılır. Uzun sözün kısası, Yunan yazarlarının konsey ve halk meclisi eşliğindeki *homérique* sözde-krallık (çünkü bunun ayırıcı belirtisi, ordular komutanlığıdır) için kullandıkları *bazileia* sözcüğü, yalnızca — askerî demokrasi anlamına gelir."* (Marx.)

Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 2005, s. 125-126.

Bachofen bu iddiaların kanıtlarını, çok büyük çabalarla toplamış olduğu antikçağ klasik yazınının sayısız parçaları içinde buluyor. Ona göre, "hetairizm"den tek-eşli-evliliğe ve analık hukukundan babalık hukukuna geçiş, özellikle Yunanlılarda, dinsel fikirlerin evrimiyle; yeni anlayışı temsil eden yeni tanrıların, geleneksel topluluk içinde, eski anlayışı temsil eden eski tanrılar yanında ortaya çıkıp tutunması ve bunları giderek geri plana atmalarıyla gerçekleşmiştir. Demek ki, Bachofen'e göre, erkek ile kadının karşılıklı toplumsal durumundaki tarihsel değişmeler, insanların gerçek yaşam koşullarındaki gelişmenin değil, bu yaşam koşullarının aynı insanların beyinlerindeki dinsel yansımasının ürünüdür. Bunun sonucu, Bachofen, Aiskhylos'un *Oresteia*'sını, [Yunan –ç.] kahramanlık döneminde, batmakta olan analık hukuku ile doğmakta olan utkun babalık hukuku arasındaki savaşın dramatik bir anlatımı olarak gösterir. Klytaimnenstra, Truva savaşından dönen kocası Agamemnon'u, sevgilisi Aigisthos'a duyduğu sevgi yüzünden öldürür; ama Klytaimnestra'nın Agamemnon'dan olan oğlu Orestes, öz anasını öldürerek babasının öcünü alır. Bu yüzden, ana katilliğini suçların en ağırı ve en bağışlanmazı sayan analık hukukunun koruyucu perileri Erinyalar tarafından izlenir. Ama, indirdiği vahiyle, Orestes'e bu cinayeti işleten Apollon ve yargıç olarak başvurulan Athena —burada yeni düzeni, babalık hukuku düzenini temsil eden iki tanrı— onu korurlar; Athena, tarafları dinler. Bütün tartışma Orestes'le Erinyaları karşı karşıya getiren oturumda kısaca özetlenir. Orestes, Klytaimnestra'nın ikili bir cinayet işlediğini öne sürer: kadın, *kendi öz* kocasını, ve aynı zamanda oğlunun öz babasını öldürmüştür. Öyleyse Erinyalar neden çok daha suçlu olan Klytaimnestra'yı değil de, onu izlerler [Erinyaların –ç.] yanıtı inandırıcıdır:

"Çünkü kadın, öldürdüğü adama *kan bağıyla bağlı*

değildi."[61]

Kendisine kan bağıyla bağlı bulunmayan bir adamın öldürülmesinin günahı, hatta öldüren onun karısı bile olsa, ödenebilir; bu iş, Erinyaları ilgilendirmez. Erinyaların görevi, kandaşlar arasındaki cinayetleri izlemektir ve analık hukukuna göre de en ağır ve en bağışlanmaz cinayet, bir ananın öldürülmesidir. O zaman, Apollon, Orestes'i savunur; Athena Areopagos'un —Atinalı yargıçların— oyuna başvurur; nedir ki, aklanma ve suçlanma için verilen oylar eşit sayıdadır; bunun üzerine, Athena başkan niteliğiyle, oyunu Orestes'ten yana kullanır ve Orestes aklanır. Böylece, babalık hukuku, analık hukuku üzerinde utku kazanmış olur; Erinyaların da deyimiyle, "genç kuşak tanrıları", Erinyaları yenerler ve sonunda, Erinyalar yeni düzen içinde yeni bir görev almanın gerekli olduğu kanısına varırlar.

*Oresteia*'nın bu yeni, ama tamamen doğru yorumu, bütün kitabın en güzel ve en iyi parçalarından biridir; ama aynı zamanda, Bachofen'in Erinyalara, Apollon'a ve Athena'ya, sağlığında Aiskhylos'un inanmış olduğu kadar inandığını da kanıtlamaktadır. Gerçekten, Bachofen, Yunan kahramanlık döneminde, bu tanrıların babalık hukuku yararına analık hukukunu devirme mucizesini gösterdiklerine inanır. Dini, böylesine, evrensel tarihin belirleyici öğesi olarak kabul eden bir anlayışın, sonunda saf bir gizemciliğe varması gerektiği açıktır.

Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 17-18.

2

*Amerika*'daki *Ganovanian hısımlık sistemi*ne uyan *Turanlı sistem* (*Asya, Afrika, Avustralya*), aynı gelişme döneminde, *Yunanlı ve Latin boylar* arasında da olmalı. *Bunun* tipik *özelliği* şu: *erkek kardeşlerin çocukları* da *erkek kardeşler ve kızkardeşlerdir*, ve böyle oldukları için birbirleriyle evlenemezler; *kızkardeş çocukları* da aynı biçimde hısımdır ve *aynı yasaklamaya girer*. Bachofen bu *punaluan* (ortaklaşa) evlilikleri[62] *yasya aykırı* buluyorsa, o

dönemden bir kimse de, ister baba ister ana tarafından olsun, yakın ve uzak kuzenlerin *bugünkü evliliklerini ensestli* (*incestuous*), yani *kandaş* erkek ve kızkardeşlerin evliliği sayardı. Bu, *Danaidler*in öyküsünü açıklar (Aiskhylos *Yalvarıcılar*'ını bu öyküye dayandırır).

*Danaos ile Aigyptos kardeştir* ve Argosli İo'nun soyundandır. *Danaos*'un farklı kadınlardan doğma *elli kızı*, *Aigyptos'un elli oğlu* vardır; Aigyptos evlilikte birincileri araştırır; bunlar, *Turanlı sisteme göre, erkek ve kızkardeşlerdir*, ve dolayısıyla birbirleriyle evlenemezler. Erkek soyundan gelme olşalardı, *gens'leri aynı* olurdu, ve bu, evliliğe başka bir engel oluştururdu. *Danaos'un elli kızı —Danaid-ler—* yasasız ve ensestli evlilikten kurtulmak için *Mısır'dan Argos'a kaçarlar*. Prometheus bu olayı İo'ya önceden bildirir (*Aiskhylos, 853*).

Aiskhylos'un *Yalvarıcılar* oyununda, Danaidler, (Argos'ta) hısım Argoslulara, Mısır'dan sürülmediklerini açıkça söylerler:

> *Halkın bizi linç etmesinden (öldürmesinden),*
> *İnsanlardan korktuğumuz için değil*
> *Kandaş olduğumuz Aigyptos'un oğullarıyla*
> *Günah olan evliliği lanetlemek için kaçtık*

(Parça *dilbilgisi bakımından* bozulmuş görünüyor; bkz: Schütz, "*Aeschylus*", vol. 2, p. 378).

Ayrıca: *Argoslular*, yalvaranların sorununu dinledikten sonra, *kurulda onları korumaya karar verirler* ki bu, böyle evliliklerin yasak ve onların itirazlarının geçerli olması demektir. Aynı zamanda, bu tragedya Atina'da sahnelendi. Atina hukuku, *kadın kalıtçılar ve öksüz çocuklarla* ilgili durumlarda, *erkek kardeşlerin çocukları arasında evlenmeyi kolaylaştırıp yüceltiyordu;* bununla birlikte, bu kural böyle ayrıksın durumlarda uygulanmış görünüyor.

Karl Marx, "Lewis Morgan'ın *Ancient Society*'si Üzerine Taslak" [Almanca, İngilizce ve Yunanca yazılmıştır.]
Marx/Engels, *Über Kunst und Literatur*, Bd. I, Berlin, 1967, s. 630.

## ESKİ YAZARLARA GÖRE KADININ YUNANİSTAN'DAKİ KONUMU

Yeni aile biçimini, bütün sertliği içinde, ilkin Yunanlılarda görürüz. Marx'ın yazmış olduğu gibi,[63] mitolojideki tanrıçaların rolü, kadınların daha özgür, daha saygıdeğer bir duruma sahip bulundukları daha eski bir çağı betimler; ama kahramanlık çağında kadını [*erkeğin üstünlüğü ve kölelerin rekabeti dolayısıyla iyice aşağılanmış olarak görüyoruz. Daha iyisi, *Odisseia*'da Telemakhos'un anasını nasıl azarladığı ve nasıl susturduğu okunsun.[64] Homeros'ta, ele geçirilen kadınlar, yenenlerin cinsel keyfine teslim edilirler; herkesin bir sırası vardır, şefler hiyerarşik sıralarına göre, en güzellerini seçerler; bütün *İlyada*'nın, bu köle kadınlardan biri konusunda, Akhilleus ile Agamemnon arasındaki bir çekişme etrafında döndüğü bilinir. Homeros'un azbuçuk önemli her kahramanı için, bu kahramanın çadırını ve yatağını paylaştığı bir tutsak kadından sözedilir. Galip erkek, bu genç kızları dönüşte ülkesine ve karısının yaşadığı eve götürür. Aiskhylos'ta Agamemnon Kassandra'yı böyle götürür;[65] bu köle kadınlardan doğan erkek çocuklar, baba mirasından küçük bir pay alırlar ve özgür insanlar olarak kabul edilirler; böylece, Telamon'un töre-dışı oğlu Teukros, babasının adını taşımak hakkına sahiptir. Yasal karı bütün bunlara katlanmak ama iffetini sıkı sıkıya koruyup, kocaya bağlılıkta kusur etmemek zorundadır. Kahramanlık çağındaki Yunan kadınının, uygarlık çağındakinden daha çok saygı gördüğü doğrudur; ama sonunda, erkek için, kendi meşru mirasçılarının anası, evin en büyük kadın yöneticisi ve içlerinden istediklerini istediği gibi kullanabileceği ve kullandığı kadın kölelerin gözeticisi olmaktan başka bir şey değildir. Tek-eşli-evliliğin yanısıra köleliğin varlığı, ruhları ve vücutlarıyla [efendi –ç.] *erkeğe ait* genç ve güzel köle kadınların bulunması; işte daha başlangıçta tek-eşliliğe kendi özgül niteliğini veren şey budur; erkek için değil, *yalnızca kadın için* tek-eşli olmak. Tek-eşlilik, bu niteliği, günümüzde de hâlâ koruyor.

Daha sonraki çağın Yunanlıları için Dorlarla İyonlar arasında bir ayrım yapmak gerekir. Klasik örneğini Isparta'nın oluşturduğu birinciler, birçok bakımdan, bizzat Homeros'un betimlediğinden daha ilkel bir nitelik taşıyan evlilik ilişkilerine sahiptirler. Isparta'da, Isparta devlet anlayışına göre değiştirilmiş ve henüz grup halinde evliliğin birçok bulanık anısını taşıyan iki-başlı-evlilik hüküm sürer. Çocuksuz evlilikler bozulur; Kral Anaksandrides (İÖ 650'ye doğru), kısır karısının yanısıra ikinci bir kadın aldı ve iki evli oldu; aynı çağda karılarının ikisi de kısır çıkan Ariston, üçüncü bir kadını aldı; ama buna karşılık, öncekilerden birini boşadı. Öbür yandan, birkaç erkek kardeş bir kadına ortaklaşa sahip olabiliyorlardı, arkadaşının karısından hoşlanan biri, onunla bu kadını paylaşabiliyordu; karısını (Bismarck'a yaraşır bir deyimle) güçlü bir "damızlık"ın yararlanmasına hazır bulundurmak, hatta bu damızlık yurttaş sayılmasa bile, uygun karşılanıyordu. Plutharkos'un, içinde, Ispartalı bir kadının, kendisine öneride bulunan aşığını kocasına gönderdiğini okuduğumuz bir parçası, (Schömann'a göre[66]) törelerde daha da büyük bir özgürlüğün hüküm sürmekte olduğunu gösterir. Bundan ötürü, gerçek bir kandırma, kocasının haberi olmadan kadının ona sadakatsizlik göstermesi, görülmemiş bir şeydi. Öbür yandan, evcil kölelik, Isparta'da hiç değilse en iyi çağında, bilinmiyordu; demirbaş köleler, beylik yerlerde, ayrı olarak oturuyorlardı; öyleyse, Ispartalılar için,[67] onların karılarını almak eğilimi (*tentation*) çok önemsizdi. Bütün bu koşulların zorunlu sonucu olarak, Ispartalı kadınlar, öbür Yunan kadınlarından çok daha saygıdeğer bir duruma sahip bulunuyorlardı. Eski Yunanlıların kendilerinden saygı ile sözedip, söyleşilerini kaydetmek zahmetine katlandıkları kadınlar, yalnızca Ispartalı kadınlarla, Atina'nın seçkin hafifmeşrep kadınlarıdır (*héta¨res*).

Atina'nın, kendilerini tipik bir örnek olarak temsil ettiği İyonlar'da ise durum bambaşkadır. Genç kızlar, yalnızca eğirme, dokuma ve dikiş, olsa olsa biraz da okuyup yazma öğrenirlerdi. Deyim yerindeyse, dört duvar arasına kapatıl-

mışlardı ve ancak öbür kadınlarla düşüp kalkarlardı. Harem dairesi (*le gynécée*) üst katta ve arkaya bakan, evden ayrı bir kısımdı; erkekler, özellikle yabancılar, oraya kolayca giremezdi; erkek konuklar gelince, kadınlar oraya çekilirlerdi. Yanlarında bir köle kadın (cariye) bulunmadıkça kadınlar sokağa çıkamazlardı; evde, sıkı bir gözetim altında yaşarlardı; Aristophanes, aşıkları korkutmaya yarayan molos'lardan, iri kıyım bekçi köpeklerinden sözeder;[68] ve hiç değilse Asya kentlerinde, kadınları gözetmek için harem ağaları kullanılırdı, ki bunlar daha Herodotos zamanında Sakız adasında ticari ereklerle iğdiş edilir ve Wachsmuth'a göre,[69] yalnızca Barbarlar tarafından satın alınmazlardı. Euripides'te, kadınlar *oikourema*,[70] "ev eşyası" (sözcük nötrdür [yani erkek ya da dişi değildir –*ç.*]) olarak nitelendirilmiştir; ve çocuk doğurmak işi bir yana, kadın, Atinalı erkek için, baş hizmetçiden başka bir şey değildi. Erkek, atletlere özgü beden hareketleri yapar, genel siyaset tartışmalarına katılırdı; kadın bunların dışında tutulurdu. Üstelik, çoğunlukla erkeğin emrinde köle kadınlar bulunurdu, ve Atina'nın en parlak çağında, her şeyden önce devlet tarafından kolaylaştırılan çok yaygın bir fuhuş vardı. İşte, bu fuhuş temeli üzerindedir ki, Isparta kadınlarının karakter bakımından egemen oldukları antikçağ kadın dünyasının genel düzeyine, zeka ve sanatsal beğeninin eğitimiyle, o kadar yüksekten egemen olan Yunan kadınlarına özgü nitelikler gelişmiştir. Ama, kadın olmak için, önce hafifmeşrepliğin (*hétaïrisme*) gerekmesi, Atina ailesinin ocağına incir diker.

Bu Atina ailesi, zaman boyunca, yalnızca öbür İyonların değil, gitgide artan ölçüde kıtadaki ve kolonilerdeki bütün Yunanlıların, ev ilişkilerinde kendilerine örnek aldıkları bir tip oldu. Hapisliğe ve gözetime karşın], Yunan kadınları, gene de, kocalarını aldatma fırsatını çoğunlukla buluyorlardı. Karılarına karşı sevgi göstermekten utanan kocalar, hafifmeşrep kadınlarla her türlü aşıkdaşlık macerasıyla günlerini gün ediyorlardı; nedir ki, kadınların alçalmasının öcü, erkeklerin de alçalmasıyla alınmış oldu; erkekler, iğrenç

oğlancılık pratiğine düşecek ve Ganymedes mitosuyla tanrılarını onurdan düşürerek, bizzat kendi onurlarını da yitirecek kadar alçaldılar.

Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 47-77.

## ESKİÇAĞ KÖLELİĞİ VE DÜNYA KÜLTÜRÜ

### 1

*Kölelik* bulunmuştu. Kölelik, kısa zamanda, gelişmesi eski topluluğu aşan bütün halklarda egemen üretim biçimi ama aynı zamanda, bu halkların başlıca çöküş nedenlerinden de biri durumuna geldi. Tarım ile sanayi arasında oldukça geniş ölçüdeki bir işbölümünü ve sonradan, eski dünyanın doruğunu, *hellénisme*'i olanaklı kılan tek şey, kölelik oldu. Kölelik olmasaydı, Yunan devleti, Yunan sanat ve bilimi olmazdı; kölelik olmasaydı, Roma İmparatorluğu olmazdı. Ne var ki *hellénisme* ve Roma İmparatorluğu temeli olmasaydı, modern Avrupa da olmazdı. Bizim tüm ekonomik, siyasal ve entelektüel evrimimizin, köleliğin genel olarak kabul edilmiş bulunduğu ölçüde zorunlu da olduğu bir durumu önkoşul olarak koştuğunu hiçbir zaman unutmamalıyız. Bu anlamda, şöyle diyebiliriz: Eski kölelik olmasaydı, modern sosyalizm olmazdı.

Kölelik ve ona benzer başka şeylere karşı genel formüllerle savaşa girişmek ve böylesine bir alçaklık üzerine yüksek bir ahlak öfkesi yağdırmak, pek para etmez. Ne yazık ki böyle yapmakla, herkesin bildiği bir şeyden, yani bu eski kurumların artık bizim bugünkü koşullarımıza ve bu koşulların bizde belirlediği duygulara uygun düşmediğinden başka hiçbir şey anlatılmış olmaz. Ama bu da bize, bu kurumların doğuş biçimi, varlık nedenleri ve tarihte oynadıkları rol üzerine hiçbir şey öğretmez. Ve eğer bu sorun üzerine eğilirsek, bu ne denli çelişik ve ne denli aykırı görünürse görünsün, o zamanki koşullar içinde köleliğin

ortaya çıkışının büyük bir ilerleme olduğunu söylemek zorunda kalırız. İnsanlığın hayvandan başladığı ve barbarlıktan kurtulmak için barbar, hemen hemen hayvansal araçlara gereksinim duyduğu saptanmış bir gerçektir. Eski topluluklar varlıklarını sürdürdükleri her yerde, Hindistan'dan Rusya'ya değin binlerce yıldan beri en kaba devlet biçiminin Doğu despotluğunun temellerini oluştururlar. Ancak bu toplulukların dağıldığı yerlerdedir ki halklar kendilerini geçmişlerdir ve ilk ekonomik ilerlemeleri de üretimin köle emeği aracıyla artması ve gelişmesi olmuştur. Sorun açıktır: insan emeği henüz zorunlu yaşama araçları ötesinde ancak çok az bir artık sağlayacak denli üretken olduğu sürece, üretici güçlerin artışı, alışverişin yaygınlaşması, devletin ve hukukun gelişmesi, sanat ve bilimin kuruluşu, ancak ve ancak, ister istemez yalın kol emeği sağlayan yığınlar ile kendini çalışmanın, ticaretin, devlet işlerinin yönetimine, daha sonra da sanat ve bilim uğraşlarına vermiş az sayıdaki ayrıcalıklı arasındaki büyük işbölümü temeline dayanacak, güçlendirilmiş bir işbölümü sayesinde olanaklıydı. Bu işbölümünün en yalın, en doğal biçimi de, köleliğin ta kendisi idi.

Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 2003, s. 269-270.

2

Sicilyalı eski şairler, Theocritus ve Moschus, çoban kölelerin, kendi çağdaşlarının kırsal yaşamını kutladılar. Bu, kuşkusuz, şairce düş görmekti. Ama bugünkü Sicilya'nın "özgür" işçisinin kırsal yaşamını kutsayacak böyle gözüpek bir çağdaş şair nerede? Bu adanın köylüleri, kendi topraklarını Romalı *métayage* [ortakçılık] çetin koşullarında işleyebilselerdi mutlu olmazlar mıydı? Kapitalist sistemin vardığı durum bu: özgür insanlar geçmişin köleliği için yas tutuyor!

Ama yeniden yüreklenebilirler. Bütün ülkelerin ezilen sınıfları için, yeni ve daha iyi bir toplum için tan ağarıyor.

Ezilmişler her yerde safları sıklaştırıyor; her yerde sınırları ve dil ayrılıklarını aşarak birbirlerine ulaşıyorlar. Uluslararası proletaryanın ordusu kuruluyor ve yaklaşan yeni yüzyıl bu orduyu utkuya götürecek!

Friedrich Engels, "Sicilya Sosyalistlerine Kutlama Mesajı". Marx/Engels, *Werke*, Bd. 22, 1963, s. 476-77.

## YUNAN SANATLARINDA PLASTİK ÖĞE

### 1

Böylece, atom göreli varoluşundan, yani doğru çizgiden nasıl ondan soyutlanıp kopmakla, uzaklaşmakla kurtuluyorsa, bütün Epikuros felsefesi de, soyut bireysellik kavramının, kendine-yeterliğin ve başka şeylerle her türlü bağıntının yadsınmasının onun varoluşunda temsil edilmek zorunda olduğu her yerde, sınırlayıcı varlık tarzından uzaklaşır.

Şu halde eylemin amacı, acı ve sarsıntıdan soyutlanıp kopmakta, uzaklaşmakta, sarsılmazlıkta yatar. Dolayısıyla da iyi, kötüden kaçmak, haz, acıdan uzaklaşmaktır. Ensonu, soyut bireyselliğin en yüksek özgürlüğü ve bağımsızlığı içinde, bütünlüğü içinde ortaya çıktığı yerde, şu sonuç doğar ki kendisinden uzaklaşılan varlık *her türlü varlıktır*; *bunun içindir ki tanrılar dünyadan uzaklaşır*, onunla ilgilenmez ve onun dışında otururlar.

Epikuros'un bu tanrıları çoğu zaman alaya alınmıştır, o tanrılar ki insanlar gibi gerçek dünyanın ara-dünyalarında [*intermundia**] otururlar, bedenleri değil, bedensileri vardır, kanları değil, kansıları vardır, ve mutlu bir barış içinde kalmaktan hoşnut olup, hiçbir yakarışa kulak asmazlar, bizimle ve dünyayla ilgilenmezler, bir çıkar için değil, güzelliklerinden, yüceliklerinden ve üstün yaradılışlarından ötürü ululanırlar.

Yine de bu tanrılar, Epikuros'un bir uydurması değildirler. Varolmuşlardır. *Onlar Yunan sanatının yontusal tanrılarıdır. Romalı Cicero* onları haklı olarak alaya alır,[71] ama

* Dünyalar arasındaki alanlar (sözcük anlamıyla: dünyalararası). –*Ed.*

*Yunanlı Plutarkhos*, bu tanrılar öğretisinin, korku ve boşinancı ortadan kaldırmakla birlikte,[72] tanrılarda sevinç ya da kayırma kabul etmediğini, bunun yerine onlarla aramıza, tıpkı kendilerinden ne zarar, ne de yarar beklediğimiz Hyrkania[73] balıklarıyla olan ilişkilerimize benzer ilişkiler koyduğunu ileri sürdüğü zaman, tüm Yunan anlayışını unutmuştur. Teorik sakinlik, Yunan tanrılarının başta gelen karakteristiklerinden biridir. *Aristoteles* de böyle der:

"En iyi olan, eyleme gereksinim duymaz, çünkü kendisi, kendi ereğidir."[74]

Karl Marx, *Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri*, Sol Yayınları, Ankara 2000, s. 40-41.

2

Yunanlı ilk bilgeler gerçek tin (*spirit*), cisimlenmiş töz bilgisi iseler; söylemleri tıpkı tözün kendisi denli katıksız yoğunsa; töz gittikçe düşüncelleştirildiği ölçüde, onun ilerlemesini üstlenenler belirtilmiş tözün gerçekliğine, halkın gerçek yaşamına karşı olarak kendi gerçekliklerine özgü düşüncel bir yaşamı ileri sürerlerse, o zaman, düşüncelliğin kendisi ancak töz biçiminde vardır. Yaşam güçlerine karşı savaşmayan kişi, bu dönemin en ülküsel insanları, pitagorasçılar ve eleatikler, devlet yaşamını gerçekleşmiş us olarak yüceltirler. onların ilkeleri nesneldirler, öyle ki, şiirsel yüceltmeyle hemen hemen kendilerini aşan gizemli bir biçimde, yani doğal enerjiyi düşünselliğe yükselterek, ama tamamen doğal sınırları içersinde işleyerek ve kullanarak sunarlar. Filozoflar tarafından ortaya konan düşünsel tözün bu cisimleşmesi: onların yalnızca güzel biçim ve şiirsel anlatımlarla değil, aynı zamanda kişinin kendi gerçekliğindedir, ve bu gerçeklik, onların ortaya koydukları özlerinin gerçekliğidir: onlar, bağrından görkemli plastik eserlerin çıktığı görünen halkın canlı imajları, canlı sanat yapıtlarıdırlar; kabul edilen yasaların tözünü söyleyişleriyle oluşturan, çoğunluğun ereği için çalışan ilk bilginlerde oldu-

ğu gibi.

Bunun içindir ki, bu bilginler Olimpos tanrılarının heykellerinden daha az tanınırlar. Onların devinimleri kendinde devinimsizliktir; halka karşı duruşları, töze karşı duruşlarıyla aynı nesnelliktedir. Halk için tanrısal gerçekliği olmayan Delfili Apollo'nun tanrısal-esini (vahiy), Grek tininin açıkça güdülmesiyle, Delfi rahibesinin üçayaklı sehpasından, ışık-gölge oyunları içinde, uzun zaman boyunca bilinmeyen bir güce dönüştü; ve bu tanrısal-esinler (vahiy) ile teorik ilişkisi olmayan halk, halkın yankılanan kendi teorisi oldular, öyle ki, halka yabancı kaldılar. Bu bilgeler için de aynı oldu. Bununla birlikte, Sofistler ve Sokrates ile birlikte, ve Anaxagoras'taki δυναμις*den ötürü, durum tersine dönmüştü.

Karl Marx, "Notebooks on Epicurean Philosophy"
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. I, Moscow, 1975, p. 436.

## YUNAN AYDINLANMASI

### 1

Yaşamın maddi bağı, politik ve dinsel varlığın çekim gücüyle görünürdeki cennetin yıkılması, eskilerin kavgasını kaçınılmaz olarak sona erdirmişti, çünkü, tinin iç birliğini sağlamak için doğanın ikiye ayrılması gerekiyordu. Yunanlılar onu Hephaistos'un usta çekiciyle kırdılar, heykeller biçiminde parçaladılar. Romalı, keskin kılıcıyla doğanın kalbine daldı, ve halklar öldüler, ama modern felsefe sözün mührünü söker, tinin kutsal ateşinde eritip bitirir, ve bu, doğanın çekiminden ayrılmış bir günahkar dönek olarak değil de, tinin tin ile savaşması gibi, evrensel olarak etkin oldu ve evrenselden doğmasına engel olan biçimleri dağıttı.

Karl Marx, "Notebooks on Epicurean Philosophy".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. I, Moscow, 1975, p. 431.

* Gizilgüçler. –*Ed.*

Felsefe, dünyaya baş eğdiren o alabildiğine özgür kalbinde bir damla kan devindiği sürece, düşmanlarına Epikuros'un şu haykırışıyla karşılık vermekten hiçbir zaman usanmayacaktır:

"Ασεβης δε, ουχ ο τους των πολλων θεους αναιρων,
αλλ ο τας των πολλων δοξας θεοτς προσαπτων."*

Felsefe bunu açıkça söyler. Prometheus'un şu itirafı:

"απλφ λογω, τους παντας εχθαιρω θεους."**

onun itirafıdır, insanın özbilincini en yüksek tanrı olarak tanımayan tüm göksel ve yersel tanrılara karşı onun özdeyişidir. Onun, başkaca hiçbir özdeyişi olmayacaktır.

Felsefe, kendisinin görünüşte sarsılmış medeni durumuna sevinen o zavallı mart kedilerine ise, yine, Prometheus'un tanrıların uşağı Hermes'e verdiği karşılığı vermektedir:

της σης λατρειας την εμην δυςπραξιαν,
σαφως επιστασ, ουξ αν αλλαξαιμ εγω.
χρετσσον γαρ οιμαι τηδε λατρευειν πετρα
η πατρι φυναι Ζηνι πιστον αγγελον.***

Prometheus, felsefe takviminde en yüce aziz ve şehittir.

Karl Marx, *Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri*, s. 11-12.

* Dine karşı asıl saygısız kişi, kalabalığın taptığı tanrıları tanımayan değil, tanrılar hakkında kalabalığın inandığını onaylayan kişidir.[75]

** Sözün açığı, ben o tanrılar sürüsünden nefret ediyorum (Aiskhylos, *Zincire Bağlı Prometheus*).[76]

*** Şunu bil ki şu kötü kaderimi
Senin köleliğine değişmem dünyada.
Zeus Babaya sadık uşak olmaktan
Şu kayanın kulu olmak yeğdir bana. (*Agy*)[77]

"Üstün bir tarihsel öneme erişmiş uluslarda, halkın yaşamının doruğu dinsel anlayışlarının çok gelişmiş olmasıyla, büyüklüklerinin ve güçlerinin gerilemesi dinsel kültürlerinin gerilemesiyle örtüşür."

Yazar, tarihi, başaşağı anlamda koyuyor;[78] doğru olan tam tersidir. Antikçağın halkları arasında Yunan ve Roma, en yüksek "tarihsel kültür"e sahip olanlardır. Yunan, en yüksek düzeye, içte Perikles, dışta İskender çağında erişti. Perikles çağında, sofistler, (ete kemiğe bürünmüş felsefe diyebileceğimiz) Sokrates, sanatı ve retoriği, dinin elinden almışlardı. İskender'in çağı, "bireysel" ruhun sonsuzluğu fikrini ve pozitif dinlerin tanrısını reddeden Aristoteles'in çağı oldu. Şimdi de Roma'ya gelelim! Çiçero'yu okuyun! Roma, tarihinin doruğuna eriştiğinde, epikürosçu, stoacı ya da kuşkucu felsefeler, kültürlü Romalıların dinleriydi. Antikçağların devletlerinin yıkılması, bu devletlerin dinlerinin ortadan kalkışına neden oluyorsa, başka bir açıklama aramanın gereği yoktur, çünkü antiklerin "esas dini", "milliyetlerine", "devletlerine" tapmaydı. Antikçağın devletlerinin yıkılmasına neden olan antik dinlerin yıkılması değil, antik dinlerin yıkılmasına neden olan antikçağın devletlerinin yıkılmasıdır. Ve başyazının bilgisizliğini kanıtladığı bir kişi, kendini "bilimsel araştırmanın yasa koyucusu" olarak ilan ederek, felsefe için "kararname" çıkarıyor.

"Tüm antik dünya çökmeye yargılıydı, çünkü halkların bilimsel kültürü, zorunlu olarak, dinsel anlayışların üzerine dayanmış bulunduğu yanlışların açığa çıkarılmasıyla birlikte gelişiyordu."

Böylece, başyazıya göre tüm antik dünya ortadan kalktı, çünkü bilimsel araştırma antik dinlerin yanlışlarını açığa çıkardı. Araştırma, dinlerin yanlışlarını sessizce geçiştirseydi, Lucretius ve Lucien'in yapıtları, başyazının yazarı tarafından Romalı otoritelerin sansürüne salık verilmiş olsaydı, antik dünya ortadan kalkmayacak mıydı?

Bununla birlikte sayın H[ermes]'in derin bilgisine kısa

bir not düşmekte kendimizi özgür sayıyoruz.

Antik dünyanın yıkılışının çok yakın olduğu bir zamanda, Yunan mitolojisinin "sonsuz gerçekliği"ni ve bunun "bilimsel araştırmanın sonuçları"yla uygunluğunu bütün gücüyle kanıtlamaya uğraşan *İskenderiye okulu* açıldı. İmparator Julien'in kendisi de, doğmakta olan zamanın zihniyetini görmemek için gözlerini kapayarak onu ortadan kaldıracağını sanan bu eğilim içindeydi.

Karl Marx, "*Kölnische Zeitung*'un 179. Sayısındaki Başmakale". Marx and Engels, *Collected Works*, vol. I, Moscow, 1975, pp. 189-90.

Marx-Engels, *Din Üzerine*, s. 16-17.

## ESKİÇAĞ DÜNYASININ ÇÖKÜŞ ÇAĞINDA FELSEFİ EĞİLİMLER

Böyle dönemlerde, kararsız kafalıların görüşleri ile kesin kararlı generallerin görüşleri karşıt olur. Onlar, asker sayısını azaltarak, orduyu bölüp parçalayarak, gerçek gereksinimlere göre bir barış andlaşması yaparak kaybettiklerini karşılayabileceklerine inanıyorlardı, oysa Themistokles'in Atina yıkım tehdidiyle karşılaştığında, Atinalıları, kenti tümüyle terketmeye, denizde yeni bir Atina kurmaya iknaya çalıştı.

Şunu da unutmayalım ki, böyle felaketleri izleyen zamanlar, zor zamanlardır, büyük savaşların belirlediği zamanlar, mutlu zamanlardır, sanatta görkemli dönemleri izleyen o ağır-aksak yüzyılları çağrıştırıyorsa mutsuz zamanlardır. Bu yüzyıllar Pallas Athena'nın, tanrıların babası Zeus'un kafasından fırladığı gibi, Carara mermerinden fırlayan şeyi, balmumu, alçı ve bakırla dökmeye girişir. Ama görkemli olan, kendi içinde bütüncül olan bu felsefeyi ve bu felsefenin öznel gelişimsel biçimlerini ardından izleyen zamanlardır, çünkü onların birliğini biçimlendiren uyumsuzluktur görkemli olan. Romanın stoacı, kuşkucu ve epikürcü felsefeyi izlemesi buna bağlıdır. Bunlar mutsuz ve zor zamanlardır, Tanrıları ölmüştür ve

yeni tanrıça henüz yazgının, tam aydınlığın ve tam karanlığın yüzünü göstermektedir. Tanrıça günün renklerinden hala yoksundur.

Ama karatalihin özü, zamanın ruhunun, kendinde varolan, her yönüyle ideal olarak kendinde biçimlenmiş ruhsal tözün, onsuz varolan herhangi bir gerçekliği kabul etmeye izin vermeyişidir. Bunun içindir ki, böyle bir karatalihteki talih ise, gerçeğe yönelik öznel bilinç olarak öznel biçimidir, felsefi ilişki tarzıdır.

Bu nedenledir ki, örneğin epikürcü, ardından stoacı felsefe, zamanının lütfuydu; dolayısıyla evrensel güneşin batışıyla, gece kelebeği, kendi yalnızlığının lambasına doğru uçar.

Karl Marx, "Notebooks on Epicurean Philosophy".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. I, Moscow, 1975, p. 492.

## LUCRETİUS CARUS

### 1

Zeus'un, Kuretaların[79] savaş danslarının gürültü-patırtısıyla büyümesi olgunlaşması gibi, burada da dünya, atomların savaş oyunlarının halkasında biçimlenir.

Lucretius ruhunun özünü terennüm ettiği için gerçek bir Roma epik şairidir; Homeros, şen, güçlü, bütünsel karakterleri yerine, Lucretius'ta başka hiçbir niteliği olmayan sert, sarsılmaz kahramanlar buluruz, *omnium contra omnes** savaşını, kendisi için varolmanın katı biçimini, tanrısız bir doğa ve dünyadan uzak bir tanrı buluruz.

Karl Marx, "Notebooks on Epicurean Philosophy".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. I, Moscow, 1975, p. 475.

### 2

Doğa ilkyazda sereserpe açılıp saçılır, zaferin bilincin-

* Herkesin herkese karşı. –*Ed.*

deymişçesine, bütün çekiciliğini gösterirken, kışın, utancını ve çıplaklığını kar ve buzla örtmesi gibi, dünyanın taze, canlı şiir ustası Lucretius da, değersiz ben'ini ahlakın kar ve buzuyla örten Plutarch'tan ayrılır. Kaygı içinde düğmelerini iliklemiş ve içine gömülmüş birini gördüğümüzde, kaybolmaktan korkuyormuşçasına, hala orada olduğumuzdan *emin olmak* için, cekete ve düğmelerine gayrıihtiyari sıkıca yapışırız. Ama cesur bir akrobat karşısında kendimizi unutur, evrensel güçler gibi kendi derimizin dışında yetiştiğimizi duyumsar, daha korkusuzca nefes alıp veririz. Daha yüksek bir moral ve ruh halinde olduğunu duyumsayan hangisidir — Plutarch'ın, iyinin yaşamda yaşamın meyvesini kaybetmesinin gerekliliğinin ne denli haksızlık olduğu düşüncesiyle dersliğinden çıkan mı, yoksa ölümsüzlüğün başarıldığını gören, Lucretius'un gürleyen cesur şarkılarını duyan mı?":[80] "... şöhretin yüce umudu, sivri övendiresini kalbime sapladı ve bunu yaparken bağrıma Muses'in o tatlı aşk tohumlarını ekti. Ayak basılmadık Pieria ülkesinin izsiz topraklarında öncülük etmeye ruh gücümü ödünç vermemi kamçılayan budur. Ne keyif vericidir, bakir pınarlara raslamak, sularını içmek. Müzlerin daha önce, hiçbir başa çelenk yapmamış oldukları çiçekli tarlalarından başıma takılacak muhteşem bir çelenk için yeni çiçekler koparmak ve toplamak ne büyük keyiftir. Bu yüce konuları öğretmenin, dinin sıkı düğümlerinden insan aklının kurtarılması savaşımının ve Müzlerin kıvılcımlarıyla her şeyi aydınlatan şarkılarımın parlak ışınlarının karanlık köşelere uzanmasının bana bir ödülüydü "

Bütün dünyayı kendi öz kaynaklarıyla inşa etmeyi seçmeyenler, kendisine ilişkin sonsuza dek kaygılanmak yerine, dünyanın yaratıcısı olmak için, ruh tarafından afaroz edilmişlerdir. Yasaklıdır, ama karşıt anlamda; tapınaktan kovulur, ruhun sonsuz zevkinden yoksun bırakılır ve kendi öz neşesi için geceleri kendisiyle ilgili rüyalar için ninnileriyle başbaşa bırakılır.

"Kutluluk erdemin ödülü değil, erdemin bizzat kendisidir."[81]

Karl Marx, "Notebooks on Epicurean Philosophy".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. I, Moscow, 1975, pp. 468-69.

## HORATİUS

Koca Horatius bana, kendisinden çok şey öğrenmiş olan, *politice** kendisine denk bir alçağı, tam onun kadar da *au fond*** Heine'yi[82] anımsatıyor. *Vultus instantis tyranni*'ye*** meydan okuyan ve Augustus'un önünde yaltaklanan, o ağzı bozuk ve gene de çok sevilesi dürüst kocayı düşün.

Engels'ten Marx'a, Aralık 1866.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 31, 1965, s. 270-71.

## PERSİUS'UN TAŞLAMASI

Filozoflar, ya bu mesleği yaşamlarını kazanmak için yapan sade öğretmenlerdi ya da zengin şenlikçilerin buyruğunda soytarılardı. Birçoğu da köleydi. Bay Seneca'nın örneği, bize, her şey iyi gittiği zaman onlara neler olduğunu gösteriyor. Erdemliliği ve perhizi savunan bu stoacı, Neron'un sarayında baş entrikacı idi. Neron'a kulluk etmeden duramazdı; kendine armağan olarak para, mal, bahçeler ve saraylar sundurdu, ve yoksul insana İncil'in Lazarus'unu önerdiği zaman da gerçekte kendisi o meseldeki zengin adamdı. Ne zaman ki Neron, onun yakasına yapıştı, ancak o zaman felsefesinin kendisine yettiğini söyleyerek, imparatordan bütün armağanlarını geri alması için yalvardı. Yalnızca Persins gibi tümüyle bağlantısız filozoflar, taşlamanın kırbacını soysuzlaşmış çağdaşları üzerine sallama cesaretine sahiptiler. Ama ikinci tip ideologlara, hukuk uzmanlarına gelince, onlar yeni toplumsal koşulların heyecanlı yandaşla-

* Politik bakımdan. –*Ed.*
** Dipte. –*Ed.*
*** Tiranın gözdağı veren yüzü. –*Ed.*

rıydılar; çünkü bütün kast ayrılıklarının silinmesi, onlara sevgili medeni hukuklarını ayarlamaları için tam davranış özgürlüğü sağlıyordu; bu medeni hukuk karşılığında daha sonra imparator için, o zamana kadar hiçbir zaman görülmemiş kölece bir anayasa hukuku yaptılar.

Friedrich Engels, "Bruno Bauer ve İlkel Hıristiyanlık",
Marx-Engels, *Din Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 185.

## LUKİANOS

İlk hıristiyanlar üzerine en iyi kaynaklarımızdan biri, her türlü dinsel boş inanca karşı kendiside kuşkulu bir tutumu koruyan, ve bundan dolayı —ne putatapan inançla, ne siyasetle— hıristiyanları herhangi başka bir dinsel birlikten farklı ele alması için bir nedeni bulunmayan klasik antik çağın Voltaire'i, Lucien de Samosate'tır.[83] O Jupiter'e tapanlarla olduğu gibi İsa'ya tapanlarla da, tümüyle, boş inançları yüzünden alay eder: kendi yüzeysel rasyonalist görüş açısından boş bir inanç türü bir başkası kadar budalacadır.

Friedrich Engels, "İlkel Hırstiyanlığın Tarihine Katkı",
Marx-Engels, *Din Üzerine*, s. 296.

## ALMAN KÜLTÜRÜ

Bu yüzyılın altmışlı yılların başında, Schleswig'teki iki turbayatağında çok önemli antika eşyalar bulundu; Engelhardt'ın Kopenhag'ta dikkatle incelediği bu antikalar, birkaç yer dolaştıktan sonra, Kiel Müzesine kondu. Bunlar, çağlarının oldukça kesinlikte saptanmasına olanak bulunan sikkeler içermeleri bakımından benzer antikalardan ayrılıyor. Süderbrarup yakınında Taschberg turbalığında (Danimarka'da Thorsbjerg), Neron'dan Septimus Severus'a dek otuzyedi, ve mille kaplanıp turbalığa dönüşmüş küçük bir körfez olan Nydam'da, Tiberius döneminden Macrinus dönemine (218) dek otuzdört sikke bulundu. Bunlar kuşku yok ki, antikaların, İS 220 ve 250 döneminden kaldığının kanıtıdırlar. Nesneler yalnız Romalı kökenli değildir; birçoğu Almanların yaşadığı alanda yapılmıştır. Bataklığın demirce zengin suyundan ötürü neredeyse hiç bozulmadan korunmuş olan antikalar, kuzey Alman metal, dokuma ve

gemi yapım sanayilerinin durumunu, ve runik yazılar, üçüncü yüzyılın ilk yarısındaki yazılı kültür durumunu şaşırtıcı biçimlerde gösteriyor.

Sanayinin kendi durumu bizi daha da çok şaşırtıyor. İnce dokunmuş kumaşlar, güzel çarıklar ve iyi işlenmiş saraçlık ürünler, "*Tacitean*" Almanlarınkinden çok daha yüksek bir kültür düzeyini gösteriyor. Yerli metal nesneler ise özellikle hayranlık uyandırıyor.

Karşılaştırmalı filoloji, Almanların metal bilgilerini Asya'daki anayurtlarından getirdiklerini kanıtlıyor. Belki metal elde etmeyi ve işlemeyi de biliyorlardı, ama Romalılarla çarpıştıkları çağda bunları hâlâ bildikleri pek olası görünmüyor. Hiç değilse, birinci yüzyıldan kalma yazılarda, Ren ile Elbe arasında demir ya da tunç üretildiğini ve işlendiğini gösteren bir şey yok; daha çok tersini gösteren kanıt var. Tacitus, doğru olarak, Gotların (Yukarı Silezya'da?) demir çıkardıklarını belirtir, ve Ptolemy demir eşyaların komşu Quadlerin işi olarak görür; iki durumda da, ergitme bilgisi Tuna boylarında yeniden edinilmiş olabilir. Birinci yüzyıldan kalma oldukları sikkelerle kanıtlanmış metal ürünler yerli değildir, yalnız Roma yapımı ürünlerdir. Almanya'da yerli metal işçiliği olsaydı, bütün bu Romalı metal eşyaları oraya getirmenin gereği var mıydı? Almanya'da döküm kalıpları ve tunç kırıntıları bulunur, ama bunların yanında çağlarını gösterebilecek sikkelere hiç raslanmaz; bunlar, tüm olasılıklara göre, göçebe Etrüsk tunç dökümcülerden ve Almanlardan önceki zamanlardan kalmadır. Ayrıca, göç eden Almanların metal işleme sanatını *tümüyle* unutup unutmadıklarını sormak anlamsızdır; bütün olgular gösteriyor ki, birinci yüzyılda Almanlarda, pratik olarak, metal işlemeciliği yoktu.

Ama Taschberg yatağında bulunanlar, burada umulmadık ileri bir düzeyde çok eski metal sanayii olduğunu ayrıca gösteriyor. Burada tokalar, üzerlerine insan ve hayvan başları kazınmış metal süs plakaları; gözlerden,

ağız ve burundan başka bütün yüzü örten gümüş bir tolga; örülmüş telden bir zırh var. Bu zırhın olağanüstü emek gerektirdiği bellidir; çünkü tel önce çekiçle biçimlendirilmişti (tel çekimi, ancak 1306'da bulunmuştur). Yerel kökenli olmayan başka elişi yapıtlar sayılmazsa, bir de altın saç bandı var. Bu nesneler Fünen'deki bir bataklıkta, Nydam bataklığında bulunmuş başka nesnelere çok benziyor, ve son olarak, gene altmışların başında, Bohemya'da (Horovice), insan kafatasları ile görkemli diskler, tokalar, kopçalar, vb. bulundu, hepsi Taschberg'te bulunmuş olanlara benziyordu ve dolayısıyla aynı dönemden kalmaydı.

Üçüncü yüzyıldan başlayarak, metal sanayisi, durmadan gelişerek, Almanya'nın her yanına yayılmış; halkların göçleriyle, demek ki beşinci yüzyılın sonlarına doğru oldukça ileri bir aşamaya varılmıştı. Yalnız demir ve tunç değil, altın ve gümüş de düzenli olarak işleniyordu. Romalı sikkeler üzerinde örneği görülen altın bürgüler yapılıyor, metaller kaplanıyordu; bunlardan birinde kakma işine, minelere ve tel işlemeciliğine bile raslanıyor. Kaba bir biçim, çoğu zaman oldukça beğenili ve sanatsal tasarımla, yalnız kısmen Romalı el işçiliği örnek alınarak süsleniyor. Bu, daha çok, genellikle belirli farklı biçimleri olan tokalar, kopçalar ve iğneler bakımından doğrudur. British Museum'da, Azak denizi kıyısındaki Kerç'ten getirilmiş kopçalar, İngiltere'de bulunmuş benzer, belki de aynı metal işçiliğinin ürünü olan kopçalarla birlikte sergileniyor. Böyle işlerin stili, çoğu zaman önemli yerel özelliklerine karşın, özünde, İsveç'ten Aşağı Tuna'ya, ve Karadeniz'den Fransa'ya ve İngiltere'ye dek birörnektir. Kıtadaki bu ilk Alman metal sanayii, halkların göçüyle ve hıristiyanlığın genel benimsenmesiyle birlikte sona eriyor. İngiltere'de ve İskandinavya'da biraz daha uzun yaşıyor.

Bu sanayinin altıncı ve yedinci yüzyıllarda Almanlar arasında çok yaygın ve ayrı bir özel sanayi dalı olduğu, çeşitli hukuk yasalarında açıkça anılıyor.[84] Alamanni yasalarında, kamuya duyurulanlarda (*publice probati*) bile,

demircilere, kılıç ustalarına, altın ve gümüş kuyumcularına pek çok gönderme vardır. Bavyera hukuku, bir kiliseden, dük sarayından, demirci işliğinden ya da yapımevinden hırsızlığı daha ağır cezalandırır; "Çünkü bu dört yer kamusaldır ve her zaman açık kalır". Frizya hukukuna göre, kuyumcu öldüren, aynı toplumsal durumdaki başka birini öldürenden yüzde 25 daha ağır cezaya çarptırılır. [Eski Cermen kabilelerin kanunnamesi olan] Salic hukuk, sıradan bir serfe 12 solidi, oysa bir demirci-serfe (*faber*) 35 solidi değer biçer.

Engels, "Erken Alman Tarihine Bir Katkı".
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 19, 1962, s. 456-59.

## ESKİÇAĞ VE ORTAÇAĞ YAZININDA AŞK

Bireysel cinsel aşk, ortaçağdan önce sözkonusu edilemezdi. Söylemek gereksizdir ki, kişisel güzellik, içtenlik, benzer beğeniler vb., ayrı cinsten kimseler arasında daima cinsel ilişkiler isteği uyandırmış ve hiç kimse, ilişkilerin en içtenine giriştiği kimsenin, şu ya da bu olması konusunda kayıtsız kalmamıştır. Ama bununla, bizim bildiğimiz biçimiyle cinsel aşk arasında dağlar var. Bütün antikçağda, evlilikler büyüklerce kararlaştırılır ve ilgililer de buna sessiz sedasız uyarlar. Antikçağ dünyasının tanımış olduğu karı-koca aşkıysa, öznel bir eğilim değil, nesnel bir ödevdir; evliliğin nedeni değil müttefikidir. Deyimin modern anlamıyla aşıkane ilişkiler, antikçağda, ancak resmî toplum dışında kurulurlar. Theokritos ve Moskhos'un aşk sevinçlerini ve aşk acılarını şarkılaştırdıkları çobanlar, Longus'un Daphnis ve Khloe'si, hep, özgür yurttaşın yaşama ortamı olan devlette hiçbir yeri bulunmayan kölelerdir. Ama, kölelerin dışında, aşk maceralarına, yalnızca batış halindeki antikçağ dünyasının bir bozuluş ürünü olarak raslarız ve bu aşk maceraları da Atina'da, Atina'nın batışı öngününde; Roma'da, imparatorlar zamanında, resmî toplum dışında

yaşayan kadınlarla: *hétaïre*'lerle, yani yabancı ya da kölelikten kurtulmuş (azatlı) kadınlarla yaşanır. Özgür kadın ve erkek yurttaş arasında gerçekten bir aşk macerasına raslanırsa, bu hep eşaldatma zevki için yaşanan bir şeydi. Ve antikçağdaki klasik aşk şairi ihtiyar Anakreon, bizim bugün anladığımız biçimdeki cinsel aşkı öylesine umursamıyordu ki, sevilen nesnenin cinsiyeti bile onun için çok az önem taşıyordu.

Bizim anladığımız biçimdeki cinsel aşk, basit cinsel istekten, Yunanlıların *Eros*'undan adamakıllı ayrılır. Bir yandan, cinsel aşk, sevilen kimsenin de sevmesini gerektirir; bir bakıma, cinsel aşkta kadın erkeğe eşittir; oysa antik *Eros*'ta, kadının düşüncesi hiç sorulmazdı. Öte yandan, cinsel aşkın, sevişenlere, birbirine sahip olamama ve birbirinden ayrılmayı, ağır yıkımların en büyüğü değilse, büyük bir yıkım gibi gösteren bir yeğinlik ve bir süresi vardır; birbirine sahip olabilmek için, sevişenler her şeyi yapar, hatta ölüme kadar giderler ki, bu durum antikçağda, ancak eşaldatma durumunda görülürdü. Son olarak, cinsel ilişkinin değerlendirilmesinde yeni bir ahlak kuralı uygulanır; yalnızca bu ilişkinin evlilik içi mi, evlilik dışı mı olduğuna bakılmaz; ayrıca şu da aranır: Bu ilişki aşka, karşılıklı aşka dayanıyor mu? Feodal ya da burjuva yaşayışında, bütün öbür ahlak kurallarına ne kadar kulak asılırsa, bu yeni kurala da o kadar kulak asılacağı meydandadır — herkes bildiğini yapar. Ama bu yeni ahlak kuralı, öbürlerinden daha kötü bir davranış da görmez. Bu da, tıpkı öbürleri gibi ... teoride, kağıt üstünde kabul edilir. Ve şimdilik bu yeni ahlak kuralının bütün görüp göreceği de budur.

Antikçağın, cinsel aşka doğru yaptığı atılışlarda durmuş bulunduğu nokta, ortaçağın hareket noktasıdır: eşaldatma. *Tagelieder*'leri (*aubade*'ları) icat eden şövalye aşkını daha önce anlatmıştık. Evliliği bozmak isteyen bu aşkla, evliliği kurması gereken aşk arasında, aşılacak uzun bir yol var; ve şövalyelik bu yolu asla tamamen aşamadı. Hatta uçarı

Latinlerden erdemli Almanlara da geçsek, *Nibelungen* şiirinde[85] görürüz ki, Siegfried'in kendisine aşık olduğu kadar gizlice Siegfried'e aşık olan Kriemhild bile, Gunther, onu, adını söylemediği bir şövalyeye vaadettiğini haber verince, yalnızca şöyle der: "Bana sormanıza hiç gerek yok; siz ne emrederseniz, daima öyle olmak isterim; bana koca olarak verdiğiniz kim ise, Senyör, benim de nişanlanmak istediğim odur."[86] Her şeyden sonra aşkının da hesaba katılabilmesi, Kriemhild'in aklına bile gelmez. Birbirlerini hiç görmeden, Gunther, Brunhild'le, Etzel, Kriemhild'le evlenmek ister; *Gutrun*'da[87] da böyle: İrlandalı Sigebant, Noveçli Ute ile; Hetel von Hegelingen, İrlandalı Hilde ile evlenmek ister; sonunda Siegfried von Morland, Hartmut von Ormanien ve Herwig von Zélande, Gutrun ile evlenmek isterler. Ve yalnızca bu son durumda, kadın, tamamen kendi isteğiyle, üçüncü talip için karar verir. Genel olarak, genç prensin nişanlısı, eğer hayattaysalar, prensin büyükleri tarafından, prensin büyükleri hayatta değilse, bu konuda büyük bir söz sahibi olan büyük feodallerin onayıyla, prens tarafından seçilir. Zaten bu iş, başka türlü olamazdı. Tıpkı prens için olduğu gibi, şövalye ya da baron için de, evlenme siyasal bir iştir, yeni ittifaklarla gücünü artırmak için bir olanaktır; bu konuda bireyin yeğlemelerine göre değil, *evin* çıkarına göre karar vermek gerekir. Bu koşullar içinde, evlenme kararlaştırılırken, son sözü nasıl olur da aşk söyleyebilir?

Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 90-92.

## WAGNER VE ALMAN DESTANI

1882 yılının başlarında yazdığı bir mektupta[88] Marx, Wagner'in ilkel çağları tamamen değiştiren *Nibelungen'in* metni[89] konusundaki düşüncelerini çok sert sözlerle dile getirir: "İnsanın kız kardeşini karısı gibi kucaklaması hiç duyulmuş mudur?" Aralarındaki aşk entrikalarını tamamen modern bir biçimde bir zina çeşnisi katarak daha da

dokunaklı bir hale getiren bu Wagnerci sefahat tanrılarına, Marx şu yanıtı verir: "İlkel çağlarda kız kardeş karı *idi* ve bu durum *ahlaka* uygun *idi*."

Wagner hayranı bir Fransız dostlarından biri, bu notla oydaş değil; ve daha Wagner'in dayandığı eski *Edda*[90] içinde, *Oegisdrecka*'da, Loki'nin Freya'yı: "Tanrıların önünde kendi öz ağabeyini kucakladın" diye kınamasına dikkat edilmesini istiyor. Demek ki, daha bu dönemde, kardeşler arasında evlilik yasaklanmış bulunuyordu. *Oegisdrecka*, eski mitoslara olan inancın tamamen yıkıldığı bir dönemin ifadesidir; Lucien [Samsatlı Lukianos -ç.] tarzında, tanrılara karşı düpedüz bir yergidir. Eğer bir Mefistofales rolü oynayan Loki, bu yapıtta Freia'ya böylesine bir kınamada bulunuyorsa, bu daha çok Wagner'e karşı bir kanıt olur. Bir kaç dize sonra, Niördhr'ehitap eden Loki, şöyle diyor: "Sen kızkardeşinle birlikte, (böyle) bir oğul getirdin dünyaya" (*vidh systur thinni gaztuslikan mog*), Njördhr bir Az değil, Van'dır (Vane); ve Ynglinga sagog'da,[91] kardeşler arasında evlenmenin, Vanaland'da töre olduğu söylenir. Azlar ülkesinde durum böyle değildi. Bu durum, Vanların Azlardan daha eski tanrılar olduklarını gösterir. Her halde, Niördhr, Azlar'ın arasında, onlara eşit durumda yaşadı ve *Oegisdrecka*, daha çok tanrılar üzerindeki Norveç efsanelerinin oluşması çağında, kardeşler arasındaki evlenmenin, hiç değilse tanrılar arasında henüz hiçbir tiksinti uyandırmadığını gösteren bir kanıttır. Eğer Wagner özürlü görünmek isteniyorsa, belki *Edda*'ya değil, *Tanrı ve Bayader* baladında, kayen Goethe'ye başvurmak, daha doğru olur.

Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 46-47.

## SIEGFRIED SÖYLENCESİ VE ALMAN DEVRİMCİ AKIMI

Siegfried Söylencesinde bizi böyle derinden etkileyen nedir? Öykünün konusu değil, genç kahramanın ölümüne yolaçan menfur hıyanet değil; onun kişiliğinin açımladığı

dern anlamdır. Siegfried Alman gençliğinin temsilcisidir. Göğsünde yaşam kaygılarıyla bukağılanmamış bir yürek taşıyan her birimiz, bunun ne demek olduğunu biliriz. Hepimiz içimizde aynı eylem arzusunu, Siegfried'i babasının şatosundan kovan geleneğe aynı meydan okuma arzusunu duyarız; sürekli kara çalınmasından ve darkafalıların etkili eylem korkusundan bütün ruhumuzla iğreniriz; dışarıya, özgür dünyaya kaçmak isteriz; geleneğin engellerini aşmak ve yaşamı taçlandıran eylem uğruna çarpışmak isteriz. Darkafalılar kilisede ve devlette devler ve ejderhalar yarattılar. Ama o yaşı geçirdik; okul denen mahpushanelere kapatılıyoruz. Oralarda sağa sola yumruk sallayacağımız yerde, acı bir alayla Grekçe "vurmak" eyleminin bütün kip ve zamanlarını saymak zorunda bırakılıyoruz, ve bu disiplinden kurtulunca yüzyılımızın tanrıçasının, polisin eline düşüyoruz. Düşünmeye polis, konuşmaya polis, yürümeye, at binmeye ve araba sürmeye polis, pasaportlar, oturma izinleri, gümrük belgeleri için polis — şeytan çarpsın bu devleri ve ejderhaları! Bize yalnız eylemin benzerini bıraktılar, kılıç yerine meçi bıraktılar: ama kılıçta işimize yaramadıktan sonra meçte usta olmak neye yarar? Ve sonunda engeller yıkılınca, darkafalılık ve ilgisizlik ayaklar altına alınınca, eyleme dürtüsü artık durdurulmayınca, Ren üzerindeki Wesel burcunu görüyor musunuz? O kentin Alman özgürlüğünün berkitilmiş yeri denen kalesi, büyük Alman gençliğinin beşiği olmaktan çıktı, mezarı oldu! Oraya kapatılanlar kimler? Hangi amaçla olursa olsun kılıçta ustalaşmaları istenmemiş öğrenciler, *vulgo** düellocular ve demagoglar.[92] Şimdi, IV. Friedrich William affından sonra,[93] şunu söylememize izin verilebilir: bu af yalnız bir özür dileme eylemi değildi, ayrıca hak tanımaydı. Bütün koşullar, özellikle de öğrenci kardeşlik derneklerine karşı önlemler almakla ilgili olanlar yerine getirilmişse de, devletin iyiliğinin körü körüne boyunеğmek ve kesinlikle söz dinlemek olmadığını gören herkes, katılımcıların gördüğü

* Sıradan. –ç.

davranışın onlara onur ve saygınlıklarını geri vermeyi gerektirdiği konusunda benimle anlaşacaktır. Restorasyon[94] koşullarında ve Haziran günlerinden* sonra demagojik öğrenci kardeşlik dernekleri şimdi ne kadar anlaşılmazlarsa, o kadar anlaşılabilirlerdi. Öyleyse serbest her hareketi kim bastırdı, genç yüreğin atışını kim "geçici olarak" gözaltına aldı? Ve talihsizlere nasıl davranıldı? Yadsınabilir mi ki bu yasal durum gerek açık gerek gizli yargılamanın bütün sakıncalarını ve yanılgılarını apaçık göstermek, devlete karşı işlenmiş suçları bağımsız jüri üyeleri yerine *devletin* paralı *uşaklarının* yargılamasındaki çelişkiyi ortaya koymak için yetkinlikle tasarlandığı, yadsınabilir mi, bütün yargılamanın, tacirlerin dediği gibi, resmi işlemler beklenmeden "toptan" yapıldığı yadsınabilir mi?

Ama ben Ren'e inmek ve günbatımında parıldayan dalgaların Worms'taki Siegfried'in mezarını örten toprak anaya, o sulara gömülmüş birikim üzerine neler anlattığını, dinlemek istiyorum. Belki dost bir Morgan le Fay, Siegfried'in kalesini benim için yeniden yükseltir ya da onun ondokuzuncu yüzyıldaki oğullarını bekleyen kahramanca işleri zihnimde tasarlamama olanak sağlar.

Friedrich Engels, "Siegfried's, Native Town".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol., 2, Moscow, 1975, pp. 135-36.

## ESKİ İRLANDA YAZINI

### 1

Eski Yunan ve Roma yazarları, bir de Kilise pederleri İrlanda üzerine çok az bilgi verirler.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllardaki savaşlarda İrlandaca yazılmış birçok elyazmasının kaybolmasına karşın elde hâlâ bir hayli yazma kitap vardır. Bu yazma kitaplar şiirler, gramerler, sözlükçeler, kronikler ve başka tarihsel yazılar ve hukuk kitapları içerir. Bununla birlikte, hiç değilse sekizinci

* Fransa'da 1830 Temmuz devrimi. –*Ed.*

yüzyıldan onaltıncı yüzyıla kadar olan dönemi kucaklayan bütün bu yazın, çok az istisna ile, hepsi *elyazmasıdır*. Çünkü İrlandaca basım, ancak bu dil ölmeye başladıktan sonra, birkaç yıl yapıldı. Onun için bu zengin kaynağın yalnız küçük bir parçası kullanılır durumdadır. Abbot *Tigernach*'ın kronikleri eldeki kroniklerin en önemlileridirler (ölümü 1088), *Ulster*'inkiler, daha çok da *Dört Ustalar* (*The Four Masters*) kronikleridir. Bu sonuncular, 1632-36'da, Donegal'deki bir manastırda, kendisine başka üç *Scanchaidhes*'ın (antikacıların) yardım ettiği bir Fransiskan keşişin, Michael O'Clery'nin yönetiminde, şimdi hemen hemen hepsi yitmiş materyallerden derlenmiştir. Bunlar hâlâ elde olan özgün Donegal elyazmasından O'Donovan'ın İngilizce çevirisi ve düzenlemesiyle 1856'da yayınlandı.* Dr. Charles O'Connor'ın[95] daha önceki düzenlemeleri (*Dört Ustalar*'ın ilk bölümü ve *Ulster'in Kronikleri*) çeviri ve metin pek güvenilir değildir.

Bu kroniklerden pek çoğunun başlangıcı İrlanda'nın söylencesel tarih öncesini tanıtır. 9. ve 10. yüzyıl şairlerinin uzun uzadıya anlattıkları ve daha sonra keşiş kronik yazarların uygun kronolojik düzene soktukları eski halk söylenceleri bu tarih öncesinin tabanını oluşturur. *Dört Ustalar'ın Kronikleri* (*The Annals of the Four Masters*) Nuh'un torunlarından biri olan Caeseir'in Tufandan kırk gün önce, İrlanda'ya ayak bastığı dünya yılı 2242 ile başlar; öbür kroniklerde, İrlanda'ya en son göç etmiş İskoçların, doğrudan doğruya Japheth'in soyundan gelen ve dolayısıyla Musa, Mısırlılar ve Fenikeliler ile bağlantılı olan ataları sayılır; tıpkı ortaçağ Alman kronik yazarlarının Almanların atalarını Troy, Aeneas ya da Büyük İskender ile bağlaştırmaları gibi. *Dört Ustalar* bu söylenceye yalnız birkaç sayfa ayırır (ki, orada önemli olan eşsiz parça, özgün halk söylencesi, şimdi bile ayırdına varılmıyor); *Ulster'in Kronikleri*

* *Annala Rioghachta Eireann. Annals of the Kingdom of Ireland by the Four Masters.* Dr. John O'Donovan İngilizceye çevirip yayınlamıştır. İkinci baskı, Dublin, 1856, 7 cilt.

bundan hiç sözetmez; ve Tigernach, çağına göre olağanüstü bir eleştirel gözüpeklikle, Kral Cimbaoth'tan (yaklaşık İÖ 300) önceki İskoçlarla ilgili bütün yazılı belgelerin güvenilmez olduğunu açıklar. Ama geçen yüzyılın sonunda İrlanda'da yeni ulusal yaşam, ve onunla birlikte İrlanda yazınına ve tarihine yeni ilgi uyanınca, bu keşişlerin aynı söylenceleri onların en önemli parçaları oldu. Gerçek Keltik şevk ve İrlandalı bönlük ile, bu öykülere inanmak ulusal yurtseverliğin temel görevi ilan edildi, ve bu, şeytandan kurnaz İngiliz bilim dünyasına —ki filolojik ve tarihsel eleştiri alanındaki kendi çalışmaları geri kalan bütün dünyaca yeterince şanlı olarak iyi bilinir— İrlandalı herşeyi baştanaşağı saçmalık diye atmak için istenen bahaneyi sundu.*

Friedrich Engels, "History of Ireland".
Marx and Engels, *Ireland and the Irish Question*, Moscow, 1974, pp. 191-92.

2

*Senchus Mor*[97] şimdiye dek eski İrlanda'daki koşullar üzerine ana bilgi kaynağımız oldu. Bu, daha sonra edinilmiş bilgiye göre, St. Patrick'in buyurduğu biçimde düzenlenmiş

* O çağın en naif ürünlerinden biri şudur: *The Chronicle of Eri, Being the History of the Gaal Sciot Iber, or the Irish People, translated from the original manuscripts in Phoenician dialect of the Scythian Language by O'Connor*, London, 1822, 2 volumes. [Gaal Sciot İber'in, ya da İrlanda Halkının Tarihi Olarak Eri Kronikleri, İskit dilinin Fenike lehçesiyle yazılmış özgün elyazmasından O'Connor'ca çevrilmiştir.] İskit dilinin Fenike lehçesi, doğal olarak, Kelt İrcesidir (İrlanda dilidir), özgün elyazması da isteğe bağlı olarak seçilmiş bir koşuklu (manzum) kroniktir. Yayıncı Arthur O'Connor 1798 sürgünlerinden[96] olup Feargus O'Connor'un amcasıdır. Arthur O'Connor daha sonra İngiliz çartistlerin önderlerinden biri oldu, eski O'Connor'ların, Connaught krallarının görünüşteki torunlarından biriydi, ve, şöyle böyle, tahtta hakkı olduğunu ileri süren bir İrlandalıydı. Kitabın başlığından önce yeralan portresinde yakışıklı, güleç İrlandalı yüzlü, yeğeni Feargus'a pek benzeyen, bir adamdır ve sağ elinde bir taç vardır. Portrenin altında şunlar yazılıdır: "O'Connor — *cear–rige*, ırkının başı ve ulusunun ezilmiş insanlarının başkanı: '*Soumis, pas vaincus*' [zorla boyuneğdirilmiş, yenilmemiş]."

ve onun yardımıyla, İrlanda'da çabucak yayılan hıristiyanlıkla uyumlu duruma getirilmiş bir eski yasal kararlar derlemesidir. Yüce İrlanda kralı, Laeghaire (*Dört Ustaların Kronikleri*'ne göre 428-458), kral yardımcıları, Munster ve Daire'den, belki de Ulsterli bir prens olan Corc, ve üç piskopos: St. Patrick, St. Benignus ve St. Cairnech, ve üç hukukçu: Dubthach, Fergus ve Rossa, öyle sanılıyor ki kitabı düzenleyen bir "komisyon" oluşturdu ve bu komisyon, işini, kitabı yalnızca yayınlaması gereken bugünkü komisyondan daha ucuza yaptı. *Dört Ustalar*, kitabın yazıldığı yıl olarak 438'i gösterir.

Metnin kendisi besbelli çok eski, putataparlıktan kalma belgelere dayanıyor. Metindeki en eski yasal formüller koşukla, kesin bir ölçü ve sözde ses uyumu ile, bir çeşit *alliteration* ile ya da daha doğrusu, İrlanda şiirine özgü ve uyak eksikliğini gidermek için yinelenen yarım uyak ile yazılmıştır. İrlanda hukuk kitaplarının ondördüncü yüzyılda, fenian denen diyalektten (*Bérla Feini*), beşinci yüzyılın dilinden, o zaman kullanılan İrlanda diline çevrildiği kesin olduğu için (Giriş (C. 1), s. XXXVI ve sonrası) *Senchus Mor*'da da ölçünün yer yer az çok yumuşatıldığı görülüyor; ama metne belirli bir ritmik düzen vermek için ara sıra uyaklar ya da belirgin ses uyumu kullanıldığı görülüyor. Koşuk biçimlerini öğrenmek için çeviriyi okumak genellikle yeterlidir. Ama ayrıca metin boyunca, özellikle metnin ikinci yarısında, pek çok sugötürmez şiir parçaları vardır; ve, koşuk kesinlikle çok eski olduğuna göre, ve kuşaktan kuşağa gelenekleneksel aktarıldığı için, bu şiirleri kitabı düzenleyenlerin eklediği düşünülebilir. Öyle ya da böyle, dokuzuncu ya da onuncu yüzyılda düzenlenmiş ve kralın ve Cashal, Cormac piskoposunun yazdığı söylenen, ve İngiliz işgalinden çok önce yazıldığı sözlükçede *Senchus Mor*'dan sık sık alıntı yapılmaktadır.

Bütün elyazmaları (en eskisi 14. yüzyılın başından ya da daha eskiden kalmış gibi görünmektedir) çoğunlukla uygun yorumlar ve uzun eleştirel notlar içerir. Yorumlar eski

sözlükçelerin özüne uygundur; etimoloji ve sözcük açıklamalarının yerini kaçamaklı sözler alır, pek çoğu kötüce çarpıtılmıştır ya da çoğunlukla anlaşılmaz, hiç değilse arta kalan hukuk kitaplarının bilgisi olmadan anlaşılamayan yorumlar nitelik açısından farklıdır. Şu da var ki, bunların pek çoğu belki de İngiliz işgalinden sonraya tarihlenir. Bunlar, aynı zamanda, metnin kendisinin dışındaki yasaya ilişkin yalnızca birkaç ipucu bulunduğu için ve onlar da ayrıntıların yalnızca daha kesin bir saptaması olduğu için, tamamen açıklayıcı olan büyük bölüm, kuşkusuz, sağduyuyla, eski zamanlara ilişkin bir kaynak olarak da kullanılabilir.

*Senchus Mor* şunları içerir:

1) Borçlar hukuku [*Pfändungsrecht*], yani, aşağıyukarı bütün yargılama işlemleri;

2) Farklı bölgelerdekiki insanların anlaşmazlıklar sırasında gösterdikleri teminatlarla ilgili hukuk;

3) Saerrath ve Daerrath[98] hukuku (aşağıya bakınız); ve

4) Aile hukuku.

Bundan, o çağın toplumsal yaşamı üzerine çok değerli bilgiler elde ediyoruz; ancak, deyimlerin birçoğu açıklanmadan kaldıkça ve elyazmasının artakalanı yayınlanmadıkça çok şey karanlıkta kalır.

Yazından başka, bugüne kalmış mimari anıtlar, kiliseler, kubbeler, istihkâmlar ve yazıtlar da, İngilizler gelmeden önce burada yaşamış olan insanların koşulları konusunda bizi aydınlatıyor.

Friedrich Engels, "History of Ireland".
Marx and Engels, *Ireland and the Irish Question*, Moscow, 1974, pp. 194-96.

3

Günümüze kadar gelmiş İrlanda şiiriyle ilgili, erken Milesian dönemden[99] kaldığına inamlan elyazmaları, satırlar arasına yazılmış yorumlar içerir. Bu yorumlar

olmadan elyazmaları anlaşılamazdı; ama yorumların kendileri pek eski bir dille yazılmışlardır ve anlaşılmaları çok güçtür.

Friedrich Engels, *Manuscripts on the History of England and Ireland* [*İngiltere ve İrlanda Tarihleriyle İlgili Elyazmaları*].
Marx/Engels, *Über Kunst und Literatur*, Bd. I, Berlin, 1967, s. 325.

## 4[100]

İrlanda halk müziğinin bir kısmı, kimi son üç-dört yüzyılda, kimi ancak son yüzyılda ortaya çıkmıştır. Özellikle son yüzyılda son İrlandalı halk ozanlarından biri, Carolan'ın, çok şiiri vardır. Geçmişte bu ozanlar ya da harpçılar (*harpist*) —tek başına şair, besteci ve seslendirici olan sanatçılar— oldukça çoktu. İrlandalı her boy başkanının kendi şatosunda kendi ozanı vardı. Gezici türkücü olarak ülkeyi dolaşan bu ozanların birçoğunu, onların ulusal, İngiliz karşıtçısı geleneğin başlıca taşıyıcılar olduğunu gören İngilizler öldürdü. Finn Mac Cumhal'ın utkularını anlatan eski türküler (ki Macpherson, Finn Mac Cumhal'ı çalarak tümüyle İrlanda türkülerine dayanan *Ossian*'ında[101] Fingal adıyla bir İskoç gibi sundu), eski Tara krallık sarayını, kral Brian Borumha'nın yiğitliklerini anlatan türküler, ve daha sonra İrlandalı boyların Sassenach'a (İngilizlere) karşı çarpışmalarını anlatan türküler, hepsi, ulusun yaşayan belleğinde ozanlarca saklandı. Ve bu ozanlar, bağımsızlık savaşları sırasında çağdaş İrlandalı boyların yiğitliklerini de kutladılar. Bununla birlikte, 17. yüzyılda, Elizabeth, I. James, Oliver Cromwell ve Orangeli William, İrlanda halkını tümüyle ezip topraklarını İngiliz saldırganlara verince, İrlanda halkı kendi öz ülkesinde yasadışı ilan edilip bir yoksunlar ulusuna dönüştürülünce, gezici türkücüler tıpkı katolik papazlar gibi kovalandılar, ve bu yüzyılın başında yavaş yavaş tükendiler. Adları unutuldu, şiirlerinden yalnız parçalar kaldı. Onların

köleleştirilmiş, ama yenilmemiş halklarına bıraktıkları en güzel kalıt, müzikleridir.

Bütün İrlanda şiirleri dörtlüklerle yazılmıştır. Bundan ötürü, pek çoğunun, özellikle de eski olanların temelinde hep dörtlü bir ritm vardır, ama bazan biraz örtük olabilir ve onu sık sık harpla eklenen bir nakarat ezgisi ya da bitim izler. Bu eski türkülerin kimileri şimdi bile, İrlanda'nın pek çok yerinde İrlanda dilini yalnız yaşlı insanlar anlar ya da hiç kimse anlamazken, yalnız İrlandalı adları ya da ilk sözcükleriyle tanınır. Ama daha çoğunun, daha yeni olanlarının adları ya da metinleri İngilizcedir.

Bu türkülerin çoğunda belirleyici olan kasvet, bugün de, ulusal eğilimin dışavurumudur. Fethetmiş olanlar, sürekli yeni ve çağdaş baskı yöntemleri türetirse, bir ulus başka türlü olabilir mi? Kırk yıl önce uygulanılmaya başlanan ve son yirmi yıldır en aşırı biçimde uygulanan en son yöntem, İrlandalıların evlerinden ve çiftliklerinden topluca atılmasıdır ki, bu, İrlanda'da, ülkeden çıkarılmakla aynı şeydir. 1841'den beri nüfus iki-buçuk milyona yakın azaldı ve üç milyonu aşkın İrlandalı göçtü. Bütün bunlar İngiliz kökenli büyük toprak sahiplerinin çıkarı için ve onların kışkırtmasıyla yapıldı. Bir otuz yıl daha böyle giderse, İrlandalı yalnız Amerika'da kalacak.

Friedrich Engels, "Notes for the Preface to a Collection of Irish Songs".
Marx and Engels, *Ireland and the Irish Question*, Moscow, 1974, pp. 270-71.

## ESKİ İSKANDİNAV DESTANI

İrlandalı prenslerin kendi aralarında çekişmeleri, İskandinavyalıların yağmalayarak adaya yerleşmesini ve dahası bütün adayı ele geçirmesini çok kolaylaştırdı. İskandinavyalıların, İrlanda'yı ne denli kendi düzenli yağma alanlarından biri saydıklarını, yaklaşık 1000 yılında Northumberland kralı Ella'nın yılan kalesinde bestelenen

Ragnar Londbrôk'un *Krâkumâl*[102] denen ölüm türküsü gösterir. Bunda eski bütün pagan yabanıllık, sanki son kez, topluca biraraya getirilir, ve türküde kral Ragnar'ın yiğitlikleri kutlanır gibi, bütün kuzeyli halkların kendi ülkelerindeki, Dünamünde'den Flanders'e, İskoçya'ya (burada daha o zaman, belki de ilk kez, İskoçya denir) ve İrlanda'ya dek uzanan sahillerdeki yağmaları kısaca anlatılır. İrlanda için denir ki:

"Kılıçtan geçirdik hepsini, yığdık üstüste cesetlerini,
Hoşnuttu kurdun kardeşi kızgın savaşın şöleninden;
Demir, pirinç kalkanlarda dövüldü; İrlanda'nın hükümdarı, Marsteinn,
Aç bırakmadı katil kurdu da kartalı da;
Vedhrafiördhr'de tanla birlikte kuzguna bir kurban sunuldu.
Kılıçlarımızla deldik geçtik, kestik, şafakta bir oyun,
Keyifli bir savaş başlattık Lindiseyri'de üç krala karşı;
Çok azı övünebilir yarasız beresiz kaçmış olmakla.
Şahin et için kurtla dövüştü, kurdun öfkesi çoğunu yalayıp yuttu;
Savaşın olduğu kumsalda İrlandalı kanı oluk oluk aktı."*

Friedrich Engels, "History of Ireland".
Marx and Engels, *Ireland and the Irish Question*, Moscow, 1974, pp. 204-05.

* "Hiuggu ver medh hiörvi, hverr lâ thverr of annan;
gladhr vardh gera brôdhir getu vidh sôknar laeti,
lêt ei örn nê ylgi, sâ er İrlandi styrdhi,
(môt vardh mâlma ok rîtar) Marsteinn konungr fasta;
vardh î Vedhra firdhi valtafn gefit hrafni.

Hiuggu ver medh hiörvi, hâdhum sudhr at morni
leik fyrir Lindiseyri vidh lofdhûnga threnna;
fârr âtti thvî fagna (fêll margr î gyn ûlfi,
haukr sleit hold medh vargi), at hann heill thadhan kaemi;
Yra blödh î oegi aerit fêll um skaeru."

Vedhrafiördhr, söylediğimiz gibi, Waterford'dur; Lindiseyri'nin neresi olduğu öğrenildi mi, bilmiyorum. Johnstone'ın çevirdiği gibi Leinster olmadığı kesindir; eyri (kumsal kıstak, Danca öre) büsbütün başka bir yer gösterir. Valtafn şahin yemi anlamına da gelebilir ve genellikle buradaki gibi çevrilir, ama kuzgun, Odin'in kutsal kuşu olduğu için, sözcük besbelli iki anlamlıdır.

Şans sonucu, eski Danca Kjaempe-Viser elime geçti. Çoğu döküntü, aralarında yer yer çok güzel birkaç şey de var. İşte biri Uhland çevirisi:

Her Oluf uzağa ve enginlere gidiyor atıyla
Düğün konuklarını alıp getirmek için

Cüce cinler dans ediyor yeşil çimenler üzerinde
Cinler Kralının kızı onu çağırıyor

"Hoşgeldin Herr Oluf, niye kaçıyorsun?
Katıl oyunumuza, dans et benimle."

"Ama ben dans bilmem, dansetmek de istemem,
Yarın gün doğarken başlayacak düğünüm."

"Ne olur, Herr Oluf, gel dansedelim,
Bir çift altın mahmuz vereceğim sana."

"Tertemiz bir gömlek, bembeyaz parlıyor,
Anam soluk ayışığıyla ağartsın."

"Ben dans bilmem, dansetmek de istemem
Yarın gün doğarken başlayacak düğünüm."

"Ne olur Herr Oluf, gel dansedelim,
Bir yığın altın vereceğim sana."

"Altınlarını seve seve alırdım,
Ama ne dans etmek isterim, ne de dans bilirim."

"Sen Herr Oluf, dans etmezsen benimle,
Sayrılık ve kötü ölüm tutacak seni."

Sonra göğsüne dokundu kadın,
Hiç böyle bir ağrı saplanmamıştı göğsüne adamın.

Yardım etti yarı baygın adama, açıldı ağzı:
"Şimdi seni güzel gelinine götürmenin zamanı."

Kendi evine vardığında, kapıda,
Anası korkudan titriyordu.

"Hemen söyle, hemen oğul,
Neden böyle yorgun ve solgun görünüyorsun?"

"Nasıl soluk ve donuk olmam
Cinlerin Kralının diyarından geliyorum."

"Söyle canımdan çok sevdiğim oğul,
Gelinine ne diyeyim?"

"Ormana kadar gittiğimi söyle,
Atımla köpeğimi gezdirmek için."

Ertesi sabah, daha gün ağarmadan
Gelin yakınlarıyla geldi.

Bal likörü sundular, şarap sundular.
"Nerde Herr Oluf, benim güveyim?"

"Ormana kadar gitti,
Atıyla köpeğini gezdirmek için."

Gelin baştan aşağı kızardı.
Herr Oluf orada yatıyordu, ölmüştü.*

* Her Oluf hand rider saa vide,
Alt til sit brøllup at byde,
Men dandsen den gaar saa let gennem lunden.
Der dandse fire, og der dandse fem:
Elle konges daater rekker haanden frem.
"Velkommen, Her Oluf, lad fare din fig:
Bi lidet, og træd her i dandsen med mig."
"Ieg ikke tør, jeg ikke maa:
I morgen skal mit brøllup staa."
"Hør du, Her Oluf, træd dandsen med mig:
To bukkeskinds støvle saa giver jeg dig.
To bukkeskind støvle, sider vel om been:
Forgyldene spore derom spend.
Hør du, Her Ole, træd dandsden med mig:
En silke-skiorte giver jeg dig.
En silke-skiorte saa hivid og fiin:
Den blegte min moder veg maane skin."
"Jeg ikke tør, jeg ikke maa etc."
"Hør du, Her Oluf, træd dandsen med mig:
Et hoved af guld saa giver jeg dig."
"Et hoved af guld kand jeg vel faa:
Men dandse med dig tør jeg ej saa."
"Og vil du ikke dandse med mig,
Sot og sygdom skal følge dig."
Hun slog hannem mellem sine hærde:
Aldrig var hand slagen verre.

Bu, çok düzgün olan Uhland versiyonundan daha çok hoşuma gitti. Bir başkası, "Her Jon", daha da güzel.

Engels"ten Marx'a, 20 Haziran 1860. [Almanca ve Danca yazılmıştır.] Marx/Engels, *Werke*, Bd. 30, 1964, s. 65-67.

*CHANSON DE ROLAND*

Eldeki en eski Provans şiirleri yaklaşık 1100'den kalmadır, ama hiç kuşkusuz daha erken denemeler de vardır. Sayıları durmadan artan belgelerle Paulin Paris gösterdi ki, Fauriel'in söylediklerinin tersine, *destan şiir önce kuzey Fransa'da doğdu.* Ve güney Fransa'ya oradan yayıldı (s. 342); *la date est certaine,** çünkü Taillefer "Chanson de Roland"ı Hastings'in yakınında söyledi; bunun elde kalan, belki biraz genişletilmiş metninin ilk Haçlı seferinden önce varolduğu saptandı. Edit. Francisque Michel, Paris 1837, ve F. Génin, Paris 1850. Yazarı Théeroulde (Turoldus). Fransa'nın birliği, Charlemagne'nın kişiliğinde temsil edilen imgesel, ideal bir feodal monarşi olarak bu *chanson*'da kutlanır; oysa monarşinin gerçek yeniden dirilme zamanındaki Charlemagne hanedanıyla ilgili söylencelerin ozanları, yerel kahramanları, ve özellikle "Fils Aymon"da, merkezi gücün direncini, feodal monarşiyi kutlar (s. 345-46).

Friedrich Engels, *Material on the History of France and Germany.* Marx/Engels, *Über Kunst und Literatur*, Bd. I, Berlin, 1967, s. 333.

Hun løfte, Her Oluf paa ganger rød:
"Og rid nu hiem til din festemø."
Der hand kom til borgeled:
Der staar hands moder og hvlier ved.
"Hør du, Her Oluf, kier sønnen min:
Hvi bær du nu saa bleg en kind?"
"Og jeg maa vel bære kinden bleg,
For jeg har været i Ellekonens leg."
"Hør du, Her Ole, min søn saa prud:
Hvad skal jeg svare din unge brud?"
"I skal sige, jeg er udi lunde,
At prøve min hest og saa mine hunde."
(İngilizceden çeviren: *Alex Miller*)
(Türkçeye çeviren: *Çavlan Erdost*)
* Tarih kesindir. –*Ed.*

1

"Güney Fransa'daki insanlar ortaçağda kuzey Fransa'daki insanlara bugün Pollerin Ruslara olduğundan daha yakın değildi. Ortaçağda güney Fransa, çoğunlukla Provanslar diye anılırdı ve yalnızca "çok gelişmiş" değildi, Avrupa'nın gelişmesine de önderlik etmişlerdi. Provanslar yazınsal bir dilleri olan modern ulusların ilkiydi. Provansların şiirini bütün Latin halklar, ve Almanlar ile İngilizler bile, o çağın eşsiz bir örneği sayarlardı. Provanslar feodal şövalyelikte yetkinlik bakımından Kastilyalılarla, kuzeyli Fransızlarla ve İngiliz Normanlarla yarıştılar, sanayide ve ticarette İtalyanlara eşittiler. Onlar yalnız "ortaçağ yaşamının bir evresini parlak bir biçimde" geliştirmekle kalmadılar, ortaçağın en karanlık döneminde eski Helen kültüründen bir parıltı yarattılar."

Karl Marx and Friedrich Engels, "The Frankfurt Assembly Debates the *Polish Question*".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 7, Moscow, 1976.

2

*9. yüzyılda* — yeni Frank-Latin (*Franco-Romance*) dili öyle gelişti ki, *Vulgate*'yi[103] çevirmek zorunlu oldu; bu konu, başka konularla birlikte, *Tours* (813), *Mainz* (847) ve *Arles* (821) konseylerinde tartışıldı. Fransız dilinin en eski belgelerinden ikisi: *Boethius Üzerine Bir Şiirin Çevirisi*'ni (9. yüzyıl) ve *Valdensler*'in[104] bir şiirini, Reynouard (ozanlar tarihçisi), çok önemli saymıştır. Güney Fransa'daki din adamları Kutsal Kitaptaki şiirle ve şiirsel biçimli kutsal yazıların doğru çevrilmesi için uğraştı. Daha 11. yüzyılda *Samuel'in Kitapları*'nın ve *Krallar Kitapları*'nın ya da, *Vulgate*'de dendiği gibi ikisine birlikte dendiği gibi, kralların dört kitabının çevirileri vardı. Bu yapıtlar, *dinsel olmayan (Provansal) şiirler* ile *Kutsal Kitap*taki şiirleri savaştırma

çabasını gösterir.

Karl Marx, "Chronological Extract from Schlosser's *A World History for the German People*" ["Schlosser'in *'Alman Halkı İçin Bir Dünya Tarihi*'nden Kronolojik Özetler"].
Marx/Engels, *Über Kunst und Literatur*, Bd. I, Berlin, 1967, s. 331.

## ŞÖVALYE AŞK ŞİİRİ

Ama her ne kadar, bilinen bütün aile biçimleri arasında, yalnızca tek-eşlilik, içinde modern cinsel aşkın gelişebildiği aile biçimi olduysa da, bu asla modern cinsel aşkın, eşlerin karşılıklı aşkı biçimiyle, yalnızca, hatta başlıca tek-eşlilik içinde geliştiği anlamına gelmez. Durmuş-oturmuş ve erkek egemenliği altındaki karı-koca evliliği, özlüğü gereği, bunun böyle olmasına aykırıydı. Bütün tarihsel bakımdan etkin sınıflarda, yani bütün yönetici sınıflarda, evlenme akdi, ikibaşlı-aileden beri, ne idi ise o kaldı: büyüklerin düzene koyduğu bir uzlaşma işi. Cinsel aşk tarihsel bakımdan ilk kez olarak bir tutku, (hiç değilse yönetici sınıftan) tüm insanlara özgü bir tutku ve cinsel içgüdünün en yüksek biçimi —ona özgül niteliğini kazandıran da budur— olarak ortaya çıktığı zaman, bu ilkbiçim, yani ortaçağın şövalye aşkı, hiç de bir karı-koca aşkı değildir. Tersine. Klasik biçimiyle, ozanlarının göklere çıkardığı Provencelılarda, bu aşkın gemisi yelkenlerini eşaldatmaya doğru şişirir. Provençale aşk şiirinin çiçeği *alba*'dır (aubade'lar), Almanlar buna *Tagelieder* derler. Bu şiirler, görülmeden kaçabilmesi için, tan yerinin ilk ışıkları belirir belirmez kendisini çağıracak erketeci dışarda ortalığı gözetlerken, şövalyenin, sevgilisiyle —bir başkasının karısı— nasıl yattığını, ateşli renklerle anlatır; şiirin en yüksek noktasını da, ayrılık sahnesi oluşturur. Kuzey Fransızları, ve hatta namuslu Almanlar bile, bu şiir türünü, kendisine uygun düşen şövalye aşkı özentileriye birlikte benimsediler; ve bizim Wolfram von Eschenbach, bu dikenli konuda, onun üç uzun kahramanlık şiirinden yeğ tuttuğum, üç nefis *Tagelieder* (Tan Türküsü) bıraktı.[105]

Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 82-83.

## İNGİLTERE'DE KÖYLÜ EŞİTLİKÇİL DÜŞÜNCELER. JOHN BALL, WILLIAM LANGLAND'IN "*COMPLAINT OF PIERS THE PLOUGHMAN*"İ

*Barıştan hemen sonra*,[106] saraylı Froissart'ın *"Kentli deli papaz"* dediği "*John Ball*", yirmi yıl boyunca, yasağa ve hapse karşın, *cesur yeoman*lar arasında *Kent'in kilise avlularında* toplanıp vaazlarını dinleyen bir cemaat buldu.

"İyi insanlar", diye haykırdı John Ball, "*İyiler çoğunluk olmadıkça, ve villein'ler* (serf köylüler) *ve efendiler oldukça, İngiltere'de işler hiçbir zaman iyi gitmeyecektir.* Lordlar dediğimiz bu insanlar, hangi hakla bizden daha yüce kişiler oluyorlar? Bunu neye dayanarak hakettiler? *Bizi* neden *serflik ilişkileri içinde* tutuyorlar? Hepimiz bir babadan ve anadan, Adem ile Havva'dan geldiysek, *kendi görkemleri uğruna harcadıkları emeğimizden kazanç sağlamak için* değilse, bizden daha iyi olduklarını nasıl söyleyip kanıtlayabilirler? Biz paçavralar içindeyken, onlar kadife giyiyorlar, çeşitli kürkleri içinde sıcacıklar. Onların şarapları, baharatları ve pamuk gibi ekmekleri varken, biz yulaf çöreği ve saman yiyip su içiyoruz. Onların boş zamanları ve güzel evleri var; bizse tarlalarda yel ve yağmur altında çalışıp acı çekiyoruz. Ve *bu adamlar bizim sırtımızdan, bizim emeğimizle böyle yaşıyorlar.*"

Halk şiiri, eşitleştirme öğretisini gerçekten özetler, diyor ham Green:

> "Adem beller ve Havva eğirirken
> Kimdi o zaman efendi?"

Karşıtlık karşısında karşıtlık: *William Langland'ın* "*Complaint of Piers the Ploughman*" (Köylü Piers'in Yakınması) ve saraylı Chaucer'nin *Canterbury Tales* (Canterbury Öyküleri) Uzun boylu olduğu için "*Long Bill*" (Uzun Bill) diye anılan, belki de, okula gittiği ve rahip olarak küçük rütbeler aldığı Shropshire'da doğmuş olan Langland,

kendisini Londra'ya götürecek yolu çabucak buldu, vb.)

Karl Marx, "Chronological Extract from Schlosser's *A World History for the German People*" ["Schlosser'in *'Alman Halkı İçin Bir Dünya Tarihi*'nden Kronolojik Özetler"]. [İngilizce ve Almanca yazılmıştır.] Marx/Engels, *Über Kunst und Literatur*, Bd. I, Berlin, 1967, Anmerk, 196.

## ALMAN HALK KİTAPLARI*

Bir kitabın popüler olması, Alman halkı için yazılmış bir kitap olması, büyük bir övgü değil mi? Ne var ki, bu, bize böyle bir kitaptan çok şey isteme hakkını verir; makul sayılabilecek bütün gereksinimleri karşılamalı ve değeri hiçbir bakımdan tartışma konusu olmamalıdır. Popüler kitabın, akşam ağır işinden evine dönünce köylüye yorgunluğunu unutturmalı, onun taşlı tarlasını mis kokulu bir gül bahçesine dönüştürmelidir; zanaatçının işliğini ve zavallı çırağının sefil tavanarasını bir şiir dünyasına, altından bir saraya döndürmeli ve sağlıklı sevgilisini ona güzel bir prensesin görünüşüyle göstermelidir; ama Kutsal Kitapla birlikte, onun ahlaki duyusunu arındırmalı, onun gücünü, haklarını, özgürlüğünü bilmesini sağlamalı, onda ülkesi için yüreklilik ve sevgi yaratmalıdır.

Genel olarak söylemek gerekirse, popüler bir kitaptan haklı olarak isteyebileceğimiz nitelikler zengin şiirsel içerik, güçlü gülmece, ahlaki arılık ve bir Alman halk kitabı için kuvvetli, güvenilir bir *Alman* tini (*spirit*) gibi hiçbir zaman değişmeyen niteliklerdir; ayrıca, gene haklı olarak isteriz ki çağına uygun olmalı, yoksa halk kitabı diye çıkmamalıdır. Özellikle günümüze, bütün belirtileri —anayasalcılığın gelişmesi, aristokrasinin baskısına direniş, aklın yobazlığa ve sevincin karanlık çilecilik kalıntılarına karşı savaşı— ile kendini gösteren özgürlük kavgasına bir gözatınca, popüler

* Alman halk kitapları aynı dönemin İngiliz chap-book'larına benzer, yani, halk yığınına seslenen ve söylenceler, masallar, şiirler, vb. içeren ucuz kitaplardı. —*Ed.*

kitap, doğal olarak doğrudan sonuca varmasa da, eğitilmemiş kişiye yardım etmeli ve ona bu eğilimlerin doğruluğunu ve uygunluğunu göstermeli, ama asla köleliği kayırmamalı ve yobazlık aristokrasisine yaltaklanmamalıdır diye istememde de yanlışlık göremiyorum. Bununla birlikte, söylemek gerekmez ki, bugün uygulanması saçma ya da yanlış bile olan eski zaman törelerinin popüler bir kitapta yeri olmamalıdır.

Şimdi gerçekten popüler Alman kitapları olan ve genellikle bu ad altında toplanan kitaplar bu ilkelere uymalıdır. Bu kitaplar kısmen ortaçağ Alman ve Latin şiiri, kısmen de popüler boşinanç ürünüdürler. Yukarı sınıfların eskiden küçümseyip alay ettiği bu kitapları, bildiğimiz gibi, romantikler arayıp buldular, uyarladılar, dahası yücelttiler. Ama romantiklik onların yalnız şiirsel içeriğine baktı, ve onların popüler kitaplar olarak önemini kavramakta, *Görres*'in bu kitaplarla ilgili yapıtında[107] gösterildiği gibi, yeteneksizdi. Görres, ancak bu yakınlarda gösterdiği gibi, bütün bildirilerini gerçekten *şiirleştiriyor*. Gene de bu kitaplar konusundaki alışılmış görüş hâlâ onun yapıtına dayanıyor ve *Marbach* bile kendi yayınlarının ilanında ona başvuruyor. Bu kitapların ikisi yeniden halk için tasarlanmış, gözden geçirilmiş üç yeni uyarlaması — Marbach düzyazıdan, *Simrock* düzyazıdan ve şiirden—, burada uyarlanmış gereçlerin popüler değerleri bakımından kesinlikle bir daha incelenmeyi gerektiriyor.

Ortaçağ şiiriyle ilgili görüşler çok değişik olduğu için, bu kitapların şiirsel değerinin belirlenmesi her okurun kendisine bırakılmalıdır; ama gerçekten şiirsel olduklarını doğal olarak kimse yadsımaz. Popüler kitaplar olarak sınavda başarı gösteremeseler bile, şiirsel içerikleri tümüyle tanınmaya değerdir; evet, Schiller'in;

> Ölümsüz türküde hep yaşayacak olan,
> Yaşam da ölüme yargılandı,*

* Schiller'in *Die Götter Griechenlands* adlı şiirinden. –*Ed.*

sözünde birçok şair, şiiri, halk için saklamanın olanaksızlığını gösteren uyarlama aracından kurtarmak için bir neden daha bulabilirler.

Alman ve Latin kökenli öyküler arasında çok önemli bir fark vardır. Alman öyküleri, gerçek halk öyküleri, çalışan insanı ön plana yerleştirir; Latin öyküleri ise ya acı çeken (Genovefa), ya da aşık olmuş biri olarak, aşkında bile tutkuya karşı edilgin olan kadına önem verir. Ayrıksın olan da vardır: *Die Haimonskinder* ve *Fortunat;* ikisi de Latin kökenli, ama aynı zamanda halk öyküsüdür; oysa *Octavianus, Melusine,* vb, halka ancak sonraları, düzyazı uyarlamaları olarak ulaşmış saray şiiri ürünleridir. Gülmeceli öykülerden yalnız biri, *Salomon und Morolf,* doğrudan Alman kökenli değildir; *Eulenspiegel, Die Schildbürger* vb, ise tartışmasız bizimdir.

Bütün bu kitapları tümüyle gözönüne alıp yukarıda konan ilkelere göre sonuca varırsak, yalnızca bir bakımdan, bol bol şiir ve gülmece içermeleri ve bunları genellikle en az eğitilmişlerin bile kolayca anlayabilecekleri bir biçimde sundukları, ama başka bakımlardan pek uygun olmadıkları, kiminin tümüyle karşıt bir durumda olduğu, kimilerinin ancak kısmen uygun olduğu açıktır. Bunlar ortaçağ ürünleri oldukları için, bugünkü çağın onlardan yerine getirmelerini istediği şeyler bakımından doğal olarak tümüyle başarısız kalmaktadırlar. Dolayısıyla, bu yazın dalının görünüşteki zenginliğine karşın ve Tieck ile Görres'in ustalıklı sözlerine karşın, gene de geriye istenmesi gereken çok şey kalıyor; bu uçurumun bir gün kapanıp kapanmayacağı sorusu, yanıtlamayı üstlenmeyeceğim bir sorudur. (...)

Friedrich Engels, "German *Volksbücher*".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 2, Moscow, 1975, pp. 32-35.

## 300 YILI DOLAYLARINDA ESKİ DÜNYANIN SONUNDAKİ DURUMLA 1453'TE ORTAÇAĞIN SONU ARASINDAKİ FARK

1. Kollarını arasıra derinlere, İspanya, Fransa ve İngiltere'nin Atlantik kıyılarına kadar içlere uzatan, kuzeyden Almanlar ve Slavlar, güney-doğudan Araplar tarafından kolayca kesilebilecek ve geri itilebilecek Akdeniz kıyılarındaki ince bir uygarlık şeridi yerine, artık kapalı bir uygarlık bölgesi vardı — İskandinavya, Polonya ve Macaristan'ın ileri karakollar olarak bulunduğu tüm batı Avrupa.

2. Yunanlılar, ya da Romalılar ile barbarlar arasındaki karşıtlığın yerine, şimdi artık İskandinav dilleri vb. bir yana, uygar dillere sahip olan altı uygar kavim vardı. Bunların hepsi, 14. yüzyılın büyük edebiyat kıpırdanışına

katılabilecek ölçüde gelişmişlerdi ve eski çağın sonunda çöküş halinde bulunan ve ölmekte olan Yunan ve Latin dillerinden daha zengin bir kültür güvencesi veriyorlardı.

3. Ortaçağ kentlilerinin yarattığı sanayi üretimi ve ticaret, son derece büyük bir gelişme göstermişti. Bir yandan üretim daha yetkinleşiyor, daha çeşitleniyor ve büyüyor, öte yandan da ticaret güçleniyor, gemicilik Saksonlar, Frizyeliler ve Normanlar çağından beri en atılgan dönemine geliyor; birçok buluşlar ve doğuluların buluşlarının ithali ile Yunan edebiyatının ithali ve yayılması, deniz keşifleri ve burjuva din devrimi olanaklı oluyor, aynı zamanda da bunların etki alanı genişliyor ve hızlanıyordu. Henüz bir sisteme bağlı olmasa bile, bunun dışında birçok bilimsel olgular elde ediliyor, eskiçağın görmediği şeyler ortaya çıkıyordu: manyetik iğne, matbaa, harf dizme, keten kağıt (Araplar ve İspanyol yahudileri tarafından 12. yüzyıldan beri kullanılıyordu; pamuk kağıt, 10. yüzyıldan beri yavaş yavaş ortaya çıkıyor, 13. ve 14. yüzyıllarda daha yaygın duruma geçiyordu; papirüs, Araplardan bu yana Mısır'da ortadan kalkmıştı) — barut, *gözlük, mekanik saatler, zamanbiliminde* ve *mekanikte* büyük ilerlemeler. (İcatlar için 11 numaraya bakınız.)[108]

Ayrıca, gezilerin sağladığı malzeme. (Marco Polo, 1272 dolaylarında, vb..)

Genel eğitim, henüz çok kötü durumda olmakla birlikte, üniversiteler sayesinde çok yaygınlaşmıştı.

İstanbul'un yükselmesi ve Roma'nın yıkılışı ile eskiçağ sona eriyor. Ortaçağın sonu İstanbul'un fethi ile kaçınılmaz biçimde bağıntılıdır. Yeniçağ, Yunanlılara yeniden dönüşle başlıyor. — Yadsımanın yadsınması!

Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, Sol Yayınları, Ankara 2002, s. 210-211.

## DANTE'DEN GARİBALDİ'YE DEK İTALYAN KÜLTÜRÜ

### 1

İtalya klasizmin ülkesidir. Modern zamanların şafağının söktüğü büyük çağdan beri, Dante'den Garibaldi'ye kadar, eşi bulunmaz klasik yetkinlikte görkemli kişiler yetiştirmiştir. Ama yozlaşma ve yabancı egemenlik dönemi de, ona, aralarında özellikle iki belirgin tipin, Sganarella ve Dulcamara gibi bulunduğu klasik insan müsveddelerini miras bırakmıştır. Bunların her ikisinin klasik bir bileşimi bizim *illustre* Loria'da kişileşmiştir.

Engels, Marx'ın *Kapital*'ine "Önsöz", Marx, *Kapital*, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Ankara 2006, s. 25-26.

### 2

Uzaktan tanıdığım Türk, gözüpek bir asker ve zeki bir subaydır, ama askeri etkinlik alanı ötesinde yalnızca bir hiçtir, sıradan insanlar ortalamasının altında, yalnız us eğitiminden ve inceltilmiş bir anlıktan (zihinden) değil, eğitim, öğrenim ve deneyimin yerini tutabilen doğal açıkgözlülükten ve içgüdüden de yoksun bir kişidir. Sözün kısası, kendisine olağanüstü bir safdillik bağışlanmış rahat, şen, iyi bir adamdır, ama herhangi birini politik bakımdan denetleyecek, Machiavelli'de olduğu denli Dante'de de bir ruh ateşiyle birlikte bulabileceğiniz o kurnaz İtalyan dehasının tohumunu da hâlâ taşıyan Garibaldi'den sözedecek adam değildir.

Karl Marx, "Affairs in Prussia" [İngilize yazılmıştır.] *New York Daily Tribune*, October 15, 1860.

## DANTE

İlk kapitalist ulus İtalya'ydı. Feodal ortaçağın sonuna ve

modern kapitalist çağın başlangıcına dev bir kişi damgasını vurdu: hem ortaçağın son şairi hem modern çağın ilk şairi olan bir İtalyan: Dante. 1300'de olduğu gibi bugün de yeni bir tarihsel çağ yaklaşıyor. İtalya, bize, bu yeni, proleter çağın doğuş anına damgasını vuracak yeni Dante'yi verecek mi?

Engels, "1893 İtalyanca Baskıya Önsöz",
Marx-Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, s. 111-112.

## PETRARCA

Seyretmekten usandım, tepedeki meyhaneye girdim ve bir içki ısmarladım. İçkiyle birlikte turist defterini getirdiler. Bu türlü defterlerde neler bulunduğunu hepimiz biliriz: her darkafalı bunları ölümsüzlüğü sağlayan, silik adını ve aşırı saçma düşüncelerini gelecek kuşaklara iletebileceği kurumlar sayar. Ne denli kalın kafalıysa, adına eklediği yakıştırmalar da o denli uzun olur.

Tacirler, kahveden, balina yağından ya da pamuktan başka, bütün bunları ve dahası altının kendisini yaratmış olan güzel doğanın da gönüllerinde hâlâ küçük bir yeri olduğunu kanıtlamak isterler; hanımefendiler coşkun duygularını, öğrenciler yüce ruhlarını ve küstahlıklarını dile getirirler; ve bilge öğretmenler şişirilmiş bir olgunluk belgesini yazıya dökerler. "Görkemli Ütli, Rigi'nin tehlikeli hasmı!" diye uzaktaki birine seslenmeye başlıyordu bir bilgisizlik doktoru, Cicero'ya özgü biçemde. Sıkıntıyla sayfayı çevirdim ve Almanca, Fransızca ve İngilizce yazılmış herşeyi okumadan atladım. Derken Petrarca'nın İtalyanca bir sonesine rasladım. Çevirisi kabaca şunun gibi bir şey:

> Ruhum süzülerek yükseldi yukardaki mekana;
> Çünkü aşağıda aradım onu, hiçbir yerdebulamadım.
> Bir zamanlar bakışlarını benden kaçıran o gözler
> Göğün üçüncü katından tatlı tatlı bakıyordu şimdi.

Elimi tuttu, usulca dedi ki: ayrılık
Olmayan yerde gözyaşımız akmaz bizim.
Dingin değilim artık nice zamandır
Buradaki yuvama pek erken döndüğüm için.

"Ah, ancak bir erkek anlayabilir sevincimi!
Yalnız seni arıyorum, bir de uzun zaman önce,
Aşağıda bıraktığım sevdiğin bedenimi."

Neden başka bir şey söylemedi, bıraktı elimi?
Biraz daha duysaydım o tatlı sesi, biliyorum,
Hiç ayrılmazdım cennetten.[109]

Bunu buraya kopyalayan kişinin adı Cenovalı Joachim Triboni'ymiş. Cenovalı bu girişle birden dostum oldu. Öbür yorumlar boş ve anlamsız oldukları için bu sone onların arasında daha çok göze çarpıyordu ve beni o denli çok etkiledi. Doğanın bütün görkemini gözler önüne serdiği yerde, doğada uyuyan düşüncenin gönençli bir düş görüyor olmak gibi göründüğü —bu uyanmak değilse— yerde, "doğa, ne güzelsin!"den başka hiçbir şey duyup söyleyemeyen kimsenin kendisini bayağı, sığ, şaşkın yığından üstün sanmaya hakkı yoktur. Daha engin bir ruhta ise bireysel hüzünler ve acılar doğar, yalnızca doğanın parlaklığına karışıp onunla bir olmak ve soylu uzlaşma içinde eriyip gitmek için. Bu uzlaşmayı bu sonedekinden daha güzel anlatabilmek güçtür. Ama beni bu yoldaş ile dost yapan başka bir koşul daha vardı. Demek ki benden önce başka biri de âşığının acısını bu tepeye getirmişti; demek ki yalnızca bir ay önce sonsuz mutlulukla dolmuş ve şimdi kırılmış ve örenleşmiş bir yürekle orada yapayalnız değildim. Ve bütün kişisel acıların en soylusu ve en derini olan aşk acısından daha çok hangi acının doğa güzelliği karşısında açıkça söylenmeye hakkı vardır?

Friedrich Engels, "Wanderings in Lombardy. I. Over the Alps".
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 2, Moscow, 1975, pp. 172-73.

## BOCCACCİO

Kentlerin mezhep sapkınlığı, —ve uyarınca söylemek gerekirse bu, ortaçağın resmî mezhep sapkınlığıdır—, esas itibariyle rahiplere karşı yöneliyor, yani zenginliklere ve siyasal konuma saldırıyordu. Tıpkı burjuvazinin şimdi bir *gouvernement à bon marché** istediği gibi, ortaçağ burjuvaları da bir *église à bon marché*** istiyorlardı. Biçimi bakımından gerici olarak, kilisenin ve dogmaların gelişmesinde bir yozlaşmadan başka bir şey görmeyen her mezhep sapkınlığı gibi, burjuva mezhep sapkınlığı da kilisenin ilk düzeninin yeniden kurulmasını ve salt din adamları zümresinin ortadan kaldırılmasını istiyordu. Bu ucuz kurumun sonucu, keşişleri, yüksek din görevlilerini, Roma sarayını, kısacası kilisede pahalıya malolan her şeyi ortadan kaldırmak olacaktı. Kralların korunumu altında bulunmakla birlikte, aslında kendileri birer cumhuriyet oldukları için kentler, papalığa karşı saldırıları ile, ilk kez olarak, genel bir biçim altında, o burjuva egemenliğinin normal biçiminin cumhuriyet olduğu gerçeğini ifade ediyorlardı. Kentlerin bir dizi kilise dogma ve yasalarına muhalefetleri, kısmen bundan önce söylenenlerle, kısmen de öteki yaşama koşulları ile açıklanır. Örneğin kentlerin, rahiplerin bekarlığına karşı neden o kadar zorlu bir biçimde karşı çıktıklarını, hiç kimse Boccacio'dan daha iyi açıklayamaz.

Friedrich Engels, *Köylüler Savaşı*, Sol Yayınları, Ankara 1999, s 48.

## BÜYÜK RÖNESANS

Antikitenin parlak doğal-felsefi sezgilerinin ve çok yanı ile sonuç alınmadan yitip giden ve son derece önemli ama dağınık Arap buluşlarının tersine, tek başına, bilimsel, sistemli ve çok yanlı bir gelişmeyi gerçekleştiren doğadaki

* Ucuz hükümet. –ç.

** Ucuz kilise. –ç.

modern araştırma — doğadaki bu modern araştırma, bütün yakın tarih gibi, ulusal talihsizliğin üzerimize çöktüğü bir zamanda, biz Almanların Reformasyon diye adlandırdığımız, Fransızların Rönesans, İtalyanların *Cinquecento*[110] diye adlandırdığı ama bu terimlerin hiçbirinin de yeterince ifade etmediği büyük bir çağda başlar. Bu, 15. yüzyılın ikinci yarısında yükselmeye başlamış olan bir çağdır. Krallık, kentli burjuvaların da desteğiyle, feodal soyluluğun gücünü kırmış, temelde ulusçuluğa dayanan, içinde modern Avrupa uluslarının ve modern burjuva toplumun gelişmeye başladığı büyük monarşileri kurmuştur. Henüz kentlilerle soylular birbirleriyle savaşırken, Alman Köylü Savaşı, sahneye, yalnızca isyan halindeki köylüyü —artık bunun yeni bir yanı yoktu— değil, ama onların ardından, ellerinde kızıl bayraklar, dudaklarında malların ortak sahipliği isteği olan modern proletaryanın ilk örneklerini çıkararak, bir kahin gibi, gelecekteki sınıf savaşını işaret etmiştir. Bizans'ın düşüşünden kalan elyazmaları ve Roma harabelerinden çıkarılan heykeller, şaşırmış Batıya eski Yunan'ın yepyeni bir dünyasını açtı; bu dünyanın parlak biçimleri önünde, ortaçağın hayaletleri ortadan silinip gitmişti; İtalya'da klasik antikitenin yansımasını andıran ve bir daha ulaşılmamış olan hayal edilemeyecek bir sanat doğdu. İtalya'da, Fransa'da ve Almanya'da yepyeni bir yazın, ilk modern yazın ortaya çıktı; bundan kısa bir süre sonra, İngiliz ve İspanyol yazınının klasik dönemi sökün etti. Eski *orbis terrarum*'un[111] sınırları aşıldı, dünya, gerçekten ilk kez olarak keşfedildi ve daha sonraki dünya ticareti ile el zanaatlarından manüfaktüre geçişin temelleri atıldı, manüfaktür de, büyük-ölçekli modern sanayinin başlangıcı oldu. Kilisenin, insanların düşünceleri üzerinde kurduğu diktatörlük yıkıldı; bu diktatörlük, protestanlığı kabul eden Alman halkının çoğunluğu tarafından doğrudan kaldırılıp atılırken, Latinler arasında Araplardan devralınan ve yeni yeni keşfedilen Yunan felsefesiyle beslenen özgür düşüncenin neşe saçan havası giderek daha çok kök salmaya başladı

ve 18. yüzyıl materyalizminin yolunu hazırladı.

Bu, o zamana kadar insanlığın geçirdiği en büyük ilerletici devrimdi; öyle bir dönem ki, devler istiyordu ve bu devleri yarattı — düşünce, tutku ve karakter gücünde, evrensellikte ve öğrenmede devler. Burjuvazinin modern egemenliğini kuranlar, burjuva sınırlamalarının dışında herhangi bir sınırlama tanımıyorlardı. Tam tersine, zamanın serüvenci niteliği, onları az ya da çok etkiliyordu. O zamanın önemli kişileri arasında geniş ölçüde seyahat etmemiş, dört ya da beş dilden azını bilen, birçok alanda ün yapmamış olanını bulmak pek mümkün değildir. Leonardo da Vinci yalnızca büyük bir ressam değil, aynı zamanda büyük bir matematikçi, fiziğin değişik dallarının önemli buluşlarını ona borçlu olduğu bir mekanikçi ve mühendisti. Albrecht Dürer, ressam, oymacı, heykeltraş ve mimardı, ve ayrıca da çok sonraları Montalembert ve modern Alman istihkam bilimi tarafından tekrar ele alınan pek çok fikirleri içeren bir istihkam sistemi yaratmıştı. Machiavelli, bir devlet adamı, tarihçi, ozan ve aynı zamanda, modern zamanların dikkate değer ilk askerî yazarıydı. Luther, yalnızca kilisedeki Augeas ahırlarını temizlemekle kalmamış, Alman dilindeki Augeas ahırlarını da silip süpürmüştü; modern Alman nesrini yaratmış, 16. yüzyılın Marseillaise'i haline gelen ve zafere duyulan güvenle dolup taşan ilahinin sözlerini yazmış, müziğini bestelemişti.[112] O zamanın kahramanları, henüz, ardıllarında tekyanlılığa yolaçan sınırlayıcı etkilerini sık sık gördüğümüz işbölümünün tutsağı olmamışlardı. Ama onların karakteristiği, özellikle hemen hepsinin yaşadığı süre içinde eylemlerini çağdaş hareketler içinde pratik savaşımda sürdürmüş olmalarıdır; cephelerini belli etmişler, kimi konuşarak ve yazarak, kimi kılıçla, çoğu da her ikisiyle birlikte savaşa girmişlerdir. Onları eksiksiz adam yapan bu karakter gücü ve bu bütünlüktür. Gerçek yaşamdan kopuk bilginler enderdir — ikinci ya da üçüncü sıradan kişiler, ya da suya sabuna dokunmayan, darkafalı, temkinli kişiler.

Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, s. 31-33.

Burada[113] şimdi herkes sanat dostu ve sergideki resimler üstüne gevezelik ediyor. Bu iş, parasal açıdan, nasıl olursa olsun *plus ou moins** başarısız olacak. Yeri gelmişken söyleyeyim ki çok güzel resimler de sergileniyor, ama pek çoğu iyice ve en iyi ressamlar ancak ikinci sınıf parçalarla katılıyor. En güzel parçalar arasında Titian'ın yetkin bir Ariosto portresi var. Modern Alman ve Fransız okulu çok kötü ve pratik olarak temsil edilmiyor. Serginin dörtte-üçü İngiliz döklüntüleri. En iyi temsil edilenler İspanyol ve Felemenk ressamları; onları İtalyanlar izliyor. Bu yaz, sergiye bir gözatmak için karınla birlikte bir yolunu bulup gelmelisin *s'il y a moyen.*** *Tribune*[114] için bu konuda herhangi bir şey yazmak yetmeyecek; nereden başlayacağımı kesinlikle bilmiyorum ve *Tribune* olağan dedikoduları bütün gazetelerde bulabilir.

Engels'ten Marx'a, 20 Mayıs 1857.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 29, 1967, s. 135.

## REFORMASYON DÖNEMİNİN GROBİAN YAZINI

Reformasyon döneminden az önce ve o dönem sırasında Almanlar arasında adı bile çarpıcı bir yazın tipi gelişti: *grobian* (kaba, yontulmamış) yazını. Günümüzde, onaltıncı yüzyıldakine benzer bir devrim çağına yaklaşıyoruz. Almanlar arasında grobian yazının bir kez daha ortaya çıkmasına pek şaşılmamalı. Tarihsel gelişimeye ilgi, onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda etkilediği gibi, tamamen bir kişiyi bile etkileyen bu tür bir yazının, estetiğe baskın çıkması kolaydır..

Yavan, saçma, kasılgan, övüngen;[115] saldırıda büyük bir kaba kuvvet gösterisi sahnelemek, ama başkalarında aynı niteliğe isterik biçimde duyarlı olmak; kılıcı görülmemiş bir

* Az ya da çok. –*Ed.*
** Olanaklı ise. –*Ed.*

güç savurganlığı ile sallamak, ama ancak yanüstü düşebileceği yüksekliğe kaldırmak; durmadan ahlak dersi vermek ve durmadan ahlaka saldırmak; duygu inceliği ile kötücüllüğün en saçma birleşimi; sürekli gündemdeki maddeyle ilgilenmek, ama o maddeyi sürekli atlamak; küçük-burjuva bilgince yarı-bilirliği halk bilgeliğine, ve sözde "güvenilir sağduyu"yu bilime karşı aynı küstahlıkla kullanmak; kesinlikle kendini beğenmiş bir düşüncesizlikle kendini alabildiğine özgür kılmak; darkafalıca bir iletiye bayağı bir biçim vermek; deyim yerindeyse, katışıksız bedensel bir karakter vermek için yazınsal dille boğuşup durmak; yazarın birkaç kuvvet gösterisi yapması, geniş omuzlarını sergilemesi ve kaslarını herkesin önünde şişirmek için yanıp tutuşması arka plandaki bedenini isteyerek parmakla göstermesi; sağlam vücutta sağlam kafa olduğunu ilân etmek; onaltıncı yüzyılın en çapraşık tartışmalarına bilinçsizce ve bütün coşkusuyla katılmış olmak; gericiliğe ateş püskürmek, ilericiliğe tepki göstermek; hasmı gülünç göstermede yeteneksiz olmak, ama ona gülünç biçimde sövüp saymak; Salomon ve Marcolf[116] Don Kişot ve Sançe Panza, tek kişide bir kuruntulu ve darkafalı; kaba bir kızgınlık biçimi, kızgın bir kabalık biçimi; ve herşeyin üzerinde örtücü bir bulut gibi asılı durmak, kendinden hoşnut darkafalının *kendi erdeminin* bilinci — onaltıncı yüzyılın *grobian yazını* böyleydi. Belleğimiz bizi aldatmıyorsa, Alman halk anekdotu *Heineke, der starke Knecht* [kuvvetli uşak Heineke] türküsüyle ona lirik bir anıt dikmişti. Grobian yazını yeniden yaratanlardan biri olma onuru Herr Heinzen'indir ve bu alanda bir Alman, ulusların yaklaşan ilkyazını muştulayarak tükürdüğünü yalıyor.

Karl Marx, "Moralising Critisizm and Critical Morality", *Deutsche-Brüsseler-Zeitung*, No: 87, 31 Ekim 1847.
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 6, Moscow, 1976, pp. 312-13.

Protestanlık sonunda Fransa'da ezilince bu Fransa için talihsizlik olmadı — *teste** Bayle, Voltaire ve Diderot, ama protestanlığın Almanya'da bastırılması Almanya için değil, gerçekten *bütün dünya* için felâket olurdu. Latin ülkelerinin katolik gelişme *biçimi* Almanya'ya zorla benimsetilirdi ve, İngiliz gelişme biçimi de yarı-katolik ve ortaçağlı olduğu için (üniversiteler vb., kolejler, halk okulları, hepsi protestan manastırlarıydı), özgür bütün protestan Alman eğitim biçimleri (evde ya da özel kuruluşlarda eğitim, öğrencilerin kolej dışında yaşamaları ve kendi kurslarını kendilerinin seçmeleri) ortadan kalkar ve Avrupa'nın tinsel (*spiritual*) gelişimi sonsuz tekdüze olurdu. Fransa'nın ve İngiltere'nin *özünde* değerini yitirmiş önyargıları varken, Almanya *biçim* ile ilgili olduğu ölçüde önyargıları kaldırıp attı, *belirli kalıpları* parçaladı. Bugüne dek küçük devletlerin çokluğu gibi büyük sakıncalarla bağlantılı olan herşeyin Alman biçimsizliği kısmen bundandır, ama bu, ulusun gelişme yeteneği bakımından çok büyük bir üstünlüktür. Bu, bütün meyvelerini ancak gelecekte, kendinde tek yanlı olan bu aşama altedilince verecektir.

Friedrich Engels, "Material on the History of France and Germany" ["Fransa ve Almanya Tarihiyle İlgili Materyal"].
Marx/Engels, *Über Kunst und Literatur*, Bd. I, 1967, s. 352-53.

## THOMAS MORE

### 1

Thomas More *Utopia*'sında der ki: "Başka yerlerde o kadar uysal, o kadar tokgözlü olan bu hayvanlar [koyunlar], sizin memleketinizde [İngiltere'de] öyle açgözlü, öyle doymak bilmez olmuşlar ki, insanları bile yakıyorlar."

Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 684.

* Bakınız. –*Ed.*

2

Thomas More, *Utopia*'sında [*Ütopia*, İstanbul 1964, s. 64] şöyle diyor: "Böyle doymak bilmez cimrinin biri, binlerce dönümlük yeri kuşatıveriyor. İçindeki namuslu çiftçileri evlerinden çıkarıyor: Kimini yalan-dolanla, kimini zorla, kimini de türlü yollardan tedirgin edip yerlerini satmak zorunda bırakarak. Doyuracak karınları paralarından çok fazla olan bu köylüler (tarım, fazla kol işi isteyen bir iştir çünkü) çoluk-çocukları, dulları, yetimleri, ana-babaları ve torunlarıyla yollara düşerler. Doğdukları evden, karınlarını doyuran topraktan ağlayarak uzaklaşır zavallılar ve barınacak yer bulamazlar. O zaman kapkacaklarını, pılpırtılarını yok pahasına satarlar. Onlar da bitince ne kalır yapılacak: çalmak ve tanrı buyruğuyla asılmak. Yoksulluklarını dilencilikle sürdürmek isteyenler de çıkabilir: Onları da serseri diye yakalayıp zindana atıverirler. Oysa nedir suçları bu insanların? Çalışmaya can attıkları halde kendilerine iş verecek kimseyi bulamamak." Thomas More'un, hırsızlık yapmak zorunda bırakıldığını söylediği bu zavallı kaçaklardan, Henry VIII saltanatı sırasında, "72.000 büyük ve küçük hırsız idam edilmişti" (Holinshed, *Description of England*, vol. I, s. 186.)

Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 753.

3

Şimdiye değin, zor — bundan böyle, toplumsallık (*sociality*). "Adalet" istemi, salt platonik dilek. Ama daha önce, Thomas More, bundan üçyüzelli yıl önce, yerine gelmeyen bu istemi ileri sürmüştü.

Friedrich Engels, "*Anti-Dühring* İçin Hazırlık Çalışmaları", *Anti-Dühring*, s. 461.

Thomas More üzerine yazdığı yapıtında[117], Karl Kautsky, onbeşinci ve onaltıncı yüzyıl "insancıllığının" (*humanism*), ilk burjuva Aydınlanma biçiminin, sonradan nasıl katolik cizvitliğine geliştiğini gösterdi. Kesinlikle aynı biçimde, burada onun ikinci, onsekizinci yüzyıldaki tümüyle olgun biçiminin modern cizvitliğe, Rus diplomasisine geliştiğini görüyoruz. Karşıtına bu ani dönüş, başlangıç noktasına tümüyle karşıt bir noktaya bu son geliş, kendi kökenleri ve kendi varlık koşulları üstüne açık bir düşünceden yoksun olan ve dolayısıyla kendilerini tamamen yanıltan amaçlar belirleyen bütün tarihsel devinimlerin doğal ve kaçınılmaz yazgısıdır. Onlar "tarihin cilvesi" ile acımasızca cezalandırılırlar.

Friedrich Engels, "Foreign Policy of Russian Tsarism" ["Rus Çarlığının Dış Politikası"].
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 22, 1963, s. 21.

## SHAKESPEARE

### 1

İngiliz tragedyasının apayrı özelliği olan ve Fransız duygularına pek itici geldiği için Voltaire'in sarhoş bir yabanıl dediği Shakespeare,[118] yüce olan ile aşağılık olanın, korkunç ile gülüncün, cesur ile korkağın kendine özgü karışımıdır. Ama Shakespeare bir kahramanlık dramasının giriş konuşmasını yapması için hiçbir zaman bir soytarıyı görevlendirmez. Bu buluşun hakkı koalisyon bakanlığınındır. Mylord Aberdeen, İngiliz soytarının değilse bile, hiç değilse İtalyan Pantaloon'un[119] rolüne çıktı. Bütün büyük tarihsel devinimler, yüzeyde kalan gözlemciye, sonunda yatışıp fars olmuş ya da hiç değilse bayağılık olmuş gibi görünür. Ama bununla başlamak yalnız *Rusya'yla Savaş*[120] adı verilen tragedyaya özgü bir durumdur. Cuma akşamı bakanlığın resmi bildirisine yanıt olarak bakanlığın

verdiği söylevin anında tartışılıp oybirliğiyle benimsendiği her iki Parlamento Kamarasında bu tragedyanın önsözü ezberden okundu ve dün öğleden sonra, Buckingham sarayında tahtında oturan kraliçeye sunuldu.

Karl Marx, "The War Debate in Parliament" [İngilizce yazılmıştır.]. *New York Daily Tribune*, March 17, 1854.

2

Şu serseri Roderich Benedix, "Shakespearomania"ya karşı, geride, kalın bir cilt halinde kötü bir koku bıraktı.[121] Shakespeare'in bizim büyük şairlerimize, hatta modern zamanların şairlerine şamdancılık bile yapamayacağını, tamı tamına kanıtladı. Herhalde Shakespeare, kaidesinden kaldırılıp atılır, yerine o tombul Benedix oturtulur. *Merry Wives*'ın yalnızca birinci perdesinde bile tüm Alman edebiyatından daha çok yaşam ve gerçeklik var; yalnızca Launce[122] ve köpeği Crab bile, Alman komedilerinin tümünden daha değerli. Şu tersliğe bak ki, gerçek yaşamda sıkıcı gevezeliklerden kaçınmak olanaksız olduğu halde, Benedix o muhteşem poposuyla, Shakespeare'in, sonuç bölümlerini pat diye kısaltması ve böylece cansıkıcı gevezelikleri azaltması konusunda, ciddi, ciddi olduğu kadar da ucuz tartışmalara girişiyor. Ne hali varsa görsün.

Engels'ten Marx'a, 10 Aralık 1873.
Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, 2, s. 76.

3

Shakespeare, daha o zaman, en genel mülkiyet biçimi ile kişinin özel koşulları arasındaki bağın ne denli az, gerçekte, karşıt olduğunu, para teorisinin o denli tutkunu küçükburjuvalarımızdan iyi biliyordu:

Altın, sarı, gözkamaştırıcı, değerli altın!
Bunun şu kadarı, karayı ak, çirkini güzel,
Eğriyi doğru, adiyi soylu, yaşlıyı genç, korkağı yiğit yapar.
... Ah tanrılar nedir bu? Niçin bu
Rahiplerinizi, uşaklarınızı yanınızdan kaçırır;
Çeker güçlü insanların yastıklarını başlarının altından;
Bu sarı köle
Din de kurar, din de bozar, kutsar lanetliyi;
Hayran eder herkesi kocamış cüzzamlıya;
Hırsızlara yer, senatörlere kürsüde
Ün, şan, saygınlık kazandırır;
Odur geçkin dullara yeniden koca bulan;
... Gel lanetli maden.
Orta malı orospusu insanlığın."[123]

Karl Marx and Friedrich Engels, *The German Ideology*.
Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 5, Moscow, 1976, p. 230-31.

4

Geceleri dinlenmek için Roma iç savaşları konusunda orijinal Grekçesinden Appian'ı okuyorum. Çok değerli bir kitap. Yazarı Mısır doğumlu. Schlosser, yazarın "ruhu olmadığı"nı söylüyor; belki de yazar, bu iç savaşların maddi nedenlerine inmeye çalıştığı için böyle diyor. Eski tarihin tümü içinde Spartacus, en görkemli kişi olarak beliriyor: büyük bir general (Garibaldi değil), soylu bir karakter, eski proletaryanın gerçek temsilcisi. Pompey pek büyük bir alçak; haketmediği ününü, önce Lucullus'un (Mithridates'e karşı) kazandığı zaferin, sonra da Sertorius'un (İspanya) başarısının parsasını toplayarak ve Sulla'nın ve başkalarının "oğlanı" olarak elde etmiş. Bir general olarak, Romalıların Odilon Barrot'u. İhtirasını Sezar'a karşı da göstermeye kalkışınca, bir halta yaramadığı ortaya çıkıveriyor. Sezar, kendisine karşı duran bu cahili şaşkına çevirmek için — kasıtlı olarak budalaca— olabildiğince çok askerî hata yapıyor. Sıradan bir Romalı general —diyelim Crassus—, böyle bir Sezar'ı, Epir'deki savaş sırasında altı kez ezer

geçerdi. Ama Pompey'le her şey olasıydı. Shakespeare *Love's Labour's Lost*'unda, anlaşılan Pompey'in ne olduğunu sezinlemiş.[124]

Marx'tan Engels'e, 27 Şubat 1861.
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar, 1*, s. 141-142.

## CALDERÓN

### 1

Böyle beceriksizce bileştirilmiş, böyle derme çatma kurulmuş bir güç,[125] böyle unutulmamış anılara karşın, bir devrimi tamamlamaya ve Napoléon'u yenmeye çağırıldı. Yapıtları ne denli zayıfsa, bildirileri o denli güçlüydü, bu, cuntanın kendisine yazman olarak atama uyumunu gösterdiği ve manifestolarının yazılmasıyla yetkilendirdiği bir İspanyol şairden, Don Manuel Quantana'dan ötürüydü.

Calderón'un şişirilmiş kahramanlığını gerçek büyüklüğüyle karıştırarak kendilerini bütün unvanlarının usandırıcı bir sayımıyla tanıtmaya alışmış kahramanları gibi, cunta da önce yüceltilmiş konumuna uygun onurları ve madalyaları buyruklarla edinmeye uğraştı.

Karl Marx, "Revolutionary Spain" [İngilizce yazılmıştır.] *New York Daily Tribune*, October 20, 1854.

### 2

Şimdi, artan zamanlarımda İspanyolca öğreniyorum. Calderón'un *Mágico prodiggioso*'sundan, katolik *Faust*'tan başladım; ki Gœthe bundan ayrı ayrı parçalar almakla kalmadı, kendi Faust'u için bütün sahnelerle ilgili anlayışı da aldı. Sonuç olarak, *horribile dictu*,* Fransızcada okunması olanaksız şeylerin İspanyolca çevirilerini okudum: Chateaubriand'dan *Atala* ve *René*, ve Bernardin de St.

* Söylemek korkunç. –*Ed.*

Pierre'den kimi parçalar. Şimdi *Don Kişot*'un ortasındayım. Anladım ki başlangıçta sözlüğe başvurmak, İspanyolcada, İtalyancadakinden daha sık gerekiyor.

Marx'tan Engels'e, 3 Mayıs 1854.
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 14. 1963, s. 356.

3

İspanyol dramasında her kahraman için iki dalkavuk vardır. Calderón kutsal Cyprian'a, İspanyol Faust'a, bir Moscón, bir de Clarin verir. Tıpkı bunun gibi, gerici general von Radowitz'in de Frankfurt parlamentosunda iki komik yaveri vardı: dalkavuğu Lichnowski ve soytarısı Vincke.

Karl Marx, "Herr Vogt".
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 14, 1969, s. 606.

## CERVANTES

1

Cervantes, bir yerde, adları pek de belirsiz olmayan iki kadını, kamu ahlakını korumak için yakalayan saygın bir *alguacil*'i* ve uşağını anlatır.[126] Bu yardıma hazır periler büyük panayırlarda ve başka şenlikler nedeniyle öyle süslü püslü giyinip ortaya çıkarlar ki ne oldukları giyinişlerinden anlaşılır. Yeni gelmiş birini tuzağa düşürüp kandırmak istediklerinde, aşıklarına gittikleri hanı bildirmenin bir yolunu buluverirler. Sonra, *alguacil* ve uşağı, kadınların korku çığlıkları arasında zorla odaya girerler ve bir kıskançlık sahnesi oynarlar ve ancak uzun yalvarmalardan sonra ve uygun bir para karşılığında yabancının kaçmasına izin verirler. Böylelikle kişisel çıkarı kamu ahlakının çıkarlarıyla uzlaştırırlar; çünkü kurban, bir süre sonra, kendi uygunsuz eğilimlerini bastırmaya özen gösterir.

Bu ahlak koruculari gibi, Prusyalı düzen kahramanla-

* İspanyol polis ajanı. –*Ed.*

rının da normal düzeni sıkıyönetim ile sağlamak için basit bir işlemleri var. İçki kokan kimi adalet yetkililerinin kışkırtıcı yazışmaları, halk arasında aynı ölçüde kışkırtıcı birkaç kılıç darbesi, ve bunlara uygun olarak uzak bir kasabada ya da köyde ortaya çıkan başkaldırı istekleri, *bütün ili* ilerdeki karışıklıklardan kurtarmak için ve bütün ilin anayasal haklarının son kalıntılarını yemek için sıkıyönetim ilanına fırsat yaratır.

Karl Marx and Friedrich Engels, "The New Martial-Law Charter" ["Yeni Sıkıyönetim Patenti"].
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 6, 1968, s. 495-96.

2

Bununla birlikte, şu kadarı besbellidir ki, ne ortaçağ katoliklik ile, ne de eski dünya politika ile karnını doyurabilirdi. Tam tersine, şurada katolikliğin, burada politikanın niçin başrolü oynadığını açıklayan şey, orada yaşayan insanların yaşamlarını kazanma biçimidir. Bundan başka, örneğin, onun gizemli tarihini, toprak mülkiyeti tarihinin oluşturduğunu bilmek için Roma Cumhuriyetinin tarihi ile biraz tanışıklık yeter. Üstelik gezginci şövalyeliğin toplumun her türlü ekonomik biçimleri ile bağdaşabileceğini sanmakla yaptığı yanılgının cezasını Don Kişot uzun zaman önce çekmiş bulunuyor.

Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 91.

MODERN DÖNEM

## KLASİK DRAMANIN ÜÇ BİRLİĞİ

Örneğin 14. Louis dönemindeki Fransız oyun yazarlarının temel aldığı üç birliğin[135] kuramsal yapısının, Yunan dramasının (ve onun temsilcisi Aristoteles'in) yanlış kavranması üzerine kurulduğu kesin. Öte yandan, aynı derecede kesin olan şu ki, onlar, Yunanlıları kendi sanatlarının gereksinimlerine uygun bir biçimde yorumladılar ve bundan dolayı da "klasik" drama denen şeye uzun süre bağlı kaldılar, hatta Dacier ve ötekiler, Aristoteles'i doğru bir biçimde yorumladıktan sonra da, onlara sıkı sıkıya bağlı kaldılar.

Marx'tan Ferdinand Lassalle'a, 22 Temmuz 1861
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 30, 1964, S. 614-15

## LA ROCHEFOUCAULD

Kitap raflarımı yeniden düzenlerken, La Rochefoucauld'nun *Réflexions etc.*'sının[136] eski küçük bir basımı elime

geçti. Sayfaları karıştırırken şunu buldum:

"Ciddiyet, ruhun kusurlarını gizlemek için bulunmuş bedenin bir gizidir."

Yani *Stern*, bunu, La Rochefoucauld'dan apartmış! Şunlar da çok hoş:

"Bizler, hepimiz başkalarının felaketlerine katlanacak kadar güçlüyüz."

"Yaşlılar, artık kötü örnekler vermekten aciz olduklarından teselli olarak iyi öğütler vermeyi severler."

"Krallar halkı para gibi basarlar; onlara istedikleri değeri verirler: böylece onları gerçek fiyatlarına göre değil, değişim oranlarına göre kabul etmeye zorlanırız."

"Kötü huylar bizi terkettiğinde, kendimizi, bizim onları terkettiğimiz inancıyla pohpohlarız."

"Tevazu ruhun gevşekliği ve uyuşukluğu olduğu gibi, hırs da etkinliği ve coşkunluğudur."

"Canımızı sıkanları çoğunlukla affederiz, ama canını sıktıklarımızı asla affetmeyiz."

"Aşıklar sürekli kendileri hakkında konuştukları için, asla birbirlerinin varlıklarından sıkılmazlar."

Marx'tan Engels'e, 26 Haziran 1869
[Almanca ve Fransızca olarak yazılmıştır]
Marx/Engels, *Werke*, Bd. 32, 1965, S. 326-27

## AYDINLANMANIN TARİHSEL ÖNEMİ

Modern sosyalizm, içeriği bakımından, her şeyden önce bir yandan modern toplumda varlıklılar ile varlıksızlar, ücretliler ile burjuvalar arasında egemen olan sınıf karşıtlıklarının, öte yandan da üretimde egemen olan anarşinin bilincine varmanın ürünüdür. Ama, teorik biçimi bakımından, başlangıçta 18. yüzyıl büyük Fransasız filozofları tarafından konulan ilkelerin daha gelişmiş ve daha tutarlı

olmayı isteyen bir uzantısı olarak ortaya çıkar. Her yeni teori gibi, modern sosyalizm de, ilkin, kökleri [maddi]* ekonomik olguların derinliklerine indiği ölçüde, daha önce varolan düşünlere bağlanmak zorunda kalmıştır.

Fransa'da, gelmekte olan devrim konusunda kafaları aydınlatan büyük adamların kendileri de son derece büyük devrimciler olarak görünüyorlardı. Ne türden olursa olsun, hiçbir dış otorite tanımıyorlardı. Din, doğa anlayışı, toplum, devlet örgütü, her şey, amansız bir eleştiriden geçirildi; her şey, us mahkemesi önünde ya varoluşunu doğrulamak ya da varolmaktan vazgeçmek zorunda kaldı. Us, her şeye uygulanacak tek ve eşsiz ölçü oldu. Bu dönem, Hegel'in dediği gibi, önce insan beyni ile onun düşüncesi tarafından bulunan ilkelerin bütün insan eylem ve topluluklarına temel hizmeti görmeleri anlamında, daha sonra da bu ilkelerle çelişik durumda bulunan gerçekliğin aslında tepeden tırnağa ters çevrilmesi gibi daha geniş bir anlamda, dünyanın kafası üstüne konulduğu dönem oldu.[137] Toplum ve devletin bütün eski biçimleri, bütün eski geleneksel fikirler, usdışı ilan edildi ve bir yana atıldı; dünya o zamana değin yalnızca önyargılarla yönetilmişti; geçmişe ilişkin olan her şey, ancak acıma ve küçümsemeye değerdi. Ensonu gün doğuyordu [usun krallığı]; artık boşinan, haksızlık, ayrıcalık ve baskı; sonsuz doğruluk, sonsuz adalet, doğa üzerine kurulu eşitlik ve insanın devredilmez hakları tarafından silinip süpürülecekti.

Bugün usun bu krallığının, burjuvazinin ülküselleştirilmiş krallığından başka bir şey olmadığını; sonsuz adaletin gerçekleşmesini burjuva adalette bulduğunu; eşitliğin, yasa önünde burjuva eşitliğe indirgendiğini; burjuva mülkiyetin insanın temel haklarından biri olarak ilan edildiğini; ve ussal devletin, Rousseau'nun toplum sözleşmesinin, dünyaya ancak bir burjuva demokratik cumhuriyet biçimi altında geldiğini ve ancak o biçimde gelebilecek olduğunu biliyoruz.

* Köşeli ayraç içindeki sözcükler, Engels tarafından *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* için gözden geçirilirken sonradan eklenmiştir. –*Ed.*

18. yüzyılın büyük düşünürleri, kendi çağlarının kendileri için saptadığı engelleri, öncellerinden daha çok aşamazlardı.

Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s. 59-61

## ANSİKLOPEDİSTLERİN MATERYALİZMİ

### 1

O sırada materyalizm, İngiltere'den Fransa'ya geçti ve orada kartezyanizmin[138] bir kolu olan başka bir materyalist felsefe okulu ile karşılaştı ve onunla kaynaştı. Fransa'da da, önce, özellikle aristokratik bir öğreti olarak kaldı. Ama devrimci niteliği, kendisini çabucak açığa vurdu. Fransız materyalistler, yalnız dinsel inanç konularını eleştirmekle yetinmediler; karşılarına çıkan bütün bilimsel gelenekleri ya da politik kurumları da eleştirdiler; ve öğretilerinin evrensel uygulanırlığını sınamak için kestirmeden gittiler, ve onu, daha sonra adıyla anılacakları dev yapıtta, *Encyclopédie*'de, bütün bilgi konularına cesaretle uyguladılar. Böylece, öğreti, iki biçiminden biriyle —düpedüz materyalizm ya da yaradancılık— bütün kültürlü Fransız gençliğinin amentüsü oldu; öylesine ki, İngiliz kralcılarının kurduğu bu öğreti, büyük devrim patlayınca, Fransız cumhuriyetçilerine ve terör yanlılarına teorik bir bayrak ve İnsan Hakları Bildirgesi[139] metnine kaynak oldu.

Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 45-46

### 2

Tıpkı *dekartçı* materyalizmin *gerçek doğa bilimine* ulaşması gibi, Fransız materyalizminin öteki eğilimi de doğrudan *sosyalizm* ve *komünizme* açılır.

İnsanların kökensel iyiliği ve eşit entelektüel yetenek-

leri, deneyimin, alışkanlığın, eğitimin, dış koşulların insan üzerindeki etkisi, sanayinin büyük önemi, zevkin törelliği vb. üzerindeki materyalist öğretiler irdelenince, bu materyalizmi zorunlu olarak komünizme ve sosyalizme bağlayan bağları bulgulamak için büyük bir görüş keskinliğine gerek kalmaz. Eğer insan tüm bilgiyi, duyuyu, vb., duyulur dünyadan ve bu dünya içinde edinilen deneyimden çıkarıyorsa, demek ki yapılması gereken, ampirik dünyayı, insanın yaşantılayacağı ve gerçekten insanal olan şeyin alışkanlığını edineceği, kendi insan niteliğinin farkına varacağı biçimde düzenlemektir. Eğer iyi kavranmış çıkar tüm ahlakın ilkesi ise, insanın özel çıkarı insanlığın çıkarı ile kaynaşmalıdır. Eğer insan materyalist anlamda özgür değilse, yani o eğer şu ya da bu şeyden kaçınma olumsuz gücü ile değil ama kendi gerçek bireyselliğini değerlendirme olumlu gücü ile özgürse, suçu bireyde cezalandırmak değil ama toplum düzenine aykırı suç yuvalarını dağıtmak ve herkese kendi varlığının özsel gerçekleşmesi için zorunlu toplumsal alanı vermek gerekir. Eğer insan koşullar tarafından biçimlendirilmişse, koşulları insanal olarak biçimlendirmek gerekir. Eğer insan, doğa gereği toplumcul [*sociable*] ise, o gerçek doğasını ancak toplum içinde geliştirecek, ve doğasının gücü tekil bireyin gücü ile değil ama toplumun gücü ile ölçülecektir.

Bu tezlere ve başka benzerlerine, en eski Fransız materyalistlerde bile hemen hemen tıpatıp bir biçimde raslanır. Onları yargılamanın yeri burası değil. Materyaliz-min sosyalist eğiliminin belirtici yapıtı, Locke'un oldukça eski İngiliz çömezi *Mandeville*'in *Kötülüklerin Savunul-ması*'dır. Mandeville, kötülüklerin *güncel* toplumda *zorunlu* ve *yararlı* olduklarını tanıtlar.* Ve bu, modern toplumun bir savunusunu oluşturmaz.

*Fourier*, doğrudan Fransız materyalistlerin öğretisinden yola çıkar. *Baböfçüler* kaba saba, kibarlaşmamış materyalisttiler ama gelişmiş komünizmin de kökeni, *doğrudan*

* Bernard de Mandeville, *The Fable of the Bees: or, Private Vices, Public Benefits.* –*Ed.*

*Fransız materyalizmidir.* Bu materyalizm, *Helvétius*'ün ona vermiş bulunduğu biçim altında, gene kendi anayurduna, *İngiltere*'ye döner. *Bentham* kendi *iyi anlaşılmış çıkar* sistemini, Helvétius'ün ahlakı üzerine kurar; aynı biçimde *Owen* da İngiliz komünizmini *Bentham*'ın sisteminden yola çıkarak kurar. İngiltere'de sürgün bulunan Fransız *Cabet*, orada komünist fikirlerden esinlenir ve Fransa'ya döndüğünde, komünizmin en yüzeysel de olsa en tanınmış temsilcisi olur. Daha bilimsel Fransız komünistleri, *Dézamy*, *Gey* vb., *materyalizm* öğretisini Owen gibi *gerçek hümanizm* öğretisi ve *komünizmin mantıksal* temeli olarak geliştirirler.

Marx-Engels, *Kutsal Aile*, Sol Yayınları, Ankara 1994, s. 175-176

## AYDINLANMA VE DİYALEKTİK

Bu sırada, 18. yüzyıl Fransız felsefesi yanında ve onun arkasından, modern Alman felsefesi doğmuş ve en gelişmiş biçimini Hegel'de bulmuştu. Hegel'in en büyük değimi, en yüksek usavurma biçimi olarak diyalektiğe dönmek oldu. İlkçağ Yunan filozoflarının hepsi doğuştan en yüksek derecede doğal diyalektikçilerdi ve aralarında en ansiklopedik zeka olan Aristoteles, diyalektik düşüncenin en özsel biçimlerini daha o zamandan irdelemişti. Buna karşılık modern felsefe, diyalektiğin orada da parlak temsilcileri (örneğin Descartes ve Spinoza) bulunmasına karşın, özellikle İngiliz etkisi altında, 18. yüzyıl Fransızlarını da, hiç değilse salt felsefi yapıtlarında hemen hemen istisnasız egemenliği altına alan ve metafizik denilen usavurma biçimi içine battı. Gerçek anlamıyla felsefe dışında, gene de 18. yüzyıl Fransızları, diyalektik başyapıtları verecek durumdaydılar; yalnızca Diderot'nun *Rameau'nun Yeğeni* ile Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Söylev*'ini anımsatacağız.

Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s. 63

İnsanların çok çeşitli olan ilişkilerini tek bir yararlılık ilişkisine indirgemedeki görünüşteki saçmalık, bu görünüşteki metafizik soyutlama, modern burjuva toplumda tüm ilişkilerin pratikte tek bir soyut parasal-ticari ilişkiye bağımlı kılınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu teori, Hobbes ve Locke ile, ve aynı zamanda birinci ve ikinci İngiliz devrimleriyle, burjuvaziye siyasal iktidarı kazandıran bu ilk savaşlarla birlikte ortaya çıktı. Kuşkusuz daha önce de, ekonomi politik üzerine yazanlar arasında, örtük önvarsayım olarak vardı. Ekonomi politik bu yarar teorisinin gerçek bilimidir; fizyokratlar arasında gerçek içeriğini kazanır, çünkü onlar ekonomi politiğe sistematik olarak yaklaşanlardı. Daha Helvétius ve Holbach'ta, bu doktrinin ülküleştirilmeye başlandığını görürüz ki, bu da Fransız burjuvazisinin devrimden önce takındığı muhalefet tavrına tam olarak tekabül etmektedir. Holbach bireylerin karşılıklı ilişkilerdeki tüm etkinliklerini, yani konuşma, aşk vb. her şeyi bir yarar ve yararlanım ilişkisine bağlar. Bundan dolayı, burada önvarsayılan asıl ilişkiler, konuşma, aşk, bireylerin belirli özelliklerinin belirli dışavurumlarıdır. Şimdi bu ilişkilerin kendilerine özgü anlamlara sahip olmayıp, onlara atfedilen üçüncü bir ilişkinin, *yarar ya da yararlanım ilişkisinin* dışavurumu ve belirimi oldukları varsayılmaktadır. Bu *açıklama,* ancak, bu ilişkiler birey için kendi hesaplarına değil, kendiliğinden etkinlik olarak değil ama kılık değiştirmeler olarak, —ama hiçbir biçimde yararlanım kategorisinin kılık değiştirmeleri değil, yarar ilişkisi olarak adlandırılan üçüncü bir fiili amacın ve ilişkinin kılık değiştirmeleri olarak— geçerlilik taşıdıklarında, anlamsız ve keyfî olmaktan çıkar.

Sözsel maskeleme, ancak gerçek maskelemenin bilinçsiz ya da kasıtlı bir ifadesi olduğunda anlamlıdır. Bu durumda yarar ilişkisinin çok kesin bir anlamı vardır, yani ben birine kötülük yaparak kendime çıkar sağlarım (*exploitation de l'homme par l'homme**); bu durumda üstelik benim herhangi

bir ilişkiden sağladığım kullanım bu ilişkinin dışındadır, yukarda yetenek [*Vermögen*] ile ilgili olarak gördüğümüz gibi her yetenekten ona yabancı bir ürün beklenir, bu toplumsal ilişkilerle belirlenen bir ilişkidir — ve işte bu, tam da yarar ilişkisidir. Tüm bunlar aslında burjuvayla olan durumdur. Burjuva için, kendi hesabına *tek bir* ilişki geçerlidir — sömürü ilişkisi; tüm öteki ilişkiler ancak bu tek ilişki içine sokulabildiğinde onun için geçerlilik taşır; hatta doğrudan sömürü ilişkisine bağımlı kılamadığı ilişkilerle karşı karşıya geldiğinde, onları da sömürü ilişkisine en azından imgeleminde bağımlı kılar. Bu kullanımın maddi dışavurumu, her şeyin, insanların ve toplumsal ilişkilerin değerini temsil eden paradır. Bu arada insan bir bakışta görebilir ki, "yararlanım" kategorisi öncelikle benim diğer insanlarla olan fiili karşılıklı ilişkilerimin soyutlanmasıdır (ama hiçbir biçimde düşünmenin ve istencin değil) ve sonra da bu ilişkiler kendi kendilerinden soyutlanarak kategorinin gerçekliği olmak için yapılırlar, tamamıyla metafizik bir yaklaşım yöntemi. Tam da aynı yolla ve aynı doğrulama biçimiyle, Hegel tüm ilişkileri nesnel tinin ilişkileri olarak tanımlamaktadır. Bundan dolayı Holbach'ın teorisi tam o sırada Fransa'da gelişmekte olan —sömürme özlemi, hâlâ, bireylerin eski feodal bağlardan kurtulmuş karşılıklı ilişki koşullarında tam gelişmesine özlem olarak görülebilen— burjuvazi konusunda tarihsel olarak doğrulanmış felsefi bir yanılsamadır. Burjuvazinin bakış açısından kurtuluş, yani rekabet, kuşkusuz 18. yüzyıl için bireylere daha özgür bir gelişme için yeni bir kariyer sunmanın tek yoluydu. Bu burjuva pratiğine tekabül eden bilincin, karşılıklı sömürünün tüm bireylerin evrensel karşılıklı ilişkisi olduğu bilincinin teorik açıklamaları da ileriye atılan cesur ve açık adımlardı. Bu, feodalizmdeki sömürünün politik, ataerkil, dinsel ve duygusal süslenişini dünyevi bir yolla yorumlayan bir tür *aydınlanmaydı*; bu süsleniş o zaman varolan sömürü biçimine tekabül ediyordu ve o zamanlar özellikle mutlak

* İnsanın insanı sömürmesi. –ç.

monarşinin teorisyenleri tarafından sistematik bir duruma getirilmişti.

Marx-Engels, The German Ideology
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 5, pp. 409-10.

## VOLTAIRE

### 1

Rus aristokratları gençliklerinde Alman üniversitelerinde ve Paris'te eğitim görürler. Batının sunduğu her şeyi en aşırı biçimde kaparlar. Bu katıksız *gourmandise*dir,* ve Fransız aristokrasisinin bir kısmı da 18. yüzyıl boyunca aynı şeyi yapmaya devam etmiştir. Voltaire o zamanlar kendi aydınlanma felsefesinden sözederken "*Ce n'est pas pour les tailleurs et les bottiers*"** demişti. Bu, devlet hizmetine girer girmez bu Rusları alçaklara yaraşır biçimde davranmaktan alıkoymuyor.

Marx'tan Ludwig Kugelmann'a, 12 Ekim 1868
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 32, 1965, S. 567

### 2

O zamanlar Avrupa'da aydınlanmış bir "kamuoyu" oluşmuştu bile. *Times* gazetesi bu terimi türetmeye henüz başlamamıştı ama, Diderot, Voltaire, Rousseau ve öteki 18. yüzyıl Fransız yazarlarının güçlü etkisi bir tür kamuoyu yaratmıştı. Rusya eğer olanaklıysa kamuoyunu yanına çekmenin önemini her zaman bildi; ve Rusya bunu elde etmek için çok da çaba harcadı. İkinci Katerina'nın sarayı, günün aydınlanmış kişilerinin, özellikle Fransızların karargahı haline getirilmişti; en aydınlanmış ilkeler çariçenin kendisi

* Oburluk. –ç.
** Bu terziler ve ayakkabıcılar için değildir. –ç.

ve saray tarafından açıklanırdı, ve çariçe onları aldatmakta o kadar başarılıydı ki, Voltaire ve ötekiler, ona "Kuzeyin Semiramisi" diye övgüler düzer ve Rusya'yı dünyanın en ileri ülkesi, liberal ilkelerin yuvası ve dinsel hoşgörünün şampiyonu olarak ilan ederlerdi.

Engels, "What Have the Working Classes to Do with Poland" [İngilizce yazılmıştır] *The Commonwealth*, May 5, 1866

## DIDEROT

### 1

İnsanlığın, hiç değilse şu anda, genel bir biçimde, ilerleme doğrultusunda hareket ettiği inancının, materyalizm ile idealizm arasındaki uzlaşmaz karşıtlıkla kesin olarak hiçbir ilgisi yoktur. Fransız materyalistler, tıpkı deist Voltaire ve Rousseau kadar, hemen hemen bağnazlık derecesinde bu inançta idiler, ve hatta sık sık bu inançları uğruna büyük kişisel özverilerde bulundular. Ama, örneğin, bütün yaşamını "gerçek ve hak aşkına" —söz iyi anlamda kullanılmıştır— adamış biri varsa, o da Diderot olmuştur. Bu bakımdan, eğer Starcke, bütün bunların idealizm olduğunu ileri sürerse,[140] — bu yalnızca, materyalizm sözcüğü ve bu iki yönelim arasındaki uzlaşmaz karşıtlık, onun için bütün anlamını yitirdiğini tanıtlar.

Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yayınları, Ankara 1992 s. 29-30.

### 2

Bugün şans eseri evimizde *Neveu de Rameau*'nun [*Rameau'nun Yeğeni*] iki kopyasını buldum, birini sana yolluyorum. Bu özgün başyapıt sana bir kez daha büyük zevk verecek. Bu konuda Koca Hegel diyor ki:

Kendi şaşkınlığının ve hırpalanmış durumunun bilincinde olmak ve kendisini buna uygun olarak dışavurmak, — bu varoluşuna, bütünü kaplayan karışıklığa ve kendisine de aşağısamalı gülüştür: aynı zamanda bu, ölmekte olan ve gene de kendisini öyle yapıyor olarak kavrayan bütün karışıklıktır. ... İçinde bütün ilişkilerin doğasının parçalara bölünmüş olduğu durumdur, ve onların tümünün parçalayan bilincidir. ...

O kendine dönüş bakımından, tüm şeylerin kibirliliği, kendi özgü kibirliliğidir, ya da o kendisi kibirdir. Bu yargılama ve konuşma öyleyse gerçek ve yenilmez olandır, ama kendisi herşeyi yenmektedir; bu olgusal dünyada *gerçekten* ilgilenilmesi gereken *tek* şey odur. Bu dünyada her bölüm kendi Tininden sözedildiğini görür, ya da '*esprit*' ile ondan sözedilir, ve ona ilişkin olarak ne olduğunun söylendiğini bulur. Onurlu birey her kıpırtıyı kalıcı bir özsellik olarak alır, ve eğitimsiz düşüncesizliktir ki o denli de tam tersini yapmakta olduğunu bilmemektedir. Oysa dağınık bilinç sapıklığın, ve, dahası, saltık sapıklığın bilincidir; onda egemen olan şey Kavramdır ki, onurlu bilincin birbiri dışına düşürmüş olduğu düşünceleri biraraya getirmektedir, ve dili öyleyse '*esprit*' ve incelik ile yüklüdür.

Tinin kendisinin kendi üzerine söylemekte olduğunun içeriği öyleyse tüm Kavramların ve olgusallığın saptırılması, kendisinin ve başkalarının evrensel aldatılışıdır; ve bu aldatmacayı dile getiren utanmazlık tam bu yüzden en büyük gerçekliktir. ... Tüm içtenliği ile İyinin ve Gerçeğin ezgisini seslerin özdeşliğine, *tek bir* notaya koyan dingin bilinç için bu konuşma" (Diderot'dan bir alıntıyla sürüyor)[141]

Hegel'in yorumundan daha da eğlendirici olan M. Jules Janin'in[142] yorumu kitabın ekinde. Bu *cardinal de la mer** Diderot'nun *Rameau*'sunda herhangi bir ahlaksal mesaj olmadığını öne sürüyor, bunu da Rameau'nun sapkınlığının "bir soylu olarak doğmamaktan" duyduğu azaptan kaynaklandığını açığa çıkararak doğruluyor. Bu köşetaşı üzerine yığdığı Kotzebue tarzında saçmalık, melodram olarak Londra'da sahnelenmektedir. Diderot'dan Jules

* Denizin kardinali. –ç.

Janin'e giden yol, fizyologların regresif metamorfoz olarak adlandırdıklarının ta kendisidir: Fransa'nın, Fransız Devriminden *önceki,* ve Louis Phillippe *dönemi*ndeki zihniyeti!

Marx'tan Engels'e, 15 Nisan 1869
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 32, 1965, S. 303-04.

3

*Rameau* için çok teşekkürler, bana çok büyük bir keyif verecek.

Engels'ten Marx'a, 16 Nisan 1869
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 32, 1965, S. 305.

## ROUSSEAU

### 1

Ensonu, Hegel'in doğumundan yaklaşık yirmi yıl önce olmasına karşın, Rousseau'nun eşitlik öğretisi bile —ki, Dühring'inki bunun solgun ve çarpıtılmış bir yansısıdır— hegelci yadsımanın yadsınması ebe kadın görevini görmedikçe ışığa çıkamazdı. Ve bundan utanmak şöyle dursun bu öğreti, ilk sunuluşunda[143] hemen hemen çalımla, kendi diyalektik kökeninin damgasını sergiler. Doğal ve yabanıl durumda, insanlar eşitti; ve Rousseau dili bile doğal durumun bir bozulması olarak aldığı için, tek bir türün sınırları içinde hayvanların eşitliğini, Haeckel tarafından son zamanlarda varsayımsal bir biçimde *alales,* dilden yoksun, olarak sınıflandırılmış bulunan, o insan-hayvanlara uygulamakta yerden göğe değin haklıdır. Ama bu eşit insan-hayvanlar, kendilerini öteki hayvanlardan üstün kılan bir avantaja sahipti: Yetkinleşebilirlik, daha da gelişme kapasitesi; ve bu, eşitsizliğin nedeni oldu. Demek ki Rousseau, eşitsizliğin doğuşunu bir ilerleme olarak kabul eder.

Ama bu ilerleme uzlaşmaz bir karşıtlık içeriyordu: aynı zamanda bir gerilemeydi de.

> "Bütün daha sonraki [doğal durumdan sonraki] ilerlemeler, görünüşte *bireyin yetkinleşmesine* ama gerçekte *türün düşkünleşmesine* doğru atılmış adımlardı. ... Metalurji ve tarım, türetimi bu büyük devrimi oluşturan iki zanaat oldu." (Balta girmemiş ormanın işlenmiş toprak durumuna dönüşmesi ama mülkiyet aracıyla sefalet ve köleliğin de ortaya çıkması.) "*İnsanları* uygarlaştıran ve insan *türünü* bozan şey, ozana göre altın ve gümüş ama filozofa göre demir ve buğdaydır."*

Uygarlıktaki her yeni ilerleme, aynı zamanda eşitsizlikte de yeni bir ilerlemedir. Toplumun kurduğu, uygarlıkla doğmuş bütün kurumlar, ilk ereklerinin tersine dönerler.

> "Halkların başkanlarını kendilerini köleleştirmek için değil, özgürlüklerini savunmak için seçtikleri söz götürmez bir olgu ve tüm kamu hukukunun temel kuralıdır."**

Ama gene de bu başkanlar, zorunlu olarak halkların baskıcıları haline gelir ve bu baskıyı, doruğuna çıkartılmış eşitsizliğin yeniden kendi karşıtına dönüştüğü, eşitlik nedeni durumuna geldiği (despot karşısında herkes eşittir, yani sıfıra eşittir) noktaya değin götürürler.

> "Eşitsizliğin son derecesi ve *çemberi kapayan ve hareket noktamıza erişen son nokta,* işte burasıdır: Bütün bireyler, hiçbir şey olmadıkları ve uyrukların egemenin istencinden başka bir yasaları bulunmadığı için, işte burada yeni baştan eşit duruma gelirler."*** Ama despot, ancak zor kullanabildiği sürece egemendir ve bu nedenle "baştan atıldığında, zor kullanımına karşı söyleyecek hiçbir şeyi

* Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité...*, Editions Sociales, 1971, s. 118. –*Ed.*

** *Ibid.*, s. 129. –*Ed.*

*** *Ibid.*, s. 142. –*Ed.*

yoktur. ... Onu iktidarda yalnızca zor tutuyordu, onu ancak zor devirir, böylece her şey doğal düzene göre olup biter.".*

Ve böylelikle, eşitsizlik bir kez daha eşitliğe dönüşür ama dilden yoksun ilkel insanın o eski doğal eşitliğine değil, toplum sözleşmesinin yüksek eşitliğine. Baskıcılar baskı altına alınırlar. Bu, yadsımanın yadsınmasıdır.

Demek ki, Rousseau'da, yalnızca Marx'ın *Kapital*'inde geliştirilen düşünce çizgisine tam tekabül eden bir düşünce çizgisi değil ama ayrıntıda da Marx'ın kullandığı bütün bir diyalektik gelişmeler dizisinin kullanıldığını da görüyoruz: Özü gereği karşıt olan, bir çelişki içeren süreçler; bir karşıtın [*extreme*] kendi karşıtına dönüşümü; ve ensonu, bütünün çekirdeği olarak, yadsımanın yadsınması.

Engels, *Anti-Dühring*, Ankara 1995, s. 215-217

2

Tarihçi *Raumer* gibi, küçük-burjuva da, "bir yandan" ve "öbür yandan" oluşur. Ekonomik çıkarlarında ve *bundan ötürü de* politikasında, dinsel, bilimsel ve sanatsal görüşlerinde bu böyledir. Ahlakında da böyledir, her şeyde böyledir. O, yaşayan bir çelişkidir. Buna ek olarak, eğer bir de Proudhon gibi zeki bir kimseyse çok geçmeden kendi çelişkilerini kullanmayı öğrenecek ve içinde bulunulan koşullara göre bunları göze çarpıcı, gösterişli, bazan rezilce ve bazan da parlak paradokslar biçiminde geliştirecektir. Bilimde şarlatanlık ve politikada uzlaşmacılık böyle bir bakış açısından ayrı düşünülemez. Geriye bir tek egemen dürtü kalıyor, işin *cakası*, ve bütün gösterişçi insanlarda olduğu gibi onun için de önemli olan tek şey, o anın başarısıdır, günlük başarıdır. Örneğin bir Rousseau'yu, varolan güçlerle uzlaşma görünümünden bile her zaman için çok uzaklarda tutmuş olan en

* *Ibid.*, s. 142-143. –*Ed.*

basit ahlak duygusu, işte böylece zorunlu olarak yokolup gider.

Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 184

## AYDINLANMANIN DEVRİMCİ VE RASYONALİST EĞİLİMLERİNE KARŞI BİR TEPKİ OLARAK SANTİMANTALİZM

İçeriği ne olursa olsun her gelişme, birinin ötekinin *yadsınmasını* oluşturması biçiminde birbirleriyle bağlantılı farklı gelişme basamaklarının bir dizisi olarak tanımlanabilir. Örneğin bir halk, mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçerse, bir önceki siyasal varlığını *yadsır*. Daha önceki varoluş biçimini yadsımaksızın, hiçbir alanda gelişme sağlanamaz. *Yadsımanın* ahlak dilindeki anlamı *reddetmektir*.

*Reddetmek*! Darkafalı eleştirmen, her gelişmeyi, onu anlamaksızın bu sözcükle damgalayabilir; o kendi gelişemez gelişmemişliğini övünerek ahlaksal saflık olarak gösterebilir. Böylece halkların dinsel hayal gücü, bütün *tarihi*, masumiyet çağını, altın çağı, hiçbir tarihsel gelişmenin olmadığı, dolayısıyla yadsımanın ve reddin de olmadığı *tarih-öncesine* yerleştirerek, damgalamıştır. Bu yüzden 18. yüzyıl gibi gürültülü devrim dönemlerinde, güçlü ve tutkulu yadsıma ve red zamanlarında dürüst, iyi niyetli insanlar, *Gessner* gibi asil, saygıdeğer yarı-tanrılar ortaya çıkar, ve *idillerinin* gelişemez durumunu tarihin çürümüşlüğünün karşısına koyarlar. Gene de, bir tür eleştirel ahlakçılar ve ahlaklılaştıran eleştirmenler de olan bu idil-ozanlarının lehine belirtmek gerekir ki, ahlak başarı ödülünü çobanın mı yoksa koyunun mu alması gerektiği konusunda vicdanen her zaman ikirciklidirler.

Marx, "Moralising Criticism and Critical Morality"
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 6, Moscow 1976, pp. 317-318

"Giriş"te[144] devrimi hazırlayan 18. yüzyıl Fransız filozoflarının varolan her şeyin tek yargıcı olarak nasıl usa başvurduklarını gördük. Ussal bir devlet, ussal bir toplum kurulmalıydı; ölümsüz usa karşı olan her şey, amansızca ortadan kaldırılmalıydı. Aynı biçimde, bu ölümsüz usun, o zamanlar bir burjuva olmaya doğru evrim geçiren 18. yüzyıl yurttaşının ülküselleştirilmiş anlığından başka bir şey olmadığını da görmüştük.

Ne var ki Fransız Devrimi, bu us toplumunu ve devletini gerçekleştirdiği zaman yeni kurumlar, daha önceki koşullara göre ne denli ussal olurlarsa olsunlar, gene de mutlak olarak ussal olmadılar. Us devleti tam bir batkıya uğramış, Rousseau'nun *Contrat Social*'i (*Toplum Sözleşmesi*), gerçekleşmesini Terör Döneminde bulmuştu ve bu dönemden kurtulmak için, kendi öz siyasal yeteneğine inancını yitirmiş bulunan burjuvazi, önce *Directoire*'ın kokuşmuşluğuna ve sonra da Napoléon despotizminin koruyuculuğuna sığınmıştı; vaat edilmiş sonsuz barış, sonu gelmez bir fetihler savaşına dönüşmüştü. Us toplumunun yazgısı daha iyi olmadı. Zenginler ve yoksullar karşıtlığı genel gönenç içinde ortadan kalkacak yerde, onu örtbas eden loncasal ve öteki ayrıcalıkların ve onu yumuşatan kilise hayır kurumlarının ortadan kaldırılması ile daha da keskinleşmişti; mülkiyetin feodal engellerinden kurtuluşu, bir kez gündeme girdikten sonra, küçük-burjuva ve küçük köylü bakımından kendini, büyük sermaye ve büyük toprak mülkiyetinin çok güçlü rekabeti ile ezilmiş bulunan küçük mülkiyetin satılması, hem de o güçlü beylerin ta kendilerine satılması özgürlüğü olarak gösteriyordu; böylece bu kurtuluş, küçük-burjuva ve küçük köylü bakımından, *her türlü* mülkiyetten kurtuluş durumuna dönüşüyordu; sanayinin kapitalist bir temel üzerindeki hızlı gelişmesi, işçi yığınlarının yoksulluk ve sefaletini, toplumun yaşama koşulu durumuna getirdi. [Peşin ödeme gitgide, Carlyle'ın diliyle söylemek gerekirse,

insan ile insan arasındaki tek bağ oldu.[145]] Suç sayısı yıldan yıla arttı. Bir zamanlar utanıp sıkılmadan orta yere kurulan feodal kurumlar ortadan kaldırılmasalar bile, hiç değilse ikinci plana itildikleri zamana değin gizlilik içinde beslenen burjuva kötülükler, bundan böyle daha da büyük bir taşkınlıkla patlak verdi. Ticaret gitgide dolandırıcılık durumuna dönüştü. Devrimci *motto*nun "kardeşlik"i, rekabetin uyuşmazlık ve kıskançlıkları içinde gerçekleşti. Zora dayanan baskı, yerini çürümeye; toplumsal güç aracı olarak başta gelen kılıç, yerini altına bıraktı. İlk gece hakkı, feodal beylerden burjuva fabrikatörlere geçti. Fuhuş, o zamana kadar görülmemiş derecede yayıldı. Fuhuşun yasal olarak kabul edilmiş bir biçimi, resmî bir örtüsü olarak kalan evlilik ise, dörtbaşı mamur bir eş-aldatma ile tamamlandı.

Kısacası, aydınlanma filozoflarının görkemli vaatleri karşısında, "usun utkusu" ile kurulan toplumsal ve siyasal kurumlar, acı bir biçimde aldatıcı karikatürler olarak göründüler.

Engels, *Anti-Dühring*, Ankara 1995, s. 369-370

## AYDINLANMADAN ROMANTİZME GEÇİŞ

Fransız Devrimine ve onunla bağlantılı olarak Aydınlanmaya ilk tepki, doğal olarak, ortaçağa ilişkin her şeyi romantik bir gözle görmekti; Grimm gibi insanlar bile bunun dışında değil. İkinci tepki, ortaçağın ötesine, her ulusun ilkel dönemine bakmaktır; gerçi o okumuş-yazmış kişiler bu bakışın sosyalist eğilimle bağlantısı olduğu konusunda herhangi bir fikir sahibi değiller ama, sosyalist eğilimin yaptığı, tamı tamına budur. Bu kişiler sonra da en eskide, en yeniyi bularak çok şaşırırlar — Proudhon'un tüylerini diken diken etse de eşitlikçilerin bile bir ölçüye kadar yaptığı budur.

Marx'tan Engels'e, 25 Mart 1868
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 1*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s. 236

## KAPİTALİST İLERLEMENİN GEÇMİŞİN BAKIŞ AÇISINDAN ELEŞTİRİSİ. FEODAL SOSYALİZM

Tarihsel konumlarından ötürü, modern burjuva topluma karşı yergiler yazmak, Fransız ve İngiliz aristokrasisinin mesleği haline geldi. Temmuz 1830 Fransız Devriminde ve İngiliz reform hareketinde, nefret ettikleri sonradan görmeler karşısında bir kez daha yenik düştüler. O günden sonra, ciddi bir siyasal savaşım tamamıyla sözkonusu olmaktan çıktı. Onlar için geriye yalnızca yazınsal bir savaşım kaldı. Ama yazın alanında bile restorasyon döneminin* eski çığlıklarını atmak artık olanaksızlaşmıştı.

Sempati uyandırmak için, aristokrasi, görünüşte kendi çıkarlarını anmamak ve burjuvaziye karşı yalnızca sömürülen işçi sınıfının çıkarına iddianameler hazırlamak zorunda kaldı. Böylece aristokrasi, öcünü, yeni efendisine hicivler düzerek ve yaklaşmakta olan felaket konusunda kulağına uğursuz kehanetler fısıldayarak aldı.

Feodal sosyalizm ortaya işte böyle çıktı; yarı yakınma, yarı hiciv; yarı geçmişin yankısı, yarı geleceğin tehdidi; bazan acı, nükteli ve keskin eleştirisiyle burjuvaziyi tam yüreğinden vurarak; ama modern tarihin gidişini kavramakta tam bir beceriksizlik gösterdiğinden etkisi bakımından hep gülünç düşerek.

Halkı kendi ardına toplayabilmek için, aristokrasi, bayrak niyetine, önde, proleter sadaka torbasını dalgalandırdı. Ama halk, onun ardına her takılışında kıçındaki eski feodal hanedan armasını görüp yüksek perdeden aşağılayıcı kahkahalarla onu terketti.

Fransız Meşruiyetçilerin bir kesimi ve "Genç İngiltere"[146] bu gösteriyi sergilediler.

Marx-Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, s. 134-135

* 1660-1689 İngiliz Restorasyonu değil, 1814-1830 Fransız Restorasyonu. [*Engels'in 1888 İngilizce baskıya notu.*]

Feodal aristokrasi burjuvazi tarafından yıkılan, modern burjuva toplum ortamında varlık koşulları zayıflayan ve yok olan tek sınıf değildi. Ortaçağ kentlileri ve küçük mülk sahibi köylüler,* modern burjuvazinin habercileriydiler. Sınai ve ticari bakımdan çok az gelişmiş ülkelerde, bu iki sınıf, yükselen burjuvaziyle yanyana, bitkisel yaşamlarını hâlâ sürdürüyorlar.

Modern uygarlığın tam olarak gelişmiş olduğu ülkelerde, proletarya ile burjuvazi arasında durmadan yalpalayan ve burjuva toplumun tamamlayıcı bir parçası olarak kendisini durmadan yenileyen yeni bir küçük-burjuva sınıf oluşmuştur. Ne var ki, bu sınıfın tek tek üyeleri, rekabet yüzünden, durmadan proletaryanın arasına fırlatılıp atılıyorlar, ve modern sanayi geliştikçe, bunlar modern toplumun bağımsız bir kesimi olarak tamamıyla yokolacakları ve manüfaktürdeki, tarımdaki ve ticaretteki yerlerinin denetçiler, kahyalar ve tezgahtarlar tarafından alınacağı anın yaklaşmakta olduğunu da görüyorlar.

Nüfusun yarısından çok daha fazlasını köylülerin oluşturduğu Fransa gibi ülkelerde, burjuvaziye karşı proletaryanın yanında yeralan yazarların, burjuva rejimi eleştirirken köylünün ve küçük-burjuvanın ölçütlerini kullanmaları ve işçilerin tarafını bu ara sınıfların** bakış açısından tutmaları doğaldı. Küçük-burjuva sosyalizmi böyle doğdu. Sismondi yalnızca Fransa'da değil, İngiltere'de de bu okulun başıydı.

Sosyalizmin bu okulu, modern üretim ilişkileri içersindeki çelişkileri derin bir kavrayışla en küçük ayrıntılarına dek tahlil etti. İktisatçıların ikiyüzlü apolojilerini apaçık ortaya serdi. Makineleşmenin ve işbölümünün yıkıcı etkilerini, sermayenin ve toprağın birkaç elde yoğunlaşmasını, aşırı

* Almanca baskılarda: "küçük mülk sahibi köylüler" (*small peasant proprietors*) yerine "küçük köylülük" (*kleine Bauernstand*). –*ç.*

** Almanca baskılarda: "bu ara sınıfların" yerine "küçük-burjuvazinin". –*Ed.*

üretimi ve bunalımları yadsınamaz bir biçimde gösterdi; küçük-burjuvanın ve köylünün kaçınılmaz yıkılışına, proletaryanın yoksulluğuna, üretimdeki anarşiye, servet dağılımındaki apaçık eşitsizliklere, uluslar arasındaki sınai yok etme savaşına, eski ahlaksal bağların, eski aile ilişkilerinin, eski milliyetlerinin çözülüşüne işaret etti.

Bununla birlikte, sosyalizmin bu biçimi, pozitif amaçları bakımından, ya eski üretim ve değişim araçlarını, ve bunlarla birlikte eski mülkiyet ilişkilerini ve eski toplumu geri getirmeyi, ya da modern üretim ve değişim araçlarını, bu araçlar tarafından parçalanmış bulunan ve parçalanmaları kaçınılmaz olan eski mülkiyet ilişkileri çerçevesi içersinde tutmayı arzular. Her iki durumda da, hem gerici ve hem de ütopyacıdır.

Son sözleri şunlardır: manüfaktürde lonca düzeni; tarımda ataerkil ilişkiler.

Sonunda sosyalizmin bu biçimi, inatçı tarihsel olgular kendini aldatmanın tüm uyuşturucu etkilerini dağıttığında pek kötü bir melankoli nöbeti içersinde son buldu.

Marx-Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, s. 136-137

## RESTORASYON YAZARLARI

Çok ünlü gerici bir yazarın açıkça itiraf ettiğine göre, de Maistre ve de Bonald'ın en yüksek metafizikleri sonuçta bir para sorunuydu, ve her para sorunu da doğrudan toplumsal bir sorun değil midir? Restorasyon yanlıları iyi siyaseti geri getirebilmek için iyi mülkiyet haklarını, feodal mülkiyeti, ahlaksal mülkiyeti geri getirmek gerektiğini hiç saklamadılar. Herkes biliyor ki, monarşiye bağlılık ondalık vergiden ve angarya emekten ayrı tutulamaz.

Marx-Engels, "On the Polish Question"
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol 6, Moscow 1976, p. 546

## ABBÉ PRÉVOST

Tyndall'ın duygusal gereksinimi[147] hiçbir şeyi tanıtlamıyor. Chevalier des Grieux de, kendisini ve onu tekrar tekrar satan Manon Lescaut'yu sevmek ve ona sahip olmak gibi bir duygusal gereksinim içindeydi. Onun yüzünden hilebaz ve pezevenk oldu. Eğer Tyndall onu yermek isterse, o da, ona, "duygusal gereksinimi" ile yanıt verecektir!

Engels, *Doğanın Diyalektiği*, Sol Yayınları, Ankara 1996, s. 221

## CHATEAUBRIAND

### 1

Sevgili Friedrich!

İspanyolca saçmalıkları irdelerken değerli Chateaubriand'ın, hani şu 18. yüzyılın aristokrat kuşkuculuğuyla

volterciliğini ve 19. yüzyılın aristokrat duygusallığıyla romantizmini en iğrenç biçimde birleştiren zarif yazarın hilelerini de gözden geçirdim. Doğal olarak bu bileşim, *stil* sözkonusu olduğunda tüm artistik numaralarına karşın, sahteliğiyle insanın gözüne batsa da, Fransa'da bir dönem başlatmak durumundaydı. *Siyasal* görüşlerine gelince, adam kendini *Congrès de Verône*'unda[148] apaçık ortaya koymuş, ve tek soru şu ki, Aleksandr Pavloviç'ten* yüklü bir nakit mi aldı, yoksa yalnızca, bu züppenin herkesten daha çok meraklısı olduğu pohpohlamalarla mı satın alındı?

Marx'tan Engels'e, 26 Ekim 1854
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 28, 1963, S. 404

2

Öteki şeylere gelince, Saint-Beuve'ün şu her zaman iğrenç bulduğum yazar *Chateaubriand*[149] üzerine yazdığı kitabı okudum. Herif Fransa'da el üstünde tutuluyor, çünkü her bakımdan Fransız *vanité*'sinin** en klasik biçimde etekemiğe bürünmesi, ama hafif, fıkır fıkır 18. yüzyıl kılığında değil, romantizme bürünmüş, yeni uydurulmuş ifadelerle caka satan bir *vanité*. Saçma sapan vecizeler, Bizans usulü abartmalar, duygularla flörtler, alacalı bulacalı bir şillercilik, sözcük oyunları, teatral bir *sublime*** ya da daha açık söylemek gerekirse, ne biçimde ne içerikte daha önce asla ulaşılamamış bir boyutta yalan çorbası.

Marx'tan Engels'e, 30 Kasım 1873
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 33, 1966, S. 96

* Çar 1. Aleksandr. –*Ed.*
** Kibir. –ç.
*** Haşmet. –ç.

Onun [Louis Blanc'ın] tarihsel yapıtlarına gelince, onları A. Dumas'ın fasiküllerini yazdığı gibi yazıyor. Yalnızca bir sonraki bölümde işlenecek materyali irdeliyor. *Histoire des dix ans* [*On Yılın Tarihi*] gibi kitaplar böyle yazıldı. Bu, bir yandan ona belli bir tazelik veriyor, çünkü ne yazacaksa, o kendisi için olduğu kadar okuyucu için de yeni; öte yandan sonuç bütün olarak zayıf.

Marx'tan Engels'e, 23 Şubat 1851
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 27, 1965, S. 194

## LAMARTINE

### 1

Lamartine her geçen gün battıkça batıyor. ... Adam tüm konuşmalarında yalnızca burjuvalara hitap edip onları sakinleştirmeye çalışıyor. Geçici hükümet seçimlerinin yapılacağının ilanı da tamamen burjuvazinin içini rahatlatmaya yönelikti. Bunun sonucunda heriflerin bu kadar küstahlaşmasına şaşmamak gerekir.

Engels'ten Marx'a, 18 Mart 1848
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 27, 1965, S. 123

### 2

*Lamartine*, burjuva cumhuriyetin kendisinin imgesel resmi, kendi için düzdüğü coşkulu, fantastik ve hayali kavrayışı, kendi şatafatının düşü idi. Bir insanın neler imgeleyebileceği dikkate değer! Aeolus'un torbasındaki tüm rüzgarları salıvermesi gibi, Lamartine de havadaki tüm ruhları burjuva cumhuriyetin tüm sloganlarını özgür bıraktı ve tüm ulusların kardeşliği, Fransa'nın çok yakında tüm

ulusları kurtaracağı ve kendini onlar için feda edeceği gibi boş lafları doğuya batıya savurdu.

O *hiçbir şey* yapmadı.

Lamartine'in sloganlarının gerektirdiği işleri tamamlamayı üstlenen Cavaignac, dışa dönük organı ise Bastide idi.

Marx-Engels, "English-French Mediation in Italy"
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 7, Moscow, 1976, p. 482

3

Şubat ve Mart devrimlerinden sonra[150] ortaya çıkan romantik düşlerin, halkların kardeşçe evrensel birliği, Avrupa federatif cumhuriyeti, sürekli dünya barışı gibi parlak hayallerin, zamanın önde gelen sözcülerinin ölçüsüz kafa karışıklığını ve eylemsizliğini gizleyen bir perdeden başka bir şey olmadığını yeteri kadar sık belirttik. İnsanlar devrimi korumak için neler yapılması gerektiğini ya görmedi ya da görmek istemedi; gerçekten devrimci önlemlerin alınması konusunda ya yeteneksiz, ya da isteksizdiler; bazılarının darkafalılığı, ötekilerin karşı-devrimci entrika-ları sonucunda, insanlara devrimci eylemler yerine ancak devrimci laflar sunuldu. Tüm tumturaklı açıklamalarıyla o adi Lamartine, şiirsel çiçekler ve retorik süslemelerle halkı aldatma çağının klasik *kahraman*ıydı.

Engels, "Democratic Panslavism"
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 8, Moscow 1976

## VICTOR HUGO

1

Benim yapıtımla* aşağıyukarı *aynı zamanda* yazılan ve

* *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i. –Ed.*

aynı konuyu[151] işleyen yapıtlar arasında yalnız ikisinin sözü edilmeye değer: Victor Hugo'nun *Küçük Napoléon*'u ve Proudhon'un *Hükümet Darbesi*.

Victor Hugo, *coup d'état*'nın* sorumlusuna karşı acı ve nükteli sövüp saymalarla yetiniyor. Olayın kendisi, ona, duru gökte çakan bir şimşek gibi görünüyor. Olayı, ancak, bir bireyin şiddete başvurması olarak görüyor. Böyle yapmakla onu küçülteceği yerde, ona tarihte eşi görülmemiş kişisel bir girişkenlik gücü yükleyerek, büyüttüğünü farketmiyor. Proudhon ise, *coup d'état*yı, daha önceki tarihsel bir gelişmenin sonucu gibi sunmaya çalışıyor. Ama, *coup d'état*yı tarihsel yapılandırışı, onun kahramanının bir tarihsel *mazur gösterilişine* dönüşüyor. Böylece, sözde *nesnel* tarihçilerimizin düştükleri yanılgıya düşüyor. Bana gelince, ben, tersine, Fransa'da, *sınıf savaşımı*nın, sıradan ve kaba bir adamın, bir kahramanın rolünü oynamasını olanaklı kılan koşulları ve ilişkileri nasıl yarattığını gösteriyorum.

Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Ankara 1990, s. 8.

2

Bu "dipsiz-bucaksız" ve son derece karmaşık Almanya, Victor Hugo'nun imgeleminden başka bir yerde varolmadı. Ona göre, bu Almanya, yalnızca müzik, düşler ve bulutlarla ilgileniyor ve önemli işlerle uğraşmayı Fransız burjuvazisine ve gazetecilere bırakıyordu.

Engels'ten Paul Lafargue'a, 5 Aralık 1892
Engels - Paul and Laura Lafargue, *Correspondence*, Vol. 3, Moscow 1963, p. 219

3

Zaman geçtikçe savaş[152] sevimsiz bir nitelik almaya

* Hükümet darbesi. –ç.

başladı. Fransızlar henüz yeterince ezilmedi ve Alman ahmakları da çok fazla başarı kazandı. Victor Hugo Fransızca saçmalıyor, ve zarif Wilhelm de Alman dilinin ırzına geçiyor:[153] "*Nun lebe wohl, mit bewegtem Herzen, am Schluss eines solchen Briefes.*"*

Bu da kral olacak ha?! Hem de dünyanın en "kültürlü" ulusunun kralı! Karısı da bunu yayınlatıyor!

Engels'ten Marx'a, 13 Eylül 1870
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 33, 1966, S. 63

4

Savaş yasalarınca hâlâ kabul edilebilecek bir eylem olsa da, bir kalenin bombalanması sivillerin öylesine acı çekmesine neden olur ki, böyle bir yeri teslime zorlamak için gereken yapılmadan saldırılmasını tarih bağışlamaz. Paris'i kutsal şehir —hem de ne kutsal!— ve ona yapılan her saldırıyı da kutsallığa karşı bir saygısızlık olarak değerlendiren Victor Hugo'nun *chauvinisme*'ine** gülüp geçiyoruz. Biz Paris'i, eğer direnmeyi seçerse, doğrudan saldırıların, açık siperlerin, kuşatma bataryalarının, sivil binalara rasgelecek kör atışların tüm risklerine katlanacak, tahkim edilmiş herhangi bir kent olarak görüyoruz.

Engels, "Notes On the War" [İngilizce yazılmıştır]
*Pall Mall Gazette*, October 13, 1870

## EUGÈNE SUE

Eugène Sue'nün ünlü romanı *Les Mystères de Paris* [*Paris'in Gizemleri*] özellikle Almanya'da kamuoyunu derinden etkiledi; kitabın büyük kentlerdeki "alt katmanların" payına

* Böylesi bir mektubun sonunda, titreyen bir kalple, elveda.
** Şovenizmine. —ç.

düşen sefalet ve düşkünlüğü anlatışındaki etkileyici tarz, kaçınılmaz olarak kamuoyunun dikkatini yoksulların genel durumuna çekti. Almanya'nın *Times*'ı *Allgemeine Zeitung*'un söylediği gibi Almanlar, roman yazımı stilinde şu son on yılda tam bir devrim yaşandığını keşfettiler. Eskiden benzeri hikayelerin kahramanları olan krallarla prensler yerine şimdi yoksul, hor görülen sınıf, onun yazgısı ve talihi, sevinçleri ve acıları, romanın konusunu oluşturuyor; ensonu Almanlar da G. Sand, E. Sue ve Boz* gibi roman yazarlarının oluşturduğu bu yeni sınıfın günümüzün bir belirtisi olduğunu kavrıyorlar.

Engels, "Continental Movements"
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 3, Moscow 1975, p. 415

## SUE'NÜN *MYSTÈRES DE PARIS*'SİNİN ELEŞTİREL ANALİZİNDEN

### 1

Eugène Sue meyhaneleri, kuşkulu inleri ve *canilerin* argosunu betimlediği zaman, bay Szeliga bir "*gizem*" keşfeder: Ona göre "yazar" bu argo ve bu inleri betimlemek istemez;

> "Kötülüğe iten etkenlerin gizemini tanıtmak ister, vb." — "En çok girilip çıkılan, en kalabalık yerlerdedir ki ... caniler, kendilerini *kendi yerlerinde duyumsarlar.*"

Kendisine arı peteği ile arı peteği olarak ilgilenmediği ve bu peteğin, onu irdelememiş biri için bir gizem olmadığı, çünkü arının ancak açık havada ve çiçekler üzerinde "gerçekten kendi yerinde bulunduğu" tanıtlanacak bir doğabilimci ne diyebilir? Caninin ayırıcı özelliği adı kötüye çıkmış yerlerde ve argoda yansır; onlar onun varoluşunun parçalarıdır; *femme galante*'ın** betimlenmesinin *petite maison*'un***

* Charles Dickens. –*Ed.*
** Hafifmeşrep kadın. –ç.
*** Kadının yaşadığı ev. –ç.

betimlenmesini gerektirmesi gibi, onlar olmadan da o betimlenemez.

Canilerin inleri yalnızca genel olarak Parisliler için değil ama hatta Paris polisi için bile öylesine büyük bir "gizem"dir ki daha şu anda, bu inleri polis tarafından erişilebilir duruma getirebilmek üzere, *Cité*'de aydınlık ve geniş sokaklar açılmaktadır.

Son olarak sözünü ettiğimiz betimleme için okurların "*sur la curiosité craintive*"ine* güvendiğini de Eugène Sue'nün kendisi açıklar. Bay Eugène Sue bütün romanlarında, okurların bu ürkek merakına güvenmiştir. Yalnızca *Atar Gull, Salamandre, Plick ve Plock* vb. düşünülsün.

Marx-Engels, *Kutsal Aile*, Sol Yayınları, Ankara 1994, s. 84

2

Bıçakçının [*le Chourineur*] işi kasaplıktı. Çeşitli çatışmalar doğanın bu zorlu çocuğunu bir katil durumuna getirir. Rodolphe onunla raslantı sonucu, tam da Meryem Çiçeğini [*Fleur-de-Marie*] hırpaladığı sırada karşılaşır. Rodolphe usta hacamatçının kafasına, ona korku veren usta işi birkaç yumruk indirir. Böylece de Bıçakçı'nın saygısını kazanır. Daha sonra, kötü evde Bıçakçı'nın iyi çocuk doğası ortaya çıkar. "Sen her zaman yürekli ve onurlusun!" der ona Rodolphe. Bu sözlerle, ona özüne karşı saygı aşılar. Bıçakçı düzelmiş, ya da bay Szeliga gibi konuşmak gerekirse, "*ahlaksal varlık*"a dönüşmüştür. Rodolphe onu koruması altına alır. Bıçakçı'nın, Rodolphe tarafından yönetilen yeni eğitimini izleyelim.

*Birinci aşama.* — Başlamak için Bıçakçı ikiyüzlülük, kalleşlik, ihanet ve *duygularını gizleme* dersleri alır. Rodolphe, ahlakı düzelen Bıçakçı'yı, tastamam *Vidocq*'un kendilerine ahlak aşıladığı suçluları kullandığı gibi kullanır; yani onu

* Ürkek merakına. –ç.

bir *mouchard*,* bir *agent provocateur*** durumuna getirir. Ona, "*Maître d'école*"*** karşısında "hırsızlık yapmama ilkesi"ni değiştirmiş "*gibi görünme*"sini, ona vurulacak bir vurgun önermesini ve böylece onu Rodolphe tarafından kurulan bir tuzağa düşürmesini öğütler. Bıçakçı'da bir "güldürü" ("*farce*") için kullanılmak istendiği izlenimi uyanır. Kendisine *mouchard* ve *agent provocateur* rolleri oynaması yolunda yapılan telkine karşı protestoda bulunur. Rodolphe, eleştirel Eleştiri'nin "*arı*" *kazüistiği*** ile, kötü bir işin "iyi ahlaksal nedenler" ile yapıldığı anda artık kötü bir iş olmadığına bu doğa çocuğunu kolayca inandırır. *Agent provocateur* olarak Bıçakçı, arkadaşlık rolü oynayarak ve güven uyandırarak, eski yoldaşını yıkımına götürür. Yaşamında *ilk kez* olarak, bir *infamie****** yapar.

*İkinci aşama.* — Bıçakçı'yı, ölümden kurtardığı Rodolphe'un *garde-malade*'ı****** olarak buluruz.

Bıçakçı öylesine *dürüst* bir *ahlaksal* varlık durumuna gelmiştir ki, David, zenci doktor, döşeme üzerine oturmasını önerdiği zaman, halıyı kirletme korkusu ile bu öneriyi geri çevirir. İskemle üzerine oturamayacak kadar da *utangaçtır*. İskemleyi önce sırtüstü koyar, sonra da iskemlenin ön ayakları üzerine oturur. Yaşamını kurtardığı bay Rodolphe'a, "*monseigneur*" [beyefendi] diyecek yerde, "dost" ya da "*monsieur*" [bay] diye seslendiği her kez özür dilemekten de geri kalmaz.

Bu kaba doğa çocuğunun ne mucizeli eğitimi! Bıçakçı Rodolphe'a, ona karşı bir *buldokun* efendisi için duyduğu bağlılığı duyduğunu itiraf ettiği zaman, kendi eleştirel değişiminin en derin gizini açığa vurur. "*Je me sens pour vous comme qui dirait* l'attachement *d'un* bouledogue *pour* son maître."* Eski kasap, köpek biçimine gelmiştir. Bu andan

* Hafiye. –*ç.*
** Kışkırtıcı ajan. –*ç.*
*** Suç ortakları tarafından verilen takma ad, öğretmen. –*Ed.*
**** Vicdan durumlarını inceleyen tanrıbilim kolu. –*ç.*
***** Alçaklık. –*ç.*
****** Hastabakıcısı. –*ç.*

başlayarak tüm erdemleri de köpek erdemi biçimine, efendisine arı bir "*dévouement*"** biçimine dönüşeceklerdir. Bağımsızlığı, bireyselliği tamamen yokolacaktır. Ama, portrelerinin anlamını kişilerin ağzı üzerine konmuş bir pusula ile belirtme zorunda kalan kötü ressamlar örneği, Eugène Sue de "*bouledogue*" Bıçakçı'nın ağzına, üzerinde durmadan şu inanca okunan bir etiket koyacaktır: "Sizin 'sen yürekli ve onurlusun' sözleriniz, beni bir *insan* yaptı." Son soluğuna değin Bıçakçı, edimlerinin güdüsünü kendi insanal bireyselliğinde değil ama bu etikette bulacaktır. Ahlaksal bakımdan düzelmesini tanıtlamak için, kendi öz nitelikleri ve öteki bireylerin ahlak bozukluğu üzerinde derin derin düşünecek ve ahlaksal deyimlerle cambazlık ettiği her kez, Rodolphe ona şöyle demekten geri kalmayacaktır: "Senin böyle *konuşmanı* duymak hoşuma gidiyor." Bıçakçı, sıradan bir buldok değil, *ahlaklı* bir *buldok* olmuştur.

*Üçüncü aşama.* — *Kaba,* ama *gözüpek* Bıçakçı patavatsızının yerine geçen *küçük-burjuva kusursuzluğuna* daha önce hayran olmuştuk. Şimdi, "*ahlaksal varlık*" için yerinde olacağı gibi, onun *küçük-burjuva* tutum ve davranışını özümlediğini de öğreniyoruz.

"*A le voir marcher ... on l'eût pris pour le* bourgeois *le plus inoffensif du monde.*"***

Rodolphe'un bu Eleştiri'ye göre reformdan geçmiş yaşama verdiği içerik, biçiminden de daha içler acısıdır. Rodolphe onu, "inansız dünyaya pişmanlığın canlı ve kurtarıcı örneğini vere"bileceği Afrika'ya gönderir. Bundan böyle onun simgelemesi gereken şey, artık kendi öz insanal doğası değil ama bir hıristiyan dogmasıdır.

*Dördüncü aşama.* — Eleştirel-ahlaksal değişimi Bıçakçı'yı, gidişini korku ve pratik bilgelik kurallarına göre yöneten dingin ve sakıngan bir insan durumuna getirmiştir.

* "Size karşı sanki bir *buldokun efendisi* için duyduğu bağlılığı duyuyorum." –ç.

** Bağlılık. –ç.

*** "Onu yürürken görünce, ... dünyanın en zararsız *burjuvası* sanılabilirdi." –ç.

"Bıçakçı", diye bilgi verir bize boşboğaz yalınlığı içinde ağzında hiç bakla ıslanmayan Murph, "*le Chourineur n'a pas dit un mot de l'exécution du maître d'école, de* peur *de* se *trouver compromis.*"*

Demek ki Bıçakçı, Öğretmenin öldürülmesinin yasaya aykırı bir edim olduğunu bilir. Eğer bunun üzerine tek söz bile söylemezse bu, durumunu tehlikeye atmak korkusu yüzündendir. *Bilge* Bıçakçı!

*Beşinci aşama.* — Bıçakçı, Rodolphe ile *köpeksel* ilişkilerinin, uygun bir biçim altında bilince (!) erişmesi için ahlaksal kültürünü yeterince tamamlamıştır. Onu ölümden kurtardıktan sonra, *Germain*'e şöyle der:

"Benim, *rahipler* için *tanrı* neyse benim için de o olan bir koruyucum var — önünde diz çökülecek biri."

Ve düşüncede, işte tanrısı önünde dizüstüdür o.

"Bay Rodolphe, *diye devam eder Germain*'e, sizi korur. Ben *bay* diyorum ya ... aslında ... *beyefendi* demem gerek ... ama ona *bay* Rodolphe demeye alıştım, o da buna izin veriyor."

Ve bay Szeliga, eleştirel bir esrime içinde haykırabilir: "Göz kamaştırıcı uyanış, göz kamaştırıcı açılma!"

*Altınca aşama.* — Bıçakçı, sonunda beyefendisinin yerine kendini bıçaklatarak, arı *dévouement* mesleğini, ahlaksal buldok mesleğini gereğince tamamlar. *İskelet*** prensi bıçağı ile tehdit ettiği anda, Bıçakçı canakıyıcının kolunu engeller. İskelet, Bıçakçı'yı bıçaklar. Ama ölürken, Bıçakçı Rodolphe'a şöyle der:

"Benim gibi bir *yer solucanının*" (bir buldokun), "bazan sizin gibi bir *büyük beyefendiye* yararlı olabileceğini söylemek-

* "Bıçakçı, Öğretmenin öldürülmesi üzerine, bu işe karıştırılma *korkusu* yüzünden tek söz bile söylemedi." –ç.

** *Le squellette, Mystères de Paris*'nin, Rodolphe'un yardımsever etkisine duygusuz, canakıyıcı kişisi. –ç.

te haklıydım."

Bıçakçı'nın tüm eleştirel mesleğini *bir tek* tümcecik içinde özetleyen bu köpek bildirimine Bıçakçı, ya da daha doğrusu onun ağzında taşıdığı pusula, şunu ekler:

"Ödeştik, bay Rodolphe. Siz bana yürek ve onur sahibi olduğumu söylemiştiniz."

Ve bay Szeliga tüm gücü ile haykırabilir:

"Bıçakçı'yı *insanlığa* [?] geri vermiş olmak, Rodolphe için ne büyük değim."

Marx-Engels, *Kutsal Aile*, Sol Yayınları, Ankara 1994, s. 215-219

3

Marie'yi katiller ve hırsızlar arasında buluruz; genelev mamasının kölesi olan bir orospudur. Bu düşme içinde onu çevresine kabul ettiren insanal bir ruh soyluluğu, insanal bir yürek temizliği ve insanal bir güzellik saklar; onu bu eli kanlılar *top*luluğunun şiirsel çiçeği durumuna getiren ve ona Meryem Çiçeği adını kazandıran da bu niteliklerdir.

*İlkel doğası* ile *eleştirel değişimi* arasında bir karşılaştırma yapabilmek için, Meryem Çiçeği'ni daha sahneye ilk girişinden başlayarak iyice gözlemlemek zorunludur.

Tüm dayanıksızlığına karşın Meryem Çiçeği, hemen yiğitlik, yılmazlık, iyi huyluluk, uysallık kanıtları gösterir; onu *insanlıktan uzaklaştıran* durumu içindeki açılma ve sevincini de ancak bu nitelikler açıklayabilir.

Ona kötü davranan Bıçakçı'ya karşı, kendini makası ile savunur. Ona içinde rasladığımız ilk durum işte budur. Kendini en güçlünün kabalığına dirençsiz bırakan savunmasız bir kuzu olarak değil ama haklarını almasını ve bir savaşıma girmesini bilen bir genç kız olarak görünür.

*Rue aux Fèves*'deki köşe meyhanesinde, Bıçakçı ile Rodolphe'a yaşamını anlatır. Anlatısı sırasında, Bıçakçı'nın nüktesi onu *güldürür*. Hapisten çıkışında iş arayacak yerde, kazandığı 300 frankı gezip tozma ve giyim kuşama harcamış olmaktan ötürü kendini suçlar. "Ama bana öğüt verecek kimsem yoktu." Yaşamının yıkımını, genelev işleten kadına satıldığı günü, yeniden anımsarken üzüntüye kapılır. Çocukluğundan bu yana, tüm bu serüvenleri ilk kez anımsar.

"*Le fait est que ça me chagrine de regarder ainsi derrière moi ... ça doit être bien bon d'être honnête.*"* Ve Bıçakçı, namuslu olmasını söyleyerek onunla dalga geçtiği zaman, haykırır:

"*Honnête! mon dieu! et avec quoi donc veux-tu que je sois honnête?*"**

Açıkça sulugöz olmadığını bildirir: "*Je ne suis pas pleurnicheuse*"*** ama durumu da çok iç karartıcıdır: "*Ça n'est pas gai.*"**** Hıristiyan *pişmanlığa* karşıt olarak geçmiş konusunda, aynı zamanda hem *stoacı hem de epikurosçu* formülü, özgür ve güçlü bir kadının insanal ilkesini dile getirir:

"*Enfin ce qui est fait, est fait.*"*****

Şimdi Meryem Çiçeği'ne Rodolphe ile ilk gezintisinde eşlik edelim.

"Korkunç durumunun bilinci seni sık sık tedirgin etmiş olmalı" der, ahlaksal bir konuşmaya başlamak için can atan Rodolphe.

> "Evet, diye yanıtlar Meryem Çiçeği, korkuluk duvarı üzerinden Seine'e birçok kez baktım; ama sonra çiçeklere, güneşe bakıyordum. ... O zaman kendi kendime, nehir hep orada olacak; daha ancak onaltı-buçuk yaşımdayım ... kimbilir? diyordum. *Dans ces moments- là il me semblait que*

* "Gerçek şu ki, böyle arkama bakmak beni üzüyor ... namuslu olmak çok iyi bir şey olmalı." –ç.

** "Namuslu! Tanrım, peki ne ile namuslu olmamı istiyorsun?" -ç.

*** "Sulugöz değilim ben." –ç.

**** "Durum iç açıcı değil." –ç.

***** "Adam sen de, olan olmuş." –ç.

*mon sort n'était pas mérité, qu'il y avait en moi quelque chose de bon. Je me disais, on m'a bien tourmenté, mais au moins je n'ai jamais fait de mal à personne."**

Meryem Çiçeği, içinde bulunduğu durumu özgür bir yaratma olarak, kendi kendinin bir dışavurumu olarak değil ama hak edilmemiş bir yazgı olarak görür. Bu mutsuzluk değişebilir. Henüz gençtir.

*İyilik* ve *kötülük,* Marie'nin gözünde, *ahlaksal* iyilik ve kötülük *soyutlamaları* değildir. O *iyidir,* çünkü hiçbir zaman kimseye *kötülük* yapmamış, insanal çevresine karşı her zaman *insanal* olmuştur. O *iyidir,* çünkü güneş ve çiçekler, ona kendi öz ışıklı ve çiçek açan doğasını açınlarlar. O *iyidir,* çünkü henüz umut ve cesaret dolu bir *gençtir.* İyi *olmayan,* durumudur; çünkü ona doğaya aykırı bir baskıda bulunur, çünkü onun ne insanal içgüdülerinin belirtisi, ne de insanal isteklerinin gerçekleşmesidir; çünkü acılarla dolu ve sevinçten yoksundur. O durumunu kendi *öz bireyselliği* ile, kendi *öz doğası* ile ölçüştürür, yoksa *iyilik ülküsü* ile değil.

Burjuva yaşam zincirlerinin çözüldüğü ve kendi öz doğasını özgürce gösterebildiği *doğa*da Meryem Çiçeği, doğanın güzelliği karşısında, demek ki burjuva konumunun üzerinde derin bir etkisi olmaksızın, ona şöyle bir dokunup geçmekten başka bir şey yapmadığını, bir talihsizlikten başka bir şey olmadığını ve onun ne iyi, ne de kötü değil ama *insanal* olduğunu gösteren bir yaşama sevinci, bir duygu zenginliği, insanal bir şakraklık ile dolup taşacaktır.

*"Monsieur Rodolphe, quel bonheur!.. de l'herbe! des champs! Si vous vouliez me permettre de descendre, il fait si beau!.. J'aimerais tant à courir dans ces prairies!"***

* "İşte böyle anlarda, bana yazgım hak edilmiş bir yazgı değilmiş, içimde yeni bir şeyler varmış gibi geliyordu. Kendi kendime, bana çok acı çektirdiler, ama hiç değilse, ben hiçbir zaman hiç kimseye kötülük yapmadım, diyordum." –ç.

** "Bay Rodolphe, ne mutluluk!.. çimen! tarlalar! Beni aşağı indirir misiniz; hava ne güzel!... Ne kadar koşmak isterdim bu çayırlıklarda!" –ç.

Ve, arabadan indikten sonra, Rodolphe için çiçekler toplar, "sevinçten güçlükle konuşabilir", vb.. Rodolphe ona, onu *bayan Georges'un çiftliğine götüreceğini* söyler. O orada güvercinlikleri, ahırları, vb. görecektir; orada süt, tereyağı, meyveler, vb. vardır. İşte bu çocuk için gerçek *iyilik araçları. O eğlenecektir*; işte onu ilk ilgilendiren şey. "*C'est à n'y pas croire ... comme je veux m'amuser.*"* En açık yürekli biçimde, talihsizliğinde kendine düşen *payı* Rodolphe'a açıklar. "*Tout mon mauvais sort est venu de ce que je n'ai pas économisé mon argent.*"** Ve Rodolphe'a tutumlu olmasını, biriktirme sandığına para yatırmasını öğütler. Rodolphe'un gözleri önünde kurduğu İspanya'daki şatolar, imgeleme yetisini okşar. Yeniden üzüntü içine, ancak "*şimdiki zamanı* unuttuğu" ve "bu şimdiki zamanın tatlı ve güleryüzlü bir varoluş düşü ile karşıtlığı ona durumunun korkunçluğunu anımsattığı" için düşer.

Meryem Çiçeği'ni buraya değin kendi ilkel biçimi altında, Eleştiri'nin işe karışmasından önce görüyoruz. Eugène Sue, kendi dar dünya görüşü ufkunun üstüne yükselmiştir. Burjuvazinin önyargılarına bodoslamadan saldırmıştır. Kuşkusuz Meryem Çiçeği'ni kahramanı Rodolphe'a, kendi ataklığının kefaretini ödemek, bütün yaşlı erkek ve kadınların, bütün Paris polisinin, moda olan dinin ve "eleştirel Eleştiri"nin onamasını kazanmak için vermiştir.

Rodolphe'un Meryem Çiçeği'ni kendisine götürdüğü bayan Georges mutsuz, merak hastası, sofu bir kadındır. Çocuğu hemen şu sofuluk dolu sözlerle karşılar: "*Tanrı* onu seven ve ondan korkan kimseleri ... acı çekmiş ve *pişman olmuş* kimseleri kutsasın." Rodolphe, "arı Eleştiri" adamı, saçını boş inanç içinde ağartmış mutsuz papaz *Laporte*'u çağırtır. Meryem Çiçeği'nin eleştirel reformunu yapmaya bu papaz adanmıştır.

Şen ve temiz yürekli Marie yaşlı papaza yaklaşır. *Eugène Sue*, hıristiyan kabalığı içinde, "mucizeli bir içgüdü"

* "İnanılmaz şey ... ne kadar eğlenmek istiyorum." –ç.

** "Benim tüm kötü talihimin nedeni paramı tutumlu harcamamak." –ç.

ile onu hemen kulağa fısıldattırır ki "*pişmanlık* ve *kefaretin* başladığı yerde", yani dışında kurtuluşun olmadığı kilisede, "*utanç* biter". Gezintinin şen saflığını, doğanın verdiği iyilik ile Rodolphe'un dostça duygudaşlığının yarattığı ve yalnızca genelevci kadının yanına dönme düşüncesi tarafından bozulan sevinci unutur.

Papaz Laporte hemen *dünya-üstü* bir poz takınır. İlk sözü şudur:

> "*Tanrı*'nın bağışlaması sonsuzdur, sevgili çocuğum. ... O, sizi çok acı sınamalar içinde yüzüstü bırakmayarak, bunu size tanıtladı. ... Sizi kurtaran gönlü yüce adam, *Kitabın* şu *sözünü* gerçekleştirdi [dikkat edelim: Kitabın sözü, insanal bir erek değil!]: tanrı, onu yardıma çağıranların yanındadır. ... O, ondan korkanların isteklerini yerine getirecektir; O, onların inlemelerine kulak verecek ve onları kurtaracaktır. ... Tanrı *kendi* yapıtını bitirecektir."

Marie kilise vaazının *tehlikeli* anlamını henüz kavramaz. Şöyle yanıtlar:

> "Bana acımış ve tanrıya geri getirmiş kimseler için dua edeceğim."

İlk düşüncesi tanrı *değil* ama kendi *insanal* kurtarıcısıdır; ve o kendi *öz* bağışlanması için değil, *onun* için dua etmek ister. Duasının, başka birinin kurtuluşu üzerinde etkili olabileceğine inanır. Üstüne üstlük, henüz tanrıya geri getirilmiş olduğunu sanacak kadar da böndür. Papaz bu kitaba aykırı yanılsamayı yerle bir etmekten kendini alamaz.

Onun sözünü keser:

> "Yakında bağışlanmaya, büyük suçlarınızın bağışlanmasına layık olacaksınız ... çünkü, gene yalvaç ile birlikte söylemek gerekirse tanrı, düşmek üzere bulunan herkese yardım eder."

Papazın insanlıktan uzak formülüne dikkat edin: Yakında bağışlanmaya layık olacaksınız! Günahlarınız *henüz bağışlanmamıştır.*

Genç kızı karşılarken ona günahlarının bilincini armağan eden Laporte gibi Rodolphe da, ayrılacağı sırada ona, onu bekleyen *hıristiyan çarmıha gerilmenin* simgesi olan altın bir *haç* armağan eder.

Marie bir süreden beri bayan Georges'un çiftliğinde oturmaktadır. İlkin yaşlı papaz Laporte ile bayan Georges'un bir konuşmasını dinleyelim.

Papaz, Marie için "bir evlenme"yi olanaksız görür, "çünkü, onun güvencesine karşın,* Meryem Çiçeği'nin gençliğini lekeleyen geçmiş ile karşı karşıya gelmeyi göze alacak tek erkek yoktur." Ve ekler: "Kefareti ödenecek büyük suçları var. ... Ahlaksal sağduyu ona yardımcı olmayı gerektirir." Doğru yoldan ayrılmama olanağını, burjuvaların en bayağısının yapabileceği gibi tanıtlar: "Peki iyiliksever ruhlar Paris'te o kadar az mı?" İkiyüzlü papaz, Paris'te bu iyiliksever ruhların, her saatte ve en kalabalık sokaklarda, eskiden Marie'nin de yaptığı gibi gece yarılarına kadar *kibrit* ve benzer şeyler satan ve gelecekteki yazgıları hemen hemen istisnasız Marie'nin yazgısı olacak olan yedi-sekiz yaşlarındaki küçücük kızların yanından hiç aldırmadan geçtiklerini çok iyi bilir.

Papaz, Marie'nin günahlarını *ödemesini* ister; vicdanında, onu *mahkum* etmiştir. Meryem Çiçeği'ni bir gezintide, akşam, onu evine uğurlayan Laporte ile birlikte izleyelim.

> "Bir bakın, çocuğum, *diye başlar sofuluk dolu bir güzel konuşma özentisi ile,* şu artık sınırları görünmeyen sonsuz büyüklüğe bir bakın." (Gerçekten vakit akşamdır...) "bana öyle gelir ki sessizlik ve enginlik bize sanki bir sonsuzluk fikri veriyor. Size bunu söylüyorum Marie, çünkü siz yaratışın güzelliklerine karşı duygulusunuz. ... Çoğu kez bu güzelliklerin size, bu duygudan çok uzun zaman yoksun kalmış bulunan size esinledikleri dinsel hayranlığın etkisinde kalmışımdır."

* Sue'nün metninde, papaz şöyle der: "*benim ve* sizin güvencemize karşın." –*Ed.*

Papaz, Marie'nin doğa güzellikleri karşısındaki dolaysız ve temiz yürekli sevincini, *dinsel* hayranlık biçimine getirmesini daha şimdiden başarmıştır. Gözlerinde, *doğa* daha şimdiden sofulaşmış, *hıristiyanlaşmış* bir doğa düzeyine, yaratık düzeyine düşürülmüştür. Saydam gök bayağılaşmıştır, o artık yavan bir *sonsuzluk* simgesinden başka bir şey değildir. Meryem Çiçeği, varlığının bütün insanal belirtilerinin "*bayağı*", dinden yani gerçek kutsanmadan yoksun, dinsiz, tanrıtanımaz olduklarını öğrenmiş bulunmaktadır. Papazın ona vaadettiği doğaüstü araca, *vaftize* yatkın bir duruma gelmesi için papazın onu kendi gözünde kirletmesi, doğal ve tinsel yeteneklerini, iyilik araçlarını çirkef içinde sürüklemesi gerekir.

Marie papaza bir itirafta bulunmak ve ondan hoşgörüsünü dilemek istediği zaman, şu yanıtı verir:

"*Tanrı,* size bağışlayıcı olduğunu kanıtladı."

Karşılaştığı hoşgörüde Marie, insanal bir varlığı, kendi benzerini ona doğru iten, doğal ve kendiliğinden iyi bir hareket görmemelidir. Onda sonsuz, doğaüstü, insanüstü bir bağışlama ve bir kerem, *insanal hoşgörüde* de tanrısal bir *bağışlama* görmesi gerekir. Bütün insanal ve doğal ilişkileri *tanrı ile ilişkiler* durumuna aşkınlaştırması gerekir. Meryem Çiçeği'nin yanıtında, kendini papazın, tanrının bağışlayıcılığı üzerindeki saçma sapan sözüne kaptırma biçimi, dinsel öğretinin onu daha şimdiden ne dereceye değin bozmuş olduğunu gösterir.

Daha iyi durumu içine yerleşir yerleşmez, *yeni mutluluğundan* başka bir şey duymadığını söyler.

> "Her an bay Rodolphe'u düşünüyordum. Çoğu kez ... orada tanrıyı değil ama onu, Rodolphe'u aramak ve ona teşekkür etmek için, gözlerimi göğe kaldırıyordum. Son olarak ... *kendimi suçluyorum,* aziz Peder, tanrıdan *çok* onu *düşünüyordum*; çünkü *o* benim için yalnızca tanrının yapabileceğini yapmıştı. ... *Mutlu* idim, büyük bir tehlikeden her zaman için kurtulmuş biri olarak mutlu."

Meryem Çiçeği, mutluluğu yalnızca *gerçekte* ne ise o olarak, yeni bir mutluluk olarak gördüğü yeni bir durumu duymuş olmayı daha şimdiden kınanacak bir şey bulur, yani doğaüstü değil de doğal bir davranışta bulunmuş olduğu için kendini kınar. Kendini kurtaran adamda *gerçekten* ne ise onu, kurtarıcısını görmüş ve onun yerine imgesel bir kurtarıcıyı, *tanrıyı* geçirmemiş olmaktan ötürü, kendini daha şimdiden suçlar. *İnsandan, benzerimden,* bana karşı kazanmış bulunduğu değerleri, onları tanrıya vermek için çekip alan; genel olarak onda insanal olan her şeye, insana yabancı, insanal-olmayan her şeye de onun *gerçek* özellikleri olarak bakan o dinsel ikiyüzlülüğün, daha şimdiden eline düşmüştür.

Marie bize düşüncelerinin, duygularının, yaşam karşısındaki tutumunun *dinsel değişiminin,* bayan Georges ile Laporte'un yapıtı olduğunu anlatır.

> "Bay Rodolphe beni *Cité*'den* götürdüğü zaman, alçalmışlığımın bilinci henüz belirsizdi. Ama bayan Georges ve sizden aldığım eğitimin, öğütlerin, örneklerin [...] benim mutsuz olmaktan daha çok suçlu olduğumu, heyhat! bana anlatmadıklarını mı sanıyorsunuz? ... Siz ve bayan Georges, siz bana *aşağılıklığımın sonsuz derinliğini anlattınız.*"

Bir başka deyişle o, alçalmışlığının insanal ve dolayısıyla dayanılabilir bilincini, sonsuz bir aşağılığın hıristiyan ve dolayısıyla dayanılmaz bilinci ile değiştirmiş olmayı, papaz Laporte ile bayan Georges'a borçludur. Papaz ile sofu kadın, ona kendisini *hıristiyan açıdan* yargılamayı öğretmişlerdir.

Marie onu içine attıkları ahlaksal mutsuzluğun genişliğini sezinler. Şöyle der:

> "Mademki iyinin ve kötünün bilinci benim için böylesine uğursuz olacaktı, beni mutsuz yazgıma bıraksalardı!.. Eğer beni alçaklıktan çekip çıkarmasalardı, sefalet, hakaretler beni çarçabuk öldürürdü; hiç olmazsa, her zaman pişmanlık duyacağım bir arılığın bilgisizliği içinde ölmüş olurdum."

* Kentten. –ç.

Katı yürekli papaz yanıtlar:

> "En gönlüyüce bir doğa, sizi içinden çekip çıkardıkları çamur içine bir gün bile batmış olsa, *bundan silinmez bir yüzkarası taşır. Tanrısal adaletin değişmezliği budur.*"

Bu tatlı dilli *papazsal kargış* tarafından derinden derine yaralanan Meryem Çiçeği, haykırır: "Görüyorsunuz ki umutsuzluğa düşmem gerekiyor."

Saçları kırlaşan din kölesi yanıtlar:

> "O üzücü sayfayı yaşamımızdan silmekte umutsuzluğa düşmemiz, ama *tanrının sonsuz mağfiretinden* umutsuzluğa düşmememiz gerekiyor. *Bu dünyada* sizin için, zavallı çocuk, gözyaşı, pişmanlık, kefaret; ama bir gün, *öteki dünyada,* bağışlanma, *sonsuz mutluluk!*"

Marie henüz ona öteki dünyada vaadedilen sonsuz mutluluk ve bağışlama ile avundurulacak kadar bön değildir:

> "Merhamet, merhamet tanrım!" diye haykırır, daha ne kadar gencim ... *malheur à moi!*"*

Ve papazın ikiyüzlü safsatacılığı doruğuna varır:

> "Tersine, sizin için ne mutlu Marie, tanrının bu acı ama kurtarıcı pişmanlıkları gönderdiği sizin için ne mutlu! Bunlar sizin ruhunuzun *dinsel* duygunluğunu kanıtlıyor. ... Bu acıların her biri öteki dünyada size ödenecek. İnanın bana, tanrı sizi bir an kötü yolda, yalnızca size *pişmanlık mutluluğunu* ve *kefaretten doğan* sonsuz ödülü kısmet etmek için bırakmıştır."

Bu andan sonra Marie, *günah bilincinin kölesi* durumuna gelmiştir. En sefil durum içinde kendine insanal, sevimli bir bireysellik yaratmasını bilmiş ve aşırı düşkünlük içinde *kendi gerçek özünü* gördüğü *insanal* özünün bilincini taşımış

* "Vah başıma gelenler!" –ç.

iken, bundan böyle güncel toplumun onu ancak dışsal olarak ilgilendiren alçakça yaşayışı, onun iç doğası durumuna gelir; bu alçakça yaşayışı anımsayarak kendine durmadan işkence etmek, tanrının kendisi tarafından istenmiş bir yaşam ödevi, varoluşunun kendi başına ereği durumuna gelir. Eskiden "*Ne pas être pleurnicheuse*"* ile övünür, "*ce qui est fait, est fait*"** bilir iken, şimdi günah korkusunu *iyilik,* pişmanlığı da *mutluluk* bilir.

Daha sonra Meryem Çiçeği'nin Rodolphe'un kızı olduğu ortaya çıkar. Onu Gerolstein prensesi olarak görürüz.

Onun babası ile konuşmalarından birini dinleyelim:

> "*En vain je prie Dieu de me délivrer de ces obsessions, de remplir uniquement mon cœur de son pieux amour, de ses saintes espérances, de me prendre enfin toute entière, puisque je veux me donner toute entière à lui... Il n'exauce pas mes vœux — sans doute, parce que mes préoccupations* terrestres *me rendent indigne d'entrer en communication avec lui.*"***

Bir kez yanılmalarının tanrıya karşı işlenen *sonsuz* suçlar olduklarını kabul ettikten sonra, insan, *kurtuluş* ve *lütfu* ancak kendini *büsbütün* tanrıya vererek, dünya ve dünya kaygıları karşısında *büsbütün* ölerek sağlayabilir. Bir kez kendi insanlık dışı durumundan *tanrısal* bir mucize aracıyla kurtarıldığını kabul ettikten sonra Meryem Çiçeği, böylesine bir mucizeye layık olmak için *kendisi de bir azize* durumuna gelmek zorundadır. Kendi insan sevgisi dinsel sevgi biçimine, mutluluk özlemi sonsuz mutluluk biçimine, dünyasal hoşnutluk kutsal umut biçimine, insanlarla birlik tanrı ile birlik biçimine dönüşmek zorundadır. Tanrı onu

* "Sulugöz olmamakla." –ç.

** "Olanın olmuşluğunu" –ç.

*** "Beni bu saplantılardan kurtarması, yüreğimi yalnızca kendi sofu sevgisi, kendi kutsal umutları ile doldurması, kendimi büsbütün ona vermek istediğine göre, son olarak beni büsbütün kendine alması için tanrıya boşuna yalvarıyorum ... Dileklerimi yerine getirmiyor ... kuşkusuz *dünyasal* kaygılarımın, beni Onun ile iletişime girmekten değersizleştirdikleri için." (*Ibidem,* 10. kısım, bölüm VII.) –ç.

büsbütün almalıdır. O, tanrının kendisini büsbütün almaktan alıkoyan gizemi kendisi açıklar. Kendini henüz ona büsbütün *vermemiştir*, yüreği henüz dünyasal kaygılara tutkun ve onların egemenliğindedir. Onun yiğit doğasının son belirtisi, saçtığı son ışıklar, işte budur. Tüm dünyaya karşı ölerek ve *manastıra* girerek, kendini tümüyle tanrıya verir.

"*Bütün varlığı ile kendine*
"*Pişmanlık acısı çektirebilmesi için*
"*Yeterince günahla*
"*Gereğince bezenmiş olmaksızın*
"*Kimse manastıra girmemelidir.*"
*(Gœthe)*[154]

Manastırda Meryem Çiçeği, Rodolphe'un dolapları sayesinde *başrahibe* düzeyine yükseltilmiştir. İlkin, kendi değimsizliğinin bilinci ile bu görevi geri çevirir. Yaşlı başrahibe onun aklını yatıştırmaya çalışır:

"*Je vous dirai plus, ma chère fille, avant d'entrer au bercail, votre existence aurait-elle été aussi égarée qu'elle a été au contraire pure et louable... que les* vertus évangéliques *dont vous nous avez donné l'exemple depuis votre séjour ici, expieraient et rachèteraient encore aux yeux du Seigneur un passé si coupable qu'il fût.*"*

Başrahibenin sözlerinden, Meryem Çiçeği'nin dünyasal erdemlerinin incilsel erdemlere dönüştüğünü ya da daha iyi söylemek gerekirse, gerçek erdemlerinin kendilerini artık ancak incilsel karikatür altında gösterebileceklerini anlarız.

Marie, başrahibenin sözlerini yanıtlar:

"*Sainte mère.., je crois maintenant pouvoir accepter.*"**

* "Size daha çoğunu söyleyeceğim, sevgili kızım: Hak yoluna girmeden önce, varoluşunuz tersine arı ve övgüye değer olduğu kadar yolunu şaşırmış da olabilirdi ... burada bulunduğumuz günden bu yana bize örneğini verdiğiniz *incilsel erdemler*, gene de tanrının gözünde ne kadar suçlu olursa olsun, bir geçmişin kefaretini öder ve günahlarını bağışlatırdı." –*ç.*

** "Kutsal ana.., şimdi kabul edebilirim sanıyorum." –*ç.*

Manastır yaşamı, Marie'nin bireyselliğine uygun düşmez; ölür bu bireysellik. Hıristiyanlık onu ancak imgelemde avundurur, ya da onun hıristiyan avunuşu gerçek yaşam ve özünün yokoloşunun, ölümünün ta kendisidir."

Öyleyse Rodolphe Meryem Çiçeği'ni ilkin pişmanlık getirmiş günahkar, sonra pişmanlık getirmiş günahkarı rahibe ve son olarak da rahibeyi ceset biçimine dönüştürmüştür. Gömme töreninde, *eleştirel* rahip Szeliga, katolik rahibin ölüm söylevine kendi ölüm söylevini ekler.

Meryem Çiçeği'nin "*suçsuz*" varoluşuna, o, onun "*geçici*" varoluşu adını verir ve onu, onun "sonsuz ve unutulmaz yanlışı"na karşıt çıkarır. Onun "*son soluk*"unun "bağışlama ve özür dileme" olmasını över. Ama tıpkı protestan rahibin, tanrı lütfunun zorunluluğunu, ölenin ilk günaha katılmasını ve günahkar durumu üzerindeki güçlü bilincini açıkladıktan sonra, bu aynı ölümün erdemlerini *dünyasal* bir formül aracıyla övmek zorunda kalması gibi, bay Szeliga da şu formüle başvurur:

> "Ve bununla birlikte, onun *kişisel olarak* bağışlatacak hiçbir şeyi yoktu."

Bay Szeliga, son olarak Marie'nin mezarı üzerine, kilise belagatinin en solgun çiçeğini atar:

> "O söndü ve bu dünyayı bıraktı ve ondan daha arı yüreği olan çok az insan yaşamıştır!"

Amin!

Marx-Engels, *Kutsal Aile*, Ankara 1994, s. 222-231

## BALZAC

### 1

Örneğin, hırs ve tamahın her türlüsünü baştan sona inceleyen Balzac, ihtiyar tefeci Gobseck'i, öbek öbek mal biriktirmeye başladığı zaman, ikinci çocukluk çağını yaşıyordu diye anlatır.

Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 605-606

### 2

Genellikle gerçeği derinden kavramasıyla dikkati çeken Balzac, son romanı *Les Paysans*'da, küçük köylünün, sırf kendisine karşı iyi niyet beslesin diye, para aldığı tefecinin ufak-tefek işlerini bedavadan nasıl yaptığını ve kendi emeği kendisine bir para harcamasına malolmadığı için, tefeciye zaten karşılıksız bir şey vermediği hayaliyle nasıl avunduğunu pek güzel anlatır. Tefeciye gelince, o, böylece bir taşla iki kuş birden vurmaktadır. Ücretler için herhangi bir para harcamamış olur ve kendi emeğini harcayacağı bir tarladan yoksun kalmak suretiyle gitgide perişan olan köylüyü, tefecilik ağının derinliklerine doğru çeker.

Marx, *Kapital*, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1990, s. 41.

### 3

Paul'ün *Progress*'teki[155] makalesini büyük bir zevkle okudum, birkaç önemli noktaya birden değiniyor. Umalım ki *Blé*,[156] *étrennes** zamanından hemen sonra çıkar ve hemen arkasından da görmeyi hevesle beklediğim o roman gelir[157]. Balzac terlikleri giymiş bir Paul çok iyi olacak! Bu arada ben de yattığım yerde hemen hemen yalnızca Balzac okuyorum, koca ihtiyarın da tam tadına vardım. Onda Vaulabel-

* Yılbaşı hediyeleri. –ç.

leler'den, Capefigueler'den, Louis Blanclar'dan ve *tutti quanti*'den* çok daha fazla 1815-1848 arası Fransa tarihi var. Hem de ne gözüpeklikle! Şiirsel adaletinde ne devrimci bir diyalektik *var!*

Engels'ten Laura Lafargue'a, 13 Aralık 1883
Engels - Paul and Laura Lafargue, *Correspondence*, Vol. 1, Moscow 1959, p. 160

4

Bir küçük adam[158] yaşamında ilk kez Balzac'tan bir roman okuyup (hem de *Cabinet des antiques* ya da *Pere Goriot*'yu) sonra da kendini ebediyen üstün görmeye ve romandan uzun zamandır bilinen, sıradan bir şeymişcesine küçümsemeyle sözetmeye başlarsa, ne denebilir ki?

Engels'ten Marx'a, 4 Ekim 1852
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 28, 1963, S. 152

5

Sana şu an ancak birkaç satır karalayabileceğim, ev sahibimin adamı burada ve onun karşısında Balzac'ın komedisindeki Mercadet'ı oynamak zorundayım. Bu arada, Balzac dedim de, *Le Chef-d'Oeuvre Inconnu*'sünü ve *Melmoth réconcilié*'sini okumanı öneririm. Nefis ironiyle dolu iki küçük *chefs d'œuvres.***

Marx'tan Engels'e, 25 Şubat 1867
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 31, 1965, S. 278

* Bütün benzerlerinden. –ç.
** Başyapıt. –ç.

## PIERRE DUPONT

1846 yılında Fransa'da kent nüfusu yüzde 24,42, tarımsal nüfus yüzde 75,58; 1861'de ilki yüzde 28,86, ikincisi yüzde 71,14 idi. Son beş yıl içersinde, tarımsal nüfus yüzdesindeki azalma daha da belirgindir. Daha 1846 yılında Pierre Dupont, "İşçiler" şarkısında, şöyle diyordu:

*Mal vêtus, logés dans des trous,*
*Sous les combles, dans les décombres,*
*Nous vivons avec les hiboux*
*En les larrons, amis des ombres.*

[Üstbaş lime lime, izbe deliklerde,
Çatı katlarında, yıkıntılar içinde,
Yaşarız, karanlıkların dostu
Baykuşlar ve uğrularla birlikte.]

Marx, *Capital*, Vol. I, Moscow 1974, p. 648
Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Ankara 1993, s. 710.

## ARTHUR RANC

Ranc'ın romanı[159] gayet iyi.

Engels'ten Marx'a, 22 Ekim 1869
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 32, 1965, S. 376

## RENAN

### 1

Lazarus'tan[160] sözederken Renan'ın *İsa'nın Yaşamı* kitabını anımsadım. Birçok açıdan yalnızca panteist-mistik fantezilerle dolu bir roman. Gene de bazı bakımlardan Alman öncellerinden çok üstün, ve çok da uzun olmadığına göre kesin olarak okumalısın. Doğal olarak, Alman araştırmalarına

dayalı. Çok ilginç. Bu Hollanda'daki Alman eleştirel tanrıbilim okulu o kadar *a l'ordre du jour** ki, rahipler kitaba bağlılık yemini ettiklerini kürsüden açıkladılar.

Marx'tan Engels'e, 20 Ocak 1864
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 30, 1964, S. 386

2

Ben burada Renan'ı[161] ve İncil'i okuyarak erken hıristiyanlık üzerine çalışıyorum. Renan son derece sığ, ama bu dünyanın adamı olduğu için üniversiteli Alman tanrıbilimcilerden daha geniş bir bakış açısına sahip. Öte yandan, kitabı, kendisinin Philostratus hakkındaki yorumunu aynen uygulamaya elverişli bir roman. İnsan onu tarihsel kaynak olarak kullanabilir, tıpkı baba Alexandre Dumas'nın romanlarının Fronde dönemi için kullanılabileceği gibi. Tek tek bazı noktalarda korkunç hatalarını yakaladım. Dahası, Almanlardan inanılmaz bir yüzsüzlükle tırtıklamış.

Engels'ten Victor Adler'e, 19 Ağustos 1892
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 38, 1968, S. 431

ZOLA

Paul'e** bir *question sociale**** ile boğuşan Königsbergli genç bir doktor Conrad Schmidt için tanıtım kartı vermek zorunda kaldım. Çocukcağız gördüğüm en tıfıl genç, üç aylığına burada, bugünün ölçülerine göre tutarlı bir delikanlıya benziyor, *frisst keine Schuhnägel und säuft keine Tinte.***** Eğer Paul, ona *Rue Richelieu, Bibliotheque*

* Günün ölçülerine uygun. –ç.
** Lafargue. –*Ed.*
*** Toplumsal sorun. –ç.
**** Bot çivisi tıkınmıyor ve mürekkep ziftlenmiyor [Kabadayılık yapmıyor]. –ç.

*nationale*'i teslim ederse, fazla sorun çıkarmaz. Zola'da "*materialistische Geschichtsanschauung*"* keşfettiği için, ona hayran.

Engels'ten Laura Lafargue'a, 15 Haziran 1887
Engels - Paul and Laura Lafargue, *Correspondence*, Vol. 2, Moscow 1960, p. 50

## MAUPASSANT

Pazartesi gecesi[162] *Bel Ami*'yi bitirdim, kitapta betimlenen Paris gazeteciliği hakkında epey abartma var diye düşünüyordum ki — Salı sabahı senin ve Paul'ün mektubu gözlerimin önüne yaşamdan —*Bel Ami*'den— gerçek bir sahne serdi, artık Guy de Maupassant'ın önünde şapkamı çıkarmak zorundayım. Eh, bunu da yaparım. *Faut-il donc être canaille pour avoir un journal quotidien à Paris!*"**[163]

Engels'ten Laura Lafargue'a, 2 Şubat 1887
[İngilizce yazılmıştır. Fotokopi esas alınarak basılmıştır]

Þ

* Materyalist tarih anlayışı. –ç.

** Paris'te günlük bir gazete yayınlamak için insanın amma da rezil olması gerekiyormuş! –ç.

## DANIEL DEFOE

### 1

Marx'ın Robinson'u, Daniel Defoe'nun *asıl,* özgün Robinson'udur ve onun ikincil özelliklerini de almıştır — batan gemiden kurtarılan enkaz parçaları gibi. Sonradan kendine bir "Cuma" da edindi ve kazazede bir tüccar oldu, hatta yanılmıyorsam bir ara köle tüccarlığına da soyundu. Kısacası, gerçek bir "burjuva."

Engels'ten Karl Kautsky'ye, 20 Eylül 1884
Marx-Engels, *Werke,* Bd. 36, 1967, S. 210

### 2

Robinson Crusoe'nun deneyimleri, ekonomi politikçiler*

* Ricardo'nun bile Robinson'vari hikayeleri vardır. "Meta sahibi saydığı ilkel avcı ile balıkçıya, o [Ricardo], değişim-değerlerinde maddeleşmiş emek-

için gözde bir tema olduğundan, Robinson'a, adasında bir gözatalım. Ne denli mütevazı olsa da, o, bazı gereksinimleri karşılamak zorundadır ve bu nedenle de, alet ve eşya yapmak gibi, keçileri ehlileştirmek gibi, balık tutmak ve avlanmak gibi, değişik türden biraz yararlı iş yapması gerekir. Dua ve benzeri şeyleri, kendisine zevk verdiği ve bunlara dinlenme gözüyle baktığı için hiç hesaba katmıyoruz. İşlerinin çeşitli olmasına karşın, şekli ne olursa olsun, emeğinin, bir ve aynı Robinson'un etkinliği olduğunu ve dolayısıyla bu çalışmaların insan emeğinin farklı biçimlerinden başka bir şey olmadığını bilir. Zorunluluk, onu, zamanını, değişik türden işlerine kusursuz olarak bölmeye zorlar. Genel etkinliği içinde, eğer bir iş ötekinden daha fazla yer tutuyorsa, bu, amaç edinilen yarara ulaşmak için yenilmesi gerekli güçlüğün az ya da çok olmasına dayanır. Dostumuz Robinson, bunu, çok geçmeden deneyimleriyle öğrenir ve batan gemiden bir saat, kayıt defteri, mürekkep ve kalem kurtararak halis bir İngiliz olarak derhal muhasebe tutmaya koyulur. Envanterinde, kendisine ait yararlı eşyaların, bu eşyaları yapmak için gerekli işlerin ve ensonu bu eşyaların belirli niceliğini elde etmek için harcadığı ortalama emek-zamanının bir listesi bulunur. Robinson ile, kendi yarattığı bu serveti oluşturan eşyalar arasındaki ilişki, o kadar basit ve açıktır ki, bunu, büyük bir çaba harcamaksızın bay Sedley Taylor bile anlayabilir. Ve gene de bu ilişkiler, değerin belirlenmesi için esas olan her şeyi içermektedir.

Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 91-92

zamanıyla orantılı olarak, balık ile av hayvanını değiştirtir. O, burada, ilkel balıkçı ile avcıyı, onların kullandıkları aletlerin hesabını yapmakla 1817 yılında Londra borsasında yürürlükte olan yıllık temettü tablolarını dikkate alan kimseler haline getirirken, bir zaman tutarsızlığına düşme hatası işler. Öyle görünüyor ki, çok iyi tanıdığı burjuva toplum dışında bildiği tek toplum biçimi, 'Bay Owen'ın paralelkenarları'dır." (Karl Marx, *Zur Kritik...*, s. 38-39. [*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 86.])

## SWIFT

Swift 1727 yılında, *İrlanda'nın Durumuna Kısa Bir Bakış*'ta mera hayvancılığını anlatır: "Toprağı değerlendirme konusuna gelince, bu işe ya da ağaçlandırmaya girişen bir avuç insan, açgözlülükten ya da beceriksizlikten genel olarak ortalığı öncekinden de beter duruma getirir, ağaç ya da çalı dikmeyi de başaramazlar ve İskitler gibi mera hayvancılığı hayallerine kapılarak kır nüfusunu günden güne azaltırlar."

Engels, "Manuscripts on the History of England and Ireland" [İngilizce yazılmıştır].
Marx-Engels, *Über Kunst und Literatur*, Bd. 1, 1967, S. 409

## POPE

*National-Zeitung*[164] Pope'un dizelerini doğruladı:

> "Hâlâ çabalar eski imparatorluğunu canlandırmaya,
> "Çünkü ölüm yabancıdır aptallık denen tanrıçaya."[165]

Ama Pope'un aptallık ülkesinin *Natinal-Zeitung*'unkinden farkı var: orada artık hükümdar Birinci Ahmak değil, İkinci Ahmak, bizde ise eskisi gibi hâlâ Birinci Ahmak hüküm sürmekte.

Marx, "Herr Vogt"
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 14, 1969, S. 593

## SHELLEY VE BYRON*

Filozoflar ve ekonomistler kadar şairleri de bilen ve anlayan Marx şöyle derdi: "Byron ve Shelley arasındaki asıl fark şundan ibarettir, onları seven ve anlayanlar, Byron'un

* Marx'ın kızı Eleanor'un anılarından alınan bu parçaya, bir istisna olarak kitabın ana bölümünde yer verilmiştir. –*Ed.*

36 yaşındayken ölmesini bir şans kabul ederler, çünkü eğer daha uzun süre yaşasaydı tutucu bir burjuva olurdu; bunun tersine, Shelley'in daha 29 yaşındayken ölmesine üzülürler, çünkü o tepeden tırnağa devrimciydi ve sosyalizmin öncüleri yanında dimdik yerini almayı sürdürecekti."

Edward Aveling ve Eleanor Marx-Aveling, "Shelley as Socialist"
*Die Neue Zeit*, VI. Jg., 1888, S. 541

## WALTER SCOTT

İskoçya'da, *gentilice* düzenin yıkılışı, 1745 ayaklanmasının bastırılmasıyla başlar.[166] İskoç klanını, özellikle bu *gentilice* düzenin hangi zinciri temsil eder, bu henüz tanıtlanması gereken bir şeydir; ama böyle bir zincirin varlığından kuşku duyulamaz. Walter Scott'un romanlarında, bu Kuzey İskoç klanının gözümüzün önünde yaşadığını görüyoruz. Bu klan üzerine Morgan şöyle der:

> "Örgütlenmesi ve zihniyetiyle gensin yetkin bir örneği, *gentilice* yaşamın gens üyeleri üzerindeki etki gücünün çarpıcı bir örneği. ... Kavga ve kan davalarında, toprağın klanlar tarafından paylaşılmasında, toprağı ortaklaşa işletmelerinde, klan üyelerinin, şeflerine ve birbirlerine karşı bağlılıklarında, *gentilice* toplumun her yerde yinelenen çizgilerini buluyoruz. ... Soyzinciri, babalık hukukuna göre hesaplanıyordu, öyle ki, kadınların çocukları kendi babalarının klanlarına geçtikleri halde, kocaları kendi klanlarında kalıyorlardı."[167]

Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 139-140

## WILLIAM COBBETT'İN TOPLUMSAL YAZILARI

Yasa tasarısını* öneren bay Cobbett, namlı William

Cobbett'in oğludur ve babasıyla aynı kasabayı temsil eder. Koltuğu gibi politikası da ona babasından miras kalmıştır ve bu yüzden gerçekten bağımsızdır, ama şu andaki partilerin durumuyla pek tutarlı değildir. William Cobbett eski İngiliz tarzı radikalizmin en yetenekli temsilcisi, hatta yaratıcısıydı. Tory ve Whig partileri arasındaki kalıtımsal savaşın sırrını ilk çözen, asalak Whig oligarşisinin sahte liberalizm maskesini indiren, her türlü toprakbeyliğine ilk karşı çıkan, kilisenin ikiyüzlü hırsıyla ilk alay eden ve plutokrasiye en üst düzeydeki iki temsilcisi, "İğne İplikli Kocakarı" (Bank of England) ve "Bay Bokböceği ve Mahdumları" (bankerler) yoluyla ilk saldıran hep o oldu. Ulusal borcun silinmesini, kilisenin topraklarının kamulaştırılmasını ve her tür kağıt paranın kaldırılmasını önerdi. Siyasal merkezileşmenin yerel özyönetime müdahelelerini adım adım izledi ve bunların İngiliz tebaasının hak ve özgürlüklerine tecavüz olduğunu duyurdu. Bunun sanayideki merkezileşmenin zorunlu sonucu olduğunu anlamadı. Sonradan ulusal bildirgede biraraya getirilen siyasal istemlerin tümünü dile getirdi; gene de ona göre bu, sanayi proletaryasından çok sanayi orta sınıfının bildirgesiydi. İçgüdü ve sempatisinin onu halk içine çekmesine karşın, zekası, orta sınıf reformlarının sınırlarını pek ender aşabildi. Ancak 1834 yılında, ölümünden kısa bir süre önce, yeni "Yoksullar Yasası"[168] çıktığında, William Cobbett, bir millokrasinin varlığından, halk kitlesine topraksahipleri, banka sahipleri, bankerler ve resmî kilisenin rahipleri kadar düşman olabileceğinden kuşkulanmaya başladı. Yani William Cobbett bir yandan modern bir çartist olduğu kadar öte yandan da müzmin bir John Bull'du. Büyük Britanya'daki hem en tutucu, hem de en yıkıcı adamdı — eski İngiltere'nin en saf temsilcisi ve yeni İngiltere'yi en büyük cüretle yaşama geçiren kişiydi. İngiltere'nin gerileme sürecini Reformasyon döneminden, İngiliz halkının gizli yıkılış sürecini de 1688'deki sözde şanlı devrimden başlattı. Yani ona göre devrim yenilenme değil,

* On saatlik işgünüyle ilgili yasa tasarısı. –Ed.

restorasyondu; yeni bir çağın açılması değil, "eski güzel günlerin" rehabilitasyonuydu. Onun göremediği, İngiliz halkının yapay gerileme devrinin, tam da orta sınıfın yükselmesinin başlamasıyla, modern ticaret ve sanayinin gelişmesiyle çakışması, ve ikincisi büyüdükçe, halkın maddi durumunun kötüleşmesi, yerel özyönetimin de siyasal merkezileşme karşısında yokolmasıydı. 18. yüzyıldan beri eski İngiliz toplumunun ayrışmasına eşlik eden büyük değişimler onu şaşırttı ve yüreğini sızlattı. Ama sonuçları görse de, nedenleri, yürürlükteki yeni toplumsal etkenleri anlayamadı. Modern *burjuvaziyi* değil, aristokrasinin yalnızca hükümet tekelini elinde tutan ve orta sınıfın yeni istemlerinin ve hak iddialarının gerektirdiği değişimleri yasalarla onaylayan kesimini gördü. Makineyi gördü, ama gizli devindirici gücü göremedi. Bu yüzden onun gözünde 1688'den beri meydana gelen tüm değişimlerden Whigler sorumluydu. İngiltere'nin gerilemesine ve İngiliz halkının aşağılanmasına neden olan devindirici güç onlardı. Bu yüzdendir ki, Whig oligarşisinden fanatik bir biçimde nefret etti ve bıkıp usanmadan onları suçladı. Bu yüzdendir ki, garip bir görünüm ortaya çıktı ve kendi içgüdülerine göre orta sınıfın saldırılarına karşı halk kitlesini temsil eden William Cobbett, tüm dünyanın gözünde ve kendi kafasında kalıtsal aristokrasiye karşı sanayi orta sınıfının temsilcisi oldu. Yazarlık açısından onu geçebilen olmadı.

Değişen koşullar altında hâlâ babasının politikasını uygulamaya devam eden şimdiki bay Cobbett ise, zorunlu olarak liberal Torylerin sınıfına kadar düştü.

Marx, "Layard's Inquiry. Fight over the Ten-Hour Working Day" [İngilizce yazılmıştır]
*New York Daily Tribune*, 22 Temmuz 1853

## İNGİLİZ EMEKÇİ SINIFIN ŞAİRİ MEAD

Serfin lordu bir barbardı, köylüsünü sığırların başı gibi

görürdü; işçilerin patronu uygardır ve "eller"ini makine gibi görür. Kısacası ikisinin durumu, eşit olmaktan pek de uzak değil; eğer biri dezavantajlıysa o da özgür emekçidir. Her ikisi de köle; tek farkla birinin köleliği gizlenmiyor; açık ve dürüst, ötekininki şeytanca, kurnazca, örtülü, aldatıcı, kendisinden ve herkesten gizli, eskisinden daha kötü ikiyüzlü* bir kölelik. İnsansever Toryler, işçilere beyaz köleler adını verirken haklıydılar. Ne var ki, ikiyüzlü maskeli kölelik, en azından dışa dönük biçimlerinde özgürlük hakkını kabul eder; özgürlük aşığı bir kamuoyu önünde başını önüne eğer; ve eski kölelikle karşılaştırıldığı zaman tarihsel gelişme de, bu noktadadır; özgürlük *ilkesi* doğrulanmıştır ve zulüm görenler, bir gün bu ilkenin gerçek olmasını sağlayacaklardır.**

Sözün sonunda, fabrika sistemi hakkında işçilerin duygularını seslendiren bir şiirden birkaç kıta. Birmingham'dan Edward P. Mead'in yazdığı bu şiir, işçiler arasında yaygın olan görüşün doğru bir anlatımıdır.

Bir hükümdar var gaddar mı gaddar,
Ozanın düşlediği gibi değil;
Müstebit zalimi beyaz köleler iyi bilir,
Haşin mi haşindir hükümdar Buhar.

Bir kolu vardır, demir bir kolu
Gerçi tek koldur önü sonu;
Ama o kudretli koldadır büyü,
Milyonları ser-sefil yapan.

Haşmetmeab sanki gaddar Moloch'tur***
Himmon Vadisindeymiş gibi durur
İçi alev alev yanan kor ateş
Ve gıdası çoluk-çocuktur

* 1845 ve 1892 tarihli Almanca baskılarda "ikiyüzlü" yerine "teolojik" deniyor. Biraz aşağıdaki "beyaz köleler" İngilizce veriliyor, ardından Almanca karşılığı kullanılıyor. –*Ed.*

** Aşağıdaki paragraf ve şiir 1887 Amerika ve 1892 İngiltere baskılarına alınmadı, ancak yazarın bu pasajla ilgili notuna yer verildi. –*Ed.*

*** Fenikelilerin çocuklarını kurban ettikleri tanrı. –ç.

Doymak bilmez bir çetedir havarileri
Kana susamış, bir grup atak serseri
Onlardır dev kolu yönetip yönelten
Ve kanı altına çeviren.

O pis mi pis kazançları uğruna
Doğal haklar köle zincirine vurula;
Alay ederler güzel kadın acısıyla
Ve bakar-kördürler erkek gözyaşlarına.

İç çekişi ve homurtusu emeğin oğullarının,
Onların kulağına müzik gibidir;
İskelet gölgesi kız ve oğlan çocukların,
Hükümdar Buhar'ın cehenneminde seğirtir.

Şu yeryüzü cehennemi, hükümdar doğduğundan beri
Üstümüze umutsuzluk yağdırır;
İnsanın tanrı tasarımı bedeniyle aklı
Dursuz duraksız boğazlanır.

Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, Sol Yayınları, Ankara 1997, s. 253-255

## THOMAS CARLYLE

### 1

"Kültürlü sosyete"yi eğlendirmek ya da ahlakça yüceltmek amacıyla geçen yıl İngiltere'de çıkan tüm kalın kitaplar ve ince kitapçıklar arasında, okunmaya değer tek çalışma bu kitaptır. Bütün o hüzünlü ve heyecanlı entrikalarla dolu birkaç ciltlik romanları, bütün o eğitici ve düşündürücü, skolastik ve skolastik-olmayan İncil yorumlarını —ki romanlarla eğitici kitaplar İngiliz yazınının başlıca iki ürünüdür— bütün bunları vicdanınızı rahat tutarak okumadan bir kenara atabilirsiniz. Belki birazcık olsun yenilik içeren jeoloji, ekonomi, tarih ya da matematik kitapları bulabilirsiniz, ama bunlar çalışılan, ancak *okunmayan* konulardır, bilimin kuru uzmanlık alanlarını temsil ederler. Kökleri beslendikleri genel insanlık toprağından çoktan

sökülmüş kupkuru dallar, bitkilerdir. İstediğiniz kadar arayın, insanca bir hava veren, insan ilişkilerini sergileyen ve insanca bir bakış açısının izlerini taşıyan tek kitap Carlyle'ınkidir.

Engels, "*The Condition of England. Past and Present* by Thomas Carlyle" ["Thomas Carlyle, *İngiltere'nin Durumu. Geçmiş ve Şimdi*"] Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 3, Moscow 1975, p. 444

## 2

Thomas Carlyle, Alman yazınının doğrudan ve çok belirgin bir biçimde etkisinde kalan tek İngiliz yazardır. Nezaket, bir Almanın onun yazılarına en azından gözatmasını gerektirir.

Guizot'nun son yayınında (*Neue Rheinische Zeitung*'un ikinci sayısı[169]), burjuvazinin zeka gücündeki gerileme gösterildi. Carlyle'ın bu son iki kitapçığında, gündemdeki ağır tarihsel savaşımlar karşısında gerilemeye uğrayan ve bunlara yeni, doğrudan, isabetli telkinlerle karşı koymaya çalışan bir yazın dehasına tanık oluyoruz.

Burjuvazinin görüşleri, zevkleri ve düşünceleri ile tüm İngiliz yazınını büyülediği bir sırada, Thomas Carlyle, ona karşı çıkabildi, ve bunu zaman zaman, Fransız Devrimi tarihinde, Cromwell savunmasında, çartizm hakkındaki kitapçığında ve *Geçmiş ve Şimdi*'de görüldüğü gibi, devrimci olabilen bir tavırla da yaptı. Ama tüm bu yazılarda, bugünün eleştirisi, tarihsel-olmayan tuhaf bir ortaçağ yüceltilmesi ile yoğrulmuş; bu özelliğe Cobbett ve bazı çartistler gibi İngiliz devrimcilerinde de sık sık raslanır. Geçmiş hakkında en azından belli bir toplumsal evrenin yaşandığı klasik döneme hayranlığını belirtirken, bugün için ümitsizliğe kapılıyor, geleceğe ise ürküyle bakıyor. Devrimi gördüğü hatta ciddi olarak yücelttiği yerde, devrimi tek bir bireyde, bir Cromwell ya da bir Danton'da yoğunlaştırıyor. Onlara karşı takındığı tavır, *Kahramanlar ve Kahramanlara*

*Tapınma Dersleri* adlı çalışmasında, ümitsizliğe gebe bir zamandan kaçış, yeni bir din olarak açıkladığı "kahramana tapınma" olarak ortaya çıkıyor.

Carlyle'ın biçemi, düşüncelerine tekabül ediyor. Bu biçem bir tepki; zayıflığı, yapmacıklığı, dikkatli gevelemeleri, çapraşık duygusal ahlaksal zırvaları ve can sıkıcılığı, asıl yaratıcıları olan kültürlü *cockney*lerden* tüm İngiliz yazınına yayılan, modern burjuva Pecksniff biçemine[170] karşı sert bir muhalefet niteliği taşıyor. Buna karşın, Carlyle İngiliz dilini, tümüyle yeniden biçimlendirilmesi gereken hammadde gibi kullandı. Alman tarzı, özellikle Jean Paul'un tarzıyla, eski sözcükler ve terimler elenip yerlerine yenileri bulundu. Bu yeni biçem çoğunlukla zevksiz ve çok iddialı, ama zaman zaman dahice ve her zaman orjinal. Bu açıdan da *Latter-Day Pamphlets* [*Modern Kitapçıklar*] geriye atılmış önemli bir adım.

Bu arada, tüm Alman yazını içinde Carlyle'ı en çok etkileyen zihnin Hegel değil, yazıncı eczacı Jean Paul olması da belirleyicidir.

Carlyle'ın Strauss'la paylaştığı deha kültünde, deha bu kitapçıklar arasında kaybolur ve geriye kült kalır.

*Şimdiki Zaman*, bu zamanın, geçmişin çocuğu ve geleceğin atası, ve her durumda *yeni bir evre* olduğu ifadesiyle başlar.

Bu yeni evrenin ilk göstergesi, *yenilikçi* bir papadır. Pius IX, hıristiyanlığa Vatikan'dan elinde İncille *Dürüstlük Yasası*'nı vaaz etmek istiyordu.

> "300'den fazla yıl önce papanın makamına kesin yasal buyruk ulaştı [...]** otantik bir buyruk ki tanrının divanında kaydı mevcut olup o zamandan beri bütün iyi niyetli insanların kalplerinde açıkça okunabilir, kendisini kaldırsın (feshetsin) diye, —geçmiş olsun, ve *kendisiyle**** ve kendisinin aldatmacalarıyla ve dinsiz saçmalıklarıyla

* Londralı, Londra şivesiyle konuşan. –ç.

** Burda ve ilerdeki köşeli parantez içindeki üçnoktalar Engels'in yaptığı çıkarmaları imlemektedir. –*Ed.*

*** Burda ve ilerdeki italikler Carlyle'a göre verilmiştir. –*Ed.*

bundan böyle işimiz olmasın;— o günden beri hâlâ kendi tehlikesiyle orada oturup zamanı geldiğinde oturduğu her gün için tazminat ödemek zorunda kalacak. Doğruluk yasası? O yasaya göre papalığın yapması gereken tanrılara ve insanlara karşı bir hakaret olan kokuşmuş galvanik yaşamından vazgeçip onurlu bir biçimde ölüp kendisini gömdürmek olurdu!

"Zavallı papanın yaptığı bundan çok uzaktı [...]; — öte yandan sonuca bakarsak yaptığı gene oydu. 'Yenilikçi papa?' [...] Turgot ile Necker onun yanında sıfır kalıyor.

"Tanrı büyüktür; Ve o, bir skandal bittiği zaman bu işin yönetimini birkaç inanmış adama, kaygıyla değil, güvenerek verdi!"*

Bu reform manifestolarıyla papa birçok soruyu ortaya koymuş oldu,

"kasırgaların, yangın felaketlerinin, depremlerin anaları [...] Bütün resmî adamların kıyamet gününe kadar erteletmeyi istedikleri, erteletmeyi nerdeyse** umdukları sorular. Korkunç gerçek ise kıyamet gününün kendisi gel*mişti*."***

Doğruluk yasası ilan edildi. Sicilyalılar

"genel baba**** tarafından kutsanmış olan bu yeni kuralı uygulamaya koyan sözünü etmeye değer topluluk***** oldular; [...] Doğruluk yasasına göre biz, Napoli'ye ve şu Napolili memurlara ait değiliz; biz, tanrı ve papa sağolsunlar, onlardan özgür olacağız."

Sicilya devrimi işte bundan dolayıdır.

Kendisini bir çeşit "Mesih halkı", "özgürlüğün seçilmiş neferleri" sayan Fransız halkı, zavallı ve küçümsenmiş Sicil-

* *Latter-Day Pamphlets*, edited by Thomas Carlyle, London 1850, p. 3. –*Ed.*

** Engels'te: "ençok". –*Ed.*

*** Carlyle, *op. cit.*, p. 4. –*Ed.*

**** Engels'te: "kutsal baba". –*Ed.*

***** Engels'te: "ilk halk". –*Ed.*

yalıların bu sorunu ellerinden alacaklarından korkmaya başladılar — Şubat Devrimi.

"Sanki sayısız gizli akım, birbiriyle anlaşmış gibi, tüm Avrupa'da, denetlenemeyecek bir biçimde patladı; Avrupa'nın gördüğü, felaketli, şaşırtıcı ve sonuç olarak da benzeri olmayan en utanç verici yıllardan birini, 1848'i yaşadık. [...] Her yerde, krallar ve hükümdarların kulaklarını, bütün dünyanın uğultuları dolduruyordu, kendileri ani korkularla bakışıyorlardı: 'Defolun, ey avanak riyakarlar, kahraman olmayan oyuncular! Defolun, def!' Ve bu yılda ilk kez özel ve kayda değer bir şey oldu,* bütün krallar gitmekte acele ettiler, 'Haklısınız, *biz* yalnızca zavallı aktörüz; siz kahramanlar mı istemiştiniz ki?** Bizi öldürmeyin, bizim başka seçeneğimiz yoktu!' dercesine. Hiçbiri geri dönüp uğrunda ölmeye ya da yaşamını riske atmaya hazır biçimde krallığını savunmadı. [...] İşte bu, zamanımızın uyarıcı özelliğidir diyorum.*** Demokrasi bu nedenle kralların yalnızca oyuncu olduklarının *bilincinde* olduklarını ortaya çıkarıyor. [...] Telaş içinde kaçıyorlardı, bazıları diyebiliriz ki, ağır cezalardan ya da daha kötüsünden korkularından onursuz yollar seçiyorlardı. Her yerde halk, ya da avam, kendilerinin yönetimini kendileri üstleniyorlar; her yerde bizim *anarşi* dediğimiz 'kralsızlık' başlıyor, — anarşi *artı* bir sokak polisi ne şenlik! Tarih, Baltık Denizinden Akdeniz'e kadar, İtalya'da, Fransa'da, Prusya'da, Avusturya'da, Avrupa'nın bir ucundan öbürüne kadar, 1848 yılının Mart günlerinde işte böyleydi. [...]

"Böylece, Avrupa'da hiç kral kalmadı; bir fıçının üstünde ya da gazete sütununda nutuklar çeken ya da kendisini nutuk çekmek üzere bir ulusal meclise seçtiren**** kamu nutukçusundan başka. Ve dört ay boyunca bütün Fransa, ve büyük ölçüde tüm Avrupa, çılgınlığın her türüyle çalkalandı, [...] M. de Lamartine'in başkanlık yaptığı belediye binasının önünde, kalabalık dalga dalga yığıldı. [...] Şu zavallı M. de

* Engels'te: "duyuldu". –*Ed.*

** Engels'te: "sizin kahramanlara mı gereksiniminiz vardı?". –*Ed.*

*** Engels'te: "yineliyorum". –*Ed.*

**** Engels'te bu sözcüklerden sonra: "ya da ulusal mecliste benzerleriyle toplanan". –*Ed.*

Lamartine yerinde durduğu sürece, anlayan insanlara, yavaş dönen ve bir şaşkından başka bir şey olmayan bir seyirlik sunuyor. Ne yazık ki: kendi kendine konuşup *kendisinin* Kosmos olduğunu inandırıcı biçimde ileri sürebilen kaosun-dönüşünün uzdilli* son mukallidi! Ama böyle durumlarda biraz beklemeniz gerekir; bütün balonlar [...] şeylerin basıncı altında sönmek zorundadır, ve gerilim zamanla zavallıca** kırılacaktır."***

Yakıtı kuşkusuz el altında olan bu evrensel devrimi tutuşturan kimdi?

"Öğrenciler, genç yazın adamları, avukatlar, yayıncılar**** deneyimsiz ateşli taşkın adamlar ya da öfkeli ve haklı olarak iflas ettirilmiş çaresizler. [...] Bugüne kadar hiçbir zaman, hemen hemen çocuk denebilecek yaşta genç insanlar, insanlığın kaderine böyle el atmadılar. *Senior (Seigneur* ya da *Elder*) sözcüğünün ilk kez 'bey' ya da 'hükümdar' anlamına gelmesinden bu yana çağ değişti; insanlığın bütün dillerinde bulduğumuz gibi. [...] Yakından baktığınızda [...] [ihtiyar adamın] saygı görmesinin bittiğini, hor görülmeye başlandığını göreceksiniz; hâlâ aptal bir *çocuk*, ama genç çocuğun zerafet, cömertlik ve gür gücünden mahrum. [...] Her yerde başlandığı gibi bu çılgın durum doğal ki kısa zaman içinde kendiliğinden düzelecek, insanların günlük varoluşunun sıradan gereksinimleri bu duruma pek uymaz, ve onlar, başka her şey bir yana atılsa da, ağır basacaklar. Ülkelerin çoğunda eski aygıtın yakında yeni renkler ve yeni biçimler altında onarılması olasıdır: eski aktör kralların dönmesine belli koşullarla, 'meşrutiyet'lerle, ulusal meclislerle ya da benzer moda aksesuarla izin verilecek; her yerde eski günlük yaşamın yeniden başlamasına çalışılacak. Ama böyle düzenlemelerin kalıcı olabileceği umudu artık hiç yok. [...]

"Böyle zararlı titreşimlerde, sanki kudurmuş dipsiz girdapların ve birbiriyle savaşan akıntıların ortasında yüzü-

* Engels'te: "en uzdilli" –*Ed.*
** Engels'te: "iğrenççe gevşek". –*Ed.*
*** Carlyle, *op. cit.*, pp. 6-8. –*Ed.*
**** Engels'te: "gazete yazarları". –*Ed.*

şürken, sağlam temellere dayanmaksızın, Avrupa toplumu mecburen sallanmaya devam edecektir, bir an felaket biçimde devrilerek, bir an sonra ağır ağır kendine bir çekidüzen vererek, sağlam kayalardan oluşan *yeni* temeller ortaya çıkana ve isyanın —ya da isyana duyulan gereksinimin— kabaran dalgalar çekilene dek."*

Tarih konusunda bu kadar — ki o bu biçimde bile eski dünyaya umut vermiyor. Gelelim ahlak konusuna.

"Çünkü evrensel *demokrasi* —hakkında ne düşünürsek düşünelim— kendini, yaşadığımız bu günlerin kaçınılmaz bir olgusu olarak ilan etmiştir."**

Demokrasi nedir? Bir anlamı olmalı, yoksa varolmazdı. Öyleyse, her şey demokrasinin doğru anlamını bulmaya bağlı. Bunu başarırsak onunla uğraşabiliriz; başaramazsak kayboluruz. Şubat Devrimi "*hilenin* evrensel bir *iflasıydı*, bu kısa bir tanımlama olabilir".*** *Benzerlikler* ve sahtelikler, "taklitler", "kuruntular", "hayaller", gerçek ilişkiler ve nesneler yerine, bütün anlamlarını yitirmiş adlar — kısaca, gerçekler yerine yalanlar modern çağda egemendi. Reformun görevi, bu sahteliklerden ve hayallerden bireysel ve toplumsal olarak ayrılmaktır, ve kuşkusuz bütün taklitlere ve hilelere bir son verme gerekir.

"Gene de birçok insana garip geliyor,**** kültürlü sınıflar denilen sınıfların arasından pudingini sağlıklı olarak sindirene birçok İngilize daha garip geliyor; delice bilisiz bir kavram, tamamen aykırı ve ancak perişan durumda büyük. O bütün yaşamı boyu, anlamlarını çoktan yitirmiş uygun biçimlere, makul tarzlara, törensel ağırbaşlılıklara —yani sizlerin putkırıcı espri anlayışınızla "sahtelik" dediğiniz şeylere— alışmıştı; zararlı olabileceklerine ilişkin, onlar

* Carlyle, *op. cit.*, p. 8-10. –*Ed.*
** Carlyle, *op. cit.*, p. 10. –*Ed.*
*** Carlyle, *op. cit.*, p. 14. –*Ed.*
**** Engels'te: "gelebilir". –*Ed.*

olmadan da yaşayabileceğine ilişkin tek sözcük duymamıştı. Sahteliklerin yanında, pamuk kendini eğirmedi mi, sığır eti tarlada yetişmedi mi, bakkaliye ve baharatlar rahatça Batı ve Doğudan gelmedi mi?"*

Şimdi demokrasi, bu gerekli reformu, bu sahteliklerden kurtuluşu başaracak mı?

"Bir kez geneloyla biçimlenen** demokrasi, Hayalden Gerçeğe*** doğru kurtarıcı evrensel değişimi başarıp, yavaş yavaş yeni kutsanmış bir dünyayı [...] gerçekleştirecektir."****

Carlyle bunu yadsır. Gerçekte, ona göre, demokrasi ve geneloy hakkı, İngilizlerin parlamenter hükümetin yanılmazlığına ilişkin batıl inancının tüm ülkelere bulaşmasıdır. Horn Burnunu geçerken yolunu yitiren ve rüzgarı gözlemek ve sekstant kullanmak yerine, dümen kırma konusunu oylamaya koyarak çoğunluğun kararını yanılmaz olarak açıklayan gemi mürettebatı örneği — devlet dümenini kullanmayı isteyen geneloy hakkı işte budur. Her birey için olduğu gibi toplum için de sorun, evrenin gerçek kurallarını, doğanın sonsuz yasalarını bulmak ve onlara göre davranmaktır. Bu sonsuz yasaları bize kim açıklarsa, onun izinden gitmemiz gerekir, "ister Rus otokrat, ister çartist parlamento, ister Baş Lama [...] [ya da] ister Canterbury başpiskoposu***** olsun."****** Peki tanrının bu değişmez buyruklarını nasıl bulacağız? Her durumda, herkesin bir oy verdiği ve baş sayıldığı geneloy hakkı, bunun en kötü yoludur. Evrenin çok özel bir doğası vardır, ve gizlerini ancak çok az kişiye, soylular ve bilgeler küçük azınlığına açar. Hiçbir ulusun demokrasi temelinde yaşayamamış olmasının nedeni budur. Yunanlılar ve Romalılar mı? Onlarınkinin demokrasi

* Carlyle, *op. cit.*, p. 15. –*Ed.*
** Engels'te: "geneloy aracıyla örgütlendiğinde". –*Ed.*
*** Engels'te bu sözcüklerden sonra: "yanlıştan doğruya" –*Ed.*
**** Carlyle, *op. cit.*, p. 17. –*Ed.*
***** Engels'te: "Canterbury başpiskoposu ya da Dalay Lama". –*Ed.*
****** Carlyle, *op. cit.*, p. 20. –*Ed.*

olmadığını, devletlerinin kölelik temeli üzerine kurulu olduğunu bugün hepimiz biliyoruz. Çeşitli Fransız cumhuriyetleri konusunda bir şey söylemeye de gerek yok. Peki şu Kuzey Amerika'daki cumhuriyet modeli? Amerikalıların şimdilik bir ulus ya da devlet oluşturdukları bile söylenemez. Amerikan halkı hükümet*siz* yaşamaktadır, orada kurulmuş olan, anarşi artı sokak polisidir. Bu durum, ancak henüz hiç işlenmemiş çok geniş toprakların zenginlikleri ve polis sopasına karşı İngiltere'den alınan saygı ile olanaklı olmuştur. Nüfus arttıkça bu da sona erecektir.

> "Şimdiye kadar hangi büyük insan, hangi büyük düşünce, insanın tapacağı ya da hayran kalabileceği soylu ne üretildi ki orada*?"**

Nüfusunu her yirmi yılda ikiye katladı — *voilà tout.****

Yani Atlantik okyanusunun iki tarafında da demokrasi kesinlikle olanaksızdır. Evrenin kendisi monarşi ve hiyerarşidir. Bilisizleri yönetip gözetme görevini "soylulara", onların da "daha soyluları"na, vermeyen hiçbir ulus, tanrının krallığına kavuşamaz, doğanın sonsuz yasalarına da uyamaz.

Şimdi, modern demokrasinin gizini, kaynağını ve gerekliliğini de öğreniyoruz. Burada basit gerçek, sahte-soylunun gelenek ya da yeni uydurulmuş hilelerle büyütülüp kutsanmış olmasıdır.

Peki bu saf pırlantayı ve tebasını oluştaracak irili ufaklı değerli taşları kim bulup çıkaracak? Genel oy hakkı değil kuşkusuz, soyluları ancak soylular ayırdedebilir çünkü. Bu yüzden Carlyle, İngiltere'nin hâlâ birçok böyle soyluya ve "kral"a sahip bulunduğunu açıklar ve 38. sayfada onlara çağrıda bulunur.

"Soylu" Carlyle'ın tamamen panteist bir bakış açısından yola çıktığını görüyoruz. Ona göre tüm tarihsel süreci belirleyen, kitlelerin, gene tarihsel sürecin ürünü olan belirli

* Engels'te: "üretti ki Amerika". –*Ed.*

** Carlyle, *op. cit.*, p. 25. –*Ed.*

*** Hepsi bu. –ç.

koşulların değişmesine bağlı olan gelişmesi değildir; tarihsel süreci belirleyen, doğanın ölümsüz ve değiştirilemez yasasıdır — süreç bu yasadan bugün ayrılır yarın yeniden yaklaşır, ve her şeyin doğru anlaşılması bu yasaya bağlıdır. Ölümsüz doğa yasasının bu doğru kavranışı ölümsüz doğruluktur, bunun dışında her şey yanlıştır. Bu görüşe göre, farklı dönemlerdeki tüm çeşitlilikleriyle tüm gerçek sınıf çatışmaları, sonunda, ölümsüz doğa yasasını anlayan ve onunla uyum içinde davranan bilge ve soylular ile onu anlamayan, çarpıtan ve ona karşı davranan aptallar ve serseriler arasındaki tek bir büyük, ölümsüz çatışmaya dönüştür. Sınıflar arasında tarihsel olarak ortaya çıkmış ayrım, böylece, doğal bir ayrım olur, ki doğanın soylu ve bilgesine —deha kültü— boyun eğerek, ölümsüz doğa yasasının bir parçası olarak bu doğal ayrımı da kabul etmek ve ona tapınmak gerekir. Tüm tarihsel gelişme süreci kavramı, geçen yüzyılın *Illuminati* ve *Freemasons*[171] bilgisi bayatlığına, *Sihirli Flüt*'te[172] bulunan basit ahlakçılığa ve sonsuzca yozlaştırılmış, bayağılaştırılmış bir sen-simonculuğa indirgenir. Ve doğal ki burada da, o zaman gene gerçekte kimin yöneteceği sorusuna geliriz, bu soru uzun uzun kibirli bir yozlukla tartışılır ve sonunda soylu, bilge ve bilgili insanların yönetmesi gerektiği yanıtı verilir, bundan da, doğal olarak, çok, pek çok yönetim gerektiği, ve yönetimin hiçbir zaman yetmeyeceği sonucu çıkarılır, çünkü yönetmek, doğa yasasını kitlelerin karşısında sürekli olarak anlatmak ve aydınlığa çıkarmaktır. Peki, soylu ve bilge olan nasıl bulunacaktır? Onlar gökten gelen bir mucizeyle saptanmayacaklar, onları aramak zorunda kalacağız. Ve işte burada, basit doğal ayrımlara dönüşen tarihsel sınıf ayrımları başlarını kaldırır. Soylu, daha bilge ve bilgili olduğu için soyludur. Öyleyse, eğitim tekelini elinde tutan sınıflar, ayrıcalıklı sınıflar arasından seçilecektir, ve onu aralarında gören ve soylu, bilge bir insan olup olmadığına karar verecek olanlar da gene bu sınıflar olacaktır. Böylece, ayrıcalıklı sınıflar, otomatik olarak soylu ve bilge sınıf olmasa da, en

azından "kendini açıklayan" sınıf haline gelir, baskı altındaki sınıflar ise kuşkusuz "sessiz, kendini açıklayamayan" sınıflardır ve sınıf egemenliği yeniden kutsanmış olur. Sonuçta bütün bu öfkeli zırvalamanın varolan sınıf egemenliğinin çok sınırlı bir kavranışından başka bir şey olmadığı ortaya çıkar, ancak, burjuvazinin tanınmamış dehalarına toplumun zirvesinde bir yer vermemiş ve çok pratik nedenlerden dolayı, bu beylerin hayalci saçmalarına kulak asmamış olması yakınmalara ve homurdanmalara neden olur. Bu arada Carlyle bize, tumturaklı nutukların nasıl tersine dönebileceği ve soylu, bilge ve bilgili kişinin pratikte nasıl alçak, bilisiz ve aptal birine dönüşebileceğine ilişkin etkileyici örnekler verir.

Ona göre her şey güçlü bir yönetime bağlı olduğundan, özgürlük ve kurtuluş haykırışlarının karşısına sonsuz bir öfkeyle çıkar:

> "Hepimiz bir diğerinden 'özgür' olalım. [...] Nakit ödemeninki dışında her türlü bağ ya da bağlantıdan özgürleşelim; bir günlük iyi işe karşılık bir günlük iyi ücret; gönüllü bir sözleşmeyle ve arz ve talep yasaları çerçevesinde bunun pazarlığı yapılmış olsun: çünkü bu, iki insan arasında doğabilecek tüm zorlukları ve haksızlıkları çözebilecek en iyi yoldur. İki insan arasında varolan ilişkiyi düzeltmek için, o ilişkiyi sona erdirmekten başka yöntem yok mudur?*

İnsanların arasındaki tüm bağların ve ilişkilerin koparılmasının doruk noktası doğal ki *anarşi*dir, kuralsızlık kuralıdır, bağların bağı olan yönetimin tamamen parçalandığı durumdur. Ve İngiltere ile Kıta Avrupası'nın, evet, hatta "sağlam Almanya"nın da sürüklendiği nokta budur.

Carlyle böyle daha sayfalarca zırvalayıp kızıl cumhuriyeti, *fraternité*yi,** Louis Blanc'ı vb. çok şaşırtıcı bir biçimde serbest ticaretle, tahıl gümrük vergisinin kaldırılmasıyla vb. harmanlıyor. Karş. s. 29-42. Geleneğin hâlâ koruduğu feoda-

* Carlyle, *op. cit.*, p. 29. –*Ed.*

** Kardeşliği. –ç.

lizm kalıntılarının yok edilmesi, devletin kaçınılmaz olarak gerekli ve mutlak olarak en ucuz olana indirgenmesi, serbest rekabetin burjuvazi tarafından tamamen gerçekleştirilmesi, Carlyle bütün bunları aynı burjuva koşullarından kurtulmakla, sermaye ve ücretli emek arasındaki çatışmanın giderilmesi ve proletaryanın burjuvaziyi devirmesiyle birbirine karıştırıp özdeşliyor. Tüm kedilerin gri olduğu o "Tanrının Gecesi"ne zekice bir dönüş! Çevresinde olup bitenden hiç haberi olmayan "bilgili kişi"nin engin bilgisine güzel bir örnek! Feodalizmin kalkması ya da serbest rekabet ile insanlar arasındaki tüm ilişkilerin kalkacağına inanan garip bir kavrayış! Çiftlerin, nikah dairesine gidip nikah kıydırmaktan vazgeçmesinden sonra, çocuk doğmayacağına ciddi ciddi inanan anlayışsız bir "ölümsüz doğa yasası" anlayışı!

Bilgeliğin tam bilisizliğe dönüşmesi konusunda bu yüceltici örneği verdikten sonra, Carlyle devam ediyor ve yüksek ilkeli soylu bir kişiliğin, tumturaklı sözler cennetinden gerçek ilişkiler dünyasına indiği anda nasıl hemen açıkça bayağılığa dönüştüğünü gösteriyor.

> "Tüm Avrupa ülkelerinde, özellikle İngiltere'de, gerçek ve hayali-olmayan yeni bir 'aristokrasi'nin başlangıcı olarak görülebilecek bir kaptanlar ve komutanlar sınıfı gelişmeye başladı bile: sanayi kaptanları; — neyse ki bu zamanda [...] her şeyden çok gerekli olan sınıf [...]. Ve öte yandan kesinlikle komuta edilmesi gereken birçok insan var: 'Hodge'un özgür atları' olarak tanımlamak zorunda kaldığımız,* aç bilaç zavallı kardeşlerimizin sınıfı — bu da tüm ülkelerde gelişmiştir; ölümcül bir geometrik artışla daha da gelişmekte ve herkesi korkutan bir hızla çoğalmaktadır. Bu yüzden [...] doğru olarak denebilir ki, 'emeğin örgütlenmesi' [...] dünyadaki evrensel yaşamsal sorundur."**

Carlyle böylece ilk kırk safyada bencilliğe, serbest rekabete, insanlar arasındaki feodal bağların kopmasına, arz ve

* Engels'te: "tanımladığımız". –*Ed.*
** Carlyle, *op. cit.*, pp. 42-43. –*Ed.*

talebe, *laissez-faire*'e,[173] pamuk eğirmeye, nakit ödemeye vb., vb. kinini kustuktan sonra, birden bir bakıyoruz ki, tüm bu hilelerin başsavunucusu olan sanayi burjuvazisi, yalnızca şakşaklanan kahramanlar ve dehalar arasında yeralmakla kalmaz, üstelik bu kahramanlar arasında vazgeçilmez bir yere sahiptir; burjuva ilişkilere ve fikirlere saldırırken elinde bulundurduğu koz, burjuva bireyin yüceltilmesidir. Daha da garip olanı, emek komutanlarını ve emek kullarını, yani emeğin belli bir örgütlenmesini keşfetmiş olmasına karşın Carlyle, bu örgütlenmeyi çözüm gerektiren büyük bir sorun olarak sunar. Ama kimse aldanmasın, sorun yönetilmekte olan işçilerin değil, yönetilmeyen ve komuta edilmeyen işçilerin örgütlenmesidir ve Carlyle, bunu kendisine saklamıştır. Bu kitapçığının sonunda, kendisi birdenbire karşımıza İngiltere başbakanı *in partibus*[174] rolünde çıkar ve üç milyon İrlandalıyı ve öteki dilencileri, göçebe ya da yerleşik işçileri ve işçi olsun olmasın tüm İngiliz yoksullar ulusal topluluğunu önüne çağırıp, onlara önceden okura açıkladığı her şeyi içeren bir vaaz verdikten sonra, bu seçkin topluluğa şöyle seslenir:

> "Serseriler, hiçbir şeyi olmayanlar, çoğunuz aptal, kiminiz suçlu, hepiniz sefilsiniz, size baktıkça hayrete ve ümitsizliğe kapılıyorum. [...] Üç milyon kadarınız toplanmışsınız [...]: bu kadar çok sayıda insan apaçık dilencilik uçurumuna düşmüşsünüz; ve düşünmesi bile korku veriyor, uçuruma düşen her yeni bölüm, ötekileri de uçuruma çeken zincire daha da fazla *ağırlık bindiriyor*. Kayalıklardan milyonlar sarkıyor, bildiğim kadarıyla sayı her gün 1200 daha artıyor [...], teker teker düşüyor, düşüyor, düşüyorsunuz; ve zincir *ağırlaşıyor** [...]; peki, en sonunda kim ayakta kalacak? Ne yapmalı sizinle? [...] Açıkça söylemek gerekiyor, hâlâ ayakta kalanların kendi dertleri var! — Ama siz, yarım gücünüz ve müthiş iştahınızla, çok az çalışıp bol bol bira içerek, [...] bu işi beceremeyeceğinizi kanıtladınız! [...]
>
> "Bilin ki, 'özgürlüğün çocukları' kim olursa olur, ama kesinlikle siz olmazsınız ve olamazsınız. Siz 'özgür'

* Engels'te: "durmadan ağırlaşıyor". –*Ed.*

olamazsınız [...]. Siz açıkça tutsak alındınız [...]. Siz *köleler* soyundansınız, — ya da bu sözcüğü yeğlersiniz, *efendi bulamayan göçebe* [...] *ve gezgin hizmetkarlar soyundan*, [...]. Bundan sonra artık sizinle aramızdaki ilişki, şanlı ama bahtsız özgürlüğün çocukları ile değil, komuta etmemi, gerekirse denetlememi, zor kullanmamı isteyen tutsaklar, bahtsız ve çökmüş kardeşler ile ilişki gibi olabilir. [...] Cennet ve dünya karşısında ve hepimizi yaratan tanrı karşısında açıklıyorum: kardeşlerinizin kanı ve teriyle sürdürülen *böyle* bir yaşamı sizlerde görmek öyle bir rezalet ki; eğer düzeltemezsek ölüm bundan daha iyidir! [...] Benim İrlandalı, İskoç ve İngiliz "yeni çağ birlikleri"me yazılın, siz ey zavallı, göçebe haydutlar; boyun eğin, çalışın, acı çekin, hasret çekin hepimiz gibi. [...] Sanayi albayları, iş ustaları, görev ustaları, yaşam komutanları, Rhadamanthus gibi adil ve acımasız, böylesi [...] gerek size, ve bir kere askerler gibi hizaya geldikten sonra ancak böylesini bulabileceksiniz [...]. O zaman teker teker hepinize diyeceğim şudur: alın size iş, burada emredilen* yöntemlere göre bu işe erkek gibi, asker gibi, disiplin ve güçle başlayın, — daha sonra sorun çıkmadan parası size gelecektir. [...] Reddedin [...], ağır işten kaçının, kurallara karşı gelin, — sizi ikna etmeye, isteklendirmeye çalışırım, boşuna olursa kırbaçlarım, gene boşuna olursa sonunda sizi vururum."**

Demek ki dehanın hüküm sürdüğü "yeni çağ"ı eski çağdan ayıran başlıca özellik, kamçının dehaya sahip olduğunu düşünmesidir. Dahi Carlyle'ı herhangi bir zindan Cerberus'undan ya da yoksullar yasası mübaşirinden ayıran da, onun haklı öfkesi ve işçileri, yalnızca *kendi* düzeyine getirmek için aşağıladığına ilişkin ahlaksal vicdanıdır. Burada, dünya kurtaran öfkesiyle, burjuvazinin tüm alçaklıklarını haklı çıkaran ve yücelten ilkeli bir dahiyi görüyoruz. İngiliz burjuvazisinin, yoksulluğu suçlulukla eş görüp, yoksulluğa karşı bir caydırıcı solarak 1834'te Yoksullar Yasasını çıkartması gibi, Carlyle da yoksulluğun yoksulluk doğur-

* Engels'te: "emrettiğim". *–Ed.*

** Carlyle, *op. cit.*, pp. 46-55. *–Ed.*

masından dolayı yoksulları *ihanetle* suçlamaktadır. Tarihin akışı içinde daha önce gelişmiş olan yönetici sınıf gibi, sanayi burjuvazisi de salt yönetme özelliğinden dolayı dehaya sahiptir, bu yüzden baskı gören her sınıf, baskı gördükçe dehadan uzaklaşır ve değeri bilinmemiş yenilikçimizin öfkesine maruz kalır. Burada yoksullara olduğu gibi. Ama ahlaksal ve asıl gazabı, gerçekten alçak ve aşağılık insanlar, "hergeleler", yani *suçlular* karşısında doruk noktasına ulaşır. Kitapçıkta bunları örnek hapishanelere yerleştirir.

Bu kitapçığı ilkinden ayıran, yalnızca daha büyük, ama resmen toplumdan dışlananlara, parmaklıklar ardındaki insanlara yöneltildiği için, daha da ucuz olan bir öfkedir; sıradan burjuvazinin nezaket uğruna duyduğu utancı da aşan bir öfke. İlk kitapçıkta soyluların hiyerarşisini çıkartıp soyluların soylusunu belirlemesi gibi, ikincisinde de Carlyle aynı biçimde kusursuz bir alçak ve hain hiyerarşisi çıkartıp onu asmanın özel zevkini tatmak için, *kötünün kötüsünü*, İngiltere'nin *bir numaralı alçağını* bulmaya çalışır. Onu yakalayıp astığını varsayarsak, başka biri en kötüsü olacak ve gene asılmayı hak edecektir, sonra biri daha, sıra soylulara ve daha soylulara gelene kadar, ve sonuçta sıra, en soylu olan Carlyle'a gelecektir, ama o alçaklarla birlikte soyluları da ve alçakların soylularını da, soyluların soylusunu da asmıştır, ve şimdi birden kendisi alçakların alçağına dönmüştür ve *kendini asması* gerekecektir. Böylece hükümet, devlet, emek örgütlenmesi ve soylular hiyerarşisi hakkındaki tüm sorunlar çözülmüş ve sonsuz doğa yasası ensonunda gerçekleşmiş olur.

Marx-Engels, "*Latter-Day Pamphlets*, Edited by Thomas Carlyle"
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 7, 1969, S. 255-65

## 19. YÜZYIL ORTASI İNGİLİZ GERÇEKÇİLERİ

İngiltere'de, siyasal ve toplumsal gerçeği, profesyonel po-

litikacıların, yayıncıların ve ahlakçıların tümünün birlikte dile getirdiğinden daha çok, canlı ve güzel sözlerle dünyaya yayan romancılar, her türlü işi küçümseyen tahvil sahipleri ve şirket hissedarları "yüksek asil"lerden ve avukat katibine kadar orta sınıfın tüm kesimlerinin kardeşliğini parlak bir biçimde sundular. Peki, Dickens ve Thackeray, Miss Brontë ve Mrs. Gaskell, onları nasıl betimlemişlerdi? Küstah, yapmacıklı, küçük zorba ve bilisiz olarak; ve uygar dünya, bu sınıf konusundaki vargısını onu lanetleyen bir ifadeyle verdi: "Onlar, üstlerine köle, astlarına zorbadır."

Marx, "The English Middle Class"
Marx-Engels, *Articles on Britain*, Moscow 1971, p. 218

## CARLETON

Buraya vardığımdan beri hiçbir gazeteye bakmadım, ve aslına bakarsan, Carleton'un *İrlanda Köylülerinin Özellikleri ve Öyküleri*'nden başka hiçbir şey okumadım. İlk cildini bitirmekte yeterince zorlandım, ikincisini daha uygun bir zaman bulana dek bir kıyıya koyacağım. Kitap, İrlanda köylülerinin yaşamını bir o yandan, bir bu yandan anlatan, birbiriyle bağlantısız öykülerden oluşuyor, yani kolay yutulacak bir lokma değil. Tam da bu yüzden bu kitabı alıp saklamak gerek, *au fur et à mesure** kendine bir o yemekle, bir bu yemekle ziyafet çekmek için. Carleton ne iyi bir biçemci ne de bir yazım ustası, orjinalliği betimlemelerinin gerçekliğinde saklı. Bir İrlanda köylüsünün oğlu olduğu için, konusunu Levers and Lovers'dan daha iyi biliyor.

Marx'tan Engels'e, 14 Ağustos 1879
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 34, 1956, S. 90-91

* Aradan zaman geçtikçe. –ç.

## BERNARD SHAW

Paradoks ustası Shaw — yazar olarak çok yetenekli ve esprili, ama ekonomist ve politikacı olarak, kariyer merakı olmayan dürüst biri olsa da, işe yaramaz biri.

Engels'ten Karl Kautsky'ye, 4 Eylül 1892
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, Sol Yayınları, Ankara 1996, s. 271.

## AVELING

### 1

Aveling'in oyunu beklediğimden daha iyi tuttu — çok iyi tasarlanmış bir skeç, ama —İbsen tarzında— çözümsüz bitiyor, buradaki seyirci de buna alışık değil. Bu oyundan sonra bir tane daha vardı, Baby Rose ve başka birinin yazdığı, Echegaray'ın *Conflictos entre dos deberes*'in* [*İki Görevin Çatışması*] çok serbest bir İngiliz uyarlaması. Bu iyice duyumculukla bezenmişti ve ağır ve bayat ve İngiliz zevkine uygun olmasına karşın çok beğenildi.

Engels'ten Paul Lafargue'a, 17 Mayıs 1889
Engels - Paul and Laura Lafargue, *Correspondence*, Vol. 2, Moscow 1960, p. 254-55

### 2

Aveling tiyatro çalışmalarında gelişme kaydediyor sanırım; iki hafta önceki son oyun çok başarılı oldu.

Engels'ten Konrad Schmidt'e, 9 Aralık 1889
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 37, 1967, S. 325

## WILLIAM MORRIS

Geçen Cuma** Sosyal-Demokrat Federasyonun[175] bir

* Jose Echegaray'ın oyunu *İki Görevin Çatışması*, 1882'de yazılmıştır. – *Ed.*

etkinliği vardı. Tussy ve Edward*** bir piyeste oynadılar — ben gitmedim, çünkü henüz aralıksız üç saat sert bir sandalyede oturabileceğimi sanmıyorum. Nim çok iyi oynadıklarını söyledi, piyes aşağıyukarı kendi öyküleriymiş. Wright Ana okudu —çok iyiydi—, Bax piyano çaldı —biraz fazla uzun süre—, geçen gece buraya gelip masamda Edda'yı**** bulunca çok sevinen Morris —çok coşkulu bir İzlanda hayranıdır kendisi— işte o Morris kendi şiirlerinden okudu (Edda'nın Helreid Brynhildar'ın bir "*refonte*"u,***** Sigurd'un cesediyle beraber kendini de yakan Brynhild'ı anlatıyor), vb. vb. gayet de iyi gitti — bence sanat ürünleri yazın ürünlerinden, şiirleri de düzyazılarından daha iyi.

Engels'ten Laura Lafargue'a, 23 Kasım 1884
Engels - Paul and Laura Lafargue, *Correspondence*, Vol. 1, Moscow 1959, p. 245-46

** 21 Kasım. –*Ed.*
*** Aveling. –*Ed.*
**** Eski İzlanda destanı. –*ç.*
***** Yeniden anlatım. –*ç.*

## 17. YÜZYIL ORTASINDAN 19. YÜZYIL BAŞINA KADAR ALMANYA VE ALMAN KÜLTÜRÜNÜN DURUMU

### 1

1648-1789

A – Siyasi durum. Alman prensleri Westfalya barışını sömürerek kendilerini dış güçlere satmak konusunda birbirleriyle yarışıyorlar, ve bunlar —Fransa ve prensler— Almanya'nın tüm Fransız bölgelerini yavaş yavaş kendilerine maletmek ve Alsas sınırlarını tamamlamak için Almanya'nın zaafını sömürüyorlar. Fransa'nın tarihsel hakkı ve Tötonların "hırsızlık" çığlıkları. İS 1000 yılından beri dil sınırının, sol Vesges bölgesi hariç, değişmezliği (bkz: Menke). Genelde böyle. Özelde: Kuzey Prusya'nın Avusturya ve imparatorluk ile rekabet eden bir güç olarak yükselişi. Kuzey ve güney bölünmesi gerçekleşmeye başlıyor. Prusya tari-

hi eleştirisi. II. Frederick. —Rusya'nın yükselişi ve II. Frederick'in Rus politikasına bağımlılığı— Prusya yüzünden artık iç savaşlar Avusturya ve Prusya arasındaki rekabet savaşlarıdır.

B – *Ekonomik konular.* Bütün bunlardan sonra, *Otuz Yıl Savaşlarının sonuçlarının telafisi zaman alıyor;* burjuvazi yeniden tırmanıyor. Böyle bir durumda, bu diriliş ancak *rezil* erdemler sayesinde olanaklı. Tüm bunlara karşın, ekonomik ilerleme ancak siyasal müdahaleyle, prenslerin alçaklığı ve dışarıdan aldıkları para ile olanaklı oluyor. Bu, Almanya'nın ekonomik bakımdan ne denli küçük düştüğünü gözler önüne sermektedir. Bu dönem, ataerkil rejimin kaynağıdır. 1648'den sonra devletten toplumsal işlevlerini yerine getirmesi isteniyor; ve bunları mali gereksinim yüzünden yapmak zorunda kalıyor. Savsakladığı zaman — durgunluk (Westfalya piskoposlukları). Ne kadar büyük bir aşağılanma! Ve devlet yardımı ne kadar düşük! Dünya pazarıyla ilişkide tümüyle edilgen, büyük çapta dünya savaşlarında (1801'e kadar olan Amerikan ve devrim savaşları), ancak *tarafsız* kalarak biraz kâr sağlamayı başarıyor. Öte yandan vurguncu devletler karşısında güçsüz. (Fransız Devrimi sayesinde, Avrupa'daki bu utanç verici durum ortadan kalktı.)

C – Yazın ve dil tam bir çürüme içinde; teoloji taşlaşmış dogmatizmdir; öteki öğrenim alanlarında Almanya tam bir düşüş içinde, ama hâlâ parlayan birkaç ışık var: Jacob Böhme (gelecekteki filozofların yeni bir habercisi), Kepler, Leibnitz — gene varolandan, gerçeklikten soyutlama. *Bach.*

D – Almanya'nın 1789'daki durumu. a) Tarım — köylülerin durumu, serflik, kırbaçlamalar, vergi ödemeleri. b) Sanayi — bitmeyen açlık, genelde el emeği, ama İngiltere'de büyük ölçekli sanayi başlarken, Alman sanayisi daha tam gelişmeden sonu hazır. c) Ticaret — edilgen. d) Soylulukla ve hükümetle ilişkisinde burjuvaların toplumsal konumu. e) Gelişmeynin siyasal engeli: parçalanma, Menke'ye göre tanımı. Gümrük vergileri, nehir trafiğine engeller, serbest ticaret parçalanma yüzünden iç sınırlara hapsolmuş durumda,

gümrük vergileri genelde belediye tüketici vergileri.

İyilik yapmaktan aciz olan bu prenslerin tümü, —Schubart'ın koruyucuları ve Karl August gibi— aydın olanları bile, bir savaşı sürdürüp bitirmektense Rheinbund'a katılmayı yeğlediler. Kanıtı, her birinin kendini gırtlaklarına birer bıçak dayanmış olarak buluverdikleri 1806 işgali. Ayrıca bu bin prensin her biri birer mutlak monark — kaba, eğitimsiz, rezil, dayanışmaya yanaşmayan, kaprisli bir kalabalık (Schlöser). Amerikan savaşı sırasında asker ticareti. — Ama en utanç verici eylemleri *yalnızca varolmaları*. Ve bunların yanında, doğu sınırında kuzeyde Prusya, güneyde Avusturya, hırsla yeni bölgeler kapmaya çalışıyor; ikisinden yalnızca biri varolsaydı, durumu kurtarabilecek tek ülke olurdu. Ama kaçınılmaz rekabetleri çözümü engelledi. Gerçek bir *cul-de-sac*;* yardım ancak dışarıdan gelebilirdi — Fransız Devrimiyle geldi. Yalnızca iki yaşam belirtisi: askerî yetenek ve yazın, felsefe, titiz, nesnel bilimsel araştırma. Fransa'da siyasal yazılar, en üst katmanın da olsa, ta 18. yüzyıldan beri her şeye egemenken, Almanya'da tüm bunlar gerçeklikten idealler alemine bir kaçıştı. İnsan olarak insan, ve dilin gelişmesi, 1700 barbarlık, 1750 Lessing ve Kant, ardından Gœthe, Schiller, Wieland, Herder, Händel, Gluck, Mozart.

1789-1815

Alsas-Loren'deki vb. —zaten yarı yarıya Fransız egemenliği altında bulunan— Alman bölgeleri, Fransız Devrimi ile ittifak kurarak savaş için bahane yarattılar. Prusya ve Avusturya *birden tekvücut*. Valmy. Ağır topların kullanımı yüzünden savunma hattı taktiklerinin yenilgisi. Fleurus ve Jemmapes. Ordugahlar zincirine dayalı Avusturya taktiklerinin yenilgisi mi? Ren'in sol kıyısının elegeçirilmesi. Köylülerin ve özgür-ruhlu kentlerin coşkusu, tek tük raslanan zorla elkoymalar ya da Napoléon'un kan dökme vergisi ile bile dinmiyor. Amiens barışı ve imparatorluk vekillerinin ilk

* Çıkmaz. –ç.

kararı — Alman imparatorluğunun çözülüşü. Rheinbund. Napoléon'un küçük devletleri silip süpürmesi; ne yazık ki hiç de yeterli olmayan bir temizlik. O prenslerin karşısında her zaman bir devrimciydi; eğer bu önemsiz prensçikler kendilerini onun karşısında bu denli küçük düşürüp yaltaklanmasalardı, çok daha ileri giderdi. 1806 — Napoléon'un hatası, Prusya'yı tamamen yok etmemekti. Kıta Avrupası ablukası sırasında Almanya'nın ekonomik konumu. — Dış ülkeler karşısında en yoğun biçimde küçük düştüğü dönem, yazın ve felsefe alanlarında parlak bir gelişmenin yaşandığı ve müziğin Beethoven ile doruğa ulaştığı devreye rastlıyor.

Engels, "Notes on Germany"
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 18, 1969, S. 591-93

2

Geçen yüzyılın sonlarına doğru Almanya'nın durumu işte buydu. Baştanbaşa, yaşayan bir kokuşma ve çürüme kütlesi idi. Hiç kimse kendini rahat duyumsamıyordu. Ülkedeki ticaret, sanayi ve tarım neredeyse sıfırlanmıştı; köylüler, tüccarlar ve imalatçılar bir yandan kan emici hükümetin, bir yandan da kötü giden ticaretin yolaçtığı ikili baskı altında eziliyordu; soyluluk ve prensler kendi altlarındakini sıkıştırmalarına karşın gelirlerinin artan giderlere yetmediğinin farkındaydılar; her şey yanlış gidiyordu ve ülkeye genel bir huzursuzluk egemendi. Eğitim yoktu, kitlelerin düşüncelerini etkileme olanağı yoktu, özgür basın yoktu, kamu ruhu yoktu, hatta dış ülkelerle geniş bir ticaret ağı bile yoktu — ihanet ve bencillik dışında hiçbir şey yoktu— hain, yılan gibi rezil bir bezirgan ruhu tüm halkı kaplamıştı. Her şey eskimişti, her şey parçalanıyor ve hızla sökülüyordu, ulusta iyiye doğru bir değişim için en küçük bir ümit ve ölmüş kuruluşların kokmuş cesetlerini kaldıracak kadar bile güç yoktu.

Gelişmeye ilişkin tek ümit, ülkenin yazınında görülüyordu. Bu utanç verici siyasal ve toplumsal çağ aynı zamanda Alman yazınının yüce dönemiydi. 1750 dolaylarında

Almanya'nın tüm üstatları doğmuştu: şairler Gœthe ve Schiller, filozoflar Kant ve Fichte ve hemen hemen yirmi yıl sonra da son büyük Alman metafizikçi[176] Hegel. Bu devrin her önemli yapıtı o zamanki Alman toplumunun tamamına bir meydan okuma ve başkaldırı ruhunu yansıtmaktadır. Gœthe'nin yapıtı *Goetz von Berlichingen* bir isyancıya adanmış dramatik bir anıttır. Schiller'in *Haydutlar*'ı tüm topluma açık savaş ilan eden cömert bir genci yüceltir. Ama bunlar onların gençlik yapıtlarıydı; yaşlandıkça tüm umutlarını yitirdiler; Gœthe kendini en acı mizahla sınırladı, Schiller ise bilime, özellikle de eski Yunan ve Roma tarihine kaçmayı beceremeseydi çaresizliğe kapılırdı. Bu ikisi, ötekilerinin de örneği olarak kabul edilebilir. Ulusun en iyi ve güçlü zihinleri bile ülkenin geleceğine ilişkin tüm umutlarını yitirdiler.

Birdenbire yıldırım gibi bu Almanya denilen kaosun orta yerine Fransız Devrimi daldı. Sonuç muazzamdı. Çok az eğitimli, eski hükmedilme alışkanlığına fazlasıyla gömülmüş olan halk kıpırdamadı, ama tüm orta sınıflar ve soyluluğun büyük bölümü coşkuyla dalgalanarak ulusal meclisle ve Fransız halkıyla bütünleşti. Varolan yüzbinlerce Alman şairin bir teki bile utkun Fransız halkına övgüler düzmeyi ihmal etmedi. Ama bu coşku, Alman tarzı bir coşkuydu, salt metafizikseldi, yalnızca Fransız devrimcilerin teorilerine yönelikti. Ne zaman ki olguların ağırlığı ve oylumu teoriyi arka plana itiverdi; ne zaman ki Fransız mahkemeleri ve Fransız halkı teoride birlik olmalarına karşın, 1791'in teorik anayasası konusunda pratikte anlaşamamaya başladı; ne zaman ki halk kendi özerkliğini "10 Ağustos"ta[177] *pratik* olarak ilan etti: ve dahası 31 Mayıs 1793'te jirondenlerin[178] bastırılmasıyla teori tamamen susturuldu — işte o zaman, Almanya'nın bu coşkusu devrime karşı bağnaz bir kine dönüştü. Kuşkusuz onların bu coşkusu, soyluların ayrıcalıklarını terk ettiği 4 Ağustos 1789 gecesi gibi olaylara yönelikti, ama bizim Almanlar bu olayların pratikte, iyi niyetli teorisyenlerin çıkarabileceğinden çok daha farklı sonuçlar

doğurabileceğini hiç düşünmemişlerdi. Hepimizin çok iyi bildiği gibi, çoğu kişi için ciddi ve hoş olmayan bu sonuçları Almanlar hiçbir zaman onaylamadılar. Böylece başlangıçta devrimin en coşkulu dostu olan kitle, onun en büyük düşmanına dönüştü, ve kuşkusuz köle ruhlu Alman basını, haberleri, Paris'ten en çarpıtılmış bir biçimde verdiği için, tutsaklık zincirini, tüm aristokratların, despotların ve papazların yüzüne fırlatarak onlara meydan okuyan bu halk hareketine, kendi sakin, kutsal Roma gübre yığınını[179] yeğledi.

Engels, "The State of Germany"
[İngilizce yazılmıştır]
*The Northern Star*, 25 Ekim 1845

## SCHILLER.
## ŞİİRİNİN KUSURLARI

Hiç kimse Kant'ın güçsüz —güçsüz, çünkü olanaksızı ister, ve dolayısıyla hiçbir zaman herhangi bir gerçekliğe varamaz— "kesinlikli buyrultu"sunu,[180] özellikle, yetkin bir idealist olan Hegel'den daha keskin bir biçimde eleştirmedi ve hiç kimse, Schiller'in aşıladığı gerçekleşmez ülkülere karşı darkafalı düşkünlüğü ile Hegel'den daha acımasızca alay etmedi (örneğin, *Görüngübilim*'e bakınız).

Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 29

## GŒTHE
### 1

Demek ki, sistemin iç zorunlulukları, kendi başlarına derinliğine devrimci olan bir düşünme yönteminin niye çok ılımlı bir siyasal sonuç ürettiğini açıklamaya yetiyor. Zaten bu sonucun özgül biçimi Hegel'in Alman olmasından ve kafasının arkasında, tıpkı çağdaşı Gœthe gibi bir parça *darkafalı*

saçörgüsü sallanmasından geliyordu. Gœthe de, Hegel de, her biri kendi alanında, Olimposlu Zeus idiler, ama ne biri ne de öteki, hiçbir zaman Alman darkafalılığından tamamıyla sıyrılamadı.

Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 15

2

[Dühring'in] yaşamın değeri ve ondan en iyi yararlanma biçimi gibi darkafalılara yaraşır konular üzerinde ipe-sapa gelmez şeylerle dolu çalışması, Gœthe'nin Faust'una karşı duyduğu öfkeyi açıklayacak bir darkafalılıktadır. Gœthe, gerçekliğin ağırbaşlı filozofu Wagner'i değil de o ahlakdışı Faust'u kahraman olarak almakla, kuşkusuz bağışlanmaz bir kusur işlemiştir.

Engels, *Anti-Dühring*, s. 223

3

Her gerçek olanın ussal olduğu savı hegelci düşünme yönteminin tüm kuralları ile uyum içinde şu başka sava dönüşür: Varolan her şey, yokolma hakkı kazanır.[181]

Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 12

4

Bunların hepsi "yalvaç" Gœthe'de de bulunabilir, ve gözlerini açık tutan herkes bunları satırların arasında okuyabilir. Gœthe "tanrı" ile uğraşmayı sevmezdi, bu sözcük onu rahatsız ederdi, o ancak insanlarla ilgili konularda rahattı, ve Gœthe'nin büyüklüğünü oluşturan tam da bu insancıllık, sanatı dinin zincirlerinden bu özgürleştirmesidir.

Ne eski yazarlar, ne de Shakespeare bu konuda onunla boy ölçüşebilirler. Ama bu mükemmel insancıllığı, dinsel düalizmin bu aşılışını, tüm tarihsel önemiyle ancak Alman ulusal gelişmesinin öteki yönünü, felsefeyi bilenler anlayabilir. Gœthe'nin yalnızca kendiliğinden, ve dolayısıyla, —bu doğru— bir anlamda "yalvaççа," anlattıkları, çağdaş Alman felsefesi tarafından geliştirilmiş ve gerçekleşmiştir.

Engels, "*The Condition of England, Past and Present* by Thomas Carlyle"
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 3, Moscow 1975, p. 465.

5

Grün'e gelince — onun Gœthe'si üzerine makaleyi gözden geçirip aslının yarısına ya da dörtte-üçüne indirmek ve —*eğer* kabul edersen, bu konuda bana olanaklı olduğu kadar çabuk yaz— bizim yayınımıza hazırlamak istiyorum. Kitap son derece karakteristik. Grün bir yandan Gœthe'nin *darkafalılıklarını insan* olarak yüceltip Gœthe'yi Frankfurt sakini ve memur olarak "gerçek bir insan" ilan ederken, bir yandan da büyüklük ya da deha belirtilerini es geçiyor ya da tersine çeviriyor. Böylece kitap, *insanın Alman küçükburjuvaya eşit* olduğunun parlak bir kanıtını sunuyor. Ben yalnızca bunu belirttim, ama bunu geliştirip makalenin geri kalan kısmını iyice kısaltabilirim, gerisi bizim yayınımıza uygun değil çünkü. Ne dersin?

Engels'ten Marx'a, 15 Ocak 1847
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 27, 1965, S. 75-76

## 6

## KARL GRÜN, *ÜBER GŒTHE VOM MENSCHLICHEN STANDPUNKTE*, DARMSTADT 1846

Herr Grün "Soziale *Bewegung* in Frankreich und Belgien"ine ["Fransa ve Belçika'da Toplumsal *Hareket*"] verdiği emekten sonra kendi ülkesinde toplumsal *hareketin yokluğuna* bakarak rahatlıyor. Değişiklik olsun diye, yaşlı Gœthe'nin "insani yönü"nü ele almaya karar vermiş. Yedi fersahlık çizmelerini terlikleriyle değiştirmiş, sabahlığını giymiş ve kendinden son derece memnun bir biçimde koltuğuna yerleşmiş:

> "Biz bir yorum yapmıyoruz, yalnızca herkesin görebileceği şeyleri seçip çıkarıyoruz" (s. 244).

Kendine çok rahat bir mekan yaratmış:

> "Odama birkaç gül ve kamelya, açık pencereye de muhabbetçiçeği ve menekşe koymuştum." (s. III) "Ve her şeyden öte, yorum yok! Ama işte, masanın üstünde toplu yapıtlar ve odanın içinde hafif bir gül ve muhabbetçiçeği kokusu! Bakalım nereye varacağız. ... Ancak bir dolandırıcı elinde olandan fazlasını teklif eder." (s. IV, V.)

[...] Ensonu Gœthe'ye biraz yaklaşıyoruz. 15. sayfada Herr Grün, Gœthe'ye varolma hakkı tanıyor. Çünkü Gœthe ve Schiller, "etkinliksiz keyif" (örneğin Wieland) ve "keyifsiz etkinlik" (yani Klopstock) arasındaki çelişkinin sonucudur. "Lessing insanı, önce kendisi üzerine kurdu." (Herr Grün onun bu akrobatik başarısını taklit edebilir mi, merak ediyor insan.) — Bu felsefi yapıda Herr Grün'ün tüm kaynaklarını buluyoruz. Yapının biçimi, bütünün temeli, Hegel'in dünyaca ünlü karşıtların uzlaşması ustalığından başka bir şey değil. "Kendisi üzerine kurulmuş insan" ifadesi, Hegel terminolojisinin Feuerbach'a uyarlanmış biçimidir. "Etkinliksiz keyif" ve "keyifsiz etkinlik", Herr Grün'ün yukarda Wieland ve

Klopstock'u örnek seçtiği bu çelişki, Moses Hess'in bütün yapıtlarından ödünç alınmış. Eksikliğini duyduğumuz tek kaynak yazın tarihinin kendisi, çünkü onda, bu yukardaki karmaşadan hiçbir iz olmadığı için Herr Grün, onu, haklı olarak gözardı etmiş.

Schiller'den sözettiğimize göre Herr Grün'ün aşağıdaki gözlemi uygun olabilir: "İnsan Gœthe olamıyorsa, olabileceği her şey Schiller'dir." (s. 311.) Pardon, insan Herr Grün de olabilir. — Burada yazarımız, tam da Bavyeralı Ludwig'in açtığı ize sokmuş oluyor sabanını:

> Roma, sende Napoli'nin hüneri yok,
> Onda ise sende olanlar eksik.
> İkiniz bir olsaydınız,
> Dünyaya fazla gelirdiniz.*

Bu tarihsel yapı, Gœthe'nin Alman yazınına girişinin yolunu hazırlıyor. Lessing'in "kendisi üzerine kurulmuş insan", evrimini, ancak Gœthe'nin ellerinde sürdürebilir. Çünkü Herr Grün büyük bir başarı göstererek Gœthe'de "insanı" keşfetmiştir, ama erkek ve kadın tarafından bedensel zevkle yaratılan insanı değil, yüce anlamda insanı, diyalektik insanı, tanrı, oğul ve kutsal ruhun birleşerek oluşturduğu çarmıhtaki *caput mortuum*'u,** *Faust*'taki Homunculus'un[182] *cousin germain*'i*** — kısaca, Gœthe'nin sözünü ettiği insanı değil, Herr Grün'ün sözünü ettiği insan *olarak* insanı keşfetmiştir. Peki o zaman kim bu Herr Grün'ün sözünü ettiği "insan olarak insan"?

> "Gœthe'de *insanî* içerikten başka bir şey yok." s. XVI — s. XXI'de: "Gœthe'nin, *insanı, bugün gerçekleştirmek istediğimiz gibi* tasarladığını ve düşündüğünü" öğreniyoruz. — s. XXII'de: "Bugün Gœthe, yani yapıtları, *insancılığın bir özetidir.*" — "Gœthe *tamamına erişmiş insancılıktır.*" (s. 25.) — "Gœthe'nin yazınsal yapıtları (!) *insan toplumunun ideali-*

* Bavyeralı Ludwig I, "Florenz" (yorum) –*Ed.*

** Damıtma ürünü. –ç.

*** Kardeş çocukları. –ç.

*dir.*" (s. 12.) — "Gœthe ulusal bir şair olamazdı, çünkü yazgısında *insani olanın şairi olmak vardı.*" (s. 25.) — Gene de s. 14'e göre "*ulusumuz*"un —yani Almanların— Gœthe'de "kendi özünün yüce bir nitelik kazandığını" farketmesi gereklidir.

Bu, "insanın özü" konusundaki gizi ilk açığa vurmadır, ve Herr Grün'e bu konuda güvenebiliriz, çünkü kuşkusuz "insan" kavramını son derece dikkatle "incelemiştir". Gœthe "insan"ı Herr Grün'ün gerçekleştirmek istediği gibi tasarlıyor, ve aynı zamanda Alman toplumunu da "yüce bir nitelik kazanmış" olarak tasarlıyor — yani "insan," aslında, "yüce nitelik kazanmış Alman"dır. Bu, her yerde doğrulanıyor. Aynı Gœthe'nin "ulusal şair" değil, "insani olanın şairi" olması gibi, Alman ulusu da "ulusal" bir ulus değil, "insani olanın" ulusudur. Bu yüzden gene s. XVI'da der ki: "Gœthe'nin yaşamdan çıkmış yazınsal yapıtlarını gerçeklikle ilişkisi yoktu ve yoktur." Tıpkı "insan", tıpkı "Almanlar" gibi. Ve sayfa 4'te: "Tam şu sırada *Fransız* sosyalizmi *Fransa*'ya mutluluk getirmeyi hedeflerken, *Alman* yazarların gözü, *insan soyunun* üzerindedir." (Bu arada, "insan soyu" genelde onları "gözlerinin" önünde değil, anatomilerinin biraz aksi yanın önünde tutmaya alışıktır.) Bu yüzden Herr Grün birçok kez (örneğin s. 225'te) Gœthe'nin "insanı *içten* özgürleştirmek istemesi" karşısında duyduğu zevki dile getirir. Ancak bu gerçekten Alman biçimi özgürleşme, şimdiye kadar "*içten*" çıkmayı reddetmiştir!

Şimdi bu gizi ilk açığa vurmayı kayda geçirelim: "İnsan, *yüce bir nitelik kazanmış Almandır.*".

Şimdi Herr Grün'ün "insani olanın şairine", "Gœthe'deki insani içeriğe" nasıl saygı gösterdiğini izleyelim. Herr Grün'ün sözünü ettiği insanın kim olduğunu bulmanın en iyi yolu bu olacaktır. Burada Herr Grün'ün hakiki sosyalizmin[183] en gizli düşüncelerini açığa vurduğunu göreceğiz, bu da Herr Grün'ün sesinin tüm kafadarlarından daha gür çıkması aşkıyla ötekilerin kendilerine saklamayı yeğledikleri konuları, dünyaya ilan etme adetinin tipik bir örneğidir. Bu

arada Gœthe'yi "insani olanın şairine" dönüştürmesini kolaylaştıran bir etken de, Gœthe'nin kendisinin de "insan" ve "insancıl" sözcüklerini özel bir vurguyla kullanma alışkanlığıdır. Gerçekten Gœthe bu sözcükleri ancak kendi zamanında ve sonra Hegel tarafından kullanıldığı gibi kullanmıştı, örneğin "insancıl" yüklemi özellikle tanrısız ve hıristiyan barbarlara karşı Yunanlılara atfedilmişti. Feuerbach'ın bu ifadelere gizemci felsefi anlamlar vermesi çok sonralara raslar. Özellikle Gœthe, sözcükleri çoğunlukla felsefi olmayan ve etten kemikten bir anlamda kullanmıştı. Gœthe'yi Feuerbach'ın bir öğretilisi ve bir hakisi sosyalist yapma onuru ilkin Herr Grün'ündür.

Kuşkusuz burada Gœthe'nin kendisinden ayrıntılı biçimde sözedemeyiz. Yalnızca bir noktaya dikkat çekebiliriz: Gœthe yapıtlarında çağdaş Alman toplumuna karşı ikili bir tutum sergiler. Bazan ona karşı düşmanca bir tutum takınır; *Iphigenie*'de ve en önemlisi İtalya gezisi boyunca olduğu gibi, onun itici bulduğu yanlarından kaçmaya çalışır; Götz, Prometheus ve Faust olarak ona isyan eder, Mephistopheles olarak ona en acı taşlamalarıyla saldırır. Ama bazan da onun dostudur, *Zahme Xenien*'in büyük bölümü ve birçok düz yazıda olduğu gibi kendini ona alıştırmaya çalışır, *Maskenzüge*'deki gibi ona övgüler düzer, hatta özellikle Fransız Devriminden sözettiği tüm yazılarda onu yaklaşan tarihsel harekete karşı savunur. Gœthe'nin ona aykırı gelenlerle ters düşüp kabul ettiği, yalnızca Alman yaşamının bazı yönleri değildir. Sorun daha çok içinde bulunduğu değişik ruhsal durumlarla ilgilidir; içinde, çevresinin sefaletinden iğrenen dahi şair ile kendini o çevreye alıştırmaya ve onunla iyi geçinmeye zorlayan Frankfurtlu belediye meclisi üyesinin ya da Weimar'ın saray danışmanının tedbirli evladı arasında sürekli bir savaş yaşamaktadır. Bu yüzden Gœthe, kimi zaman dev, kimi zaman cücedir; kimi zaman dünyayı hor gören alaycı bir dahi, kimi zaman ihtiyatlı, dirençsiz, sığ bir darkafalıdır. Gœthe bile Almanya'nın sefaletiyle başedemedi, tersine, sefalet onu yendi, ve sefaletin bu en büyük Al-

man karşısında elde ettiği bu zafer, onun "içerden" aşılamayacağının en kesin kanıtı oldu. Bu sefaletten Schiller'vari bir biçimde kaçıp Kant'ın idealine sığınmak için Gœthe fazla evrensel, fazla etkin doğalı, fazla etten kemikten bir insandı; böyle bir kaçışın sonunda yalnızca sefaletin yalın bir biçiminden tumturaklı bir biçimine varacağını göremeyecek kadar da keskin bakışlıydı. Ateşi, enerjisi, tüm düşünsel yaklaşımı onu pratik yaşama yerleştiriyordu, ve çevresinde bulduğu pratik yaşam sefildi. Gœthe hep ancak iğrenebileceği bir çevrede yaşamak zorunda kalmak ve hareket edebileceği tek ortam olduğu için, gene de bu çevreye bağlı olmak ikilemiyle karşı karşıyaydı, yaşlandıkça koca şair de "*de guerre lasse*"*, önemsiz Weimer bakanının arkasına çekildi. Biz, Gœthe'yi, Börne ve Menzel'in tersine, liberal** olmadığı için değil, ama kimi zaman darkafalı da olabildiği için; Almanya'nın özgürlüğü yolunda coşku duyma yeteneği göstermediği için değil, tüm çağdaş büyük tarihsel hareketlerden küçük-burjuva ürkekliği duyup kimi zaman ansızın başgösteren daha doğru, estetik içgüdüsünü feda ettiği için; saray adamı olduğu için değil, Napoléon'un büyük Alman Augean ahırını çiğneyip geçtiği bir zamanda, küçücük Alman saraylarından birinin küçücük işlerini ve *menus plaisirs*'ini*** büyük bir ciddiyetle yürütebildiği için eleştiriyoruz. Biz onu ahlaksal ya da bir yanın bakış açısıyla değil, en fazla estetik ve tarihsel bakış açısıyla eleştiriyoruz; Gœthe'yi ne ahlaksal, ne siyasal, ne de "insani" ölçüye vuruyoruz. Burada Gœthe'nin tüm çağıyla, yazın alanındaki öncelleri ve çağdaşlarıyla ilişkisini, gelişme sürecini ve yaşamdaki yerini anlatmaya girişemeyiz. Bu yüzden kendimizi yalnızca olguları not etmekle sınırlıyoruz.

Gœthe'nin yapıtlarının bu açılardan hangisine göre "insanlığın gerçek bir toplamı", "tamamına erişmiş insanlık" ve "insan toplumunun ideali" olduğunu göreceğiz.

İlkin Gœthe'nin varolan toplum konusundaki eleştirisini

* Savaştan yorulup. –ç.

** L. Börne, *Pariser Briefe;* W. Menzel, *Die deutsche Literatur.* –*Ed.*

*** Küçük eğlencelerini. –ç.

ele alıp sonra "insan toplumunun ideali"nin pozitif tanımına geçelim. Grün'ün kitabının zengin içeriğine bakılırsa, iki alanda da yalnızca karakteristik parlaklık taşıyan birkaç noktayı aydınlatacağımızı söylemeye gerek yok.

Toplum eleştirmeni olarak Gœthe gerçekten mucizeler yaratır. İnsan hakkında karakteristik ve kesin olan her şeyi bulandırdığına ilişkin birkaç romantik şikayeti dile getirerek "uygarlığı mahkum eder" (s. 34-36). Prometheus'ta özel mülkiyetin kökenini *tout bonnement** göstererek "burjuvazi dünyasını önceden haber verir" (s. 78). O, s. 229'da "dünya yargıcı ..., uygarlığın Minos'u"dur. Ama bütün bunlar önemsizdir.

S. 253'te Herr Grün *Din Öğretimi*'nden alıntı yapar:

> "Düşün çocuğum! Kimden aldın bu yetileri?
> Biliyorsun, kendiliğinden olmaz bunlar.
> Bana her şeyi babam verdi.
> Peki ona kim verdi? — Büyükbabam. —
> Hayır, hayır! Büyükbaban kimden almış olabilirdi onları?
> Öyle *aldı* işte.

Hurra! diye bağırır Herr Grün sesi elverdiği kadar, *la propriété, c'est le vol*** — Alın size Proudhon!***

Leverrier, gezegeniyle eve gidip madalyasını Herr Grün'e teslim edebilir, çünkü bu Leverrier'den daha büyük, hatta Jackson'dan ve onun kükürtlü eter dumanlarından daha büyük bir şeydir. Proudhon'un birçok huzurlu burjuvayı gerçekten huzursuz eden hırsızlık tezini, Gœthe'nin yukardaki iğnelemesinin zararsız boyutlarına indirgeyen bu adama ancak *Legion d'honneur Grand Cordon*'u yakışır.

*Bürgergeneral* daha başka zorluklar da çıkarıyor. Herr Grün onu bir süre her yönden inceler, kendisinde alışık olmadığımız biçimde kuşkulu ifadeler takınır ve düşünüp taşınmaya başlar: "Gerçekten ... biraz zayıf ... devrim bununla mahkum edilmiyor." (s. 150) Durun! İşte şimdi buldu! Şu

* Basit olarak. –*ç.*

** Mülkiyet hırsızlıktır. –*ç.*

*** P. J. Proudhon'un *Qu'est-ce que la propriété?* [*Mülkiyet Nedir?*] kitabına gönderme. –*Ed.*

andaki konu neydi? *Bir sürahi dolusu süt*,[184] ve böylece: "Unutmayalım ki ... burada gene ... ön planda *mülkiyet sorunu* durmaktadır." (s. 151)

Eğer iki kadın Herr Grün'ün penceresinin altında bir tuzlu balık uğruna kavga edecek olursa, Herr Grün zahmet edip "gül" ve muhabbetçiçeği kokulu odasından aşağı iner ve kadınlara, onlar için de "ön planda duranın mülkiyet sorunu olduğunu" açıklar. Doğru düşünen tüm insanların şükran duyguları onun tek ödülü olacaktır.

Gœthe eleştiri konusunda en büyük başarılardan birini *Werther*'i yazarak elde etti. Gœthe'yi şimdiye kadar "insani" yönüyle okuyanların sandığı gibi, *Werther* hiç de salt duygusal bir aşk öyküsü değildir.

> *Werther*'de "insani içerik öylesine uygun bir biçime kavuşmuştur ki, dünyanın hiçbir yazınında onun yanına konmayı az da olsa hakedebilecek herhangi bir şey bulunamaz." (s. 96.) "Werther'in Lotte'ye olan aşkı, duygunun radikal panteizminin trajedisi için yalnızca bir alet, bir araçtır ... Werther omurgasız, henüz özne olmamış insandır." (s. 93-94.) "Werther'in kendini vurması delice aşkından değil, o mutsuz panteist bilincin dünyayla anlaşamamasındandır." (s. 94.) "*Werther* toplumun tüm çürümüşlüğünü sanatsal ustalıkla betimler, toplumun yanlışlarını en derin köklerinden, felsefi-dinsel temelden" (bu temelin kaynağının "yanlışlar"dan daha yeni olduğunu herkes bilir), "bulanık ve belirsiz anlayışlarından yakalar ... gerçek insanın doğasına ilişkin saf, iyi havalandırılmış kavramlar" (ve her şeyden önce omurga, Herr Grün, omurga!) "burjuva yaşam dediğimiz bu sefaletin bu kurtlanmış, dökülen durumun sonu olurdu!" [s. 95]

*Werther*'in "toplumun çürümüşlüğünü nasıl sanatsal bir ustalıkla betimlediğinin" bir örneği. Werther yazıyor:

> "Serüven mi? Neden bu saçma sözcüğü kullanıyorum ki?[185] Bizim sahte burjuva ilişkilerimiz, asıl serüven onlar, asıl canavarlık onlar!"

Burjuva gerçekliği ve bu gerçeklik konusundaki aynı derecede burjuva yanılsamalar arasında çelişkide olan sulugözlü bir duygusalın koyverdiği bu şikayet zırıltısını, yalnızca en basit deneyim eksikliğinden kaynaklanan bu korkak iç geçirmeyi, Herr Grün, s. 84'te keskin toplumsal eleştiri olarak sunar. Hatta Herr Grün'ün iddiasına göre, bu sözlerin ifade ettiği "umutsuzluk dolu yaşam acısı, en azından farklı görünmeleri" (!) "için her şeyi tepetaklak etme yolunda sağlıksız bir tutkudur, sonuçta kendiliğinden Fransız Devriminin yolunu açtı". Önceleri makyavelizmin gerçekleşmesi olan devrim, burada genç Werther'in acılarının gerçekleşmesine dönüşür. *Place de la Révolution*'daki* giyotin, Werther'in tabancasının silik bir taklididir yalnızca.

Aynı biçimde, s. 108'e göre, Gœthe'nin *Stella*'da da "toplumsal materyali" işlediği, ama burada yalnızca "adı en kötüye çıkmış çevreleri" (s. 107) betimlediği apaçıktır. Hakiki sosyalizm, bizim İsa peygamberden çok daha açık fikirlidir, çünkü ne zaman iki-üç kişi biraraya gelse —onun adına biraraya gelmiş olmaları bile gerekmez— hakiki sosyalizm onların orta yerindedir, ve bu bir "toplumsal materyal"dir. Tıpkı öğretilisi Herr Grün gibi "her şeye burnunu sokan, ama hiçbir şeyin köküne ulaşamayan zekası kıt, kendini beğenmiş hafiyeye" şaşırtıcı derecede benzer. (s. 47)

Okuyucularımız, Wilhelm Meister'in, *Lehrjahre*'nin [*Çıraklık Yılları*] son cildinde kayınbiraderine** yazdığı bir mektupta, iyi çevrelerde büyümenin yararları konusunda birkaç değersiz yorumdan sonra, aristokrasinin darkafalı burjuvaziye üstünlüğünü kabul ettiğini ve burjuvazinin ve aristokrat olmayan tüm sınıfların tabi durumunu, şimdilik değiştirilemeyeceği gerekçesiyle onayladığını belki anımsarlar. Belli durumlarda yalnızca bireylerin aristokrasiyle aynı düzeye gelebileceğini belirtir.*** Bununla ilgili olarak Herr Grün şunu kaydediyor:

* Devrim Meydanındaki. –ç.

** Werner. –*Ed.*

*** J. W. Gœthe, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, Buch 5, Kap. 3. –*Ed.*

"Gœthe'nin toplumun üst sınıflarının üstünlüğü konusunda söyledikleri, üst sınıf eğitimli sınıf ile özdeş kabul edilirse, *kesinlikle doğrudur*, ve Gœthe'nin durumunda sözkonusu olan da budur." (s. 264[-65].)

Bu konuyu burada bırakalım.

Çok tartışma yaratan ana noktaya, Gœthe'nin siyasete ve Fransız Devrimine yaklaşımına gelelim. Burada, Herr Grün'ün kitabı her güçlüğe katlanmanın ne olduğu konusunda örnek bir ders verir, burada Herr Grün, bağlılığın hesabını iyi verir.

Gœthe'nin devrime yaklaşımının haklı çıkarılabilmesi için, kuşkusuz Gœthe'nin devrimin *üstünde* olması ve daha devrim gerçekleşmeden önce onu aşması gerekir. Daha XXI. sayfada öğreniriz ki:

"Gœthe çağının *pratik* gelişmesini o kadar geçmişti ki, ona karşı ancak reddedici bir tavır, bir savunma tavrı takınabiliyordu."

Ve 84. sayfada daha önce gördüğümüz gibi tüm devrimi *in nuce** içeren *Werther*'e değinmişken: "Tarih 1789'u, Gœthe 1889'u gösteriyor." Buna benzer biçimde, 28 ve 29. sayfalarda da Gœthe, birkaç kısa sözle, "tüm özgürlük bağrışmalarını kökten söküp atmak" zorunda kalır, çünkü 70'lerde *Frankfurter Gelehrte Anzeigen*'de[186] çıkan bir makalesinde** hiç de bu "bağrışanların" istediği özgürlük konusunda değil, özgürlüğün kendisi, özgürlük kavramı konusunda birkaç genel yalın düşünce sıralamıştır. Ayrıca: Gœthe doktora tezinde*** her yasa koyucunun bir tür ibadet şeklini ortaya koymakla görevli olduğu yolunda bir önerme geliştirdiği için —(Herr Grün'ün *kendisinin* de yinelediği gibi), Gœthe'nin yalnızca eğlenceli bir paradoks olarak gördüğü, büyük olasılıkla Frankfurt'un dinsel taşra atışma-

* Tohum halinde. –*ç.*

** J. W. Gœthe, "Alexander von Joch über Belohnung und Strafen nach türkischen Gesetzen". –*Ed.*

*** J. W. Gœthe, "De Legislatoribus". –*Ed.*

larından ilham almış bir önermedir bu— "öğrenci Gœthe devrimin tüm düalizmini ve şimdiki Fransız devletini eski bir çift pabuç gibi fırlatıp attı" (s. 26-27). Sanki "öğrenci Gœthe'nin eski pabuçları" Herr Grün'e miras kalmış, o da bunlarla kendi toplumsal hareketinin yedi fersah çizmelerine pençe vurmaya kalkışmıştır.

Kuşkusuz bütün bunlar bizim için şimdi Gœthe'nin devrim üzerine anlatımlarına yeni bir ışık tutuyor. Devrimin "çok üstünde olduğundan", tam 15 yıl önce eski bir çift pabuç gibi fırlatıp attığından ve ondan yüzyıl ileride olduğu için devrime sempati besleyemeyeceği ve ta 73 yılında hesabını kapattığı özgürlük çığırtkanlıklarıyla ilgilenemeyeceği artık açıktır. Şimdi Herr Grün'ün işi kolaydır. Gœthe istediği kadar kendisine miras kalmış yavan bilgelikleri süslü dizelere çevirsin, üzerinde istediği kadar darkafalılık ve felsefe yapsın, huzurlu ozan köşesini tehdit eden buzullar karşısında küçük-burjuva korkusuyla istediği kadar titresin, istediği kadar küçükçe, korkak ve kölece davransın, ne yaparsa yapsın, sabırlı yorumcusu kadar ileri gidemeyecektir. Herr Grün onu yorulmaz omuzlarına alıp bataklıktan kazasız belasız geçirir, hatta sırf Gœthe'nin paçaları temiz kalsın diye tüm bataklığı hakiki sosyalizmin hesabına yazar. *Campagne in Frankreich*'tan *Natürliche Tochter*'e kadar, Herr Grün her şeyin, istisnasız her şeyin, sorumluluğunu üstlenir (s. 133-170), bir Buchez'in gözlerini yaşartacak bir sadakat gösterir. Ve bütün bunlar da para etmezse, bataklık çok derinse, daha yüksek bir toplumsal yorum öne sürülür, o zaman Herr Grün [s. 137] şunu anlatır:

> "Fransa'nın hüzünlü yazgısına güçlüler kafa yorsun,
> Ama gerçekte alt tabaka daha fazla düşünmeli
> Güçlüler yokoldu, ama kim savunur kalabalığı
> Kalabalıktan? Kalabalık kendi kendinin zorbası oldu."[187]

"Kim savunur" diye bağırır Herr Grün, tüm gücü, italikleri, soru işaretleri ve "duygunun radikal panteizminin trajedisinin tüm araçlarıyla", "özelde kim mülksüz kalabalığı,

ayaktakımı denen güruhu, mülksahibi kalabalığa, yasa koyucu güruha karşı savunur?" (s. 137.) "Özelde kim" Gœthe'yi Herr Grün'e karşı "savunur"?

Dolayısıyla Herr Grün Venedik *epigram*larındaki herkesçe bilinen bir dizi burjuva kuralını şöyle açıklar:

> "Bunlar *Herkül*'ün suratımıza attığı bir tokat gibidir, ve bu tokat ancak şimdi" (darkafalı için tehlike geçtikten sonra), "böyle önemli ve *acı* bir deneyim geçirmişken" (bir darkafalı için gerçekten acı!) "hoşgörülebilir bir tokat gibi geliyor." (s. 136)

Dünyayı verseler, Herr Grün *Belagerung von Mainz*'tan şu alıntıları yapmaktan vazgeçmezdi:

> "Salı günü ... *majestelerine saygılarımı* sunmaya gittim ... ve prensi ... *yüce merhametli efendimi* ziyaret etme *mutluluğuna* eriştim." vb. [s. 147.]

Gœthe'nin o alçakgönüllü bağlılığını Prusya Kralının* oda uşağı, dalkavuğu ve pezevengi Herr Rietz'in emrine sunduğu bölümden alıntı yapmayı Herr Grün uygun görmemiş.

*Bürgergeneral* ve *Ausgewanderte*[188] konusunda şunları okuyoruz:

> "Yazınsal biçimde dışavurulduğunda, Gœthe'nin devrime karşı antipatisi, insanların hakettikleri ve alıştıkları mülkün, entrikacı ve kıskanç vb. kişiler tarafından gaspedilmesinden ... bu türlü soygun haksızlığından dolayı sürekli ve acı yakınmalarla ilgilidir. ... *Keyfî* biçimde saldırılan mülkiyet hakkının bu ihlalinin ... bu kadar çok insanı yoksul sığıntılar haline dönüştürmesi karşısında, *huzurlu* ve *evcil* doğasına karşın öfkeye kapılıyordu." (s. 151.)

Bu bölümü daha fazla uğraşmadan "huzurlu evcil doğası", "hakettiği ve alıştığı, açıkça söyleyelim, kazandığı mülki-

* Friedrich Wilhelm II. –*Ed.*

** Hiç duraksamadan. –*ç.*

yet koşullarında", rahat eden, bu koşulları *sans façon*** silip süpüren devrimi "keyfilik", "entrikacı ve kıskanç kişilerin" işi olarak ilan edecek kadar rahat "insan"ın hesabına yazalım.

Bunlar karşısında Herr Grün'ün burjuva idil *Hermann und Dorothea*'dan, korkak ve bilgiç taşralılardan, *sans culotte** ordu ile savaşın dehşeti karşısında batıl korkuyla tabanları yağlayan zırıldayan köylülerden "en saf bir zevk" (s. 165) alıyor olması bizi şaşırtmaz.

Herr Grün:

> "Sonunda Alman halkına ... verilen muhallebi çocuğu rolünü bile rahatlıkla kabul eder:
>
> Bir Almana, korkuyla kaçan bir hareketin en başında olmak da
> Oradan oraya yalpalamak da yakışmaz."[189]

Herr Grün zulüm günlerinin kurbanlarına sevgi gözyaşları dökmekte, kaderin bu acımasızlığı karşısında gözlerini yurtseverce bir umutsuzlukla gökyüzüne çevirmekte haklıdır. Göğsünde "insan" yüreği taşımayan, cumhuriyetçilerin kampında Marseillaise'i söylemeyi yeğleyen ve hatta belki Dorothea'nın terk edilmiş yatak odasında kaba şakalar yapan bozulmuş, yoz insan yeterince vardır zaten. Herr Grün terbiyeli adamdır, Hegel gibilerinin böylesine duygusuzca tarihin ilerlerken ayakları altında ezdiği "küçük alık çiçeklere" burun kıvırmasına; "dünya tarihindeki eylemlere ve onları gerçekleştirenlere karşı verilen alçakgönüllülük, gözütokluk, insan sevgisi ve yardımseverlik gibi kişisel erdemler konulu öğütlerle" dalga geçilmesine çok öfkelenir.[190] Herr Grün böyle öfkelenmekte haklıdır. Cennette mutlaka ödüllendirilecektir.

Devrim üzerine bu "insani" yorumlara şununla son verelim: "Gerçek bir mizahçı *Konvensiyonun kendisini son derece gülünç bulma* cesaretini pekala gösterebilir", ve bu "ger-

* Baldırıçıplak. –ç.

çek mizahçı" bulunana kadar Herr Grün gerekli yönergeleri verecektir. (s. 151-152)

Aynı biçimde, Herr Grün, Gœthe'nin devrim sonrası politikaya yaklaşımına ilişkin olarak da şaşırtıcı açıklamalar yapar. Tek bir örnek verelim. "İnsan"ın yüreğinin derinliklerinde liberallere ne denli içerlediğini biliyoruz. "İnsani olanın şairinin", onlarla kozunu paylaşmadan, Welcker ve Itzstein ve yandaşlarına karşı açık bir muhtıra döşemeden rahatına bakmasına doğal ki izin verilemez. Bu muhtırayı, bizim "kendini beğenmiş dedikoducu" *Zahme Xenien* hakkındaki şu yorumda açıklar: (s. 319.)

> "Hep aynı eski saçmalık,
> Biraz akıl, anlam edin!
> Hep yerinde sayma,
> Biraz gelişme göster!"

Gœthe'nin yargısı: "Hiçbir şey *çoğunluktan* daha iğrenç değildir. Çünkü o çoğunluğu oluşturanlar, birkaç güçlü lider, aralarında barınan serseriler, kendini buna uyduran zayıflar ve ne istediğine ilişkin hiçbir fikri olmadan arkalarından koşturan kitledir"[191] — bilisizliği ve dargörüşlülüğü küçük bir Alman devletinin dar sınırları içinde varolan bir darkafalı için tipik olan bu yargı, Herr Grün'e göre "sonraki (yani modern)-anayasal devletin* eleştirisidir." Bunun ne kadar önemli olduğu, "örneğin seçeceğiniz herhangi bir temsilciler meclisinde görülebilir" (s. 268). Buna göre, Fransız meclisi göbeklilerinin[192] kendilerine ve kendileri gibi olanlara böylesine çok yi bir biçimde bakması, yalnızca bilisizliktendir. Birkaç sayfa sonra, 271. sayfada, Herr Grün *Temmuz Devrimini* sakat doğmuş olarak görür ve daha 34. sayfada tahtın sütunlarını, liberal düşünceli (ve gümrük birliği boyunca "taht"a karşı oldukları herkesçe bilinen) para babalarını, çürümeye karşı biraz daha dayanıklı kılmak için çıplakların ve üşüyenlerin örtüneceği paçavraları *daha da pahalı* yaptığı için" *gümrük birliği*[193] sert bir eleştiriye uğrar.

* Almanca orjinali "Gesetzesstaat". –*Ed.*

Almanya'da ne zaman koruyucu vergilere ya da başka bir ilerici burjuva önlemine karşı çıksalar, darkafalıların nasıl hemen çıplaklar ve üşüyenleri piyasaya çıkardığını herkes bilir, bu "insan" da onlara katılıyor.

Peki, Herr Grün'ün gözüyle Gœthe'nin toplum ve devlet eleştirisi "insanın özüne" nasıl bir ışık tutuyor?

Öncelikle, s. 264'e göre "insan" genelde "eğitimli kesim"e karşı büyük bir saygı besler ve özellikle yüksek aristokrasiye gerektiği gibi hürmet etmeye hazırdır. Ayrıca onu belirgin kılan özelliği, her büyük kitle hareketi ve her kararlı toplumsal eylem karşısında duyduğu büyük korku ve bunlardan biri yaklaştığı takdirde korkakça sobanın arkasına pısması ya da tasını tarağını toplayıp sıvışmasıdır. Devam ettiği sürece böyle bir hareket onun için "acı bir deneyim"dir; daha yeni bitmişken sahne önünde dikilip Herkül'ün eliyle suratına ancak şimdi hoşgörebileceği tokatlar atar ve bütün olan biteni son derece gülünç bulur. Genel olarak da "hakedilmiş ve alışılmış mülkiyet koşullarına" tüm kalbiyle bağlı kalır; ayrıca çok "huzurlu ve evcil bir doğası vardır, tokgözlü ve alçakgönüllüdür ve fırtınaların küçük sessiz zevklerini bölmesini hiç istemez". "İnsan sınırlı bir alan içerisinde mutludur" (s. 191, 2. Bölümün *1. Cümlesi*); ve rahat bırakıldığı sürece kimseyi kıskanmaz ve yaradanına şükreder. Kısaca, "insan" daha önce de gördüğümüz gibi, doğuştan *Alman*dır ve giderek *Alman küçük-burjuvasma* tıpatıp benzemeye başlamıştır.

Herr Grün'ün aktardığı biçimiyle Gœthe'nin toplum eleştirisi nereye varıyor? "İnsan" toplumda hangi kusurları bulabilir? Birincisi, yanılsamalarına tekabül etmemesidir. Ama bu yanılsamalar tam da ideoloji üreten bir darkafalının, özellikle de genç birisinin yanılsamalarıdır, ve eğer darkafalı gerçekliği bu yanılsamalara tekabül etmiyorsa, bunun nedeni yalnızca bunların yanılsama olmasıdır. Tam da bu yüzden darkafalı gerçekliğine daha bir tekabül ederler. Bir durumun ideolojik anlatımı, genelde bu durumdan farklı olduğu ölçüde farklıdır, bu yüzden de gerçekleşmeleri

artık sözkonusu bile olamaz. Bunun çarpıcı bir örneği, Herr Grün'ün *Werther* konusundaki yorumunda görülür.

İkincisi, "insanın" polemiğinin Almanya'nın darkafalı rejimini tehdit eden her şeye yönelmesidir. Devrime karşı tüm polemiği bir darkafalının polemiğidir. Liberallere, Temmuz Devrimine ve koruyucu vergilere karşı kini, baskı altındaki inatçı bir küçük-burjuvamn bağımsız ilerici burjuvalara karşı duyduğu kinin, kuşkusuz bir dışavurumudur. Buna iki örnek daha verelim.

Herkes bilir ki lonca sistemi, küçük-burjuvazinin yeşerme dönemine işaret eder. S. 40'ta Herr Grün, Gœthe yani "insan" adına der ki: "Ortaçağda elbirliği, *bir kuvvetli adamı*, başka *kuvvetli adamlarla* savunma birliği içinde biraraya getiriyordu." O günlerin lonca üyeleri, "insan"ın gözünde "güçlü adamlar"dır.

Ama Gœthe'nin zamanında lonca sistemi çürümeye, rekabet her yanda çullanmaya başlamıştı. Herr Grün'ün Gœthe'nin anılarından* s. 88'de yaptığı alıntıda, gerçek bir darkafalı olarak Gœthe, küçük-burjuvazinin yıkılışı, iyi halli ailelerin çöküşü ve bununla bağlantılı olarak aile yaşamının çürümesi, aile bağlarının çözülmesi ve uygar ülkelerde gayet haklı olarak aşağılanan benzeri küçük-burjuva yakınmalarla dolu yürek parçalayıcı bir zırıltı tutturur. Bu bölümde modern toplumun geniş bir eleştirisinin kokusunu alan Herr Grün'ün keyfi o kadar kontrolü dışında kalır ki, bölümün tüm "insani içeriği"ni italik olarak bastırtır.

Şimdi Gœthe'deki olumlu "insani içerik"e dönelim. Artık "insan"ın izinde olduğumuza göre daha hızlı ilerleyebiliriz.

Her şeyden önce iyi bir haber verelim: "Wilhelm Meister'in baba evini terketmesinin" ve *Egmont*'ta "Brüksel yurttaşlarının haklar ve özgürlükler istemesinin" nedeni, "insan olmak"tan başka bir şey değildir (s. XVII).

Herr Grün, yaşlı Gœthe'de daha önce de Proudhon'la bir benzerlik keşfetmişti. S. 320'de bu zevki yeniden tadar:

* J. W. Gœthe, *Aus Meinem Leben*, Teil 2, Buch 7. –*Ed.*

"Kişiliklerimizi korumak için onun istediği, hepimizin istediği, sözcüğün gerçek anlamıyla *anarşi*, bu konuda Gœthe'nin söylediği şu:

Şimdi modern zamanlarda
Anarşi bana neden cazip gelir?
Herkes kendi ışığına göre yaşar
Benim kazancım da budur"[194] vb..

Herr Grün, ilk olarak Proudhon tarafından ilan edilip Alman hakiki sosyalistleri tarafından tezahüratla kabul edilen o gerçek "insani" toplumsal anarşiyi Gœthe'de bulunca sevinçten kendinden geçer. Ama bu kez yanılıyor. Gœthe'nin sözünü ettiği, daha o zamandan varolan, ona bir kazanç "sağlayan" ve herkesin kendi ışığına göre yaşamasını olanaklı kılan "modern zamanlar anarşisi"dir, yani feodal sistem ve loncaların çöküşüyle, burjuvazinin yükselişiyle ve eğitimli sınıfların yaşamından ataerkilliğin çıkarılmasıyla gelen toplumsal ilişkilerdeki bağımsızlıktır. Bu yüzden sırf *gramerden* dolayı Herr Grün'ün gözbebeği, daha ileri anlamda *gelecekteki* bir anarşi kavramı sözkonusu olamaz. Gœthe, burada, hiç de "istediğinden" değil, çevresinde bulduklarından sözediyor.

Ama böyle ufak bir hata bizi rahatsız etmemelidir. Çünkü şiir elimizdedir: *Eigentum* [*mülkiyet*]

Biliyorum hiçbir şeyim yok
Düşünceden başka, ruhumdan
Huzur içinde akıp gelen,
Ve mutluluğun her anından
Tadına varmam için
Cömert yazgının bahşettiği.

Bu şiirde "şimdiye kadar varolduğu biçimiyle mülkiyetin toz-dumana karıştığı" (s. 320) açık değilse, o zaman Herr Grün'ün algılayışı durmuştur.

Ama biz Herr Grün'ün bu keyifli açıklayıcı oyalamalarını kendi hallerine bırakalım. Ne de olsa bunların sayısı çok ve

her biri mutlaka daha da şaşırtıcı olan başkalarına sürükler. Biz en iyisi "insan" arayışımızı sürdürelim.

"İnsan sınırlı bir alan içinde mutludur" diye okumuştuk. Darkafalı da öyledir.

> "Gœthe'nin ilk yapıtları tamamen toplumsal" (yani insani) "bir nitelik taşıyordu. ... Gœthe *en yakın, küçük ve evcil şeylere* bağlıdır." (s. 88)

"İnsan" konusunda keşfettiğimiz ilk olumlu şey küçükburjuvazinin "en küçük ve evcil" durgun yaşamından aldığı keyiftir.

> Herr Grün'ün özetine göre, "dünyada mülkümüzle kalabileceğimiz bir yer bulabilirsek" der Gœthe "rızkımızı sağlayacak bir tarla, başımızı sokacak bir ev — orası bizim için vatan değil midir?"

Ve, diye bağırır Herr Grün,

> "Bu sözler bugün nasıl da bizim en derin düşüncelerimizi ifade ediyor!" (s. 32)

Özünde, "insan" bir *redingote à la proprietaire** giyer ve bununla da tam bir *épicier*** olduğunu belli eder.

Alman burjuva, herkesin bildiği gibi, gençliğinde, en çok kısacık bir an için özgürlük tutkunu olur. Bu "insan"ın da tipik özelliklerindendir. Herr Grün'ün açıkladığı üzere Gœthe son yıllarında "özgür ve arsız bir çocuğun ürünü" olan *Götz*'ün hâlâ yakasını bırakmayan "özgürlük tutkusu"nu "lanetler", ve yazarımızın sonuna kadar desteklediği bu korkak döneklik ifadesi alıntı olarak *in extenso**** s. 43'te yeralır. Herr Grün'ün özgürlükten ne anladığı, aynı bölümde Fransız Devriminin özgürlüğünü, Gœthe'nin İsviçre yolcu-

* Mülksahibi redingotu. –ç.
** Dükkancı. –ç.
*** Enine-boyuna. –ç.

luğu zamanındaki İsviçrelilerin özgürlüğüyle özdeşleştirmesinden, yani modern, anayasal ve demokratik özgürlüğü, ortaçağ imparatorluk kentlerindeki patrisyen ve loncaların egemenliğiyle ve özellikle hayvancılıkla uğraşan Alp kabilelerinin erken Cermen barbarlığıyla özdeşleştirmesinden çıkartılabilir. Aslında Bern Oberland'ındaki dağlılar ile Ulusal Konvensiyonun montanyarları [dağlıları] arasında ad ayrılığı bile yoktur![195]

Saygın burjuva, dinle ilgili her ciddiyetsizliğin ve alaycılığın amansız düşmanıdır: "insan" da öyle. Gœthe çeşitli nedenlerle bu konuda tam bir burjuva tavır takınmışsa, Herr Grün, bunu, "Gœthe'nin insani içeriği"nin bir başka yönü olarak algılar. Ve bu yaklaşımı iyice inandırıcı kılmak için Herr Grün bu altın zerreciklerini toplamakla da yetinmez, ama s. 62'de "dinle dalga geçenlerin ... taşkafalar ve salaklar olduğu" vb. yolunda kendi birkaç saygıdeğer görüşünü de ekler ve bununla, "insan" ve burjuva olarak duygularına en uygun biçimde davranmış olur.

Burjuva, kalbinin fatihi ve ülkesinin babası olan "sevdiği bir kral" olmadan yaşayamaz. "İnsan" da öyle. Bu yüzden s. 129'da Karl August, Gœthe için "eşsiz bir prens"tir. Heybetli yaşlı Herr Grün, 1846 yılında hâlâ eşsiz prensler için coşku gösterilerinde bulunuyor!

Bir olay, burjuvayı ancak doğrudan kendi özel çevresini etkilediği ölçüde ilgilendirir.

> "Gœthe için güncel olaylar bile *burjuva rahatlığa* katkı ya da kesinti yapan ve onda estetik ya da *insani*, ama kesinlikle siyasal olmayan bir ilgi uyandıran yabancı nesnelerdi." (s. 20)

Yani Herr Grün "burjuva rahatlığa katkı ya da kesinti yaptığının" ayırdına varırsa bir şeye "insani bir ilgi duyar". Herr Grün, olabilecek en açık biçimde burjuva rahatlığın "insan" için en önemli şey olduğunu itiraf ediyor.

*Faust* ve *Wilhelm Meister*'i Herr Grün özel bölümler halinde işliyor. Önce Faust'u ele alalım.

Sayfa 116'da şunları okuyoruz:

"Gœthe'ye insancıl insanı ("insanî" insandan kurtulmanın yolu yoktur çünkü), Faust'u tam olarak betimleme olanağı veren, yalnızca bitkilerin dokusunun gizi konusunda bir ipucu elde etmiş olmasıdır. Çünkü Faust'u kendi doğasının zirvesine ulaştıran, neredeyse yalnızca doğa bilimleridir."

Bu "insancıl insan"ın Herr Grün'ün nasıl "doğa bilimleri sayesinde kendi doğasının zirvesine ulaştığı"na ilişkin bazı örnekler görmüştük. Anlıyoruz ki bu, ırkın özünde var.

Sonra s. 231'de birinci sahnedeki "hayvan kemikleri ve insan iskeleti"nin, "tüm yaşamımızın soyutlanması" anlamına geldiğini duyuyoruz — ve Herr Grün'ün *Faust*'a karşı genel tutumu, Teolog Aziz John'un vahyi karşısındaki tutumu gibidir. Makrokozmos, Hegel felsefesi anlamına geliyor, ancak Gœthe'nin bu sahneyi[196] yazdığı sıralarda (1806) o felsefe ancak Hegel'in kafasında, ya da en fazla o sırada üzerinde çalıştığı *Phänomenologie*'nin elyazmasında vardır. Kronolojinin "insani içerik"le ne ilgisi var ki?

*Faust*'un ikinci bölümündeki can çekişen Kutsal Roma İmparatorluğu betimlemesini, (s. 240) Herr Grün derin hayal gücüyle hemen Louis XIV'ün hükümdarlığının betimlemesi olarak algılar, "ve" diye ekler, "bununla birlikte, *otomatik* olarak, anayasa ve cumhuriyet de gelir!" Başkalarının yoğun çaba ve emek sayesinde elde edebildikleri her şey "kendiliğinden insanındır" zaten.

S. 246'da Herr Grün bize önemli bir sır verir: tıpkı Dante'nin *İlahi Komedya*'sının ortaçağın amentüsü olması gibi, *Faust*'un ikinci bölümü de bilimsel yönü açısından modern zamanların amentüsü olmuştur. Şimdiye kadar *Faust*'un ikinci bölümünde pek araştırma yapmayan doğabilimcilere ve Floransalının Ghibelline yanlısı[197] şiirinde "ortaçağın amentüsü"nden bambaşka şeyler arayan tarihçilere bunu önermek isterdik. Herr Grün, tarihe, Gœthe'nin, s. 49'a göre kendi geçmişine baktığı gözle bakar gibidir: "İtalya'da Gœthe geçmişini Belvedere Apollo'nun gözleriyle inceledi", *pour comble de malheur** gözbebekleri bile yoktu.

* Büyük bir talihsizlik olarak. –ç.

*Wilhelm Meister* "bir komünisttir", yani "teoride, estetik bir bakış açısı temelinde" (!!) (s. 254).

> Hiçbir şeye fazla değer vermez,
> Gene de tüm koca dünya onundur[198] (s. 257)

Kuşkusuz yeterince parası vardır, ve her burjuvanın olduğu gibi dünya onundur da, bunun için "estetik bir bakış açısı temelinde komünist" olma derdine katlanması gerekmez. — Wilhelm Meister'in çok değer verdiği ve s. 256'da gördüğümüz gibi gerçekten geniş ve somut olan bu "hiç"in himayesinde sarhoşluklar bile elenmiştir. Herr Grün "her bardağı sonuna kadar bitirir, hiçbir etki, hiçbir başağrısı duymaz". "İnsan" için daha iyi işte, o şimdi kazasız belasız rahatça Baküs'e tapınabilir. Tüm bunların biteceği gün için, Herr Grün şimdiden "gerçek insan"a "*Hiçbir şeye, fazla değer vermem*" başlıklı sarhoşluk şarkısını bulmuştur — "bu şarkı, insanlık işlerini kendine layık bir biçimde düzenlediği zaman söylenecektir"; ama Herr Grün onu üç dizeye indirgeyerek gençler ve "insan" için uygunsuz olan bölümleri ayıklamıştır.

*W[ilhelm] M[eister]*de Gœthe "insan toplumunun ideali"ni ortaya koyuyor.

> "İnsan öğreten değil, yaşayan, eyleyen ve yaratan bir varlıktır." "Bu insan Wilhelm Meister'dir." "İnsanın özü etkinliktir." (Her bir pireyle paylaştığı bir öz!) s. 257, 258, 261.

Ensonu *Wahlverwandschaften*. Bu romanın zaten yeterince yüksek olan ahlakçı dozunu Herr Grün o kadar artırmıştır ki *Walhverwandschaften*'ı genç kızların gittiği okullara uygun bir ders kitabı olarak salık vermek istediği izlenimi doğar. Herr Grün'ün açıklamasına göre Gœthe

> "Aşk ve evlilik arasında ayrım yapardı; ona göre aşk bir *evlilik arayışı*, evlilik de *bulunmuş* ve gerçekleşmiş aşktı." (s. 286).

Buna göre, aşk "bulunmuş aşk"ın *aranmasıdır*. Bu açıklamanın devamına göre de "gençlik aşkının özgürlüğü"nden sonra "son aşk ilişkisi" olarak evlilik gelmelidir (s. 287). Tam da uygar ülkelerde akıllı babanın önce oğlunun birkaç yıl kurtlarını dökmesine izin verip, sonra ona "son ilişki" olarak uygun bir eş bulması gibi. Ama bu uygar ülkelerdeki insanlar bu "son ilişki"yi ahlaksal bakımdan bağlayıcı bir ilişki olarak görmekten çoktan vazgeçmişken, tersine bu ülkelerde koca metres tutup karısı ona boynuz takarak misilleme yaparken Herr Grün'ü gene darkafalı kurtarıyor.

> "Eğer insan gerçekten özgür bir seçim yapmışsa ... eğer iki insan birlikteliklerini karşılıklı ussal istekleri üzerine kurmuşsa (burada tutku, et ve kandan hiç sözedilmez), bu ilişkinin kurulmasını Gœthe'nin gördüğü kadar önemsiz, acı ve mutsuzluk dolu olarak görmek bir *libertin* bakış açısını gerektirir. Ama Gœthe'de *libertinizm* sözkonusu bile olamaz." (s. 288)

Bu bölüm Herr Grün'ün arada sırada ağzından kaçırdığı ahlaka karşı ürkek polemikleri niteliyor. Darkafalının farkına vardığı gibi, gençlerin davranışlarına gözyummak için ortada geçerli nedenler vardır, çünkü tam da en hercai delikanlılar sonradan en iyi kocalar olurlar. Ama nikahtan sonra uygunsuz davranacak olurlarsa — ne insaf, ne de acıma gösterilmelidir onlara, çünkü bu "bir libertin bakış açısını gerektirir".

"Bir libertin bakış açısı!" "Libertinizm!" Eli yüreğinde, yüreği övünç dolu insan yaşamdaki gibi gözümüzde canlanır ve haykırır: Hayır! Bende havailikten, zinadan, ahlaksızlıktan eser yoktur, hiçbir zaman kasıtlı olarak huzurlu bir evliliğin mutluluğunu mahvetmedim, hep sadık ve dürüst oldum ve hiçbir zaman komşumun karısına göz dikmedim — ben "libertin" değilim!

"İnsan" haklıdır. O, güzel kadınlarla yaşanacak aşk ilişkileri için yaratılmamıştır, düşünceleri hiç baştan çıkarmaya ve zinaya yönelmemiştir, "libertin" değildir o, vicdanı olan

biridir, onurlu, namuslu bir Alman darkafalıdır. O

*... l'epicier pacifique*
*Fumant sa pipe au fond de sa boutique;*
*Il craint sa femme et son ton arrogant;*
*De la maison il lui laisse l'empire,*
*Au moindre signe obéit sans mot dire*
*Et vit ainsi cocu, battu, content.**
(Parny, *Goddam*, chant III.)

Bizim yapmamız gereken tek bir değinme kalıyor geriye. Eğer yukarda Gœthe'nin bir yönünü incelediysek, bu, tümüyle Herr Grün'ün suçudur. O, Gœthe'nin yüceliğini hiç yansıtmamıştır. Gœthe'nin gerçekten büyük ve deha olan yapıtları —"libertin" Gœthe'nin yazdığı *Römische Elegien* gibi— ya hızla atlayıp geçer, ya da onları bir yığın fasafisoya boğup onlarla başa çıkamadığını kanıtlar. Öte yandan onda alışık olmadığımız çabayla, nerede darkafalılık, kıt kavrayışlılık ve önemsiz şey varsa bulur, biriktirir, gerçek bir ısmarlama yazar tarzıyla abartır ve ne zaman Gœthe'nin ağzından kendi darkafalı görüşlerine bir destek bulsa sevincinden havalara uçar ve Gœthe'yi çarpıtmaya devam eder.

Tarih, Gœthe'nin karşısına her çıktığında onu gözardı etmesinin öcünü, Menzel'in ulumasıyla ya da Börne'nin dar polemiğiyle almadı.

Hayır,

Perilerin sihirli dünyasında Titania'nın
Kollarında bulması gibi Nick Bottom'u[199]

Gœthe de bir sabah Herr Grün'ü kollarında buldu. Herr Grün'ün özürleri, her darkafalı sözcük için Gœthe'ye keke-

* ... huzurlu tüccar
Dükkanının arkasında piposunu içer
Karısından ve onun tepeden bakışından korkar
Evde hükmeden odur
En küçük işarette sessizce boyun eğer
Böyle yaşar boynuzlu, yenik ve hoşnut. –ç.

leyerek ettiği teşekkürler, bunlar öfkeli tarihin büyük Alman şairden alabileceği en acı intikamdır.

Ne var ki, Herr Grün "insan olma yazgısına leke sürmediği bilinciyle gözlerini kapatabilir." (s. 248)

Engels, *German Socialism in Verse and Prose*
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 6, Moscow 1976, pp. 249, 256-73

## HEINE

### 1

Tıpkı 18. yüzyılda Fransa'da olduğu gibi, 19. yüzyılda da Almanya'da, felsefedeki devrim siyasal çöküşü de hazırladı. Ama ne büyük farklılık bu ikisi arasındaki! Fransızlar, bütün resmî bilime karşı, kiliseye karşı, hatta sık sık devlete karşı, açık savaşım içindeydiler, yapıtları sınırların ötesinde, Hollanda'da, İngiltere'de basılıyor, kendileri ikide-bir Bastille'de hapsedilme tehdidi altında bulunuyorlardı. Almanlarda ise, tersine, gençliğin hocaları, devlet tarafından atanan profesörlerdi, yapıtları öğretim elkitapları olarak tanınıyordu, ve bütün gelişmeyi taçlandıran sistem, Hegel'in sistemi, şu ya da bu biçimde Prusya krallığının devlet felsefesi katına yükselmişti! Bu profesörlerin ardına, onların bilgiç ve karanlık sözlerinin ardına, onların ağır ve sıkıcı uzun tümcelerinin içine bir devrimin gizlenebilmesi olanaklı mıydı? O sıralar devrimin temsilcileri olarak görülen adamlar, liberaller, insanların kafalarını karıştıran bu felsefenin en amansız düşmanları değiller miydi? Ama ne hükümetin, ne liberallerin göremediğini, en azından, *bir* adam, daha 1833'te gördü, ve bu, Heinrich Heine'den[200] başkası değildi.

Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 10

Bunlarla birlikte Heinrich Heine, yaşayan en yüce Alman şair, aramıza katıldı ve içinde sosyalizmi öğütleyen birkaç parça da bulunan politik bir şiir kitabı yayınladı. Size bir düzyazı çevirisini sunduğum, çok tutulan *Silezyalı Dokumacıların Şarkısı*'nın şairidir, ama korkarım bunu İngiltere'de küfür sayacaklardır. Gene de sunacağım, tek yorumum da şu ki, Prusyalıların 1813'teki savaş narasına ithafen yazılmış: "Tanrı ile Kral ve anavatan için!" — o zamandan beri kraliyet yandaşlarının sevdiği bir deyim. — Neyse şarkı bu işte:[201]

Gözler kupkuru, yaş yok gözlerde bir damla.
Otururlar tezgahları başına, diş bilerler.
Dokuruz kefenini senin, hey Almanya, Almanya,
Dokuruz sana bir yuf, bir yuf daha, bir yuf daha,
Dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha!

Yuf o tanrıya, tapındığımız tanrıya,
Soğuk kış gecelerinde biz, aç çıplak,
Yalvardık yakardık, umutlandık, bekledik boşuna,
Komadı bizi insan yerine, aldattı bizi, alay etti acımızla.
Dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha!

Yuf o krala, zenginlerin adamına,
Halkın yoksulluğuna hiç aldırmayan o krala,
Bir de soyar bizi varana dek son kuruşumuza,
Kurşunlatır köpekler gibi sokak ortasında bizi.
Dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha!

Yuf o anayurda, bağrımıza bastığımız anayurda,
Yalnız alçaklığın, utancın çiçeği yetişir üzerinde,
Ve çiçekler soluverir, çiçekler açar açmaz, aniden,
Solucanlar büyür ve kurtlar, kokuşmuşluğun kucağında,
Dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha dokuruz, dokuruz ha!*

* Çeviren: A. Kadir Selahattin Yıldırım. Evrensel Kültür, Nisan 1996, n° 52, s. 19.

Almanca orjinali bildiğim en güçlü şiirlerden biri olan bu şarkıyla şimdilik sizden izin istiyorum, umarım yakında sağladığımız gelişmeler ve toplumsal yazın konusunda bilgi verebilirim.

Engels, "Communism in Germany" [İngilizce yazılmıştır]
*New Moral World*, 13 Aralık 1844

3

Heine, kendi darkafalı Alman halkı[202] için şu sözlerden daha horgörücü bir ifade bulamazdı. "En sonunda yazar, karşısındaki halka, sanki o da akıllı varlıkmış gibi alışır."

Engels, "Supplement to *Capital*, Volume Three"
Marx, *Kapital*, Üçüncü Cilt, s. 782

4

Sevgili dost,

Umarım yarın seni görmeye zaman bulurum. Pazartesi günü hareket edeceğim kesinleşti.[203]

Demin yayıncı Leske beni görmeye geldi. Darmstadt'ta sansürsüz bir üçaylık çıkartıyor.[204] Engels, Hess, Herwegh, Jung vb. ve ben katkıda bulunuyoruz. Benden, sana şiir ya da düzyazı olarak katkıda bulunman konusunda sözetmemi istedi. Kuşkusuz sen geri çevirmezsin, çünkü Almanya'da yerimizi sağlamlaştırmak için her fırsatı kullanmalıyız.

Geride bıraktığım insanlar arasında en çok Heine'ye veda etmek zor geliyor. Seni yanımda götürmeyi çok isterdim. Hanımefendiye benden ve karımdan selamlar.

Sevgiler,
*K. Marx*

Marx'tan Heinrich Heine'ye, 12 Ocak 1845
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 27, 1965, S. 434

5

Sevgili Heine,

Bu satırları üzerinde taşıyan bay Annenkov, sevimli ve kültürlü bir Rus, sana uğrayıp en iyi dileklerimi iletecek. Ben de bu fırsattan yararlanıyorum.

Birkaç gün önce sana karşı yazılmış bir iftira kitabı buldum — Börne'nin, ölümünden sonra yayınlanan mektupları. Onun, mektupların açıkça belgelediği kadar zevksiz, alçak ve yavan olabileceği hiç aklıma gelmezdi. Hele o Gutzkow'un vb. yazdığı son bölüm ne kadar iğrenç bir süprüntü. Bir Alman dergisinde senin Börne konusundaki kitabın[205] üzerine ayrıntılı bir tanıtma yazısı yazacağım. Herhalde hiçbir yazınsal çağda bir kitaba, hıristiyan-Alman eşeklerin seninkine gösterdiği kadar ahmakça bir yaklaşım görülmemiştir, ve aslında, hiçbir Alman yazınsal çağı ahmaklıktan yoksun değildir.

Kitabın konusunda bana ileteceğin herhangi "özel" bir şey varsa, çok acele ilet.

Sevgiler,
*K. Marx*

Marx'tan Heinrich Heine'ye, ~ 5 Nisan 1846
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 27, 1965, S. 441

6

Heine çok çabuk eriyip gidiyor. İki hafta önce onu ziyaret ettim, sinirsel bir kriz geçirmiş, yatakta yatıyordu. Dün ayağa kalktı ama durumu çok kötüydü. Adımlarını zor atıyor, duvara dayanıp kendini koltuktan yatağa, yataktan koltuğa sürüklüyor. Üstelik evdeki gürültü, marangozluk işleri, çekiç sesleri vb. onu delirtiyor. Zihni de pek açık sayılmaz. Heinzen de onu görmek istedi ama kabul edilmedi.

Engels'ten Marx'a, 14 Ocak 1848
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 27, 1965, S. 110

## "GENÇ ALMANYA"

Alman yazını da, 1830 olaylarıyla[206] tüm Avrupa'nın içine itildiği siyasal heyecanın etkisi altında kalıyordu. Dönemin hemen tüm yazarları, kaba bir anayasacılık ya da daha da kaba bir cumhuriyetçilik öğütlüyorlardı. İkinci derecedeki bazı yazarlarda, yazınsal yapıtlarının kötülüğünü, ilgi çekecekleri kuşkusuz siyasal anıştırmalarla kapamak giderek bir alışkanlık oluyordu. Şiir, roman, eleştiri, dram, tüm yazınsal ürünler, "eğilim" adı verilen şeyle, yani azçok çekingen bir muhalefet havasıyla dolup taşıyorlardı. Almanya'da 1830'dan sonra, bu siyasal muhalefet öğelerine, Alman felsefesinin iyi sindirilmemiş üniversite anıları ile iyi anlaşılmamış Fransız sosyalizminin, özellikle sen-simonculuk kırıntıları karışması, yaygın olan düşünceler kargaşasını doruğuna çıkarıyordu; ve bu kırk yamalı düşünceler karmasını ısıtıp ısıtıp ortaya süren yazarlar takımı da, kendini "Genç Almanya" ya da "modern okul" olarak adlandırma numarasına yattı. Gençlik günahlarından ötürü sonradan pişmanlık duydular; ama biçemlerini değiştirmediler.

Engels, *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 22-23

## ALEXANDER JUNG

Sonunda yazar başlangıçtan beri erişmeye çalıştığı noktaya ulaşır: onun gözünde "modern"liğin zirvesi olan gözbebeği, Genç Almanya. *Börne*'yle başlar. Aslında Börne'nin Genç Almanya üzerindeki etkisi o kadar da büyük değildi; Mundt ve Kühne ona deli diyordu, Laube onu fazla demokrat, fazla kategorik buluyordu, yalnızca Gutzkow ve Wienbarg'ın üzerinde güçlü bir etki bıraktı. Özellikle Gutzkow Börne'ye çok şey borçludur. Börne'nin en büyük becerisi, ulus üzerinde bıraktığı sessiz ve derinden etkiydi, ulus da onun yapıtlarını kutsal emanetler olarak saklayıp 1832'den

1840'a kadar süren fırtınalı yıllarda, *Briefe aus Paris*'in[207] yazarının gerçek oğulları, yeni felsefi liberaller olarak ortaya çıkana değin onlardan güç ve destek aldı. Börne'nin doğrudan ve dolaylı etkisi olmasaydı Hegel'le başlayan özgür eğilimin biçimlenmesi çok daha zor olurdu. Sonradan yapılması gereken tek şey, Hegel ile Börne arasındaki düşünce yollarının taşlarını temizlemekti, o da pek zor değildi. Bu iki adam birbirine, göründüğünden çok daha yakındı. Börne'nin dobralığı ve sağlıklı bakış açısı, gerçekte Hegel'in kafasındakinin pratik yanıydı — en azından teorik olarak. Doğal olarak Herr Jung bunu da görmüyor. Doğru, onun için Börne belli bir noktaya kadar saygın bir kişi, hatta karakter sahibidir ki, bu koşullarda bunun çok önemli olduğu bilinir; belki Varnhagen ve Pückler'de de olan yadsınamaz hünerleri vardı, ve özellikle çok iyi tiyatro eleştirileri yazardı, ama o bir fanatik ve teröristti, böylesinden tanrı bizi korusun! Yalnızca düşünce tarzıyla zamanının öncüsü olmuş bir adam hakkında böyle bir anlayışa yazıklar olsun! Genç Almanya'yı ve Gutzkow'un kişiliğini mutlak bir kavramdan yaratmaya çalışan bu Jung, Börne kadar basit bir karakteri bile anlamaktan aciz; Börne'nin ta içinden en uç, en radikal söylemlerin nasıl kaçınılmaz ve mantıklı bir biçimde geliştiğini, *Börne'nin doğası gereği cumhuriyetçi olduğunu*, böyle bir adam için yazılmış *Briefe aus Paris*'in de çok ağır sayılamayacağını görmüyor. Yoksa Herr Jung monarşik devletler hakında konuşan bir İsviçreli ya da bir Kuzey Amerikalıya hiç rastlamadı mı? Peki Börne'yi "yaşamı yalnızca siyasal bakış açısından ele aldığı" için kim suçlayabilir? Hegel aynı şeyi yapmıyor mu? Onun için de devlet, dünya tarihine geçişi ve dolayısıyla iç ve dış politikaları ile mutlak tinin somut gerçekliği değil mi? Ve —ne ilginçtir ki— karşısında Börne'nin, geniş Hegel bakış açısıyla bütünlüğe kavuşan ve sık sık şaşırtıcı biçimde örtüşen bu dobra, naif bakış açısı olmasına karşın, Herr Jung'a göre, sonuç olarak, Börne, "halklar için bir siyaset ve mutluluk sistemi çizmiştir", ona göre Börne'nin tekyanlılığını ve katılığını açıklayabilecek

çok soyut, muğlak bir kavram! Börne'nin önemi, çelikten, dirençli karakteri, ikna edici istenç gücü konusunda Herr Jung'un, tam da kendisi bu kadar önemsiz, yufka yürekli, gariban, dalkavuk bir adam olduğundan dolayı, hiçbir fikri yoktur. Kişilik olarak Börne'nin Alman tarihinde tek olduğunu bilmez; Börne'nin Alman özgürlüğünün öncüsü, o zamanın Almanya'sında tek *gerçek insan* olduğunu bilmez; kırk milyon Almanı karşısına alıp *düşünce* krallığını ilan etmenin ne demek olduğunu hayal bile edemez; Börne'nin yeni dönemin Vaftizci Jean'ı olduğunu bile anlayamaz: Börne kendilerinden emin Almanlara vaazında pişman olmalarını buyurur, baltanın ağacın köküne indiğini, güçlü birinin gelip ateşle vaftiz edeceğini, harman yerinde sapla samanı acımadan ayıracağını söyler. Herr Jung'un kendisini saman olarak görmesi gerekir. Sonunda Herr A. Jung sevgili Genç Almanya'sına ulaşır ve Heine konusunda kabul edilebilir, ancak fazlasıyla ayrıntılı bir eleştiriye başlar. Sonra ötekiler sırayla işlemden geçer; önce Laube, Mundt ve Kühne, sonra hak ettiği saygıyı gören Wienbarg, en sonunda da Gutzkow'a *neredeyse 50 sayfa* ayrılmıştır! İlk üç yazara alışılmış *juste-milieu** saygı gösterilir, bolca övülür ve birazcık kırpılır; Wienbarg çok göze çarpar ama yalnızca dört sayfaya layık görülür, ve en sonunda utanmaz bir dalkavuklukla Gutzkow "modern"in öncüsü olur, hegelci kavramlar şemasına uygun olarak imajı yapılır ve birinci sınıf bir kişilik muamelesi görür.

Eğer bu yargıları ortaya koyan genç, çiçeği burnunda bir yazar olsaydı, hoş görülebilirdi; bir süre için Genç Yazına umut bağlayan ve yenilikler bekleyerek onun yapıtlarına genelde kendilerine yakıştıramadıkları düzeyde hoşgörü gösteren çok insan vardır. Kafası Alman düşünce gelişiminin son aşamalarından geçen herkes, bir dönem, özelikle Mundt, Laube ya da Gutzkow'un çalışmalarını çok sevmiştir. Ama o zamandan beri bu akımın ötesinde gelişme çok hızlı oldu, ve Genç Almanların çoğunun ne kadar boş olduğu korkunç

* Tam Karar. –ç.

ölçüde açıklık kazandı.

Genç Almanya kendini karmaşık bir dönemin muğlaklığından kurtardı, ama bu muğlaklık ona da bulaşmıştı. O sırada insanların kafalarında biçimsiz ve gelişmemiş olarak mayalanan ve ancak sonradan felsefenin yardımıyla bilinçli bir biçimde anlaşılabilen düşünceleri, Genç Almanya bir hayal oyunu oynamak için kullandı. Genç Almanlarda çok görülen belirsizlik, kavram kargaşası bundandır. Gutzkow ve Wienbarg ne istediklerini ötekilerden daha iyi biliyordu, Laube hepsinden az biliyordu bunu. Mundt toplumsal hevesler peşindeydi, Hegel'in izlerini taşıyan Kühne şemalar ve sınıflandırmalar yapıyordu. Ama genel düşünce muğlaklığı gözönünde bulundurulursa bundan hiçbir şey çıkamayacağı belliydi. Heine'nin örneğini izleyerek, duyumun haklılığı düşüncesi çok kaba ve sığ bir biçimde anlaşıldı, liberal siyasal ilkeler kişiler arasında büyük farklar gösteriyordu, ve kadınların durumu son derece kısır ve karmaşık tartışmalara yolaçıyordu. Kimse bir başka kişiye ilişkin olarak nerede durduğunu bilmiyordu. Çeşitli hükümetlerin bu insanlara karşı aldığı önlemleri de, o dönemdeki genel kargaşaya bağlamak gerekir. Bu görüşlerin yayıldığı fantastik biçimler de yalnızca daha fazla kargaşa yaratmaya yarıyordu. Genç Almanların yapıtlarının görünüşteki parlaklığı, esprili, etkileyici ve canlı biçemleri; ana sloganların sarılıp-sarmalandığı bilmeceli gizemcilik, ve eleştirinin canlanarak yazın dergilerine de yaşam vermesi sayesinde, Genç Almanlar, kısa sürede çok sayıda genç yazarı kendisine çekti, ve kısa sürede Wienbarg dışında hepsinin bir halefi oldu. Eski, cansız *belles-lettres** genç güçlerin baskısı altında çözüldü, ve "genç yazın" fethettiği alana hükmetmeye başladı, alanı böldü ve bölünme sonucunda parçalandı. Böylece ilkesel yetersizlik açığa çıktı. Hepsi birbiri hakkında yanılmıştı. İlkeler kayboldu, artık her şey yalnızca bir kişilik sorunuydu. Gutzkow ya da Mundt, işte sorun buydu. Dergiler, kliklerin ne yaptıkları, didişmeleri ve tam bir hiç uğruna tar-

* Edebiyat. –ç.

tışmalarla doldu.

Engels, "Alexander Jung, 'Lectures on Modern German Literature'" Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 2, Moscow 1975, pp. 288-91

## ALMAN SOSYALİZMİ YA DA "HAKİKİ" SOSYALİZM

### 1

İktidardaki bir burjuvazinin baskısı altında ortaya çıkmış bulunan ve bu iktidara karşı savaşımın yazınsal ifadesi olan Fransa'daki sosyalist ve komünist yazın, Almanya'ya, bu ülkedeki burjuvazinin feodal mutlakiyete karşı savaşımına henüz başlamış olduğu bir sırada girdi.

Alman filozoflar, sözde-filozoflar ve *beaux esprits*,* bu yazına dört elle sarıldılar,** ne var ki, bu yazıların Fransa'dan Almanya'ya göçmeleri sırasında, Fransa'daki toplumsal koşulların da bunlarla birlikte göçmediğini unuttular. Bu Fransız yazını, Almanya'nın toplumsal koşullarıyla temasa geldiğinde bütün dolayımsız pratik önemini yitirdi, ve salt yazınsal bir yön aldı.*** Böylece, 18. yüzyıl Alman filozofları için birinci Fransız Devriminin istemleri, genel olarak "pratik us"un istemlerinin ötesinde bir şey değillerdi, ve devrimci Fransız burjuvazisinin istencinin dile getirilişi, onların gözüne, arı istencin, olması gereken istencin, hakiki insan istencinin yasaları olarak gözüktü.

Alman *literati*'sinin işi, yeni Fransız düşüncelerini kendi eski felsefi bilinçlerine uyumlu hale getirmekten ya da daha doğrusu, Fransız düşüncelerini, kendi felsefi bakış açılarını terk etmeksizin kendilerine maletmekten ibaretti.

Bu maledinme, bir yabancı dil nasıl edinilirse öyle oldu,

* Kültürlüler. –*ç.*

** Almanca baskılarda bu tümcenin başı şöyledir: "Alman filozoflar, yarı-filozoflar ve güzel söz düşkünleri." –*Ed.*

*** 1848 tarihli Almanca baskılarda, bu tümcenin ardından şu sözler geliyor: "Hakiki toplum üzerine, insan özünün gerçekleşmesi üzerine boş bir spekülasyon görünümü almak zorundaydı." Daha sonraki Almanca baskılarda "hakiki toplum üzerine" sözcükleri çıkartılmıştır. –*Ed.*

yani çeviri ile.

Eski putatapıcılığın klasik yapıtlarının yazılı olduğu elyazmalarının *üzerine* keşişlerin nasıl katolik azizlerin aptalca yaşamlarını yazdıkları bilinir. Alman *literati*'si, dindışı Fransız yazınına bunun tersini yaptı. Bunlar, Fransızca asıllarının altına kendi felsefi saçmalıklarını yazdılar. Örneğin paranın iktisadi işlevlerinin Fransız eleştirisinin altına, "İnsanlığın Yabancılaşması"nı yazdılar, ve burjuva devletin Fransız eleştirisinin altına da, "Genel kategorisinin tahtından indirilişi"ni yazdılar, vb..*

Fransız tarihsel eleştirilerin** altına bu felsefi sözleri koymayı, "eylem felsefesi", "hakiki sosyalizm", "Alman sosyalizmin bilimi", "sosyalizmin felsefi temeli" vb., olarak kutsadılar.

Fransız sosyalist ve komünist yazını, böylece, tamamıyla iğdiş edilmiş oldu. Ve Almanın ellerinde bir sınıfın bir başka sınıfla savaşımını ifade etmekten çıktığı için, Alman, "Fransız tek-yanlılığı"nın üstesinden geldiği ve hakiki gereksinimleri değil, hakikatin gereksinimlerini, proletaryanın çıkarlarını değil, insan doğasının, hiçbir sınıfa ait olmayan, hiçbir gerçekliği bulunmayan, yalnızca felsefi fantezinin puslu dünyasında varolan genel olarak insanın çıkarlarını temsil ettiği duygusuna kapıldı.

Beceriksizce hazırlanmış okul ödevini böyle gösterişle ciddiye alan ve kötü malını böylesine şarlatanca göklere çıkaran bu Alman sosyalizmi, bu arada, bilgiççe masumiyetini giderek yitirdi.

Almanın ve özellikle de Prusya burjuvazisinin, feodal aristokrasiye ve mutlak monarşiye karşı verdiği savaş, bir başka deyişle liberal hareket, daha ciddileşti.

Böylece, siyasal hareketi karşısına sosyalist istemlerle

* Almanca baskılarda bu tümce şöyledir: "örneğin parasal ilişkilerin Fransız eleştirisinin altına 'İnsan özünün yabancılaşması'nı [Entäusserung] yazdılar, burjuva devletin Fransız eleştirisinin altına da, 'Soyut evrenselliğin egemenliğinin ortadan kaldırılması'nı yazdılar, vb.." *–Ed.*

** Almanca baskılarda: "Fransız tarihsel eleştirilerin" yerine, "Fransız ilerlemelerinin" *–Ed.*

yüzleştirmesi için, liberalizme karşı, temsilî hükümete karşı burjuva rekabete karşı, burjuva basın özgürlüğüne, burjuva hukukuna, burjuva özgürlüğüne ve eşitliğine karşı geleneksel beddualarını savurması ve yığınlara bu burjuva hareketle kazanacak hiçbir şeyleri olmayıp her şeylerini yitireceklerini vaazetmesi için "hakiki" sosyalizme çoktandır beklediği fırsat verilmiş oldu. Alman sosyalizmi, ruhsuz yankısı olduğu Fransız eleştirisinin, tekabül ettiği ekonomik* varoluş koşullarıyla birlikte, modern burjuva toplumun varlığını ve buna uyarlanmış bir siyasal yapıyı, gerçekleştirilmeleri Almanya'da henüz süren savaşımın esas hedefi olan şeyleri öngördüğünü, tam da gerekli olduğu anda unutuverdi.

Alman sosyalizmi, papazlardan, profesörlerden, taşra soylularından ve bürokratlardan oluşan yandaşları ile birlikte mutlakiyetçi hükümetleri için,** kendilerini tehdit eden burjuvaziye karşı sevinçle karşılanan bir korkuluk hizmeti gördü.

Alman sosyalizmi, bu aynı hükümetlerin Alman işçi ayaklanmalarına tam da o sırada*** yutturdukları kamçı ve kurşun acı haplarının ardından verilen ağız tatlandırıcı bir şey oldu.

Bu "hakiki" sosyalizm, hükümetlerin elinde böylece, Alman burjuvazisine karşı bir silah haline gelmekle aynı zamanda doğrudan gerici bir çıkarı, Alman darkafalıların**** çıkarını da temsil etti. Almanya'da, 16. yüzyılın bir kalıntısı olan ve o zamandan beri çeşitli biçimler altında tekrar tekrar ortaya çıkıp duran *küçük-burjuva* sınıfı, şu andaki durumun gerçek toplumsal temelidir.

Bu sınıfın korunması, Almanya'daki mevcut durumun korunması demektir. Burjuvazinin sınai ve siyasal egemenliği, bir yandan sermaye yoğunlaşması sonucu, öte yandan da devrimci bir proletaryanın doğuşu sonucu, onu kesin bir

* Almanca baskılarda: "ekonomik" yerine "maddi" –*Ed.*

** Almanca baskılarda: "mutlakiyetçi Alman hükümetleri için" –*Ed.*

*** "Tam da o sırada" sözcükleri 1888 İngilizce baskıya eklenmiştir. –*Ed.*

**** Burada "darkafalılar" olarak çevrilen sözcük, Almanca baskılarda "Pfahlbürgerschaft", İngilizce baskılarda "Philistines"tir. –ç.

yıkım ile tehdit ediyor. "Hakiki" sosyalizm, bu iki kuşu bir taşla vurabilirmiş gibi göründü. Bir salgın gibi yayıldı.

Belagat çiçekleriyle süslenmiş, gönül bulandırıcı duygusallıkla sırsıklam, spekülatif örümcek ağlarından dokunmuş elbise, Alman sosyalistlerin bir deri bir kemik kalmış zavallı "önsüz-sonsuz hakikatler"ini sarıp sarmaladıkları bu aşırı bol elbise, böyle bir halk arasında kendi mallarının sürümünü artırmaya yaradı.

Ve Alman sosyalizmi de, kendi görevinin küçük-burjuva darkafalının* abartmalı temsilcisi olmak olduğunu gittikçe daha iyi anladı.

Alman ulusunu örnek ulus, ve Alman küçük darkafalısını** da örnek insan ilan etti. Bu örnek insanın bütün alçakça bayağılıklarına, gerçek niteliğinin tam tersine, gizli, yüce, sosyalist bir anlam verdi. İşi, komünizmin "vahşice yıkıcı" eğilimine doğrudan karşı çıkmaya, ve bütün sınıf savaşımlarını tepeden ve tarafsız bir küçümsemeyle karşıladığını ilan etmeye dek vardırdı. Pek az istisna dışında, Almanya'da şu an (1847)*** piyasada bulunan bütün sözde sosyalist ve komünist yayınlar, bu bayağı ve sinir bozucu yazın alanına girerler.****

Marx-Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, Ankara 1997, s. 43-47

* Burada "küçük-burjuva darkafalı" olarak çevrilen sözcükler, Almanca baskılarda "Pfahlbürgerschaft", İngilizce baskılarda "Petty-Bourgeois Philistine"dir. –ç.

** Burada "küçük Alman darkafalısı" olarak çevrilen sözcükler, Almanca baskılarda "deutschen Spiessbürger", İngilizce baskılarda "German Petty Philistine"dir. –ç.

*** Parantez içinde verilen bu tarih, Almanca baskılarda yoktur. –ç.

**** 1848 devrim fırtınası bu kılıksız eğilimi silip süpürdü ve kahramanlarının da sosyalizm ile daha fazla uğraşma heveslerini kırdı. Bu eğilimin baş temsilcisi ve klasik tipi Herr Karl Grün'dür. [*Engels'in 1890 Almanca baskıya notu.*]

2

Hakiki sosyalizm, aslında bir sürü Genç Alman yazıncıya, şarlatana ve başka *literati*ye toplumsal hareketi sömürme olanağı tanıdı. Almanya'da *gerçek*, tutkulu, pratik parti savaşımı olmadığından, toplumsal hareket bile başlangıçta *yalnızca* yazınsal nitelik taşıyordu. Hakiki sosyalizm, herhangi bir gerçek parti çıkarı olmadan oluşmuş, şimdi komünist partinin oluşumundan sonra, ona karşın direnmeye niyetlenen bir toplumsal yazınsal hareketin kusursuz bir örneğidir. Almanya'da gerçek komünist parti ortaya çıktıktan sonra, hakiki sosyalistlerin okurlarının giderek küçük-burjuvazi ile ve onu temsil eden kısır ve harap *literati* ile sınırlı kalacağı kesindir.

Marx-Engels, *The German Ideology*
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 5, Moscow 1976, p. 457

## KARL BECK, *LIEDER VOM ARMEN MANN* YA DA HAKİKİ SOSYALİZMİN ŞİİRİ*

1

Hemen başlangıçta, "altının egemenliği"nin, Rothschild'in "keyfine" boyun eğdiği yollu küçük-burjuva yanılsamasını ortaya koyuyor; bu yanılsıma, Rotschild hanedanının gücü konusunda bütün bir hayaller dizisinin kaynağıdır.

Şair, Rothschild'in gerçek gücünün ya da bu gücün dayandığı toplumsal koşulların yok edilmesi tehdidinde bulunmuyor; yalnızca bu gücün insancıl biçimde kullanılmasını arzuluyor. Bankerlerin, sosyalist insanseverler olmadıklarından, coşkulu idealistler olmadıklarından, insanlığın hayır işleriyle uğraşan yardımseverler olmadıklarından, ama yalmzca — banker olmalarından yakınıyor. Beck korkak küçük-burjuva sefaletinin, "yoksul adam"ın, zavallı,

* K. Beck, *Lieder vom armen Mann* [*Yoksul Adamın Şarkıları*], Leipzig 1846. –*Ed.*

dindar ve tutarsız dilekleriyle *pauvre honteux*'nün*, bütün biçimleriyle "küçük adam"ın şarkısını söylüyor, gururlu, tehditkar ve devrimci proleterin değil. Beck'in tüm iyi niyetine karşın Rothschild hanedanına savurduğu tehditler ve suçlamalar, okura bir Kapüsin rahibinin vaazından daha gülünç gelir. Bunların temeli, Rothschild'in gücüne ilişkin son derece çocuksu bir yanılsama, bu güç ile varolan koşullar arasındaki bağlantı hakkında tam bir bilgisizlik ve Rothschildler'in gücü elegeçirmek ve ellerinde tutmak için kullandıkları yöntemlerin tamamen yanlış anlaşılmış olmasıdır. Bu nakaratın ilham perileri ödleklik ve anlayış yoksunluğu, kadınsı duygusallık ve küçük-burjuvazinin acınası yavan ve kaskatı tutumudur, ve korkunç görünmek için boşuna kendilerine eziyet ederler. Yalnızca gülünç görünürler. Zorlama bas sesleri durmadan yüksek perdeden komik bir sese dönüşüyor, bir Enceladus'un devsel güreşinin dramatik anlatımı, yalnızca bir kuklanın gülünç, acayip sıçrayışlarına benziyor.

2

Bir bölük, bando eşliğinde geçer. Halk, askerleri birlikte savaşmaya çağırır. Okur, şairin en sonunda cesaretini topladığına sevinir. Ama hayır! Sonunda anlarız ki olay yalnızca imparatorun isim-günüdür, ve o halkın konuşmaları da yalnızca resmi geçidi seyreden bir gencin, o anda sessizce kurduğu bir hayalden başka bir şey değildir. Herhalde liseli bir delikanlıdır bu:

> Böyle düşlüyor bir genç ateşli yüreğiyle. (s. 76.)

Heine bu materyale ve bu bakış açısına Alman halkı konusunda son derece acı bir yergi yerleştirebilirken, Beck yalnızca kendinden geçmiş güçsüz delikanlıyla kendini bir tutan şair üzerine bir yergi yaratmayı başarır. Heine burju-

* Utangaç yoksulun. —ç.

vazinin bu kendinden geçişini bilinçli olarak çok yükseklerde tutar, bu yüzden aynı biçimde bilinçli olarak, büyük bir sarsıntıyla düşürülebilirler; Beck'te ise bu hayalleri şair kurar ve doğal olarak dünyaya düştüğünde sonuçlarına katlanmak zorunda kalır. Birinde burjuva, şairin küstahlığına öfkelenir, ötekinde ise onunla kafa yakınlığı dolayısıyla yüreği yatışır.

3

Bütün kitapta görülen bu hikaye anlatma ve durum yaratma konusundaki beceriksizlik, hakiki sosyalizm şiirinin ayırdedici özelliğidir. Hakiki sosyalizm o kadar belirsizdir ki, anlatıda tek tek olgularla genel koşullar arasındaki bağlantıyı sağlayıp, çarpıcı ya da önemli olanı ortaya çıkarma olanağı yaratmaz. Bu yüzden hakiki sosyalistler düzyazıda da tarihten uzak dururlar. Kaçınamadıklarında ise kendilerini ya felsefi yapılarla ya da tek tük felaketlerin ya da *toplumsal olayların* kuru ve sıkıcı bir kataloğunu çıkarmakla yetinirler. Ayrıca hepsi düzyazı ve şiir için gerekli yetenekten yoksundur, bu da tüm bakış açılarındaki belirsizlikle bağlantılıdır.

4

Beck'in tüm bu Alman yazar-çizer takımından daha çok yeteneğe ve başlangıçta daha çok enerjiye sahip olduğu su götürmez. Büyük kederi Alman sefaletidir, bunun teorik belirtileri arasında Beck'in gösterişli duygusal sosyalizmi ve Genç Alman anımsamaları da vardır. Sınıflar arasındaki ayrımların daha belirginleşmesi ve burjuvazinin geçici bir siyasal güç elde etmesiyle birlikte, Almanya'daki toplumsal çatışmalar daha yoğun bir durum alana değin, bir Alman şair için Almanya'da bile umut verici pek az şey vardır. Bir yandan Alman toplumunda devrimci bir dayanak bulması olanaksızdır, çünkü devrimci unsurlar daha yeterince

gelişmemiştir, öte yandan onu her yandan saran kronik sefalet onu o kadar güçten düşürür ki bu sefaletten kurtulamaz, üstesinden gelemez ve kendini ona yeniden kaptırmadan onunla dalga geçemez. Biraz yeteneği olan tüm Alman şairlere şimdilik salık verebileceğimiz tek şey, uygar ülkelere göç etmeleridir.

Engels, *German Socialism in Verse and Prose*
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 6, Moscow 1976, pp. 235-36, 244, 244-245, 248-49

## GOTTFRIED KINKEL

### 1

Terennüm et, ölümsüz ruh,
günahkar insanların kurtuluşunu[208]
—Gottfried Kinkel sayesinde.

Gottfried Kinkel, aşağıyukarı kırk yıl önce doğdu. Yaşamı, şimdi bir otobiyografi halinde önümüzde duruyor: *Gottfried Kinkel. Yapıntı Katılmamış Gerçek. Biyografik Eskizler*. Yayınlayan: Adolph Strodtmann. (Hamburg, Hoffmann ve Campe Yayınları, 1850. Oktav boy.)

Gottfried, Almanya'da bunca bitmez tükenmez bir yurtseverlik melankolisine ve gözyaşlarıyla dolu bir umutsuzluğa yolaçmış demokratik Siegwart döneminin[209] kahramanıdır. Yazın alanına adımını, sıradan bir lirik Siegwart olarak atmıştır.

Yaşam öyküsü okura, günlüğü andıran kopuk notlar olarak sunulmaktadır. Gerek bu kopukluk, gerek sözkonusu açıklamaların usandırıcı gevezeliği, havarisi durumundaki Strodtmann'ın marifetidir.

### 2

Tutuklanmasıyla birlikte, Kinkel'in yaşamında yeni bir

dönem başlamıştır. Bu, aynı zamanda, Alman darkafalılığının gelişme tarihinde çığır açan bir dönemdir. Mayısböceği Derneği,[210] Kinkel'in tutuklandığını duyar duymaz, bütün Alman gazetelerine gönderdiği bir yazıyla, büyük şairin savaş mahkemesi tarafından kurşuna dizilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu duyurdu. Yazıda, Alman halkının, yani aydınların, özellikle de kadınların ve genç kızların, tutuklu şairin yaşamını kurtarmak için ellerinden geleni yapmakla yükümlü olduğu açıklanmaktadır. Onaylanan bir habere göre, Kinkel o arada yazdığı bir şiirde, kendisini "dostu ve öğretmeni İsa"ya benzetmiş ve şöyle demiştir: "Benim kanım, sizler için akıtılacaktır." Artık Kinkel'in sembolü lirdir. Böylece Almanya, birdenbire Kinkel'in bir şair, hem de büyük bir şair olduğunu öğrenmiştir. Ve bu andan başlayarak, Alman darkafalılar ve estetik meraklısı pısırıklar yığını, bizim Heinrich von Ofterdingen'in mavi çiçek komedisine bir süre hep birlikte katılmıştır.

Bu arada Prusyalılar, Kinkel'i askerî mahkemeye çıkardılar. Mahkeme karşısında olmak, Kinkel'e uzun zamandan beri ilk kez gene dinleyicilerinin gözyaşı bezlerine hitabetme ve o dokunaklı konuşmalarından birine girişme fırsatını vermiştir. Kendisi bu alanda, daha önce Köln'de yardımcı vaiz olarak büyük başarı kazanmıştı. Mockel'in tanıklığına göre, Köln onun bu başarısına kısa zaman içinde büyük hayranlık duymaya hazır duruma gelmiştir. Kinkel'in askerî mahkeme önündeki savunması, daha sonra bir arkadaşının açıklamasıyla Berlin'deki *Abend-Post*'ta yayınlanmış ve ne yazık ki oldukça geniş bir okur kitlesinin de bilgisine sunulmuştur. Kinkel savunmasında, "sonuç olarak ne yazık ki bu devrime bulaşmış pislik ve çamurla —bunun böyle olduğunu biliyorum— eyleminin herhangi bir ilişkiye sokulması"nı "protesto etmekte"dir.[211]

Bu son derece devrimci konuşmanın ardından Kinkel, yirmi yıl kalebentliğe mahkum edilir. Ancak bu, af yoluyla ağır hapse çevrilir. Gönderildiği Naugard'da, yün eğirme işinde çalıştırıldığı söylenmişti. Daha önce yol çantası, sonra

mosketo ve lir olduğu gibi, şimdi de *iplik çıkrığı* onun karakteristik işaretidir. Onu ilerde, yeni simgesiyle, kuşağında taşıdığı para kesesiyle okyanusta seyrederken göreceğiz.

Bu arada, Almanya'da tuhaf bir olay geçmişti. Bilindiği gibi, yaradılıştan güzel ruha sahip Alman darkafalısının en tatlı hayalleri, 1849 yılının getirdiği sert darbelerle, acımasızca yıkıldı. Umutlarının hiçbiri gerçekleşmedi; ve hızlı çarpan delikanlı sineleri bile, vatanın başına gelenlerden dolayı yeise kapılmaya başladı. Kederli bir yorgunluk, bütün yürekleri yumuşatmıştı. Genel olarak demokratik bir İsa'ya, gerçek ya da hayalî bir çilekeşe olan gereksinim kendini belli etti. Bu kimse, anlayışı kıt olanlar dünyasının günahlarını, kendi acılarında bir kuzu cesaretiyle taşımalı; onun dertlerinde, bütün darkafalılığın enerjisi yokolmuş süreğen hüznü, sanki acil bir biçimde dile gelmeliydi. Genel olarak duyulan bu gereksinime cevap vermek amacıyla, Mockel'in öncülüğünde Mayısböceği Derneği harekete geçti. Bu büyük ıstıraplar komedisini sahneye koymak için, iplik çıkrığında tutuklu çarkıfelek çiçeği Kinkel'den daha uygun kim vardı? Gerçekten en dokunaklı duyguların bitmez tükenmez gözyaşı süngeri Kinkel, ayrıca kürsü hatipliğini, güzel sanatlar profesörlüğünü, delegeliği, politik işportacılığı, silahşörlüğü, yeni keşfedilen şairliği ve eski tiyatro direktörlüğünü kendi kişiliğinde birleştirmemiş miydi? Kinkel, dönemin adamıydı ve bu özelliğiyle, Almanya'daki bütün darkafalılar tarafından hemen kabul gördü. Bütün gazeteler, mahkum şairin anekdotları, karakter özellikleri, şiirleri ve anılarıyla dolup taşmakta; onun hapislik dertleri, abartılıp söylence ve dehşet verici öyküler olarak anlatılmaktaydı. Basında, Kinkel'in saçları her ay bir kez beyazlaşıyor, bütün burjuva hayır derneklerinde ve çay toplantılarında adı kaygıyla anılıyordu. Kültürlü kesimlerin kızları, Kinkel'in şiirleriyle iç çekiyorlar; özlemin ne olduğunu iyi bilen kart kızlar, vatanın çeşitli kentlerinde, şairimizin kırılmış erkeklik gücüne ağlıyorlardı. Başkaldırı hareketinin diğer bütün sıradan kurbanları, ölenler, yaralananlar, tutuklular; bu tek masum kurbanın,

görüşü ve anlayışı kıt erkekler ve kadınlar dünyasının gönlünde yatan bu adamın önünde kaybolup gitmişti. Gözyaşı selleri, yalnız bu adam için akıtılıyordu, ama o da, bunlara karşılık vermeyi bilen tek kişiydi kuşkusuz. Kısacası, geçen yüzyıldaki Siegwart döneminden zerre kadar geri kalmayan, tam anlamıyla *demokratik bir Siegwart* dönemi açılmıştı. Siegwart-Kinkel'in en eksiksiz becerdiği rol buydu. Yani yaptıklarıyla değil de, yapmadıklarıyla büyük görünebilmeyi; güç ve direnmeyle değil de, zayıflık ve başarısızlıktan çökmeyle büyümekten iyi anlıyordu. Tek görevinin edep ve duyguyla sabır göstermek olduğu yerde, başarılı bir oyuncuydu. Öte yandan, görmüş geçirmiş Mockel, halkın bu yufka yürekliliğinden pratik bir avantaj sağlamasını bildi ve zaman kaybetmeden, hayli etkin bir sanayi örgütledi. Gottfried'in şimdi birden değer kazanan ve *en vogue**, basılmış ve basılmamış ne kadar yapıtı varsa, hepsini yayınlatıp, kamuoyunda bunların reklamını yaptırmaya başladı. Bu nedenle, kendisinin *Bir Ateşböceğinin Öyküsü* gibi, böcekler dünyasından yaşam-deneyimlerini de okutmaya girişti. Gottfried'in günlüklerinde yeralmış en gizli duyguları, mayısböceği Strodtmann aracılığıyla, yüklü bir para karşılığında kamunun önünde sergiledi. Yardım amacıyla, her yoldan para toplama işlerini örgütledi. Sonuç olarak, yadsınılamaz bir sınai beceriklilik ve büyük bir kararlılıkla, okuryazar dünyasının duygularını peşin paraya çevirmesini bildi. Üstelik "Adolf Stahr gibi, Almanya'nın en büyük adamlarını her gün küçük odasında toplanmış görmekten" dolayı son derece keyifliydi.

Bu Siegwart manisi en uç noktasına, kuşkusuz, Köln'deki ağır ceza mahkemesi duruşmasında erişecektir. Gottfried, 1850 yılının baharında, misafir oyuncu olarak burada bir temsil vermiştir. Siegburg suikastının davası burada açıldı ve Gottfried'i Köln'e getirdiler. Bu eskizde Gottfried'in günlükleri çok büyük rol oynadığından, bu noktada bir görgü tanığının günlüğünden bir pasajı aktarmayı, yerinde buluyoruz:

* Moda olan. –ç.

"Kinkel'in hanımı, onu cezaevinde ziyaret etmişti. Kocasını, parmaklıklar arkasında şiir dizeleriyle karşıladı; galiba o da, altı ölçülü vezinlerle karşılık verdi. Bunun üzerine, birbirlerinin önünde diz çöktüler. Yaşlı bir başçavuş olan cezaevi denetçisi, tanık olduğu bu sahne üzerine, karşısında delilerin mi, yoksa komedyenlerin mi olduğunu anlayamadı. Daha sonra bu memurun hükümet temsilcisine anlattığına göre, konuşmalarının içeriğini bilmek, kendisini çok ilgilendirmişti. Aslında ikisi de Almanca konuşmuştu, ama memur bir sözcük bile anlamamıştı. Sonra bayan Kinkel, doğal olarak, yazından ve sanattan hiç anlamayan bilisiz birini denetçi yapmamak gerekir kuşkusuz, diye karşılık vermiştir."

Kinkel, jüri üyelerinin huzurunda, tam bir gözyaşı presi gibi ve *Werther'in Acıları* yılındaki Siegwart döneminden kalma kalem erbabı olarak yırtındı durdu.

" 'Sarayı temsil eden sayın baylar, sayın jüri üyeleri — çocuklarımın çuha çiçeği gözleri — Ren'in yeşil suyu — proletaryanın elini sıkmak, onur kırıcı değil — cezaevindeki adamın rengi uçuk dudakları — yumuşak yurt havası' — ve bunun gibi pislikler. İşte o ünlü konuşmanın hepsi buydu. İzleyiciler, jüri üyeleri, içişleri bakanlığı ve hatta jandarmalar bile, acı gözyaşları döktüler. Duruşma, oybirliğiyle verilen beraat kararı ve tek sesli ağlamalar ve hıçkırıklarla kapandı. Kuşkusuz Kinkel, cana yakın ve iyi bir adamdır; ama bunun dışında, dinsel, siyasal ve yazınsal çağrışımlardan oluşan iğrenç bir karışımdır."

Biri, olup bitene fena halde içerlemiş olmalı.

Neyse ki, bu sızlanma devri, Kinkel'in Spandau'daki cezaevinden romantik bir biçimde kurtuluşuyla çok çabuk sona erdi. Bu kurtuluş sırasında, Richard Löwenherz'le Blondel'in[212] öyküsü yeniden sahneye kondu. Ancak, bu kez hapiste yatan Blondel ve dışarda laterna çalan Löwenherz'di. Ayrıca Blondel, korkunç öyküler anlatan sıradan bir panayır şairiydi ve Löwenherz de aslında, tavşan yürekliden

başka bir şey değildi. Zira, Löwenherz rolünü üstlenmiş olan, Mayısböceği Derneğinden öğrenci Schurz'du. Schurz, büyük çabalar gösteren ve küçük başarılar elde eden entrikacı bir adamcağızdı. Ama "Alman Lamartine"in ne mal olduğunu bilecek kadar akıllıydı! Şairimizin kurtuluş öyküsünün üzerinden çok geçmeden Paris'te bir açıklama yapan Schurz, kendisinin kullandığı Kinkel'in, *lumen mundi** olmadığını çok iyi bildiğini söyledi. Oysa, ileri sürdüğüne göre, Alman Cumhuriyeti'nin müstakbel başkanlığı, kendisinden başka kimseye ait değildi. Schurz, zamanında Gottfried'in donuk alevli gözleriyle arkalarından bakakaldığı işte o "kahverengi frak ve açık mavi redingotlar içindeki" öğrencilerden biriydi. Kinkel'in kurtarılmasını, bu adamcağız, bir gardiyanı kurban ederek başarmıştı. Zavallı gardiyan, şimdi bunun için kodeste yatmakta ve Gottfried Kinkel gibi birinin özgürlüğü uğruna martir olmanın yüce duygusunu tatmaktadır.

Marx-Engels, *Sürgündeki Büyük Adamlar*, Sol Yayınları, Ankara 1997, s. 15, 51-55.

## FREILIGRATH

### 1

[*Neue Rheinische Zeitung*'un yeniden çıkması üzerine başyazarın açıklaması][213]

Özellikle Köln'de *Neue Rheinische Zeitung*'un korunması için gösterilen ilgi sonucunda, kuşatma durumunun getirdiği mali sorunları aşmayı ve gazeteyi yeniden çıkarmayı başardık. Yazıişleri kadrosu değişmeyecek. *Ferdinand Freiligrath* ise yeni katıldı.

Karl Marx
*Neue Rheinische Zeitung*'un başyazarı

Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 7, Moscow 1976, p. 458

* Dünya çapında bir değer. –ç.

Şiirden söz açılmışken, bizim Freiligrath'ın 1846'da Herisau'da *Ça ira* adı altında yayınladığı altı devrim kışkırtması üzerine birkaç söz etmek isteriz. Birincisi bir Alman *Marseillaise*'idir ve "Prusya'da olduğu gibi Avusturya'da da devrim demek olan" bir "gözüpek korsan" şarkısını söyler. Kendi bayrağını çeken ve ünlü Alman filosuna *in partibus infidelium*[214] önemli bir destek oluşturan bu gemiye şu istem yöneltilir:

> "Haksız kazançların gümüş filolarına karşı
> Cesurca doğrultun topun ağzını.
> Okyanusun çürüyen dibinde
> Açgözlülüğün meyveleri çürüsün." [s. 9]

Bu arada tüm şiir o kadar rahat bir havada yazılmış ki ölçüsüne karşın beste olarak en uygunu "Kalkın, denizciler, çapayı çekin" şarkısı olur. (Wilhelm Gerhard'ın "Denizci" adlı şiirinden.)

Son derece karakteristik olan bir şiir, "Wie man's macht"tır* — yani Freiligrath bir devrimi nasıl yapar. Zaman kötü, insanlar aç, üstleri başları paçavra halinde: "Nasıl ekmek ve giyecek bulabilirler?" Bu durumda yapılması gerekeni bilen "gözüpek bir genç" gelir. Tüm kalabalığı piyadenin deposuna götürür ve orada bulunan üniformaları dağıtır, herkes bunları giyer. Kalabalık ayrıca "deney olarak" tüfekleri de şöyle bir tartar ve onları da almanın "eğlenceli olacağına" kanaat getirir. Bu anda, "gözüpek genç"in aklına "bu giysi eğlencesinin belki ayaklanma, haneye tecavüz ve hırsızlık olarak nitelendirilebileceği", yani insanın "giysileri için savaşmak zorunda kalacağı" gelir. Böylece miğferler, kılıçlar ve cephane kemerleri de alınır ve bayrak olarak bir dilencinin çuvalı çekilir. Böylece sokaklara dökülürler. Sonra "krallık birlikleri" çıkar ortaya, general ateş emri verir, ama askerler kendi kılıklarındaki insanlara

* "Nasıl Yapılır". –ç.

sevinçle sarılır. Ve hazır ilerlemekte olduklarından, gene eğlence niyetine başkente yaklaşırlar, orada destek bulurlar, ve böylece bir "giysi eğlencesinin" sonucu olarak "yuvarlanır gider taht ve taç, krallık temellerinden sarsılır" ve "halk hep ezilen başını utkun bir biçimde kaldırır." Her şey o kadar çabuk ve kolay gerçekleşir ki, tüm bu süreç sırasında kesinlikle "proleter manga"nın bir tek üyesinin bile piposu sönmemiştir. İtiraf etmek gerekir ki dünyanın hiçbir yerinde devrimler bizim Freiligrath'ın kafasında olduğundan daha kolay ve neşeli yapılmamıştır. Gerçekten bu kadar masum ve idilik bir gezintide vatan hainliği bulabilmek için *Allgemeine Preussische Zeitung*'un o zehir saçan evhamı gerekir.

Engels, "The True Socialists"
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 5, Moscow 1975, pp. 569-70

3

Mağrip prensi[215]

Sana ekte Ebner'in bir mektubunu gönderiyorum.

Bugün bir de Weydemeyer'den bir mektup aldım. Başka şeyler yanında şöyle yazıyor:

> "Birkaç gün önce Londra Ajitasyon Birliğinden[216] bir delege, Kinkel borçlarına karşı çıkmaya geldi. Bir avuç göçmen kuru gürültü yapıyor diye, bunlar Amerika'da herkesi Kinkel'ci ya da Kinkel'e karşı iki gruba ayrılmış sanıyorlar herhalde. Kossuth olayı Kinkel'i çoktan unutturdu, topladığı birkaç bin dolar da aslında tüm bu gürültüye değmez.
>
> "Her durumda senin için burada *Revue*'nün satışlarıyla ilgilenebilirim. Freiligrath'ın birkaç yeni şiirini de gönderirsen burada işimize yarar."

W[eydemeyer] bizi bir kez daha uyardıktan sonra şöyle yazıyor:

> "Ama mutlaka her şeyden önce bir Freiligrath şiiri: en büyük talep buna var."

Bunu ciddiye al ve yeni dünya için bir yeni yıl şarkısı ayarla. Sanırım şu anki koşullarda gerçekten düzyazı yerine şiir yazmak daha kolaydır, ister ağır, ister neşeli olsun. Bu arada, eğer bir gün özel yaşamda senin Afrika majestelerine özgü olan mizahı sanatsal biçime sokmaya kalkışırsan, eminim bu türde de önemli bir rol oynayabilirsin, çünkü karının haklı olarak belirttiği gibi, sende çok kurnaz bir öz var.

Marx'tan Ferdinand Freiligrath'a, 27 Aralık 1851
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 27, 1965, S. 597

4

Öte yandan, sana Freiligrath'ın bir şiirini ve özel bir mektubunu gönderiyorum. Şimdi senden şunları isteyeceğim: 1. Şiiri, kıtaların arasında makul aralıklar bırakarak düzgün bir biçimde bastır. Sayfada yer kazanmaya çalışma. Sıkış tıkış, yığılmış bir biçimde basılırlarsa şiirler çok şey yitirirler. 2. Freiligrath'a dostça bir mektup yaz. Bol bol iltifat etmekten çekinme, tüm şairler, en iyileri bile *plus au moins courtisane*dırlar* ve *il faut les cajoler pour les faire chanter*.** Bizim F[reiligrath] özel yaşamında son derece sevimli, alçakgönüllü bir adamdır, gerçek *bonhomie*sinin*** ardında *un esprit très fin et très railleur***** vardır, duyguları "dürüsttür" ve bu, onu "eleştirel-olmayan" ya da "batıl inançlı" yapmaz. Gerçek bir devrimci ve tümüyle dürüst bir insandır, bu çok az kişi için söylenebilir. Gene de, ne tür *homme****** olursa olsun, şaire övgü ve hayranlık gerekir. Sanırım türün kendisi bunu gerekli kılıyor. Sana bütün bunları aslında, Freiligrath'la mektuplaşırken "şair" ve "eleştirmen" arasındaki farkı unutmayasın diye anlatıyorum.

Marx'tan Joseph Weydemeyer'e, 16 Ocak 1852
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 28, 1963, S. 475

* Az ya da çok kibar fahişe. –ç.
** Onlara şarkı söyletmek için tatlı sözlerle kandırmak gerekir. –ç.
*** Saflığının. –ç.
**** Çok keskin ve alaycı bir kafa yapısı. –ç.
***** İnsan. –ç.

Bütün bu Freiligrath işinden gerçekten sıkıldım. Şu şair sinsilesi de hep aynı: gazeteler onlarasürekli şatafatlı övgüler düzsün, adları halkın gözünde olsun isterler. Kendi yazdıkları en kötü dize, onlar için tarihteki en büyük olaydan daha önemli. Bir grup organizasyonu olmadan bu başarılamayacağından doğal olarak bu birincil gereklilik oluyor, ve ne yazık ki biz talihsiz komünistler bunun için hiç de uygun insanlar değiliz. Daha kötüsü, bütün bu dolandırıcılığı biliyoruz, bu *succès** organizasyonunu hor görüyoruz ve popüler olmaya karşı kin düzeyinde bir soğukluğumuz var. Böyle bir şair, bundan dolayı kendini böyle bir partide rahatsız hissederse, bu, gerçekten ileri düzeyde bir darkafalılığın göstergesidir, çünkü başka her yerde kesin olarak karşısına çıkacak rekabet burada yoktur; ve daha baştan Kinkel'in rekabetiyle karşı karşıya kalacağı bir grubun kollarına kendini atarsa, daha da ileri bir darkafalılık göstermiş olur. *Mais que voules-vous?*** Sırf varolabilmek için, şairin bolca tütsüye gereksinimi vardır.

Bu arada eklemem gerekir ki yıllar sonra soylu Ferdinand'ın şiir akışı kurudu, kafatasından zorla çıkarttığı birkaç şey de yüz kızartacak kadar kötü. Bu yüzden insan çeşitli kaçış yolları aramak zorunda kalıyor. Toplu yapıtlar vb. her gün yapılamıyor. Yani insan unutulmak istemiyorsa, reklam her geçen gün daha gerekli oluyor. 1849'dan 1858'e kadar Freiligrath konusunda kim konuştu ki? Hiç kimse. Yalnızca Bettziech bu klasiği yeniden keşfetti, o kadar unutulmuştu ki ancak Noel ya da doğumgünü armağanı olarak kullanılıyordu, ve artık yazımn kendisinden çok yazın tarihinde yeralıyordu. Bunun tek suçlusu doğal olarak "nefesi" ile Karl Marx idi. Ama hele Freiligrath şu *Gartenlaube*'nin*** tütsüsüyle bir ısınsın, bak o zaman nasıl bir şiir fışkırtacak!

* Sükse. –ç.
** Ama elden ne gelir? –ç.
*** Çardak. –ç.

Ne kadar kıytırık, berbat, sefil bir iş şu şairlerle uğraşmak! Bu yüzden Siebel'ı övgüyle anıyorum. Kuşkusuz çok kötü bir şair, ama gerçek bir şarlatan olduğunu biliyor ve yalnızca zamanın zorunlu *procédési** olarak reklamcılığa alınmayı talep ediyor, çünkü reklam da olmasa o bir hiç olurdu.

Engels'ten Jenny Marx'a, 22 Aralık 1859
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 29, 1967, S. 637

6

Aile şairi Freiligrath beni "Haydutlar" ve "Korsan" şiirleriyle çok eğlendirdi — Viyana adamı.

Marx'tan Engels'e, 17 Temmuz 1869
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 32, 1965, S. 339

7

Freiligrath: "Hurra! Germania!" Bu bıktıracak kadar uzun şiirde ne "tanrı" eksik ne de "Galyalı".

Kedi yavrusu olup miyavlarım
Böyle bir şair ucubesi olmaktansa![217]

Marx'tan Engels'e, 22 Ağustos 1870
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 33, 1966, S. 47

8

Şu aile şairi Freiligrath için ne diyebilirsin? Şimdiki gibi tarihsel felaketler bile[218] yalnızca veletlerini yüceltmesine yarıyor. Üstelik gönüllü "hastane temizlikçisi" böylece İngilizler için "cerrah" oluveriyor.

Marx'tan Engels'e, 2 Eylül 1870
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 33, 1966, S. 50

* Mesleği. –ç.

Soylu şair Freiligrath şu anda burada kızının yanında kalıyor. Bana görünmeye cesaret edemiyor. Alman darkafalının ona verdiği 60.000 Taler'i[219] "Germania, gururlu kadın" vb. gibi Tyrtaios'vari şiirler yazarak bitirmeye çalışıyor.[220]

Marx'tan Sigfried Meyer'e, 21 Ocak 1871
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 33, 1966, S. 173

## WEERTH

Georg Weerth'in (1846) "Çırakların şiiri"

Kirazlar çiçek açtığında
Biz Frankfurt'ta kaldık.
Kirazlar çiçek açtığında
Biz o kentte kaldık.

Söylendi bizim hancı:
"Ceketin eprimiş, eski."
"Bana bak, bitli hancı,
Bu seni ilgilendirmez ki."

"Sen bize şarabından ver,
Biraz da bira getir,
Bira ve şarap yanında
Biraz da kızartma getir."

Fıçının tıkacı öttü
Bizim içkiler geldi,
Ağzımızdaki tadı
Tıpkı sidik gibiydi.

Sonra bir tavşan getirdi,
Maydanoza yatırdı,
O tavşanı görünce
Herkes korkuya kapıldı.

Sonra yattığımızda
Dualar okuyorduk
Tahtakurularından
Saatlerce kaşınıyorduk.

Bu bir zamanlar Frankfurt'ta oldu
Soylu ve güzel bir kenttir,
Bunu da ancak gören
Ve acısını çeken bilir*

Arkadaşımız Weerth'in bu şiirini Marx'ın eşyalarının arasında tekrar buldum. Alman proletaryasının ilk ve en önemli şairi Weerth, Renli bir ailenin çocuğu, babasının kilise yöneticisi olduğu Detmold'da doğdu. 1843'te ben Manchester'dayken Weerth bir Alman firmasının görevlisi olarak Bradford'a geldi, ve birlikte birçok keyifli pazar günü geçirdik. 1845'te Marx ve ben Brüksel'de otururken Weerth bu firmanın Kıta Avrupası şefliğini üstlendi ve işleri, Brüksel'i merkez yapabilecek biçimde ayarladı. Mart 1848 Devriminden sonra hepimiz Köln'de buluşup *Neue Rheinische Zeitung*'u kurduk. Weerth kültür sayfasını üstlendi, ve sanırım bu kadar sert ve komik olanı başka hiçbir gazetede görülmemiştir. En önemli katkılarından biri, Prens Lichnowski'nin serüvenlerini anlatan "Ünlü Şövalye Schnapphahnski'nin Yaşamı ve Serüvenleri"ydi — Heine ona "Atta Troll"da bu adı vermişti. Verilerin hepsi doğruydu, onları nasıl elegeçirdiğimizi ise belki başka zaman anlatırım. Tüm Schnapphahnski yazıları 1849'da Hoffmann ve Campe tarafından kitap olarak yayınlandı, bugün de çok eğlendiricidir. Ama 18 Eylül 1848'de Schnapphahnski-Lichnowski Prusyalı general von Auerswald ile (o da meclis üyesidir) Frankfurt barikatlarına katılmak isteyen köylü birliklerinin yerlerini keşfetmeye gitti. Casus oldukları için hem o, hem Auerswald, haklı olarak köylüler tarafından öldürüldü, Alman imparatorluk yönetimi de, Weerth'i ölü Lichnowski'ye hakaretle suçladı. Ülkeyi çok önce terk edip İngiltere'ye

* İngilizce'ye Alex Miller tarafından çevrilmiştir. –*Ed.*

gitmiş olan Weerth üç ay hapis cezası aldı, o sırada *Neue Rheinische Zeitung* çoktan gericilik tarafından kapatılmıştı. Sonradan gerçekten bu üç ay hapis cezasını çekti, çünkü işleri için arada sırada Almanya'ya uğraması gerekiyordu.

1850 ve 51 arasında başka bir Bradford şirketi için İspanya'ya gitti, sonra da Batı Hint Adalarına, ve Güney Amerika'nın neredeyse tümünü dolaştı. Avrupa'ya kısa bir ziyaretten sonra çok sevdiği Batı Hint Adalarına geri döndü, III. Napoleon'un Haiti'deki zenci kral Soulouque'a bir göz atma zevkinden kendini mahrum etmek istemiyordu. Ama, W. Wolff'un Marx'a 28 Ağustos 1856'da yazdığı gibi "Karantina yetkilileriyle sorunlar yaşadı ve projeden vazgeçmek zorunda kaldı. Gezide malarya kapmıştı, hastalığı Havana'ya taşıdı. Yatağa düştü, beyin hastalığı da başgösterdi, ve 30 Temmuzda Weerth'imiz Havana'da öldü."

Onun için Alman proletaryasının ilk ve *en önemli* şairi tanımlamasını kullandım. Gerçekten de sosyalist ve siyasal şiirleri, özgünlük ve zeka açısından, özellikle de hareketli duygusallığı açısından Freiligrath'ınkilerden çok üstündür. Sık sık Heine'nin biçemini kullandı, ama içini çok daha özgün, bağımsız metinlerle doldurdu. Ayrıca çoğu şairden bir farkı da şiirlerini yazdıktan sonra onlarla hiç ilgilenmemesiydi. Marx'a ya da bana bir kopya gönderdikten sonra şiiri unutur giderdi, onu, şiirleri bastırmaya ikna etmek de çoğunlukla zor olurdu. Yalnızca *Neue Rheinische Zeitung* çıktığı sürece durum farklıydı. Weerth'in Marx'a Hamburg'dan 28 Nisan 1851'de yazdığı mektuptan bu alıntı nedenini açıklıyor:

> "Bu arada, umarım seni Temmuz başında Londra'da görebilirim, çünkü Hamburg'daki bu çekirgelere artık katlanamıyorum. Burada gerçekten olağanüstü bir varoluşun tehdidi altındayım, ve beni çok korkutuyor. Benden başka herkes bu fırsatın üstüne atlardı. Ama ben darkafalı olmak için çok yaşlıyım, ve beni denizin ötesinde uzak batı bekliyor. ...
>
> "Son zamanlarda her türlü şey yazdım, ama hiçbirini bitir-

medim, çünkü bütün bu yazılarda bir amaç, bir hedef görmüyorum. Sen ekonomi politik konusunda bir şey yazdığında, bunun bir anlamı ve nedeni var. Ya ben? Vatanın bu çirkin suratlarına salak bir tebessüm getirmek için zayıf espriler ve kıytırık nükteler yazmak — gerçekten, bundan daha aşağılık bir şey düşünemiyorum. Benim yazar olarak etkinliklerim kesinlikle *Neue Rheinische Zeitung*'la birlikte bitti.

"İtiraf etmeliyim ki son üç yıl bir hiç, gerçekten bir hiç için nasıl yazdım, buna üzülüyorsam Köln'deki yaşamımızı anımsamak beni çok neşelendiriyor. Onursuz bir duruma düşmedik! En önemlisi budur. Büyük Friedrich'ten bu yana hiç kimse Alman halkına, *Neue Rheinische Zeitung* kadar *canaille** muamelesi yapmamıştı.

"Ve bunun benim başarım olduğunu söylemiyorum ama, ben de aranızdaydım. ...

"Ey Portekiz, ey İspanya!" (Weerth oradan yeni dönmüştü.) "Keşke bizde de yalnız sizin mavi göğünüz, şarabınız, portakallarınız ve mersin ağaçlarınız olsaydı! Ama hayır, bu bile yok. Yalnızca yağmur, uzun burunlar, ve füme et var.

"Yağmurla ve uzun bir burunla sevgiler, *G. Weerth*."

Weerth'in usta olduğu, Heine'yi aştığı (daha sağlıklı ve daha gerçekti çünkü) ve Almancada yalnızca Gœthe'nin gerisinde kaldığı nokta, doğal ve sağlam tenselliği ve fiziksel arzuyu dışavurumudur. *Neue Rheinische Zeitung*'daki yazılardan bazılarını burada tekrar yazsam *Sozialdemokrat*'ın[221] birçok okuru dehşete düşerdi. Ben bunu yapmayı aklımdan bile geçirmem, ama bir tek yorum yapmak zorundayım: Alman sosyalistler için, bu son Alman darkafalı önyargıyı da bir kıyıya atmanın zamanı gelmelidir. Bu ikiyüzlü küçük-burjuva ahlakçılığı her durumda yalnızca gizli fuhuşu örtmeye yarar. Örneğin Freiligrath'ın şiirlerini okuyan bir kimse, insanların hiç cinsel organı olmadığını düşünebilir. Ama aslında, hiç kimse açık saçık bir fıkradan, şiirlerinde pirüpak olan bu aynı Freiligrath kadar zevk alamazdı. Alman işçiler için artık her gün ya da gece

* Aşağılık. –ç.

yaptıkları şeyler konusunda konuşmaya en azından alışmanın zamanı geldi, doğal, vazgeçilmez ve özellikle zevk veren şeyler üzerine Latince yazanlar kadar, Homeros, Platon, Horatius, Juvenal, Tevrat ve *Neue Rheinische Zeitung* kadar açık konuşabilmeliler.

Bu arada, Weerth'in daha az çarpıcı yazıları da vardır, ben de arada sırada bunlardan bazılarını *Soizaldemokrat*'ın kültür sayfasına gönderme cüretini göstereceğim.

Engels, "'Song of the Apprentices' by Georg Weerth"
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 21, 1962, S. 5-8

## İŞÇİ SINIFI HAREKETİNDE ÖNE ÇIKAN KİŞİLİKLER. JOHANN PHILIPP BECKER

### 1

Sevgili Bebel,

Bu mektubu bizim ihtiyar Johann Philipp Becker'le aramızda geçen sohbet üzerine yazıyorum. Kendisi benimle on gün kaldı, şimdi de Paris üzerinden (bu kentte beklenmedik bir anda kızının ölümünü öğrendi) Cenevre'ye dönmüş olmalı. O yaşlı devi yeniden görmek beni çok sevindirdi, bedensel olarak yaşlanmış ama hâlâ çok neşeli, ve savaşkan ruhu yerinde. O bizim Ren-Frenk destanından, *Nibelungenlied*'den fırlamış bir karakter — kemancı Volker'in ta kendisi.

Ondan yıllar önce anılarını ve deneyimlerini yazmasını istemiştim, şimdi söylediğine göre sen ve başkaları da onu bu konuda yüreklendirmiş, kendisi de böyle bir istek duymuş ve birkaç şey yazmaya başlamış, ama bölük pörçük yayınlanması konusunda pek destek görmemiş. (Bu daha önce de olmuştu: birkaç yıl önce *Neue Welt*'e[222] gerçekten çok iyi bazı yazılar göndermişti, ama Liebknecht ona Motteler aracılığıyla bunların yeterince "öyküsel" olmadığını iletmiş.)

Engels'ten August Bebel'e, 8 Ekim 1886
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 36, 1967, S. 541

2

Becker az bulunur karakterde bir adamdı. Onu tanımlamaya yalnızca *sağlıklı* sözcüğü yeter: hem bedenen, hem kafa açısından son derece sağlıklıydı. İri yapılı, yakışıklı ve bedenen çok güçlü bir adamdı, sağlam bünyesi ve sağlıklı hareketleri sayesinde, eğitimsiz ama hiç de kültürsüz olmayan kafasını aynı bedeni gibi uyumlu bir biçimde geliştirdi. Doğru yolu bulmak için yalnızca kendi doğal içgüdülerini izlemeleri gereken az bulunur insanlardandı. Onun için de, devrimci hareketin her gelişmesine ayak uydurmak ve ön saflarda yetmişsekiz yaşında da onsekiz yaşında olduğu gibi yeralmak o kadar kolaydı. 1814'te ülkesinden geçen Kazaklarla oynayan, 1820'de, Kotzebue'yü vuran Sand'ın idamını seyreden çocuk, yirmili yılların belirsiz muhalifinden çok uzak noktalara doğru gelişme gösterdi, ve 1886'da hâlâ hareketin doruğundaydı. Üstelik 1848'in "ciddi" cumhuriyetçi çoğunluğu gibi somurtuk, yüksek ilkeli cahilin teki de değildi, neşeli Pfalz'ın gerçek bir evladıydı, yaşamdan zevk alır, şarabı, kadınları ve şarkıları herkes kadar severdi. Worms yakınlarındaki *Nibelungenlied*'in gölgesinde büyüdüğünden ileri yaşlarda bile o eski destanımızdan bir karakter gibiydi: düşmana kılıç darbeleri indirirken bir yandan neşeli, alaycı naralar atar, vuracak bir şey olmadığında da halk şarkıları besteler — böyle ve ancak böyle görünmüş olmalı Kemancı Volker!

Engels, "Johann Philipp Becker"
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 21, 1962, S. 323-24

3

Leibnitz üzerine iki kısa şiirin ve "Alles Wurst" ["Bana Ne"] beni çok etkiledi, önerimi kabul eder de onları Weydemeyer'e ilk mektubunla birlikte gönderirsen iyi olur.

Marx'tan Johann Philipp Becker'e, 9 Nisan 1860
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 30, 1964, S. 527

## RUS DİLİ

### 1

Size daha önce söyledim mi bilmiyorum, 1870 başlarında Rusça öğrenmeye başladım, şimdi oldukça rahat okuyup anlayabiliyorum. Bunun nedeni, bana, Flerovski'nin *Rusya'da Emekçi Sınıfın* (özellikle köylülerin) *Durumu* başlıklı çok önemli çalışmasının Petersburg'dan gönderilmesiydi; ayrıca Çernişevski'nin (kendisi, ödül olarak, Sibirya madenlerinde çalışmaya mahkum edildi, yedi yıldan beri orada mahkumiyetini çekiyor), ekonomiye ilişkin o mükemmel çalışmalarını da öğrenmek istiyordum. Sonuç, benim yaşımda bir adamın, klasik, Germanik ve Latin dillerinden büyük ölçüde farklı olan bir dile sahip olmasına değdi. Rusya'da oluşan entelektüel hareket, yeraltının derinliklerinde bir mayalanma olduğu gerçeğini tanıtlıyor. Düşünen beyinler, her zaman, görünmez bağlarla halk gövdesine bağlı oluyor.

Marx'tan Sigfried Meyer'e, 21 Ocak 1871
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, Ankara 1996, s. 38

2

Rus yazınındaki birçok garip olayın nedeni şimdi anlaşılıyor, uzun bir süre tüm Rus yapıtları Batı için yedi mühürlü birer kitaptı, bu da Bakunin ve takımının Ruslarca uzun zamandır bilinen etkinliklerini Batıdan gizlemelerini kolaylaştırıyordu. ... Buna artık son verildi. Rus dilini bilmek artık hiç değilse Alman sosyal-demokratlar arasında bir istisna değil — ki bu dili öğrenmek hem anlatım gücü en zengin ve yaşayan yaygın bir dil olduğu için dilin kendisi açısından, hem de öğrenenin önüne açılan yazın açısından büyük bir kazanım.

Engels, "Flüchtlingsliteratur"
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 18, 1969, S. 544-45

3

Broşürümü çevirinizi mükemmel buldum.[223] Rus dili ne kadar güzel! Almancanın korkunç kabalığı dışında bütün iyi yanlarını almış.

Engels'ten Vera Zasuliç'e, 6 Mart 1884
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, Ankara 1996, s. 179

## IGOR ORDUSUNUN DESTANI

Eichhoff'un *Histoire de la langue et de la littèrature des Slaves* [*Slavların Dil ve Edebiyatlarının Tarihi*] (Paris 1839) adlı kitabı berbat bir şey. Benim yargılayamayacağım gramer yanını bir tarafa bırakıyorum (buna karşın, Litvanyalılarla Letonyalıların Slav olarak belirtildiğine dikkat ettim. Saçmalık değil mi bu?), geri kalanın büyük bir kısmı Safarik'ten yürütülmüş. Adam ayrıca Fransızca çevirileriyle birlikte Slavların ulusal şiirinden özgün örnekler vermiş.

Bunların arasında *Igor Ordusunun Destanı*'nı buldum. Şiirin konusu Moğol ordularının istilasından hemen önce Rus prenslerine birleşmeleri için yapılan bir çağrı. Bir pasaj oldukça ilginç: "*Voici les jolies filles des Gothes entonnent leurs chants au bord de la Mer Noire.*"* Buna göre Getler ya da Gotlar, Türk Polovtsi'nin Ruslar üzerindeki zaferini kutluyorlardı. Putatapar öğelerin etkisi yoğun olarak duyumsansa da, tümüyle destansı-hıristiyan bir öz öne çıkıyor. Öte yandan, *Hanka ve Swoboda* tarafından Almanca çevirisi yapılan Bohemyalıların kahramanlık destanı derlemesinde[224] yeralan *Zaboi* (Samo?) oldukça polemiksel ve fanatik ölçüde Alman karşıtı. Şiir Bohemyalıların yendiği Alman komutan Dagobert'e karşı yazılmış. Ama aynı zamanda Almanlara karşı olduğu kadar, hıristiyanlığa karşı da bir intikam çağrısı, — bunlar, çok naif bir şiirsellikle, cesur Bohemyalıları tek bir kadınla yetinmeye zorlamak istemekle kınanıyorlar.

Marx'tan Engels'e, 5 Mart 1856
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 29, 1967, S. 23

## LOMONOSOV
## SLAV DİLLERİ VE FİLOLOJİSİ[225]

*Rus Antolojisi*, Rus şairlerinden örnekler, çeviren J. Bowring, 2. Baskı, Londra 1821.

Kutsal koro! İnayetler size
Ölümsüz çelenkler örüyor size
Ve sizinle Pieria kıyısında ışıldayan
Neşelerden içiyorum
Ve zaferin coşkusuyla söylüyorum
"*Ed io ancho son pittore.*"
Batyuşkov

Mikhail Vasilyeviç Lomonosov, Holmogori'de 1711'de doğdu. Bir denizcinin oğluydu. Zakonospasskaya Okulunda

* İşte Karadeniz kıyılarında şarkılarını söyleyen güzel Got kızları. –ç.

okudu. 1734'te* Çarlık Akademisine girdi ve 1736'da öğrenci olarak Almanya'ya gönderildi; sonra St. Petersburg'da kimya profesörü oldu; 1751'de** akademi üyesi seçildi, ve 1760'ta da Akademiya Lisesinin ve Üniversitesinin yönetimine atandı. 1765'te öldü. Tüm yapıtları, Petersburg Üniversitesi tarafından yayınlandı, üçüncü basım 1804.

Rus Tarihinin Özeti

Eski Rus Tarihi (İÖ 1054 yılına kadar)

Rusçanın Grameri

Güzel Konuşmanın Kısa Elkitabı

Rus Şiir Tekniği Üzerine Bir Mektup

Kilise Kitaplarının Yararlılığı Üzerine Önsöz

Çariçe Elizabeth I İçin Güzelleme

Çar Büyük Petro'ya Kadar (Rus Tarihi)

Kimya Biliminin Yararları Üzerine

Elektrik Kuvvetinin Neden Olduğu Atmosfer Görünümleri

Işığın Kaynağı Üzerine, Ya Da Renklerin Yeni Bir Teorisi

Depremlerin Meydana Getirdiği Metal Değişimleri

Denizyollarının Kesinliği Üzerine Görüşler

Güneşte Venüs'ün Görünmesi

Fizik Derslerine Giriş Programı

1744 Yılının Başında Görünen Kuyruklu Yıldızın Betimlemesi

Anahatlarıyla Metalurji

J. J. Şuvalov'a 16 Mektup

Şiirler, Büyük Petro, Epik Anlatı.

Tamira ile Selim, Trajedi

Camın Yararları Üzerine Mektup (düzyazı olarak Fransızcaya çevrildi, Paris 1800)

(Lomonosov)***

Saadet Manzumesi

Rus İmparatorluğunun Çelenkli Ümidi (Prof. Junge tara-

* Bowring'in hatası: 1734 değil 1736. *–Ed.*

** Bowring'in hatası: 1751 değil 1745. *–Ed.*

*** Lomonosov üzerine ilk bölüm burada sona eriyor. *–Ed.*

fından Almanca'ya çevrildi)

11 adet dinsel ayin; kasideler; 49 kitabe; havai fişek tasviri; Anakreon'dan çeviriler ve benzetmeler; Lukianos'dan* ölüler diyalogunun çevirisi

Engels, "Notes on Lomonosov"
*Voprosy Filosofii*, 1950, n°3, p. 122

## DERJAVİN

Aşağıyukarı seksen yıl önce II. Katerina'nın utkun orduları Türkiye'den bugün Güney Rusya denilen hale getirilecek parçalar koparırken, alışıldığı üzere çariçenin erdemlerine değilse de zaferlerine ve imparatorluğunun geleceğindeki ihtişama övgüler düzmesine neden olan şiirsel coşkularından birine kapılan şair Derjavin, bugün bile çarlık politikasının öfkeli cesaretini ve özgüvenini yansıtan iki mısra yarattı:

> "Ey Rus, senin için müttefik nedir ki?
> İllerle ve tüm evren senindir!"[226]

Engels, "The War on the Danube"
[İngilizce yazılmıştır]
*New York Daily Tribune*, 25 Temmuz 1854

## PUŞKİN

Sizin, iyi bir hasadın, zorunlu olarak buğday fiyatının düşeceği anlamına gelmediğine ilişkin görünüşte çelişik olgu üzerine notlarınızı çok ilginç buldum. Çeşitli ülkelerdeki ve uygarlığın çeşitli aşamalarındaki gerçek ekonomik ilişkileri incelediğimiz zaman, 18. yüzyıldaki rasyonalist genellemelerin nasıl da eşi bulunmadık ölçüde eksik ve hatalı olduğu ortaya çıkıyor — Adam Smith, Edinburgh'un ve Lothianların

* Lukianos'un Lomonosov tarafından çevrilen, "Dialogues in the Realms of Death"inden ["Ölüler Aleminde Diyaloglar"] alıntılara gönderme. –*Ed.*

koşullarını normal ve evrensel koşullar olarak alıyordu! Bereket, Puşkin şunu biliyordu:

Doğa ürünüyse zenginliği
Bilir mi altının önemini?
Anlayamadı baba oğlunu,
Rehin etti her karış toprağını.[227]

Engels'ten Nikolay Danielson'a, 29-31 Ekim 1891
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, Ankara 1996, s. 260

## ÇERNİŞEVSKİ VE DOBROLYUBOV

### 1

Dobrolyubov ve Çernişevski çapında iki yazar, iki sosyalist Lessing yaratan bir ülke, birdenbire Bakunin gibi bir şarlatan, birkaç tane de kocaman sözlerle kurbağa gibi şişinip sonra da birbirlerini yiyen acemi çaylak ürettiği için batmaz. Aslında genç kuşak Ruslar arasında da fevkalade teorik ve pratik yeteneklere ve büyük bir enerjiye sahip, dil kavrama yetenekleri sayesinde çeşitli ülkelerdeki yetenekleri kavramak konusunda İngilizlerle Fransızları, pratik zeka konusunda da Almanları aşan insanlar tanıyoruz. İşçi hareketini anlayan ve ona katılan bu Ruslar, bakuninci adi hilelerden kurtulmuş olmalarını, onlara sunulmuş büyük bir hizmet olarak değerlendirmektedirler.

Engels, "Flüchtlingsliteratur"
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 18, 1969, S. 540

### 2

Yurttaşlarınıza biraz haksızlık etmiş olmuyor musunuz? İkimizin, Marx'la benim, onlardan yakınmamız için hiçbir nedenimiz olmadı. Bazı ekoller, bilimsel çalışmalarından çok devrimci çabalarıyla öne çıktılarsa, şurada burada elyorda-

mıyla bazı arayışlar vardı ve hâlâ varsa, öte yandan da orada eleştirel bir ruh ve Dobrolyubov'la Çernişevski'yi üreten bir ulusa yaraşır saf teorik araştırmaya kendini adamışlık vardır. Yalnızca aktif devrimci sosyalistleri kastetmiyorum, Rus yazınındaki tarihsel ve eleştirel ekolü de kastediyorum; bu ekol Almanya'da ve Fransa'da resmî tarih biliminin aynı doğrultuda ürettiklerini fersah fersah aşmıştır.

Engels'ten Eugenie Papritz'e, 26 Haziran 1884
Marx-Engels, *Selected Correspondence*, Moscow 1975, p. 354
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, Ankara 1996, s. 185

3

Ehrlieb'in yazdıklarının bir kısmını biliyorum. Yazar olarak onu Lessing ve Diderot'yla karşılaştırıyorum.

Marx'tan Nikolay Danielson'a, 9 Kasım 1871
[İngilizce yazılmıştır]
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 33, 1966, S. 311

## ARAŞTIRMACI VE ELEŞTİRMEN OLARAK ÇERNİŞEVSKİ

Bilimsel bir değeri olduğunu hâlâ öne süren ve egemen sınıfların lafebeleri ve dalkavukları olmaktan öte bir şey olduklarını öne sürenler, sermayenin emrindeki ekonomi politik ile, proletaryanın artık daha fazla görmezden gelinemeyen istekleri arasında uzlaşma sağlama çabasına düştüler. İşte böylece, John Stuart Mill'in en iyi temsilciliğini yaptığı sığ uzlaştırma [doğdu –ç.]. Bu, burjuva ekonomisinin iflasının ilanıydı ve büyük Rus araştırmacı ve eleştirmen N. Çernişevski'nin *Mill'e Göre Ekonomi Politiğin Anaçizgileri* adlı yapıtında ustaca aydınlığa çıkarttığı bir olguydu.

Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Ankara 1993, s. 24

## ÇERNİŞEVSKİ VE RUS KÖY KOMÜNÜ

### 1

*Kapital*'in Almanca ikinci baskısının sonsözünde [...] "büyük Rus araştırmacı ve eleştirmen"den* hakettiği derin saygıyla sözediyorum. Dikkate değer makalelerinde bu yazarın tartıştığı şudur: Rusya, liberal iktisatçıların ileri sürdüğü gibi, kapitalist rejime geçmek için, köy komünlerini yıkarak mı işe başlamalıdır, yoksa tam tersine, bu rejimin işkencesinden geçmeksizin tümden kendine özgü tarihsel koşulları geliştirerek mi meyvelerini dermelidir? Yazar bu ikinci çözümden yana olduğunu açıklıyor.

Marx'tan *Otçestvenniye Zapiski* Yazıkuruluna
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, Ankara 1996, s. 104

### 2

Ama Rus köy komünü, Herzenler'den ve Tkaçovlar'dan kat kat üstün kimselerin de dikkatini çekmiş ve takdirini kazanmıştı. Rusya'nın kendisine çok şey borçlu olduğu ve Sibirya'da Yakutlar arasındaki uzun sürgün yılları ile yavaş yavaş öldürülüşü "kurtarıcı" Aleksandr II'nin anısı üzerinde kara bir leke olarak kalacak olan büyük düşünür Nikolay Çernişevski de bunlar arasındaydı.

Rusya'yı Batı Avrupa'dan ayıran entelektüel sınır yüzünden, Çernişevski, Marx'ın yapıtlarından hiçbirisini okumamıştı ve *Kapital* çıktığında da çoktan Siedne-Vilyuisk'te,[228] Yakutlar arasında bulunuyordu. Zihinsel gelişmesi tamamıyla bu entelektüel sınırın yarattığı koşullar içinde kalmak zorundaydı. Çarlık sansürünün Rusya için kısmen ya da tümüyle geçmesine izin vermediği şey yoktu, öyle ki, yazılarının şurasında burasında zayıf bir noktaya, ya da görüş darlığına raslandığında, şaşırtıcı olan şey, bunun neden böyle bırakılmış olduğudur.

* N. G. Çernişevski. –*Ed.*

Çernişevski de Rus köy topluluğunu, mevcut toplumsal biçimden, bir yandan Rus köy topluluğundan daha yüksek ve öte yandan da sınıf karşıtlıklarına sahip Batı Avrupa'nın kapitalist toplumundan daha yüksek yeni bir gelişme aşamasına geçişin aracı olarak görmüştür. Çernişevski'ye göre, Rusya'nın üstünlüğü, batı böyle bir araca sahip değilken, Rusya'nın böyle bir şeye sahip olmasından gelmekteydi.

> "Daha iyi bir toplum düzeninin getirilmesi, Batı Avrupa'da kişi haklarının sınırsızca geniş olması yüzünden büyük ölçüde engellenmektedir ... kişinin yararlanageldiği şeyin ufacık bir parçasını bile bırakması kolay değildir, ve batıda kişi, sınırsız kişisel haklara alışmıştır. Karşılıklı ödün vermenin yararları ve zorunluluğu ancak acı deneyimlerle ve bu konuda uzun süre kafa yormakla öğrenilebilir. Batıda daha iyi bir ekonomik ilişkiler sistemi özverilere bağlıdır, ve bunu kurmanın güçlüğü de buradan gelmektedir. Bu, İngiliz ve Fransız köylülerinin alışkanlıklarına ters düşmektedir." Ama "bir ülkede bir ütopya olarak görülen şey, bir başkasında fiilen vardır. ... İngilizlerin ve Fransızların ulusal yaşamlarına sokmayı bunca güç buldukları alışkanlıklar, Rusların ulusal yaşamında fiilen vardır. ... Batının o kadar güç ve uzun yoldan ulaşmaya çalıştığı düzen, bizde köy yaşamımızın güçlü ulusal adetlerinde vardır. ... Batıda ortak toprak mülkiyetinin yitirilmesinin nasıl acınacak sonuçlar verdiğini ve yitirdikleri şeyi batılı halklara geri vermenin ne kadar güç olduğunu görüyoruz. Batı örneği bizim için boşa gitmemelidir." (Çernişevski, *Yapıtlar,* Cenevre baskısı, c. 5, s. 16-19; aktaran Plehanov, *Naşi raznoglasia,** Cenevre 1885.)

Toprağı hâlâ ortaklaşa işleyen ve bunun sonucu ürünü tek tek aileler arasında pay eden Ural Kazaklarına ilişkin olarak şunları söylüyor:

> "Ural halkı, makinenin tahıl yetiştiriciliğine sokulduğu

* *Our Differences* [*Farklılıklarımız*], bkz: Georgi Plekhanov, *Selected Philosophical Works* [*Seçme Felsefi Yapıtlar*], c. I, Moscow 1974, s. 135. *–Ed.*

güne kadar bugünkü sistemleri içinde kalacak olursa, yüzlerce desiyatinlik büyük çiftlikleri gerektiren makinelerin kullanılmasına olanak veren bir sistemi korumuş olmaktan çok memnun kalacaklardır." (*Ibidem*, s. 131.*)

Bununla birlikte, unutulmamalıdır ki, askerî düşüncelerle korunan (kışla komünizmi bizde de vardır) toprağı ortaklaşa işlemiş olmalarıyla, bu Ural Kazakları, Rusya'dan çok kopuk olan ve neredeyse tıpkı bizim Mosel üzerindeki zaman zaman toprağı yeniden bölüşen aile toplu-luklarına [*Gehöferschaften*] benzerler. Ve eğer bu düzen makinenin girmesine kadar bozulmadan kalacak olursa, bunun meyvelerini toplayacak olanlar kendileri değil, hizmetkarlık ettikleri Rus askerî hazinesi olacaktır.

Her neyse, gerçek şudur: Batı Avrupa'nın kapitalist toplumu dağılırken ve kendi gelişmesinin kaçınılmaz çelişkileriyle yokolmak tehdidi altında bulunurken, Rusya'da ekili toprağın neredeyse yarısı ortak mülk olarak köy topluluklarının ellerinde bulunmaktadır. Eğer batıda, karşıtlıkların toplumun yeniden örgütlenmesiyle çözülmesi, zorunlu bir koşul olarak, bütün üretim araçlarının, ve dolayısıyla toprağın da, bir bütün olarak toplum mülkiyetine dönüştürülmesini gerektirecek olursa, batıda hâlâ kurulacak olan bu ortak mülkiyet ile, Rusya'da zaten, ya da hâlâ büyük ölçüde varolan ortak mülkiyet arasındaki ilişki ne olur? Bu, koskoca kapitalist dönemi atlayarak Rus köylü komünizmini, bir anda, kapitalist çağın bütün teknik başarılarıyla zenginleştirerek, bütün üretim araçları üzerinde modern sosyalist ortak mülkiyet haline dönüştürecek bir halk hareketinin başlangıç noktası olabilir mi? Yoksa, Marx'ın aşağıya aktarılan mektubunda[229] Çernişevski'nin düşüncelerinden birini formüle ederken dediği gibi: "Rusya kapitalist sisteme geçmek için, liberal iktisatçılarının arzuladıkları gibi, işe köy topluluklarını yıkmakla mı başlamalıdır, yoksa kendi tarihsel yeteneklerini geliştirirken, bu sistemin sıkıntılarına kat-

* G. Plekhanov, *op. cit.*, p. 134. –*Ed.*

lanmadan, onun bütün meyvelerini elde edebilir mi?

Sorunun bu biçimde konuluşu, yanıtın nerede olduğunu gösteriyor. Rus topluluğu kendisini daha üst bir ortak mülkiyet biçimine geçirmek için bir kez olsun kendi içinden bir dürtü yaratmadan, yüzyıllardır varolagelmiştir, tıpkı ilkel komünist düzenlere sahip Cermen markı, Kelt klanı ve Hint toplulukları ve ötekiler gibi. Zamanla onları kuşatan ve içlerinde gelişen ve yavaş yavaş onlara nüfuz eden meta üretiminin ve aileler ve bireyler arasındaki değişimin etkisi altında, komünist niteliklerini giderek daha çok yitirmişler, birbirlerinden bağımsız topraksahipleri topluluklarına bölünmüşlerdir. Bunun sonucu olarak, Rus topluluğunu farklı ya da daha iyi bir geleceğin bekleyip beklemediği sorulabiliyorsa, bunun suçu onda değil, Batı Avrupa'da yalnızca genel olarak meta üretiminin değil, onun en üst ve sonal biçiminin —kapitalist üretimin— bile kendi yaratmış olduğu üretici güçlerle çelişkiye düştüğü, bu güçleri yönetme yeteneğinden yoksun olduğunu gösterdiği, ve bu iç çelişkiler ve buna tekabül eden sınıf çatışmaları tarafından yok edilmekte olduğu ana kadar, Avrupa ülkelerinden birinde, göreli canlılığını korumuş olmasındadır. Tek başına bu bile, Rus topluluğunun eninde sonunda geçireceği böyle bir dönüşüm için, girişimin, hiçbir zaman kendisinden değil, ancak batının sanayi proletaryasından gelebileceğini göstermektedir. Batı Avrupa proletaryasının burjuvazi karşısındaki zaferi ve bunun sonucu olarak kapitalist üretimin yerine toplumsal olarak yönetilen bir ekonominin konması — Rus topluluğunun aynı gelişkinlik aşamasına yükselmesinin zorunlu önkoşulu işte budur.

Engels, "Afterword to the Work 'On Social Relations in Russia'"
Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 477-480

1

İkinci makale[230] "Davanın Dünkü ve Bugünkü Konseptine Bir Bakış" başlığını taşıyor. Bakunin ve Neçayev'in, Enternasyonalin yurtdışındaki Rus organını tehdit etmekte olduğunu daha şimdi gördük.[231] Bu makalede onların Çernişevski'ye, Rusya'da onların temsil ettiklerini iddia ettikleri öğrenci gençliği sosyalist harekete çekmek için en fazla emeği geçen bu adamın üstüne çullandıklarını göreceğiz.

Marx-Engels, "The Alliance of Socialist Democracy and the International Workers' Association"
*The Hague Congress of the First International*, Moscow 1976, pp. 564-65

2

L[opatin]'den öğrendiğime göre, Çernişevski 1864'te sekiz yıl Sibirya madenlerinde *travaux forcés*ye* mahkum olmuş, yani daha iki yılı var. İlk mahkeme ona karşı *hiçbir* delil bulunmadığı ve delil olarak ileri sürülen gizli suikast mektuplarının *forgeries*** olduğunu (gerçekten öyleydiler) açıklayacak kadar dürüstmüş. Ancak, çarın emriyle, *senato* bu kararı bozmuş ve kararda anlatıldığı biçimiyle "yapıtlarını yasalara karşı koruyacak ölçüde özen göstermekle birlikte, onlara zehrini akıtacak kadar kurnaz" olan bu adamı Sibirya'ya yollamış. *Voilà la justice russe*.***

Flerovski'nin durumu daha iyi. Onu yalnızca Moskova ile St. Petersburg arasında berbat küçük bir yere idari sürgüne yollamışlar.

Marx'tan Engels'e, 5 Haziran 1870
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 32, 1965, S. 521

* Ağır çalışmaya. –ç.
** Sahte. –ç.
*** İşte Rus adaleti. –ç.

3

Çernişevski hakkında batıda sempati uyandırmak amacıyla yaşamı ve kişiliği[232] ile ilgili bir şeyler yayınlamak istiyorum. Ama bunun için biraz veriye gereksinimim var.

Marx'tan Nikolay Danielson'a, 12 Aralık 1872
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 33, 1966, S. 549

4

Çernişevski konusunda, onun etkinliklerinin yalnızca bilimsel yönüne mi, yoksa diğer yönlerine de mi dokunmam gerektiği tamamen sana bağlı.[233] Yapıtımın ikinci cildinde[234] o, doğal olarak, yalnızca iktisatçı olarak yeralacak. Onun yapıtlarının büyük bir kısmını biliyorum.

Marx'tan Nikolay Danielson'a, 18 Aralık 1873
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 33, 1966, S. 559

5

N. G. Ç.'nin* ölüm haberini burada büyük bir acıyla ve aynı duygularla aldık. Ama belki böylesi daha iyidir.

Engels'ten Nikolay Danielson'a, 10 Haziran 1890
[İngilizce yazılmıştır]
[Fotokopi esas alınarak basılmıştır]

## ŞÇEDRİN

Şçedrin'in masalları için çok teşekkür ediyorum, olanak bulur bulmaz elime alacağım; son zamanlarda sol gözümde okumamı engelleyen hafif bir konjonktiv iltihabı var, Rus

* N. G. Çernişevski. –*Ed.*

harfleri de görme yeteneğimi büsbütün ağırlaştırıyor.

Engels'ten Nikolay Danielson'a, 19 Şubat 1887
[İngilizce yazılmıştır]
[Fotokopi esas alınarak basılmıştır]

## FLEROVSKİ

*Flerovski*'nin kitabının ilk 150 sayfasını okudum.[235] (Bu bölüm Sibirya, Kuzey Rusya ve Astrahan'ı anlatıyor.) Bu Rusya'nın ekonomik koşulları konusunda doğruyu söyleyen ilk çalışma. Adam, "Rus iyimserliği" dediği şeyin amansız bir düşmanı. Ben bu komünistik Eldorado* pembe düşüncelerini hiçbir zaman taşımadım; ama Flerovski tüm beklentilerin ötesine geçiyor. Böyle bir şeyin Petersburg'da basılabilmesi gerçekten garip ve kesinlikle ani bir değişimin de göstergesi.

> "Bizde çok az proleter var, çalışanların büyük kesimini, yazgısı herhangi bir ülkenin proletaryasından çok daha kara olan emekçiler oluşturuyor."**

Yapıtın sunuş yöntemi de çok özgün; zaman zaman insana Monteil'i anımsatıyor. Anlaşılan o ki adamın gitmediği yer kalmamış; her şeyi kendi gözüyle görmüş. Toprakbeylerine, kapitalistlere ve bürokratlara karşı müthiş bir öfke. Ne sosyalist doktrin, ne (ortak mülkiyet biçiminden yana da olsa) toprak konusunda herhangi bir gizemcilik, ne de nihilist tumturaklı sözler. Yer yer iyiniyetli yinelemeler varsa da, yapıtın ulaşmayı amaçladığı halk kesiminin düşük gelişme düzeyi düşünülürse, bu da çok iyi olmuş. Sözün özü, senin *Emekçi Sınıfın Durumu*'ndan*** sonra, yayınlanmış

* Amazon nehri kıyısında, her şeyinin altından olduğuna inanılan kurgusal kent ya da ülke. –ç.

** Bu alıntı mektupta Rusça yazılmış. –ç.

*** F. Engels, *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* [*İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*]. –ç.

en önemli kitap. Rus köylüsünün karısını öldürene kadar dövmesini, votkaları ve kumaları anlatan aile yaşantısı bölümü de çok iyi aktarılmış. Bu nedenle yurttaş Herzen'in fantastik ürünlerini bana yollarsan çok iyi olacak.

Marx'tan Engels'e, 10 Şubat 1870
Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, Sol Yayınları, Ankara 1996, s. 11-12.

## HERR TIDMANN

Arkadaşlara,[236] köylülerden yeni vergiler almak istediği için Thing'de* ihtiyar adam tarafından öldürülen Tidmann hakkında küçük bir Danimarka halk türküsü yolluyorum. Devrimci bir türkü, ama suç öğesi taşımıyor ve daha da önemlisi, gazetenin *mutlaka karşı çıkması gereken* feodalleri hedef alıyor. Yanısıra biraz da uygun yorum yolluyorum.

Engels'ten Marx'a, 27 Ocak 1865
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 31, 1965, S. 45

Sabahleyin erkenden, gün doğar doğmaz
Herr Tidmann yatağının başında giyindi
Süslü mü süslü gömleğini giydi
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

* Halk meclisi. –ç.

Süslü mü süslü gömleğini giydi
Yeşil ipek ceketi pırıl pırıldı
Keçi derisi botlarını bağladı
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

Keçi derisi botlarını bağladı
Altınsuyu mahmuzları parladı
Süder bölgesinin Thing'ine yollandı
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

Süder bölgesinin Thing'ine yollandı
Her *edeling*den* vergi istiyordu
Her sabandan yedi çuval çavdar alıyordu
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

Her sabandan yedi çuval çavdar alıyordu
Ormanda semiren her dört domuzdan birini
Derken ihtiyar bir adam karşısına dikildi
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

Derken ihtiyar bir adam karşısına dikildi
"Böyle bir vergiyi hiçbirimiz ödeyemeyiz
Bu kadar ağırını hiç kimse kabul etmez"
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

"Bu kadar ağırını hiç kimse kabul etmez
Thing'i kimse terk etmeyecek
Süder köylüleri çembere alın"
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

"Süder köylüleri çembere alın
Herr Tidmann buradan canlı çıkmasın"
İlk darbeyi ihtiyar adam çaktı
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

İlk darbeyi ihtiyar adam çaktı
Herr Tidmann düştü kara toprağa
Herr Tidmann'ın kanı saçıldı dört bir yana
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

* Edeling: toplumun hür erkek üyesi. –ç.

Herr Tidmann'ın kanı saçıldı dört bir yana
Köylülerin sabanı özgürce daldı toprağa
Tombul tombul domuzlar geri döndü ormana
Ah ona tüm Süder halkı hayrandı

Engels, "Herr Tidmann" [Eski Danimarka Halk Türküsü]
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 16, 1968, S. 33-34

## STENKA RAZİN ÜZERİNE HALK TÜRKÜLERİ

O zamanlar Kazaklar *Volga kıyılarında* ayrı bir topluluk olarak yaşıyorlardı. 17. yüzyıl başında yaşanan huzursuz dönemde varlıklarını duyumsattılar ve Lehlerin Türklerle savaşına karıştılar. Wladislav onların gitmesine izin verdi ve onlara armağanlar sundu. Bu, *Kazaklar arasındaki karşılıklı bağlılığı göstermektedir. Ukrayna Kazakları*, Lehlerin yardımına gelince aynı şeyi *Volga ovalarında* yaşayan Kazaklar da yaptı (Türklere karşı Lehlerin yardımına 20.000 kişi geldi). Volga kıyısında yaşayanların dışında, *Don*'dan, *Yaik*'ten ve Rusya'nın dört bir yanından talana gelen Kazaklar oldu. *Ana ticaret yolu olan Volga*, onlara cesaretlerini deneme olanağı verdi. 1621'de bir gemi konvoyunu yağmaladılar, bu da *Çorniyar* kentinin kurulmasını sağladı. 1654'te Guryev adında birine ait olan Nijni Yaik Uçug'a (*uçug* balık dalyanı demektir, nehirde balık yakalamak için dok biçiminde inşa edilen bir bariyerdir) saldırdılar, yerle bir ettiler ve işçilerini kendi saflarına kattılar. *Halk arasında çok seviliyorlardı.* Volga tüm uçsuz bucaksızlığıyla "hırsız Kazakların" ellerine geçti, onların yaptıkları türkülerde anlatılır oldu ve halk onları asla adi soyguncular olarak değerlendirmedi, çünkü çok büyük bir çapta çalıyorlardı. Kendi türkülerinde kendilerinden şöyle sözediyorlardı: "Biz hırsız değiliz, biz haydut değiliz — biz cesur ve iyi adamlarız." Onlar halkın imgeleminde ve türkülerinde (— ki buna Rus türküleri de dahil) Yunan kahramanları, batılı şövalyeler ya da Sırbistan'ın *yunakları* gibiydiler.

Marx, "Conspectus of Kostamarov's *Revolt of Stenka Razin*"
[Tape metin esas alınarak basılmıştır]

## BRAY PAPAZI

İyi kral Charles'ın altın çağında
  Sadakat kötülük değildi
Hırslı bir papazdım ben
  Böylece terfi ettim:
Cemaatime öğretmeyi hiç ihmal etmedim,
  Krallar tanrı tarafından tayin edilir
Lanetlenir karşı gelen
  Ya da tanrının seçtiğine dokunan.

Ve koruyacağım yasa budur
  Ölümüme kadar, efendimiz,
Hangi kral hüküm sürerse
  Ben Bray papazı olacağım, efendimiz.

Kral soyundan James tahta geçip de
  Papacılık moda olunca
Ceza yasalarını susturdum
  Ve deklarasyonu okudum:
Roma kilisesi buna göre
  İnancıma tamamen uygundu
Ve bir Cizvit oldum ben
  Ama devrim için

Ve koruyacağım...

William kral ilan edildiğinde
  Ulusun acısını dindirmek için
Ben bu yeni rüzgarla dümen kırıp
  Ona bağlılık yemini ettim.
Eski ilkeleri bir yana bırakıp
  Vicdanımı öte yana ittim
Edilgen boyun eğme bir şakaydı,
  Karşı gelmemek bir şirinlik,

Ve koruyacağım...

Güzel Ann kraliçemiz olunca
  Ve İngiltere Kilisesinin zaferi
Her şeyin yeni bir yüzü göründü
  Ve ben bir Tory oldum
Arada alçak konformistler çıkardı
  Ilımlılıklarına lanet okurdum
Ve kilisenin tehlikede olduğunu düşünürdüm
  Bütün bu yalanlar yüzünden

Ve koruyacağım...

Pudding zamanında George geldi
  Ve sıradan kişiler büyük adam oldu, efendim,
Ben bir U dönüşü daha yaptım
  Ve böylece Whig oldum, efendim,
Bu biçimde yine terfi ettim
  Yeni inanç kurtarıcımızdan
Ve her gün inkar ettim
  Papayı ve kafiri.

Ve koruyacağım...

Hanover'deki ünlü ev
  Ve protestanların zaferi
Bunlara bağlılık yemini ederim ben —
  Mülkleri olduğu sürece:
Çünkü inanç ve bağlılığım
  Artık hiç değişmeyecek
Ve George olacak kralım —
  Zaman gene değişene kadar.

Ve koruyacağım yasa budur
  Ölümüme kadar, efendimiz,
Hangi kral hüküm sürerse
  Ben Bray papazı olacağım, efendimiz.*

Yukardaki türkü, İngiltere'de yüzaltmış yıldan fazla bir

* Şiir, Joseph Ritson, *A Select Collection of English Songs*'dan alınmıştır (3 cilt, 2. Baskı, 2. Cilt, Londra, 1813, s. 141-143). –*Ed.*

zamandır yaşamakta olan belki de tek politik halk türküsüdür. Bunu, büyük ölçüde de nefis ezgisine borçludur, bugün hâlâ geniş çapta söylenmektedir.

Engels, "The Vicar of Bray"
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 19, 1962, S. 309-11

## ALMAN DEVRİMCİ ŞARKILARI

Şiirler konusuna gelince:

"Eine feste Burg ist unser Gott"*[237] köylü savaşının Marseillaise'idir. Söz ve ezgi o kadar başarılı ki, bugün bile birbirinden ayrılamaz ve ayrılmamalı. *Des Knaben Wunderhorn*[238] vb. halk türküleri derlemelerinde, o dönemin başka türküleri de var, birkaç tane daha belki bulunabilir. Öte yandan bizim halk şiirimiz o zamanlarda bile Landsknecht** anlayışı taşıyordu.

Yabancı şarkılara gelince, yalnızca Herr Tidmann hakkındaki eski Danimarka şarkısını biliyorum, 1865'te Berlin *Social-Demokrat* için çevirmiştim.

Çartistlerin birçok şarkısı vardı, ama artık bulunamıyor. Biri şöyle başlardı:

> Britanya'nın oğulları, tutsaksanız da bugün
> Yaratıcınız tanrı sizi özgür yarattı;
> Hepinize yaşam ve özgürlük verdi
> Ama asla, asla köle etmedi.

Gerisini anımsayamıyorum.

Hepsi öldü, gitti; zaten şiirselliği fazla yüksek değildi.

1848'lerde ikisi de aynı ezgiyle söylenen iki şarkı vardı:

1. Schleswig-Holstein.[239]
2. Hecker Şarkısı.[240]

* Tanrımız Sağlam Bir Kale. –ç.

** Herhangi bir inanca ya da bayrağa bağlı olmayan, para ve talan için savaşan gezici askerler. –ç.

Alman Ren'in kıyılarında
Hecker, adın anılacak
Soylu kalbin, güzel gözlerin
Hepimizi heyecanlandıracak
Hecker, Almanya'nın erkeği
Özgürlük için canını verdi.

Sanırım bu kadar yeter. Bir de varyantı var:

Hecker, Struve, Blenker, Zitz ve Blum
Alman asilzadelerine bir tekme!

Genelde, eski devrimlerin şiirlerinin —"Marseillaise"i hep dışında tutuyorum— sonraki zamanlarda ancak küçük bir devrimci etkisi olacaktır, çünkü kitleleri etkileyebilmek için, çağlarının yaygın önyargılarını da yansıtmak zorundadırlar — işte tüm o dinsel saçmalıklar bu nedenle çartistlerde bile var.

Engels'ten Hermann Schlüter'e, 15 Mayıs 1885
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 36, 1967, S. 314-315

## DOKUMACILARIN ŞARKISI[241]

Alman işçilerin durumlarını, Fransız ve İngiliz işçilerin durumlarıyla karşılaştırabilmek için, "Prusyalı"nın,[242] *yeni başlamakta* olan *Alman* hareketiyle İngiliz ve Fransız işçilerinin hareketinin *ilk biçimini, başlangıcını* karşılaştırması gerekirdi. Bunu yapamadı. Bunun sonucu olarak da savları, Almanya'daki *sanayinin* henüz İngiltere'deki kadar gelişmiş olmadığı, ya da başlangıcındaki bir hareketin, sonraki gelişme aşamasındaki hareketten farklı göründüğü gibisinden saçmalıklara varıyor. Alman işçi hareketinin *özgül niteliğinden* sözetmek istiyor, ama bu konuda edecek tek bir sözü bile yok.

Öte yandan, "Prusyalı"nın hareket noktasının doğru olduğunu kabul edelim. Fransız ve İngiliz işçi ayaklanmala-

rının *tek bir* tanesinde bile Silezyalı dokumacıların ayaklanmasındaki kadar *teorik* ve *bilinçli* bir karakter bulamayacaktır.

Her şeyden önce *dokumacıların türküsünü* anımsayın, oradaki o cesur savaşıma çağrı içinde aile ocağının, fabrika ya da bölgenin adı bile geçmez, ama proletarya çarpıcı, keskin, sınırsız ve güçlü bir tavırla özel mülkiyetçi topluma karşı çıkışını ilan eder. Silezya ayaklanması tam da Fransız ve İngiliz işçi ayaklanmaları ne ile *bitiyorsa* onunla *başlar*: proletarya doğasının bilinciyle.

Marx, "Critical Marginal Notes on the article 'The King of Prussia and Social Reform' by a Prussian"
Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 3, Moscow 1975, p. 201

## 1848 ALMAN DEVRİMİ ŞARKILARI

### 1

Kısacası, Alman burjuvazisi, Prusya nezaketi konusunda hiç hayale kapılmıyordu. Eğer, 1840'tan sonra, Prusya egemenliği düşüncesine eğilim gösterdilerse, bunun derecesi ve tek nedeni, Prusya burjuvazisinin, daha hızlı ekonomik gelişmesi sayesinde, bir bütün olarak, Alman burjuvazisinin ekonomik ve siyasal liderliğini elegeçirmesidir; bunun derecesi ve nedeni eski anayasacı güneyin Rotteckler'inin ve Welckerler'inin, Prusyalı kuzeyin Camphausenler'i, Hansemannlar'ı ve Mildeler'i tarafından, avukat ve profesörlerin, tüccarlar ve imalatçılar tarafından gölgede bırakılmasıdır. 1848'den hemen önceki yılların Prusya liberalleri, özellikle Renanya'dakiler, gerçekten de, güneydeki kantonalist* liberallerden çok daha güçlü bir devrimci eğilim gösterdiler. 16. yüzyıldan bu yana, en çok tutunan siyasal şarkıların ikisi, bu dönemde bestelenmiştir. Bürgermeister Tschech şarkısı ve Baroness von Droste-Fischering hakkında olanı; bunların cüretkar terbiyesizliği, şimdi, 1846'da, genç insanlarken

* İsviçre-yanlısı. –ç.

bunları büyük bir istekle söylemiş olan aynı kişileri dehşete düşürüyor.

Kimsenin böyle kötü talihi var mı,
Bizim zavallı Bürgermeister Tschech gibi,
Şişkoya iki adımdan ateş etti
Gene de kurşunu boşa gitti!

Engels, *Tarihte Zorun Rolü*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 70-71

2

Alman cumhuriyeti ancak,
Otuzaltı tahtın yıkılması ile kurulabilir;
Kardeşler, acımadan yıkın onları,
Malınızı, kanınızı, canınızı hiçe sayın.
Yüce ve ulu bir yazgıdır
Cumhuriyet uğruna ölmek,
Yaşamımızın ereğidir!

Beni Willich'in geçici karargahını soruşturacağım Neustadt'a götüren trende, gönüllü erlerin söyledikleri şarkı, işte bu.

Cumhuriyet uğruna ölmek, demek ki artık benim yaşamımın ereğiydi, hiç değilse öyle olmalıydı. Kendimi bu yeni erekle, adamakıllı gülünç buluyordum. Genç, yakışıklı, uyanık gençlerden oluşan gönüllüleri dikkatle inceliyordum. O anda cumhuriyet uğruna ölmek, hiç de yaşamlarının ereğine benzemiyordu.

Engels, *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 219

## LOUIS BONAPARTE'A KARŞI SATİRİK BİR HALK TÜRKÜSÜ

Yakınlarda Bonaparte'la karısı, Odéon'dayken[243] salonları dolduran öğrenciler akşam boyunca "*Sire de France Boissy*"yi belli bölümlere özel vurgular yaparak söyleyip durdular. Paris'teki işçiler nakaratı şöyle olan bir türkü söylüyorlar:

Gidiyor gidiyor
Küçük hardal satıcısı
Memleketine gidiyor
Malını mülkünü sırtlanmış gidiyor

Polis türküyü yasakladı ki, herkes küçük hardal satıcısının kim olduğunu bilsin.

Engels'ten Marx'a, 7 Şubat 1856
Marx-Engels, *Werke*, Bd. 29, 1967, S. 9

Þ

## KARL MARX'IN İTİRAFLARI[244]

En beğendiğiniz erdem .....Yalınlık
Erkekte .....Güç
Kadında .....Zaaf
En belirgin özelliğiniz .....Tek amaçlılık
Sizin için mutluluk .....Savaşım vermek
Mutsuzluk .....Boyun eğmek
En kolay affettiğiniz kusur Saflık
En tiksindiğiniz kusur .....Gurursuzluk
En nefret ettiğiniz kişi .....Martin Tupper
En sevdiğiniz uğraşı .....Kitap kurtluğu
Şair .....Shakespeare, Aeschylus, Gœthe
Yazar .....Diderot
Kahraman .....Spartacus, Kepler
Kadın Kahraman .....Gretchen
Çiçek .....Defne
Renk .....Kızıl
Ad .....Laura, Jenny
Yemek .....Balık
En beğendiğiniz özdeyiş .....*Nihil humani a me alienum puto**
En beğendiğiniz motto .....*De omnibus dubitandum***

[İngilizce yazılmıştır]
*Reminiscences of Marx and Engels*, Moscow 1956, p. 266

* İnsani olan hiçbir şey bana yabancı değildir. –ç.
** Her şeyden kuşku duymalı. –ç.

## FRİEDRİCH ENGELS'İN İTİRAFLARI[245]

Londra, Nisan başı, 1868

En beğendiğiniz erdem .....Neşelilik
– Erkekte .....Kendi işine bakmak
– Kadında .....Eşyaları yanlış yere koymamak
En belirgin özelliğiniz .....Her şeyi yarım bilmek
Sizin için mutluluk .....Château Margaux 1848*
– Mutsuzluk .....Dişçiye gitmek
En kolay affettiğiniz kusur Her çeşit aşırılık
Nefret ettiğiniz kusur .....Yapmacıklık
En tiksindiğiniz kusur .....Yapmacıklı, burnu havada kadın
En nefret ettiğiniz kişi .....Spurgeon**
En sevdiğiniz uğraşı .....Karşılıklı şakalaşmak
– Kahraman .....Yok
– Kadın Kahraman .....Bir ad veremeyecek kadar çok
Şair .....Reineke de Vos*** Shakespeare, Ariost vb.
Yazar .....Gœthe, Lessing, Dr. Samelson****
Çiçek .....Çançiçeği
Renk .....Anilinsiz olanların hepsi
Yemek .....Soğuk: salata, sıcak: *Irish Stew*
En beğendiğiniz özdeyiş .....Hiç olmaması
En beğendiğiniz motto .....*Take it easy*

[İngilizce yazılmıştır]
[Tape metin esas alınarak basılmıştır]

Þ

* Bir cins kırmızı şarap. 1848 devrimci olaylarını anımsattığı için. –*Ed.*
** Tanınmış bir Baptist vaazcı, fanatik. –*Ed.*
*** Gœthe'nin "Reineke Fuchs" adlı şiirine gönderme. –*Ed.*
**** O zamanlar Manchester'de Engels'i tedavi eden ve bir edebiyat kulübünün üyesi olan bir Alman göz doktoru. –*Ed.*

# MARX'TAN ANILAR

## PAUL LAFARGUE

### 1

Heine ve Gœthe'yi ezbere bilir ve konuşurken onlardan sık sık alıntılar yapardı; tüm Avrupa dillerindeki şairlerin özenli bir okuruydu. Her yıl Aeschylus'u Yunanca aslından okurdu. Onu ve Shakespeare'i insanlığın yetiştirdiği en büyük drama dehaları olarak değerlendirirdi. Shakespeare'e sınırsız bir saygısı vardı: Onun yapıtları konusunda ayrıntılı bir çalışma yapmıştı ve en önemsiz karakterlerini bile bilirdi. Tüm ailesi bu büyük İngiliz drama yazarına büyük bir tutku beslerdi, üç kızı da Shakespeare'in birçok yapıtını ezbere bilirdi. 1848'den sonra, İngilizce —ki zaten okuyabiliyordu— bilgisini kusursuzlaştırmak istediğinde Shakespeare'in tüm özgün anlatımlarını taradı ve sınıflandırdı. Aynı şeyi, büyük değer verdiği William Cobbett'in polemiksel yapıtlarının bir kısmı için de yapmıştı. Dante ve Robert Burns en sevdiği şairler arasında yeralır ve kızları bu

İskoç şairinin satirlerini ya da baladlarını ezberden söylerlerken büyük bir zevkle dinlerdi.

2

Ara sıra kanapeye uzanır ve roman okurdu; bazan aynı anda, değişe değişe iki-üç roman okuduğu olurdu. Darwin gibi o da iyi bir roman okuruydu, 18. yüzyıl yazarlarını yeğlerdi, özellikle Fielding'in *Tom Jones*'unu. Daha çağdaş roman yazarlarından en ilginç buldukları Paul de Kock, Charles Lever, Alexandre Dumas (baba) ve Walter Scott'tu, özellikle de onun *Old Mortality*'sini başyapıt olarak değerlendirirdi. Serüven ve mizah konulu öyküleri belirgin bir biçimde yeğlerdi.

Onun için Balzac ve Cervantes'in öteki roman yazarları arasında özel bir yeri vardı. *Don Kişot*'ta yeni ortaya çıkan burjuva dünyasında gülünç görülen ve alay edilen ölmekteki şövalyelik değerlerinin destanını bulurdu. Balzac'a o kadar hayrandı ki, ekonomi üzerine yazdığı kitabı bitirir bitirmez, onun büyük eseri *La Comedie Humaine* üzerine bir inceleme yazmak istiyordu. Balzac'ı, yalnızca kendi çağının tarihçisi olarak değil, Louis Philippe çağında hâlâ embriyon durumunda olan ve onun ölümünden sonra da, III. Napoléon döneminde tam gelişemeyen karakterlerin kahin yaratıcısı olarak görüyordu.

Marx tüm Avrupa dillerini okuyabilir ve üç dilde yazardı: Almanca, Fransızca ve İngilizce, bu da dil uzmanlarının hayranlığını çekmekteydi. Şu sözü yinelemeyi severdi: "Her yabancı dil, yaşam savaşımında bir silahtır."

Dil konusunda büyük bir yeteneği vardı ve kızları da bu yeteneği ondan miras almışlardı. Rusça öğrenmeye başladığında elli yaşına gelmişti, ve bu dil onun bildiği çağdaş ya da antik dillerden hiçbiriyle benzerlik taşımadığı halde, altı ay içinde Rus şair ve yazarları asıllarından okuyup zevk alacak kadar Rusça öğrenmişti, Puşkin, Gogol ve Şçedrin'i yeğlerdi. Siyasal açıklama yapanları susturmak için Rus

hükümetince yürütülen resmî soruşturma belgelerini okuyabilmek amacıyla Rusça öğrenmişti. Vefakar dostları, Marx için belgeleri sağlamışlardı ve böylelikle, kesinlikle Batı Avrupa'da bu konuda bilgi sahibi olan tek iktisatçıydı.

3

Pazar günleri çalışmasına kızları izin vermezdi, tüm gün Marx onlarla olurdu. Hava güzelse tüm aile kırlarda yürüyüşe çıkardı. Yolda basit bir handa durup peynir-ekmek yer, zencefilli gazoz içerlerdi. Kızlar küçükken, yürüdükleri uzun yolları kısaltmak için onlara sonu gelmeyen fantazi öyküler anlatırdı, bu öyküleri yürürken kendi uydurur ve yürümeleri gereken uzaklığa göre olayları geliştirip yoğunlaştırır, böylece de küçüklerin kendisini dinlerken yorgunluklarını unutmalarını sağlardı.

İnanılmaz derecede zengin bir hayal gücü vardı: ilk yazınsal ürünleri şiirleriydi. Bayan Marx eşinin gençliğinde yazdığı şiirleri özenle saklardı, ama onları asla kimseye göstermedi. Annesiyle babası onun bir yazın adamı ya da profesör olacağını hayal eder, bu nedenle de o zaman Almanya'da küçümsenen sosyalist ajitasyon ve ekonomi-politik konularına angaje olmakla kendini küçük düşürdüğünü düşünürlermiş.

Marx kızlarına onlar için Gracchi üzerine bir piyes yazmaya söz vermişti. Ne yazık ki sözünü tutma olanağı olmadı. "Sınıf savaşının şövalyesi" diye adlandırılan Marx'ın, antik dünyanın sınıf savaşımındaki bu korkunç ve müthiş dönemi nasıl ele aldığını görmek çok ilginç olurdu.

P. Lafargue, "Reminiscences of Marx"
*Marx and Engels Through the Eyes of Their Contemporaries*, Moscow 1972, pp. 25, 26, 33

Ve böylece, aradan yıllar geçtikten sonra Marx kendi çocuklarına öyküler anlattı. Yürüyüşe çıktıklarında —ben o zamanlar çok küçükmüşüm— ablalarıma masallar anlatırmış, bu masallar bölümle değil, mille ölçülürmüş. Kızlar "Bir mil daha anlat!" diye bağrışırlarmış. Bana gelince, Mohr'un bana anlattığı birçok harika masalın içinde en harikası, keyiflisi "Hans Röckle" idi. Aylarca devam eden bir dizi öyküydü. Ne yazık ki, yanımızda o şiir, espri ve mizah dolu öyküleri kaydedecek hiç kimse yoktu! Hans Röckle, Hoffman gibi bir sihirbazdı, bir oyuncakçı dükkanı vardı ve eli her zaman dardaydı. Dükkanı harika şeylerle dolup taşardı — tahtadan kadın ve erkekler, devler ve cüceler, krallarla kraliçeler, işçilerle ustalar, Nuh'un gemisine aldığı kadar çok sayıda hayvanlar, kuşlar, masa ve sandalyeler, arabalar, her boydan ve cinsten kutular. Sihirbaz olduğu halde Hans ne şeytana, ne de kasaba borcunu ödeyebilirdi, bu nedenle de —bu bana çok ters gelirdi— sürekli oyuncaklarını şeytana satmak zorunda kalırdı. Böylece oyuncaklar —hepsi de Hans'ın dükkanına dönmekle biten— harika serüvenler yaşarlardı. Bu serüvenlerin bazısı Hoffman'ınkiler kadar amansız ve korkunçtu; bazıları komikti; ama hepsi de bitmez tükenmez bir enerji, yaratıcılık ve mizahla dopdoluydu.

Mohr çocuklarına kitap da okurdu. Benden önce ablalarıma yaptığı gibi, bana da Homer'in tamamını, bütün *Nibelungen Destanı*'nı, *Gudrun*'u, *Don Kişot*'u, *1001 Gece Masalları*'nı vb. okudu. Shakespeare'e gelince, o bizim evimizdeki İncildi, elimizden de, dilimizden düşmezdi. Altı yaşımdayken Shakespeare'den birçok sahneyi ezbere biliyordum.

6. yaşgünümde Mohr bana ilk romanımı armağan etti — ölümsüz *Peter Simple*.* Bunu Marryat ve Cooper'in tüm dizisi izledi. Ve babam gerçekten benimle birlikte her öykü-

* İngiliz yazar Frederick Marryat'ın yazdığı bir serüven romanı. –*Ed.*

yü okudu ve o küçük kızla ciddi ciddi onları tartıştı. Ve o küçük kız, Marryat'ın deniz öykülerinden fitili alıp, "Post-Captain" (o da neyse!) olacağını açıkladığında ve "oğlan gibi giyinmenin" ve "evden kaçarak savaşçı erkeklere katılmanın olanaklı olup olmayacağını" babasına danıştığında, babası ciddiyetle bunların yapılabileceğini, ancak bütün planlar olgunlaşıncaya kadar ikisinin hiç kimseye bundan sözetmemesi gerektiğini söyleyecekti. Ne yapalım ki, bu planların olgunlaşmasına fırsat kalmadan, Scott mania başgösterdi, ve küçük kız dehşetle kendisini kısmen iğrenç Campbell kabilesinin üyesi olduğunu farketti. Derken "Highland ayaklanması" ve "kırkbeş" başkaldırısının* öyküleri geldi. Şunu eklemeliyim ki, Scott, Marx'ın dönüp dönüp okuduğu ve Balzac ve Fielding kadar iyi bildiği ve takdir ettiği bir yazardı. Ve o, bu ve pek çok başka kitap konusunda konuşurken, küçük kız pek çok şeyin bilincinde olmasa da, ona o eserlerdeki en incelikli ve güzel yerleri aramanın yollarını gösterir, ona öğretirdi —küçük kız kendisine bir şey öğretildiğinin farkında değildi bile, olsaydı şiddetle itiraz ederdi— ona çalışmayı ve çaba harcayarak düşünmeyi, çalışmayı ve çaba harcayarak anlamayı öğretirdi.

Eleanor Marx-Aveling, "Karl Marx"
*Marx and Engels Through the Eyes of Their Contemporaries*, Moscow 1972, pp. 155-56

FRANZISCA KUGELMANN

Marx'ın bilimde ve taklit sanatlarında olduğu gibi, şiirde de çok incelmiş bir zevki vardı. İnanılmaz derecede çok okumuştu ve şaşılası bir belleği vardı. Babamın klasik Yunan şairleri, Shakespeare ve Gœthe konusundaki coşkusunu paylaşırdı; Chamisso ve Rückert de yeğledikleri içindeydi. Chamisso'nun dokunaklı şiiri "Dilenci ve Köpek"ten alıntılar yapardı. Rückert'in yazım tarzına ve

* W. Scott'un 1745'te İskoçya'daki olayları, İngiliz yönetimine karşı bir ayaklanmayı işleyen romanı *Waverley*'e gönderme yapılıyor. –*Ed.*

özellikle Hariri'nin *Maqamas*'ını çevirirken gösterdiği ustalığa hayrandı. Yıllar sonra Marx o çeviriyi, o yılların anısı olarak anneme armağan etmişti.

Marx'ın özel bir yeteneği vardı. İngilizcenin yanısıra Fransızcayı da öyle iyi bilirdi ki, *Kapital*'i Fransızcaya kendisi çevirmişti;* Yunanca, Latince, İspanyolca ve Rusça bilgisi o kadar iyiydi ki, bunları bir bakışta çevirebilirdi. Şirpençeden [kan çıbanı] kıvranırken, "dikkati dağılsın" diye kendi kendine Rusça öğrenmişti.

Marx, Turgenyev'in Rus ruhunun Slav duygusallığı gösteren kısmının özelliklerini harika bir biçimde ortaya çıkardığı görüşündeydi. Lermontov'un betimlemeleri kadar iyisi zor çıkar, onu aşacak kadar iyisi de ender bulunur diye düşünürdü.

İspanyollar arasında favorisi Calderon'du. Onun yapıtlarından birçoğu yanında bulunur ve bize sık sık onlardan parçalar okurdu. ...

Bizim evimizde salon adını verdiğimiz ve müzik çalmak için kullandığımız beş pencereli büyük bir oda vardı. Duvarları boyunca Grek tanrılarının büstleri sıralandığı için, ailemizin dostları, bu odaya Olimpos derlerdi. Tüm büstlerin üstünde de, Zeus Otricolos yeralırdı.

Babam, Marx'ın Zeus'a çok benzediğini düşünür, pek çok kişi de ona katılırdı. Her ikisinin de gür saçlarla kaplı güçlü başları, harika, düşünce dolu kaşları ve otoriter ama kibar bir ifadeleri vardı. Babamın görüşüne göre Marx'ın sakin, ama ılık ve canlı yapısı, hiçbir dalgınlık ya da heyecan göstermemesi de onu Olimposlu gözdelerine benzer kılmaktaydı. Babam, Marx'ın "Klasiklerin tanrıları, tutkuları olmayan ölümsüz huzurdurlar" yollu bir yakınmaya verdiği, çok yerinde bir yanıtı yinelemekten çok hoşlanırdı. "Tam tersine" demişti Marx, "onlar huzursuzlukları olmayan ölümsüz tutkulardır." Babam, Marx'ı, kendi siyasal partilerinin ajitasyon işlerine çekmeye çalışanlarla ilgili görüş-

* Marx *Kapital*'in 1. kitabını Fransızcaya çevirmedi, ama kendisini pek tatmin etmeyen J. Roy'un çevirisini dikkatle gözden geçirdi. –*Ed.*

lerini açıklarken çok sinirlenirdi. O, Marx'ın, tıpkı tanrıların ve insanların Olimposlu babası gibi dünyaya yıldırımlar yollamasını, ara sıra fırtınalar çıkararak karıştırmasını, ama değerli zamanını günlük ajitasyonla harcamamasını isterdi.

Franzisca Kugelmann, "Small Traits of Marx's Great Character"
*Marx and Engels Through the Eyes of Their Contemporaries*, Moscow 1972, pp. 184-86

## ANSELMO LORENZO

Kısa süre sonra bir evin önünde durduk. Kapıda saygın, muhterem görünümü olan yaşlı bir adam belirdi.

Ona doğru ilerledim ve mahcup bir saygıyla, Enternasyonalin İspanya Federasyonu delegelerinden biri olarak kendimi tanıttım. Beni kucakladı, alnımdan öptü ve İspanyolca sevgi sözleriyle eve davet etti. İşte bu adam Karl Marx'tı.

Aile çoktan yataklarına çekilmişti, bana nazik bir tatlılıkla kendi elleriyle nefis yiyecekler ikram etti. Sonra çay içtik ve uzun bir süre devrimci düşünceler, propaganda ve örgütlenme üzerine konuştuk. Marx, İspanya'da eriştiğimiz noktadan çok memnun kaldı.

Belki konuşa konuşa konuyu tükettik, belki de saygın evsahibim, söyleşmeyi kendisinin yeğlediği konuya doğru genişletmek istedi, bilemiyorum, ama ayrıntılı ve köklü bilgilere sahip olduğu İspanyol yazını üzerine konuştu. Çok yakından bildiği antik tiyatromuz, tarihimiz, değişiklikleri ve gelişmeleri konusunda söyledikleri karşısında şaşkınlığa düştüm. Calderon, Lope de Vega, Tirso ve öteki büyük ustaların, yalnızca İspanyol tiyatrosunun değil, Avrupa dramasının ustaları olduğunu söylemesi, özet bir analiz ve bana çok doğru gelen bir değerlendirmeydi.

Bu büyük adamın yanında, kendimi çok, ama çok küçük hissetmekten alıkoyamadım. Gene de büyük bir çaba harcayarak, bilisizliğim konusunda acınacak bir izlenim bırak-

mamayı denedim ve Calderon'la Shakespeare'i bilinen biçimde karşılaştırıp Cervantes'i andım. Marx tüm bunlardan büyük bir görkemle sözetti ve ustaca yapılmış Hidalgo de la Mancha konusundaki hayranlığını belirtti.

Anselmo Lorenzo, "Reminiscences of the First International" *Reminiscences of Marx and Engels*, Moscow 1956, pp. 289-90.

## ENGELS'TEN ANILAR

### N. S. RUSANOV

Birdenbire Engels hızla yerinden kalktı ve açıkladı:

"Bu arada, sana Marx'ın eski Rus kitaplığından bir şey okuyacağım. ... Onun Rusça kitaplarının çoğunu, daha iyi yararlanılacağına inandığım kuruluşlara ve kişilere verdim. ... Ama birkaç şeyi kendime sakladım. ..."

Dostça bir tavırla, onunla birlikte başka bir odaya geçmemi istedi. O oda da ferah ve aydınlıktı, duvarlara raptedilmiş raflara bakılırsa kütüphaneydi. Engels az önce olduğu gibi hızlı hızlı raflardan birinin yanına gitti, bir an baktı ve duraksamadan eski ciltli bir kitabı çekip bana gösterdi: Bu Puşkin'in *Yevgeni Onegin*'inin ilk baskılarından biriydi.

Sanki birisi belleğimdeki bir düğmeye basmıştı, birden her şey yerine geldi. Engels'e, bizim "politik romantisizm" kurbanlarının da birkaç şey okumuş olduklarını, bir-iki şey bildiklerini göstermek istedim.

"Sevgili yurttaş, anlaşılan bundan bir parça okumamı istiyorsunuz. İzin verin, dikkatimi çekmek istediğiniz pasajı size okuyayım."

Engels dostça eğlenerek yan yan bana baktı:

"Lütfen okuyun".

Kitabı bana verdi.

Kitabı açmadan, ezberden okudum:

Adam Smith'i okuyup
Derin iktisatçı olmuştu
Devletin nasıl zenginleşeceğine
Ve elinde *ham ürün*
Olduğu sürece
Doğa ürünüyse zenginliği
Bilir mi altının önemini?
Anlayamadı baba oğlunu,
Rehin etti her karış toprağını.

"*Donnerwetter!... Potztausend...*" diye haykırdı Engels birkaç kez. "Hay Allah! Doğru tahmin ettin. İşte bu, sana okumak istediğim tam da bu pasajdı. Nasıl da bildin?"

"Düşünce çağrışımı"

"Hangi?"

"Belli ki siz Rus yaşamının kaçınılmaz geriliğini anlatan bir alıntı göstermek istiyordunuz. Elinizde *Yevgeni Onegin*'i görünce, hemen Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da alıntı yaptığı pasajı* anımsadım, üstelik Rusça olarak:

Anlayamadı baba oğlunu,
Rehin etti her karış toprağını.**

bunu, burjuva ekonomi politiğin fikirlerinin köle emeğine dayalı bir toplumda uygulanamayacağını kanıtlamak için kullanmıştı."

N. S. Rusanov, "My Acquaintance with Engels"
*Reminiscences of Marx and Engels*, Moscow 1956, pp. 322-23

* Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da bir dipnotun devamında (s. 201-202) meta olarak ürün ile meta olarak para arasındaki ilişkiye değindiği yerde, Puşkin'in şiiriyle ilgili olarak şunları yazar: "Puşkin'in şiirinde, kahramanın babası, metanın para olduğunu bir türlü anlayamaz. Ama paranın meta olduğunu, Ruslar, yalnızca 1838'den 1842'ye kadar İngiltere'nin buğday ithalatının değil bütün ticaret tarihinin de tanıtladığı gibi, çok eskiden beri anlamışlardır." –*Sol Yayınları*

** Özgün metinde Rusçadır. –*Ed.*

Konuklar arasında hararetli tartışmalar yapılıyordu, herkes heyecanlanmış, bağırıyor ve Engels'in soruyu yanıtlaması isteniyordu.

Birden Engels bana döndü ve benim hiçbir yabancı dil bilmediğimi dikkate alarak, Rusça konuştu. Puşkin'den aktarıyordu:

V

Yalnızca raslansal eğitim
Bize kural diye verdikleri
Bizimle şöhretleri çökecek
Çünkü ancak ahmaklar öğrenir
Kaskatı ve kuşkuya kapılmayan
Kafalar birleşti bir noktada
Yevgeni çok bilgili biridir
Ara sıra ukalalık etse de
Kahramanımızın müthiş yeteneği var
Şıp diye yanıtlar şakaları
Su gibi akar konuşması
Akıllı görünmeyi becerebilir ve hatta susabilir
Kibar hanımları gülümsetebilir
Tasarlanmamış kurnazlıklarıyla

VI

Artık kimsenin Latinceyi taktığı yok
Dostları onun çevirisiyle yetiniyor
O da pek sıkça yapılmıyor
Ne olursa olsun bir yazıtta
Juvenale'den iki söz etmek
*Vale*'e bir harf çevirmek
Ve bir-iki sözcükle anlatmak
Virgil'in satırlarının sence önemini
Onun zafere hiç gereksinimi yoktu
Gömmüştü tarihin tozlu sayfalarına
Klasik defnesini solsun diye
Ama tüm çağların ve iklimlerin

En neşeli öyküleri içinde
Her zaman o anıldı

VII

O bu zevki sezmekten acizdi
Yaşamı uyaklara feda etmenin zevki
Tek bir uyak söyleyemezdi
Ne kadar uğraşırsa uğraşsın
Theocritus'la Homer'i ayıplardı ama
Grand Diplom'u hakediyordu

Adam Smith'i okuyup
Derin iktisatçı olmuştu
Devletin nasıl zenginleşeceğine
Ve elinde *ham ürün*
Olduğu sürece
Doğa ürünüyse zenginliği
Bilir mi altının önemini?
Anlayamadı baba oğlunu,
Rehin etti her karış toprağını.

Şiirin tamamını nefis bir Rusçayla ezberden okudu. Alkışladım, ama Engels dedi ki: "Ne yazık ki, benim Rusça bilgim buraya kadar!"

Bende silinmez bir izlenim bırakmıştı, öylesine dostça ve açık yürekliydi.

Fanni Kravçinskaya, "Reminiscences"
*Marx and Engels Through the Eyes of Their Contemporaries*, Moscow 1972, pp. 204-06

[1] Bu, Karl Gutzkow'un 1838'de Stuttgart'ta çıkmış *Blasedow und seine Söhne* [Blasedow ve Oğulları] adlı romanına göndermedir. – 44n.

[2] Platen'in beş perdelik komedyası *Der romantische Oedipus'a* göndermedir. – 44.

[3] İ. B. Thiersch'in "Ich bin eine Preusse" [Ben Bir Prusyalıyım] adlı şarkısına göndermedir. – 45.

[4] Kutsal Kitap'ta, dünyanın yaratılışını anlatan ilk bölüm olan Genesis'te, bir söylenceye göre, Lut'un karısı tuzdan bir sütuna dönüştürülmüştür, çünkü Sodom'dan kaçarken dönüp arkasına bakmıştır. (Genesis XIX.) – 46.

[5] Kalvenci Synod. 13 Kasım 1618 ile 9 Mayıs 1619 arasında Dordrecht'te Hollanda) toplandı, *non-conformist* görüşlerinden dolayı Arminian mezhebini kınadı ve kalvenci dogmaları yeniden ve katıca öne sürdü. – 46.

[6] Bu, Ferdinand Freiligrath ile Levin Schücking'in 1840'ta, Barmen ve Leipzig'te çıkmış kitapları *Das malerische und romantische Westphalen*'a [Resimlik ve Romantik Westphalen] göndermedir. – 50.

[7] Engels Münster'deyken, 1840 Mayısında, Levin Schücking ona yukarıda anılan bir nüsha sundu. Annette Elizabeth von Droste-Hülshoff'un şiir kitabı *Gedichte* [Şiirler] 1838'de adının baş harfleri D. H. ile yayınlandı. – 50.

[8] *Pietism* – 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılın ilk yarısında

lutherci kilise içinde bir akım. Dinsel inancın dogmatik formüllerden daha yüce olduğunu öne sürüyordu. – 51, 53.

[9] Rousseau'ya göre insanlar başlangıçta herkesin eşit olduğu doğal bir durumda yaşadılar. Özel mülkiyetin doğuşu ve mülkiyet eşitsizliğinin gelişmesi doğal durumdan uygar duruma geçmeye ve *Contrat Social*'e [Toplumsal Sözleşmeye] yolaçtı. Ancak, politik eşitsizliğin sonraki gelişimi *Toplumsal Sözleşmenin* bozulmasına ve yeni bir doğal durumun doğmasına yolaçtı. Yeni bir *Toplumsal Sözleşme*'ye dayanan ussal (*rational*) bir durum onun yerine geçmek gerekiyordu. – 61.

[10] *Merkantilizm* – 15-18. yüzyıllar boyunca birtakım Avrupalı devletlerin ekonomik görüşlerinin ve ekonomik politikalarının oluşturduğu bir sistem. Merkantilizm teoricileri zenginliğin kaynağını üretim sürecinde değil, dolaşım sürecinde aradılar ve zenginliği para ile özdeşleştirdiler. Merkantil Sisteme katılmış ülkeler, dışsatımın dışalımdan çok olmasını sağlamak için dış ticareti düzenlemeye çabaladılar.

*Fizyokratlar* – 18. yüzyılda burjuva politik ekonomisinde bir eğilim. Başlıca temsilcileri Fransa'da François Quesney ve A. R. F. Turgot idi. Fizyokratlar, artı-değerin kaynağı sorununu dolaşım alanından üretim alanına aktararak kapitalist üretimin bilimsel çözümlemesi için gerekli temeli attılar. Ancak, tarımsal emeği biricik üretken emek biçimi olarak gördüler ve sanayiciler ile sanayi işçilerini "üretken olmayan bir sınıf" saydılar. – 61.

[11] *Die Neue Zeit* – Alman Sosyal Demokrat Partisinin politik ve teorik gazetesi. 1883'ten 1923'e dek Stuttgart'ta çıktı. 1885-94 dönemi boyunca Engels bu gazetede birtakım makaleler yayınladı; gazetenin yayıncılarına her zaman öğüt verdi ve onları marksizmden saptıkları için sıkça eleştirdi. – 62.

[12] Bu, Engels'in yapıtının ilk bölümüne göndermedir. Engels, 1880'lerde, *Almanya'da Köylü Savaşı*'nı yeniden yazmayı planladı ve işe başladı, ama bu yapıtı bitiremedi. – 63.

[13] *Otuz Yıl Savaşları* (1618-48) – Avrupalı farklı devlet grupları arasındaki çelişkilerin yeğinleşmesiyle çıkan ve bütün Avrupa'yı kaplayan ilk savaş. Bu savaş, protestanlar ile katolikler arasında bir savaşım biçimini aldı. Almanya başlıca savaş alanıydı ve bu savaşa katılanların yağmalamak ve topraklarına el koymak istedikleri ülkeydi. Westphalia Antlaşması Almanya'nın politik parçalanmasını yasallaştırdı ve savaşı sona erdirdi. – 63.

[14] Engels bu mektubu Paul Ernst'in kendisine yazdığı 31 Mayıs 1890 tarihli mektubundaki dileğine karşılık olarak, Ernst'in Avusturyalı izlenimci yazar Hermann Bahr ile polemiğindeki tutum hakkındaki kanısını bildirmek için yazmıştır. Polemiğin konusu İskandinav ülkelerinde kadınların durumu ve kadınların devinimi idi. – 70.

[15] *Komünist Parti Manifestosu*'ndan alıntılanmıştır (Marx and Engels, *Collected Works*, vol. 6, p. 502). – 71.

[16] Bu kahramanlar, eski cumhuriyetçi özellikleriyle, Büyük Fransız devrimi zamanında çok popülerdiler ve konuşmacılar ve şairler sık sık onlara gönderme yaparlardı. Caesarism, Napoléon konsolosluğunun ve imparatorluğunun resmi bir prototipiydi. – 75.

[17] *Roberts and Co* – Bir demir ve çelik fabrikası. *Crédit mobilier* – Ünlü bir Fransız bankası. *Printing House* – Londra'da *the Times*'in basımevi. – 78.

[18] *Stefan von Grillenhof* Mina Kautsky'nin yazdığı ilk romandı. – 81 .

[19] *Kurtuluş Ordusu* (*the Salvation Army*) – 1865'te İngiltere'de rahip W. Booth'un kurduğu insansever bir örgüt (bu ad, örgütün 1880'de askeri bir biçimde yeniden örgütlenmesinin ardından verildi). –83.

[20] *Legitimist* – Fransa'da 1792'de Bourbonların yıkılmasına katılanlar. Bunlar, toprak sahibi aristokrasiyi temsil ediyorlardı. – 85.

[21] Engels, İnsan ve Yurttaş Hakları Derneği üyesi olan ayaklanmacılar arasındaki barikat savaşına gönderme yapıyor. Cumhuriyetçi Partinin sol kanadı ve Louis Philippe'in askerleri, 5 ve 6 Haziranda, Paris'te Cloître Saint-Méry yakınında yeraldılar. Balzac, bu manastırın duvarları yakınında vurulan Cumhuriyetçi Michel Crétien'in portresini *Illusions pardues* ve *Les Secrets de la Princesse de Cadignan* adlı romanlarında betimlemiştir. – 85.

[22] Bu, 1848-49 devriminin küçük-burjuva demokrat önderlerine göndermedir. – 86.

[23] A. Chenu, *Les Conspirateurs*. L. de la Hodde, *La nissance de la République*. – 86.

[24] İngiltere'de 1892 seçimleri sırasında işçi vekilleri birçok seçim çevresinde çoğunluğu kazandılar. – 91

[25] *Yurt yönetimi* (*Home rule*) – İrlanda için Britanya İmparatorluğu içinde bir öz-yönetim öngören ılımlı bir liberal-burjuva program. – 91.

[26] *Fabianlar* – 1884'te kurulmuş reformcu bir Britanyalı örgüt olan Fabian Derneğinin üyeleri. Derneğin üyelerinin çoğu burjuva aydınlar, bilimciler, yazarlar ve politikacılardı (aralarında Sidney ve Beatrice Webb, George Bernard Shaw, Ramsay MacDonald da vardı). Fabianlar proleter sınıf savaşımının ve sosyalist devrimin zorunluluğunu yadsıdılar ve kapitalizmden sosyalizme yalnız reformlar yoluyla geçilebileceğini öne sürdüler. – 91.

[27] Bunlar, eylemleriyle Almanya'da 1524-25 Köylü Savaşı'na yol hazırlayan gizli köylü dernekleriydi. – 100.

[28] Marx'ın *Kapital*'ine gönderme. – 104.

[29] *Theories of Surplus-Value*'ya [Artı-Değer Teorileri'ne] gönderme. – 104.

[30] Jacob Grimm yapıtını bölüm bölüm yayınladı. – 104.

[31] *Vossische Zeitung* – 1875'te kurulmuş bir Berlin burjuva gazetesi. Engels, "Zur Beurteilung von Karl Marx" [Karl Marx'ın Yargılanmasına (veya Eleştirilmesine) Katkı] adlı ve 24 Mayıs 1883 tarihli, H. V. T. imzalı makaleye gönderme yapıyor. Yazar baştan sona çarpıtılmış bir Marx portresi sunuyordu. [Marx, 14 Mart 1883'te ölmüştü. –ç.] – 104.

[32] Bir Alman ekonomici olan Lujo Brentano, 1872'de, Alman sanayicilerinin dönemli yayın organı *Concordia*'da "Karl Marx'ın Alıntılama Yolu" başlıklı imzasız bir makale yayınladı. Brentano, Marx'ı Britanyalı Liberal bakan Gladstone'un Avam Kamarasında verdiği söylevi (1863) önce "Birinci Enternasyonalin Açış Konuşması"nda, sonra da *Kapital*'in birinci cildinde yanlış alıntılamakla suçladı. Brentano'un makalesi, bir bilim adamı olarak Marx'ın saygınlığına gölge düşürmeyi amaçlayan çirkin bir çabaydı.

Brentano'nun saldırısı uzun bir tartışmayı başlattı. Marx ve, ölümünden sonra, Eleanor Marx ve Friedrich Engels, Brentano'ya karşılık verdiler. Marx'ın ve Engels'in makaleleri, Marx'ın alıntılarının özgün metnin kesinlikle aynı olduğunu tartışma biçimde gösterdi. – 106.

[33] *The Northern Star* çartistlerin 1837'den 1852'ye dek

çıkardıkları haftalık merkezi organı. – 107.

[34] Bu, haftalık *Sozialdemokrat*'a göndermedir. Alman Sosyalist İşçileri Partisinin Anti-Sosyalist Yasa zamanındaki merkezi organıydı; 1879'dan 1890'a dek çıktı. – 107.

[35] Bu, II. William'a 1878'deki suikast girişimlerine göndermedir. Bu girişimler Bismarck'a sosyal demokratlara zulmü artırması ve Reichstag'tan Anti-Sosyalist Yasayı kabul etmesini istemesi için bahane oldu. – 108.

[36] *Neue Welt* – Alman Sosyal Demokrasisinin oportünist kanadının sözcüsü olan bir gazete. – 108.

[37] Georg Weerth'in şiirinin birinci dörtlüğü. – 108.

[38] *Kapital*'in birinci cildinin Fransızca versiyonuna göndermedir. Çevirmeni Roi, yayıncısı Marx idi (1872). – 109.

[39] *Komünist Parti Manifestosu*'nun Amerikan basımına gönderme. – 110.

[40] Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*'nin Bernstein'ca Fransızcadan Almancaya çevirisine (1884) gönderme. – 111.

[41] Béranger'in şarkısının çevirisine gönderme. 1880'lerin sonunda, Laura Lafargue Alman ve Fransız şairleri İngilizceye çevirmekle uğraştı. Engels, ona yazdığı mektuplarda şiir çevirilerini tartışarak ve ona öğüt vererek kılavuzluk etti. – 113.

[42] Engels'in I. Napoléon'un imparatorluğuna (onu İkinci imparatorluktan ayırdetmek için) verdiği alaylı ad. – 113.

[43] Engels, Walther von der Vogelweide'nin "Unter der Linden" adlı ünlü şarkısının bir kopyasını mektubuna ekledi (Bkz.: *Werke*, Bd. 37, s. 334-37). – 113.

[44] Marx, Lessing'in *Hamburgische Dramaturgie* (1767-68) adlı yapıtında Voltaire'e karşı polemiğine göndermede bulunuyor. – 130.

[45] Voltaire'in Fransız Kralı IV Henry üzerine bir şiiri, ilkin 1723'te yayınlanmıştır. – 130.

[46] Paul Lafargue, 7 Ocak 1884 tarihli mektubunda, Engels'in listesini verdiği dışardan satın alınmış malların, Özellikle Alman mallarının, Fransız sanayisinin kendi ülkesine ürettikleriyle başarılı biçimde rakabet ettiğini göstermek için birtakım örnekler anmıştı. – 130.

[47] *Küçük Kaynarca Antlaşması* Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında, 21 Temmuz 1774'te, 1768'den 1774'e dek süren savaş Rusya'nın yengisiyle bitince imzalanmıştır. Antlaşma, Karadeniz'in kuzey kıyılarının bir kesimini, Azak denizini, Kerç'i ve Yenikale'yi Rusya'ya verdi ve Kırım'ın bağımsızlığını tanıdı. Rus donanmasına İstanbul ve Çanakkale boğazlarından özgürce geçiş hakkı sağladı. Bu antlaşma ile padişah ortodoks kilisesine birtakım üstüncelikler bağışladı. – 139.

[48] Mandeville, B. *The Fable of the Bees, or Private Vices, Public Benefits*, London, 1728, p. 428. Kitabın ilk baskısı 1705'te yapılmıştır. – 143.

[49] Holbach'ın *Le Systéme de la nature*'üne imleme. – 151.

[50] *Qu'est-ce que la propriété?* (1840) adlı kitapçığa gönderme. – 152.

[51] Britanya ile ABD arasındaki savaş sırasında, 1814 Ağustosunda, Britanya birlikleri Washington'u ele geçirip Capitol'ü, Beyaz Sarayı ve başka kamu yapılarını ateşe verdiler.

1860 Ekiminde, Britanya ile Fransa'nın Çin'e karşı sürdürdükleri sömürgeci fetih savaşı sırasında, Britanya ve Fransa birlikleri, Pekin yakınındaki yazlık sarayı, Çin mimarlığının ve sanatlarının yetkin bir dermesini önce yağmaladılar ve sonra yaktılar. – 155.

[52] Paris'te proleter devrimi sırasında kurulmuş devrimci işçiler hükümeti Paris Komününe gönderme. Paris Komünü proletaryanın ilk tarihsel diktatörlük deneyimi idi ve 72 gün sürdü (18 Mart 1871'den 28 Mayıs 1871'e dek). – 155.

[53] *Vendôme*'da I. Napoléon'un heykeline kaidelik eden sütun, onun utkularını anımsatmak için dikildi (1806-10). Komünün buyruğu ile, bir militarizm simgesi olarak, 16 Mayıs 1871'de yıkıldı, ama 1875'te utku kazanan gericilerce yeniden dikildi. – 156.

[54] *Soir* – 1867'den başlayarak Paris'te yayınlanmış cumhuriyetçi burjuva bir günlük gazete. – 156.

[55] *Arc de Triomphe*, 1806'da l'Etoile'de, I. Napoléon'un utkularını anımsatmak için dikildi. – 157.

[56] Ütopik sosyalistlere (özellikle Fourier'ye ve onu izleyenlere) gönderme. Bunlar, kapitalist koşullardaki üretim anarşisine karşı önlem olarak düşündükleri "emek örgütü" ile yapılacak reformla

toplumu yeniden örgütlemek için ütopik bir planı savunur. – 162

[57] Homer, *Iliad*, Ode II. – 173.

[58] *Iliad*, Ode I, verses 127-28, 161-62, etc. – 173.

[59] Homer, *Odyssey*, Ode XIV, verses 3, 48, etc. – 173.

[60] Homer, *Odyssey*, Ode VIII, verse 472; Ode XVIII, verse 424. – 173.

[61] Aeschylus, *Orestia. Eumenides*, verse 608. – 175.

[62] Morgan'ın keşfettiği bir grup evliliği biçimi. Engels bu evlilik biçimiyle ilgili çözümlemesini *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde verir (II. Bölüm). – 175.

[63] Bkz.: Karl Marx, "Lewis Morgan'ın *Eski Toplum*'u ile ilgili Taslak" (Marx/Engels, *Über Kunst und Literatur*, Bd. I, Berlin 1967, s. 630). – 177.

[64] Homer, *Odyssey*, Ode I, verses 352-56. – 177.

[65] Aeschylus, *Oresteia, Agamemnon*. – 177.

[66] Bkz.: Plutarch, *Apophthegmata Laconica*, 242, B, ch. Ve, G. F. Schömann, *Griechische Alterthümer*, Bd. I, Berlin, 1855, s. 268. – 178.

[67] *Spartiateler* – Eski Sparta'nın bütün yurttaşlık haklarından yararlanan uyrukları.

*Helotlar* – Eski Sparta'da bütün haklardan yoksun uyruklar. Helotlar belirli bir toprağa bağlıydılar ve o toprağın sahibi olan Spartiateler için özel hizmetleri yerine getirmekle yükümlüydüler. Gerçekte, konumları kölelerinkinden farklı değildi. – 178.

[68] Aristophanes, *Thesmophoriazusae*, verses 417-18. – 179.

[69] Herodotus, *Histoniae*, book VIII, ch. 105; şuraya da bkz.: W. Wachsmuth, *Hellenische Alterthumskunde aus dem Gesichtspunkte des Staates*, Th. II, Abt. II, Halle, 1830, s. 77. – 179.

[70] Euripides, *Orestes*, verse 920. – 179.

[71] Cicero, *Pro Caelio*, I, 38-39. – 182.

[72] Plutarch, *Commentarius ne suaviter quidem vivi posse secundum Epicuri decreta, docens.* – 183.

[73] Hazar denizinin eski adı. – 183.

[74] Aristotle, *De caelo*, II, 12. – 183.

[75] Marx, Epikuros'un Menoeceus'a yazdığı bir mektuptan alıntılıyor; bkz.: *Diogenes laertii de clarorum philosophorum vitis, dogmatibus et apophthegmatibus libri decem* (X, 123). – 185n.

[76] Aeschylus, *Prometheus Bound*. – 185n.

[77] Aeschylus, *Prometheus Bound*. – 185n.

[78] Marx'ın alıntı yaptığı makaleyi Carl Hermes *Kölnische Zeitung* için yazmıştır. Gazetenin yayıncılarından olan Hermes, gerici bir gazeteciydi. – 186.

[79] *Kuretalar*, Zeus'un anası Rhea'nın rahipleri. Yunan mitolojisine göre, Zeus'un babası Kronos, kendisini gücünden yoksun bırakabilirler diye öz çocuklarını yer. Kuretalar, Zeus bebekken, Kronos işitmesin diye Zeus'un ağlamalarını bastırmak için silahlarını çarparak gürültü çıkarmışlardır. – 188.

[80] Lucretius, *De rerum natura*, book I. – 189.

[81] Spinoza, *Ethics*, Part V, Prop. 42. – 190.

[82] Engels, Heine'nin yaşam öyküsünden kimi olguları anımsatıyor. Heine Louis Philippe'den emekli aylığı almış ve 1830'larda Prusya hükümetine Paris'te "Prusyalı Ruhu" adlı bir gazete yayınlamayı önermişti. – 190.

[83] Lucian, *On the Death of Peregrinus* ve pseudo-Lucian, *Philopatris*. – 191.

[84] Erken ortaçağın hukuk yasaları ve yargılama kararları. – 194.

[85] *Nibelungenlied* – Eski Alman söylencelerine ve Exodus dönemi (III-V. yüzyıllar) şiirlerine dayanan en büyük Alman kahramanlık destanı. Bu destanın günümüze ulaşmış metni yaklaşık 1200'den kalmadır. – 197.

[86] *Nibelungenlied*, X. Türkü. – 197.

[87] 13. yüzyıldan bir Alman destanı. – 197.

[88] Marx'ın yazdığı bu mektup günümüze ulaşmamıştır. Engels bu mektubu 11 Nisan 1884'te Kautsky'ye yazdığı mektubunda anar. – 197.

[89] Bu, Richard Wagner'in İskandinav destanı *Edda*'ya ve Alman destanı *Nibelungenlied*'e dayanarak opera için yazdığı drama dörtlüsüne göndermedir. Bkz.: R. Wagner, *Der Ring des Nibelungen, erster Tag, die Walküre*, Perde 2. – 197.

[90] *Edda* – Bir İskandinav söylenceleri, kahramanlık şiirleri ve halk türküleri derlemesi; 13. yüzyıldan kalma bir elyazması olarak günümüze ulaşmıştır. Bu elyazmasım (*Eski ya da Destansal Edda'yı*) 1643'te İzlandalı Piskopos Sveinsson keşfetmiştir. *Yeni Edda* ise Snorri Sturlosen'in eski İskandinav ozanlarının şiirleri üzerine 1179-1241'de yazdığı bir incelemedir. "Ögisdrecka", derlemenin sonraki metinlerinde bulunmuş, *Eski Edda*'dan bir türküdür. Engels, bu türkünün 32-36 dörtlüklerinden alıntı yapıyor. – 198.

[91] *Aesir* ve *Vanir* – İskandinav mitolojisinde iki tanrı grubudur. *Ynglinga saga* — Norveç kralları (eski zamanlardan 12. yüzyıla dek) üzerine yazılmış, *Dünyanın Gözü* diye adlandırılmış kitaptaki ilk destandır. Bunu ortaçağın İzlandalı şair ve kronikçisi Snorri Sturluson, Norveç krallarıyla ilgili tarihsel kroniklere ve İzlandalı ve Norveçli boyların destanlarına dayanarak, erken 13. yüzyılda yazmıştır. Engels bu saganın 4. bölümünden bir parça alıntılıyor. – 198.

[92] *Demagoglar* – Napoléon Fransasına karşı savaşlardan sonra Alman devletlerinin gerici politik sistemlerine karşı çıkmış ve Almanya'nın birliği için bildiriler yayınlamış Alman aydınlar ve öğrenciler arasında doğmuş karşıtlık devinimine katılanlara Almanya'nın gerici çevrelerinin 1819'dan başlayarak verdikleri ad. Gerici yetkililer demagogları cezalandırmışlardır. – 199.

[93] IV. Frederick William'ın taç giymesi dolayısıyla, 1840'ta, politik mahpuslar için ilan edilen affa gönderme. – 199.

[94] *Restorasyan* – Napoléon savaşlarının bitimiyle ve Fransa'da Bourbon Hanedanının yeniden başa geçmesiyle başlayan dönem (1814, 1815-30). – 200.

[95] Engels, Charles O'Connor'un Beckenham'da, 1814, 1825 ve 1826'da yayınladığı *Rerum Hibernicarim Scriptores Veteres* ("İrlanda Tarihçileri") dermesini imliyor. – 201.

[96] Bu, Arthur O'Connor'un katıldığı 1798 İrlanda ayaklanmasına göndermedir. – 202n.

[97] *Senchus Mor* – 1865-73'te yayınlanmış eski İrlanda yasaları

dermesi. 3. cildi Engels bu parçayı yazdıktan sonra çıkarılmıştır (Dublin, 1873). Bunun tarihsel bir kaynak olarak gerçek önemini ilk kavrayan kişi Engels'tir. – 202.

98 Bunlar, feodalliğin sağlamlaştırılması döneminde İrlanda'daki farklı iki toprak kullanım üstünceliği tipidir. Bunlar, toprak kiracısının, halktan birinin, kişisel özgürlüklerini kısmen yitirmesini, toprağın ve sığırların sahibi olan soylu kişi için çeşitli görevleri yerine getirmesini gerektirir. Bu ilişkiler *Senchus Mor*'da belirtilmiştir. Engels'in "aşağıya bakınız" sözü, yazılmadan kalmış İrlanda Tarihi kitabının bölümüne göndermedir. – 204.

99 Eski İrlanda'yı ve İskoçya'yı fethetmiş Keltik insan grupları. – 204.

100 Engels bu parçayı Marx'ın büyük kızı Jennny'nin dileği üzerine yazmıştır. *Erins-Harfe*'ye, Thomas More'un konuşmasıyla ilgili bir türküler dermesine, önsöz olarak tasarlandı. Yayına sonradan hazırlandı. – 205.

101 İskoçyalı şair Macpherson'un 1760-65'te yayınladığı *The Poems of Ossian*'ına gönderme. Macpherson şiirleri söylencesel Keltik ozan Ossian'ın imişler gibi gösterdi. Macpherson, şiirlerini eski İrlanda destanına dayanarak sonraki İskoçyalı yorumuyla yazdı. – 205.

102 Bu şiir, Danimarkalı bir Viking olan ve tutsak edilen Ragnar Lodbrôk'un ölüm türküsü olarak düzenlendi. Menkıbeye göre Ragnar'ın karısı Krâka, babalarının ölümünün öcünü alma tutkusu yaratmak için bu türküyü çocuklarına söyledi. – 207.

103 *Vulgata*, Kutsal Kitapın kutsanmış Latince çevirisidir. – 211.

104 12. yüzyılın sonuna doğru güney Fransa'da kentli halk arasında doğmuş dinsel bir mezheptir. Bu mezhep özel mülkiyeti reddetti, katolik özel mülkiyet ile servet birikimini kınadı ve ilk hıristiyanlığın geleneklerine dönmeyi savundu. Waldenslerin sapkınlığı özellikle güneybatı İsviçre'nin dağlık bölgelerinde ve Savoie'de yayıldı ve orada ilkel komünal sistemden ve ataerkil ilişkilerden kalmış şeylerin savunusu karakterini aldı. – 211.

105 Bu, şunlara göndermedir: "Parceval", "Willehalm..." ve "Titurel". (Sonuncusu bitirilmemişti). – 212.

106 1360'ta İngiltere ile Fransa arasında imzalanmış Brétigny

Barış Antlaşması (Yüz Yıl Savaşları sırasında). – 213.

[107] Joseph von Görres, *Die deutschen Volksbücher*, Heidelberg, 1807. – 215.

[108] Engels'in göndermesi, notlarının 11. sayfasınadır. O sayfada icatların alıntılanmış kronolojik bir tablosu vardır. (Engels, *Dialectics of Nature*, Moscow, 1972, pp. 191-92). – 218.

[109] Engels, Petrarca'ın *Rime in Vita e Morte di Madonna Laura* döneminden 261. soneyi alıntılıyor. – 221.

[110] Bu 16. yüzyıla (İtalyanca "*cinquecento*") göndermedir. – 223.

[111] Bu sözcükler, eski Roma'da, dünyayı, yerküreyi belirtmek için kullanılırdı. – 223.

[112] Martin Luther'in ilâhisi "Ein' feste Burg ist unser Gott", 1524-25 Köylü Savaşı sırasında ayaklanmış köylülerin Marseillaise'si oldu. – 224.

[113] 1857'de, Engels'in o zaman oturduğu Manchester'de bir sanat sergisi düzenlenmişti. – 225.

[114] *New York Daily Tribune* – 1851-1862'de çıkmış ve Marx ile Engels'in birçok makalesini yayınlamış ilerici bir Amerikan gazetesi. – 225.

[115] Terence'in komedyası *Eunuchus*'taki mağrur ve aptal bir savaşçı karakterine gönderme. – 225.

[116] *Salomon ve Marcolf* (ya da Morolf) – 14. ve 15. yüzyıl Alman kısa taşlama öykülerinde iki karakter. Salomon bilge ama beceriksiz bir kralı, Marcolf ise kurnaz bir köylüyü kişilendirir. – 226.

[117] K. Kautsky, *Thomas More und seine Utopie. Mit einer historischen Einleitung*, Stuttgart 1888. – 229.

[118] *Semirame* tragedyasının (1748) "Eski ve Modern Tragedya Üzerine Söylev" adını taşıyan önsözünde Voltaire, Shakespeare'in Hamlet'i üzerine şunları yazmıştır: "Bu yapıtın sarhoş bir yabanılın fantazisinden doğduğu sanılabilir. Ama İngiliz tiyatrosunu böyle saçma ve barbar kılan kaba biçim bozmalarında, *Hamlet*'te, önemli kendine özgülüklerden başka, gerçek bir dahinin yüce düşünceleri bulunur. – 229.

[119] *Pantaloon* (Pantalone) – İtalyan halk tiyatrosundan bir

karakter; zengin, ama pinti ve aptal bir Venedikli tacir. – 229.

[120] Ortadoğu egemenliği için Britanya, Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ve Sardinya birliğinin Rusya'ya karşı 1853-56 Kırım Savaşı'na gönderme. – 229.

[121] Bu, R. Benedix'in *Die Schakespearomanie* adlı kitabına göndermedir. Bu kitapta Shakespeare'in Alman dramasına etkisi olumsuz eleştiriliyordu. – 230.

[122] Shakespeare'in *Two Gentlemen of Verona* komedyasından bir karakter. – 230.

[123] Shakespeare, *Timon of Athens* (Atinalı Timon), 4. perde, 3. sahne. – 231.

[124] Shakespeare, *Love's Labour's Lost* (Aşkın Boşa Giden Emeği), 5. perde, 2. sahne. – 232.

[125] Merkezi Cunta'ya gönderme. Bu, Napoléon egemenliğine karşı savaşım sırasında İspanya'daki devlet otoritesiydi. – 232.

[126] Bkz.: Cervantes, *Coloquis de los perros Cipiòn y Berganza.* – 233.

[135] Üç birlik kuralı, 17. yüzyıl Fransız klasizminin dram teorisinin temel taşıdır, buna göre olaylar yalnızca bir gün ve gece içinde gelişir (zaman birliği), tek bir mekanda yeralır (mekan birliği) ve tek bir istenç tarafından yönlendirilir (eylem birliği). – 235.

[136] François de la Rochefoucauld, *Reflexions ou sentences, et maximes morales.* (*Özdeyişler ve ahlaksal yansımalar*) Marx, 19, 93, 192, 257, 293, 304, 312 ve 509 no'lu özdeyişleri aktarmaktadır. –235.

[137] G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* [*Tarih Felsefesi Üzerine Dersler*], *Werke*, Bd. IX, 2. Baskı, Berlin, 1840, s. 535-6. –237.

[138] *Kartezyanizm* – Descartes'ın (Latincesi: Cartesius) felsefesi, dekartçılık. –238.

[139] Engels, 1789'daki Kurucu Meclis tarafından kabul edilen *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*'e [İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi] atıfta bulunuyor. Bu bildirge yeni, burjuva sistemin politik ilkelerini saptamaktaydı. –238.

[140] C. N. Starcke'nin *Ludwig Feuerbach*, (Stuttgart 1885) adlı kitabına gönderme yapılmaktadır. –244.

[141] G. W. F. Hegel, *Phenomenologie des Geistes*. Bkz. *Werke*, Bd. II, Berlin 1841, s. 381-5. [*Tinin Görüngübilimi*, İdea, İstanbul 1986, s. 318-319]. –245.

[142] Jules Gabriel Janin, *La fin d'un monde et du neveu de Rameau*. –245.

[143] Rousseau'nun *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* [*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Söylev*] (Amsterdam 1755) adlı eserine atıfta bulunulmaktadır. –246.

[144] *Anti-Dühring*'in "Giriş"i. –250.

[145] Th. Carlyle, *Past and Present* (*Geçmiş ve Günümüz*), Londra 1843, s. 198. –251.

[146] *Genç İngiltere* – 1840'ların başında oluşan bir grup Tory aristokrat (Disraeli, Borthwick, lord Ashley ve diğerleri). Burjuvazinin artmakta olan politik ve ekonomik gücünden, topraksahibi aristokratların duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor ve burjuvaziye karşı savaşımda emekçi sınıfın desteğini sağlamaya çalışıyordu. –252.

[147] İngiliz fizikçi Matthew Tyndal tanrıyı doğadan ayırıyor, ama ona duygular dünyasında bir yer veriyordu. –255.

[148] *Congrès de Vérone* – Chateaubriand'ın bir eseri. Verona Kongresi (1822) Avusturya, Rusya ve Prusya'nın 1815'te devrimci akımları temizlemek ve feodal ve monarşist rejimlerin iktidarda kalmasını sağlamak üzere oluşturdukları Kutsal İttifakın son toplantısıdır. Verona Kongresi İspanya'daki devrimci savaşımın yükselmesi üzerine toplanmıştı. Chateaubriand bu toplantıya Fransa'nın diplomatik temsilcisi olarak katılmıştı. –256.

[149] Sainte-Beuve, *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'Empire*. –256.

[150] 1848 Devrimi. –258.

[151] 2 Aralık 1851'de Louis Bonaparte tarafından düzenlenen karşı-devrimci darbeden sözedilmektedir; 2 Aralık 1852'de de III. Napoléon adıyla kendini Fransa İmparatoru ilan etmiştir. (Bkz: Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*). –259.

[152] 1870-71 Fransız-Alman savaşı kastediliyor. –259.

[153] Engels burada, Victor Hugo'nun *Rappel* gazetesinde 10 Eylül'de yayınlanan "Aux Allemands" ["Almanlara"] başlıklı çağrısından ve 7 Eylül 1870'te yayınlanan "William I.'in Karısına Mektubu"ndan sözetmektedir. –260.

[154] Goethe, *Zahme Xenien,* IX. –276.

[155] Paul Lafargue, "Socialism and Darwinism", *Progress,* 1883, cilt 2. –278.

[156] Paul Lafargue'ın makalesi: "Le blé en Amerique" ["Amerika'daki Tahıl"], *Journal des Economistes,* 1884, Cilt 27, Nos. 7-8. –278.

[157] Paul Lafargue'ın Sainte-Pelagie hapisanesinde yazmayı tasarladığı bu roman, hiçbir zaman yazılmadı. –278.

[158] 1850'lerde Engels'in Rusça öğrenmesine yardımcı olan bir Rus göçmeninden, Eduard Pindar'dan sözediliyor. –279.

[159] Arthur Ranc, *Le Roman d'une conspiration,* Paris 1869. –280.

[160] Lasalle'ı anımsatan ironik bir kullanım. –280.

[161] Ernest Renan, *Histoire des origines du christianisme,* Paris 1863-83. –281.

[162] 31 Ocak 1887. –282.

[163] Engels'e yazdığı 1 Şubat 1887 tarihli mektubunda Laura Lafargue, *Le Cri du Peuple* gazetesinin yayıncısı, bulanjist Caroline Séverine ile Jules Guesde ve diğer bazı sosyalistlerce yönetilen yayın komitesi arasındaki çelişkiden sözediyordu. –282.

[164] *National-Zeitung,* 1848-1915 arasında Berlin'de yayınlanan günlük burjuva gazete. –285.

[165] Bu iki mısra, Alexander Pope'un satirik şiiri *Dunciad, an Heroic Poem in Three Books*'un ilk kitabından alıntıdır. –285.

[166] 1745-46 yıllarında İskoçya dağlarında yaşayan klanlar, İngiliz ve İskoç topraksahibi aristokrasinin ve burjuvazinin baskı ve zulmüne karşı ayaklandılar. Feodal klan sistemini korumak isteyen İskoç soylularının bir kesimi bu ayaklanmayı kendi amaçları için kullanmak istedi ve ayaklanmanın amacını Stuard ailesinin İngiltere tacındaki hakkına kavuşması olarak açıkladı.

Kısa ömürlü birkaç başarıdan sonra, ayaklanan ordu yenilgiye uğratıldı. –286.

[167] L. H. Morgan, *Ancient Society* [*Eski Toplum*], London 1877, pp. 357, 358. –286.

[168] 1834'te kabul edilen Yoksullar Yasasına göre yoksullara, yoksulevleri dışında yardım edilmesi engelleniyor ve tam bir hapisane anlayışı getiriliyordu. Halk yoksulevlerine 'yoksulların Bastille'i' adını vermişti. –287.

[169] Guizot'nun *Pourquoi la révolution d'Angleterre a-t-elle réussi?* [*İngiliz Devrimi Neden Başarılı Oldu?*] adlı kitabı, Paris 1850. –291.

[170] *Pecksniff* – Charles Dickens'ın *Martin Chuzzlewit* adlı kitabından, tatlı dilli bir riyakar olan karakter. –292.

[171] *Illuminati* – Freemason hareketinin içindeki bir eğilimin üyeleri; 18. yüzyılın ikinci yarısında esas olarak Bavyera'da etkindiler.

*Freemasons* – 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında Britanya'da doğan ve birçok ülkeye yayılan dinsel ve felsefi bir akım. Freemasonlar gizli loncalarda buluşur ve etkinliklerini bir dizi mistik ayin çerçevesinde yürütürler. –299.

[172] *Die Zauberflöte* (*Sihirli Flüt*) — Mozart'ın operası, bu masalda doğanın güçlerini tanıyan ve onun yasalarına uyanlar ödüllendirilirken, karşı çıkanlar cezalandırılmaktadır. –299.

[173] *Laissez faire, laissez aller* — Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler; serbest ticareti ve devletin ekonomiye karışmamasını özetleyen slogan. –302.

[174] *In partibus infidelium* – Katolik rahiplerin, hıristiyan olmayan bölgelerdeki hükümranlığını açıklayan sıfat. –302.

[175] *Sosyal-Demokrat Federasyon* — 1884 Ağustosunda kurulan ve çeşitli sosyalist unsurları, özellikle entelektüelleri biraraya getiren İngiliz sosyalist kuruluş. Federasyon uzun yıllar oportünist ve sekter bir politika izleyen reformist Hyndman'ın yönetimindeydi. Bu çizgiye muhalefet olarak federasyon içindeki devrimci marksistler (Eleanor Marx-Aveling, Edward Aveling, Tom Mann ve diğerleri) kitlesel emekçi hareketiyle sıkı bağlar kurulması için çalıştılar.

1884 sonbaharındaki bölünmeden ve sol kanadın 1889

Aralığında bağımsız bir örgüt kurmasından sonra, oportünistlerin federasyondaki etkisi daha da güçlendi. Bununla birlikte, kitlelerin devrimci etkisiyle, federasyondaki oportünist yönetimle çatışmayı sürdüren devrimci unsurlar filizlenmeye devam etti. –306.

176 Burada metafizik kelimesi, deneyim alanı dışında kalan şeyleri inceleyen felsefe anlamında kullanılmıştır.–312.

177 Burjuva kurucu meclis tarafından kabul edilen 1791 anayasası, Fransa'da anayasal bir monarşi oluşturmuştu. 10 Ağustos 1792'de kralı tahtından indiren halk ayaklanmasıyla bu anayasa da yürürlükten kalktı. –312.

178 *Jirondenler* — Fransız Devrimi sırasında politik bir grup. Ilımlı burjuva çıkarları temsil ediyor, devrimle karşı-devrim arasında gidip geliyor ve monarşiyle uzlaşıyorlardı. –312.

179 Egemen güç olarak Almanya ile birçok krallığı, düklüğü ve yerel yönetimi kapsayan Kutsal Roma İmparatorluğuna (962-1806) gönderme. –313.

180 Kant'a göre, yalnızca herhangi bir pratik ihtiyacı karşılamak üzere değil, saf ahlak adına yapılan eylemler ahlaksaldı, kendisinin ifadesiyle "kategorik emir" diye adlandırdığı şartsız ahlaksal bir bağlayıcı zorunluluğun gereği. –313.

181 Gœthe, *Faust* (Part I, 3. Sahne, "Faust'un Çalışmaları") adlı eserinden, Mephistopheles'in sözlerinden alıntı. –314.

182 *Homunculus* — Gœthe'nin *Faust*'unda (Part II) Faust'un öğrencisi, Wagner'in bir sukabağında yarattığı insan modeli. –317.

183 Hakiki sosyalizm — 1844'de Almanya'da yaygınlaşan bir öğreti; Alman küçük-burjuvazisinin gerici ideolojisinin ifadesi. "Hakiki sosyalizm" teorisyenleri (Karl Grün, Moses Hess, Hermann Kriege ve diğerleri) sosyalist fikirlerin yerine sevgi ve kardeşlik üzerine duygusal öğütleri koyuyor ve Almanya'da burjuva-demokratik devrim gerekliliğini yadsıyorlardı. –318.

184 Gœthe'nin komedisi *Der Bürgergeneral*, Fransız Devriminin satiriydi. Bir "jakoben general" gibi davranan köy berberi Schnaps, eline bir sürahi dolusu süt geçirip onu başına diker ve sütün sahibi olduğunu iddia eden köylüler arasında kavgaya neden olur. –322.

185 Gœthe, *Briefe aus der Schweiz*, Part I. (*İsviçre'den Mektuplar*) *Die Leiden des Jungen Werthers*'in (*Genç Werther'in Acıları*) yayınlanmasından sonra yazılan bu eser Werther'in evrakı

arasında bulunduğu varsayılan mektuplardan alıntılardan oluşmaktadır. –322.

186 *Frankfurter Gelehrte Anzeigen* — 1772-1790 arasında Frankfurt'ta yayınlanan bir gazete. 1772'de yazı kurulunda Gœthe, Herder ve diğer bazı ilerici yazar ve bilimadamları yeralmaktaydı. –324.

187 Gœthe'nin *Venezianische Epigramme*'ından alıntı. –325.

188 *Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten* [*Alman Göçmenlerin Sohbetleri*] adlı kısa öyküye atıfta bulunuyor. –326.

189 Gœthe, *Hermann und Dorothea*, IX Şarkı. –327.

190 G. W. F. Hegel, *Vorlesungen Über die philosophie der Geschichte*, Einleitung. –327.

191 Gœthe, *Über Naturwissenschaft im Allgemeinen, einzelne Bethrachtungen und Aphorismen*. –328.

192 Guizot hükümetini destekleyen gerici Fransız milletvekilleri çoğunluğu kastediliyor. –328.

193 Alman devletlerin gümrük birliği 1834'te kurulmuş ve Avusturya ve birkaç küçük devlet dışında tüm Alman devletler buna katılmıştı. Birliğin kurulmasında öncülüğü Prusya üstlenmişti. Tek bir Alman pazarı oluşturulması gerekliliği iddiasıyla kurulan birlik, daha sonraki siyasi birliğin de temelini oluşturmuştu. –328.

194 Gœthe, *Zahme Xenien* IV. –331.

195 *Montanyarlar* (*Dağlılar*) — Fransız Devrimi sırasında Konvensiyonda bir grup devrimci-demokrat milletvekili. –333.

196 Gœthe, *Faust*, Part I, Scene 1, "Gece". –334.

197 *Ghibellineler* — 12. ve 15. yüzyıllar arasında İtalya'daki feodal soyluluğun siyasi partisi. Papayla Alman imparatorları arasındaki savaşımda Ghibellineler, Almanları destekledi. –334.

198 Gœthe'nin şiiri "Vanitas, Vanitatum Vanitas"tan ["Kurumluluk, Kurumlulukların Kurumluluğu"] alıntı. –335.

199 Gœthe'nin dörtlüsü "Warnung"dan (Zyklus *Epigrammatisch*).
*Titania* ve *Bottom*: Sheakespeare'in oyunu *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'ndan iki karakter. –337.

200 Heine'nin *Zur Geschichte der Religion und Philiosophie in Deutschland* [*Almanya'da Din ve Felsefe Tarihi Üzerine*] isimli makalelerinde işlediği, Almanya'daki felsefi devrim üzerine önermelerine gönderme. Heine, Hegel'in felsefesiyle zirveye ulaşan felsefi devrimin, Almanya'da yaklaşan demokratik devrime bir başlangıç olduğuna inanmaktaydı. –338.

201 Engels, Heine'nin şiirinin ilk versiyonlarından birini çevirmişti. *Vorwärts* (*İleri*) dergisinin 55. sayısında, 10 Temmuz 1844'te yayınlanan bu versiyondan farklı olarak, sonraki basımlarda üçüncü bir mısra daha yeralmaktadır. –339.

202 *Romanzero*'ya yazılan "Sonsöz"e gönderme. –340.

203 Marx, *Vorwärts* dergisine katkılarından ötürü Guizot hükümeti tarafından Fransa'dan sürülmüştü. Sürgün kararı Prusya hükümetinin baskısıyla 16 Ocak 1845'te verildi. K. Marx, aslında planladığından biraz daha geç, 3 Şubat'ta Brüksel'e hareket etti. –340.

204 Yıllık *Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform*'un [*Toplumsal Reform Hakkında Yıllık*] iki cildi 1845-46'da çıkmıştı. –340.

205 *Heinrich Heine über Ludwig Börne*, Hamburg, 1840. –341.

206 Fransa'daki 1830 Temmuz Devrimine ve onu izleyen Belçika, Polonya, Almanya ve İtalya ayaklanmalarına atıfta bulunuluyor. –342.

207 Ludwig Börne, *Briefe aus Paris*, 1.-2. Kısım, Hamburg 1832; 3.-6. Kısım, Paris, 1833-34. –343.

208 Friedrich Gottlieb Klopstock, *Der Messias*, Erster Gesang (İlk Şarkı). –353.

209 J. M. Miller'in romanı *Siegwart*'ta örneğini bulan, Alman edebiyatındaki duygusal akım. *Eine Klostergeschichte* 1776'da basılmış ve 18. yüzyıl sonlarına kadar çok popüler olmuştu. –353.

210 Mayısböceği Kulübü, Gottfried Kinkel ve Johanna Mockel tarafından kurulmuş ve 1848'e kadar yaşamıştır. –354.

211 Kinkel'in 4 Nisan 1849'daki Rastatt askerî mahkemesindeki konuşması 6 ve 7 Nisan 1850'de Berlin'deki burjuva-demokrat gazete *Abend-Post*'ta yayınlanmıştı. Marx ve Engels bu konuşmayı *Neue Rheinische Zeitung*'da çok sert bir biçimde eleştirmişlerdi. –

354.

212 İngiltere kralı Richard I (Aslan Yürekli), Üçüncü Haçlı Seferinden (1190-92) dönerken Avusturya dükü Leopold I tarafından esir edilmişti. Rivayete göre, şair dostu gezgin ozan Fransız Blondel'in yardımıyla kaçmayı başarmıştı. –357.

213 *Neue Rheinische Zeitung. Organ der Democratie* – Marx'ın yönettiği günlük gazete. 1 Temmuz 1848'den 19 Mayıs 1849'a kadar Köln'de yayınlandı. –358.

214 *In partibus infidelium* — Bkz: 174 no'lu açıklayıcı not. Bu metinde "var-olmayan" anlamında kullanılmıştır. Engels, Goerge Herwegh'in şiiri "Die deutsche Flotte" (1841) "Flotten Träume" (1843) ve Ferdinand Freiligrath'ın şiiri "Zwei Flaggen" (1844) henüz varolmayan Alman donanmasını işledikleri için bu nükteyi yapmaktadır. –359.

215 *Mağrip Prensi* — Freiligrath'ın aynı isimli şiirinin kahramanı. Marx, bu ismi sıkça şairin kendisi için de kullanmıştır. –360.

216 Weydemeyer mektubunda "farelerle kurbağaların savaşı" (Marx'ın deyişi) döneminden sözetmektedir. Kastedilen, Londra'daki iki göçmen örgütünün, Arnold Ruge'nin Ajitasyon Birliği ve Gottfried Kinkel'in Göçmen Kulübünün birbirleriyle sürdürdükleri savaşımdır. Kinkel devrimin başarısı için temel koşulun "bol parayla donanmış, iyi silahlanmış küçük bir birlik" olduğunu söylüyordu. Kinkel Almanya'da devrim örgütlemek için borç bulmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nde "devrimci ajitasyon ve eğlence" turuna çıktı. –360.

217 Shakespeare, *King Henry IV*, Part I, Act III, Scene 1. –363.

218 Fransız-Alman Savaşı (12 Ağustos 1870) sırasında, Freiligrath'ın savaşa gönüllü yazılan oğluna ithaf ettiği şiiri "An Wolfgang im Feld" ["Savaş Meydanındaki Wolfgang'a"] kastediliyor. –363.

219 Freiligrath'ın İngiltere'den Almanya'ya dönmesini sağlamak için, Alman küçük-burjuva demokratların 1867'de Almanya ve New York'ta başlattıkları yardım kampanyasından sözediliyor. Yaklaşık 60.000 Taler toplanmıştı. Marx, ahlaksal nedenlerle Freiligrath'ın bu davranışına karşı çıkmıştı. –364.

220 Freiligrath'ın şiiri "Hurra, Germania!"nın ilk mısrası. –364.

221 Bu, haftalık *Sozialdemokrat*'a göndermedir. Alman Sosyalist İşçileri Partisinin Sosyalistler Yasası zamanındaki merkezî organıydı; 1879'dan 1890'a dek çıktı. –367.

222 *Neue Welt* – Alman sosyal-demokrasisinin oportünist kanadının sözcüsü olan bir gazete. –368.

223 Vera Zasuliç, Engels'in broşürü "*Socialism: Utopian and Scientific*"i (*Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*) 1884'te Rusça'ya çevirmişti. –371.

224 Marx'ın sözünü ettiği Çek kahramanlık şiirleri kolleksiyonu Rukopis Kralovedvorsky 1829 yılında, Çek ulusal hareketinin önde gelen iki ismi Hanka ve Swoboda tarafından Almancaya çevrilmişti. Çevirmenler elyazılarının 13. yüzyıla ait kayıp kahramanlık türkülerinin bir kısmı olduğunu iddia etmişlerdi. Gerçekte türküleri kendileri yazmışlardı. "Zaboj a Slavoj" isimli şiir, Çeklerin yabancı bir kralın zulmünden Zaboj ve Slavoj isimli kahramanlar tarafından kurtarılışını anlatır. –372.

225 Bu metin Engels'in İngiliz şair ve çevirmen John Bowring'in kitabından çıkardığı notlardan oluşmuştur. –372.

226 Derjavin, "Varşova'nın İşgali Üzerine". –374.

227 Puşkin, *Yevgeni Onegin*. –375.

228 Engels'in metninde bir hata var. 1867'de Çernişevski Aleksandrovski Zavod'da Baykal gölünün doğusunda ağır iş mahkumuydu, buradan 1872'de Vilyuisk'e sevkedildi. –377.

229 Bkz: Marx'ın *Oteçestvenniye Zapiski* [*Anavatan Notları*] yazıkuruluna yazdığı mektup, Kasım 1877 [Bu kitapta s. 153]. – 379.

230 Marx ve Engels, Neçayev ve Bakunin tarafından basılan anarşist broşürde yeralan imzasız bir makaleden sözediyorlar. – 381.

231 Enternasyonalin Rus sektörü yayın organı olan *Narodnaya Dyelo*'dan (*Halkın Sorunu*) sözedilmektedir. Bu gazete 1868 ve 1869'da Cenevre'de yayınlandı ve Enternasyonalin programını ve örgütsel bütünlüğünü savundu. –381.

232 Marx, Çernişevski hakkında bir makale yazmaya niyetlenerek, defalarca Nikolay Danielson'dan onun yaşamı hakkında veriler istedi. Buna karşın Danielson ancak 20 Mart (1

Nisan) 1873'te Çernişevski hakkında biyografik bilgiler içeren bir mektubu yollayabildi. Danielson Çernişevski'nin edebi eserleri ve yargılanması hakkında veri bulamamıştı. Böylece planlanan makale gerçekleştirilemedi. –382.

233 Çernişevski'nin devrimci etkinlikleri sözkonusu ediliyor. – 382.

234 Burada sözü edilen Karl Marx'ın *Kapital*'idir. –382.

235 Marx, Flerovski'nin *Rusya'da Emekçi Sınıfın Durumu* adlı kitabını, Rusça orjinalinden okumuştu. –383.

236 Alman İşçileri Genel Birliğinin organı olan *Sozial-Demokrat* gazetesine (kuruluşu 1864) atıfta bulunuluyor. Lassalle'ın ardılı olan Johann Baptist Schweitzer tarafından yönetilen gazete Junker monarşisiyle uzlaşma politikası izliyordu. –385.

237 Martin Luther tarafından yazılmış bir ilahi. Heine onu "Reformasyonun Marseillaise'i" olarak adlandırmaktaydı. –390.

238 *Des Knaben Wunderhorn* — Romantik şairler Clemens Brentano ve Achim von Arnim tarafından 1806-8 arasında yayınlanan Alman halk türküleri derlemesi. –390.

239 M. F. Chemnitz tarafından 1844'te yazılan "Schleswig-Holstein meerumschlungen" ["Denizle kucaklaşan Schleswig-Holstein"] isimli şarkı, bölgenin Danimarka işgaline karşı yürüttüğü savaşım döneminde çok popüler olmuştu. –390.

240 *Hecker Şarkısı* — Baden'deki Nisan 1848 cumhuriyetçi ayaklanmayı anlatan ve 1848-49'da çok popüler olan Alman devrimci şarkı. Ayaklanmayı Friedrich Hecker ve Gustav Struve yönetiyordu. –390.

241 Devrimci şarkı "Das Blutgericht" ["Kanbanyosu"] 1844 dokumacılar ayaklanmasının arifesinde Silezya dokuma işçileri arasında çok yaygındı. –391.

242 Arnold Ruge *Vorwärts*'e "A Prussian" (Bir Prusyalı) takma adıyla yazılar yazıyordu. –391.

243 Paris'te bir tiyatro. –394.

395 "İtiraflar", (1865) o yıllarda İngiltere ve Almanya'da çok yaygın olan bir ankete Marx'ın verdiği yanıtlardır. Yarı yarıya hazır verilmiş olsa da, yanıtlar Marx'ın kişiliği hakkında bilgi vermektedir. –171.

[245] Engels'in "İtiraflar"ı, mizahi karakterini göstermektedir; Marx'ın büyük kızı Jenny'nin anket defterinden alınmıştır. –396.

ISBN 978-975-7399-45-2